

Pravěk Boskovicka

VLASTIVĚDA BOSKOVICKA

Svazek 3

Redakční rada Vlastivědy Boskovicka

Mgr. Jaromír Baranok (Gymnázium Jevíčko)

Mgr. Dagmar Hamalová (Muzeum Boskovicka)

RNDr. Mojmír Hrádek, CSc. (Brno)

Ing. František Mlateček (Boskovice)

Mgr. Zuzana Jarůšková (Muzeum Boskovicka)

RNDr. Hynek Skořepa (Gymnázium Ústí nad Orlicí)

PhDr. František Šalé (Nakladatelství Albert, Boskovice)

PhDr. Antonín Štrof, CSc. (archeolog, Bořitov)

Doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (Ústav evropské etnologie FF MU Brno)

Ing. et. Mgr. Pavel Vaněk, Ph.D. (Archiv bezpečnostních složek Brno,
pracoviště Kanice)

Mgr. Petr Vítámvás (Muzeum Boskovicka)

Pravěk Boskovicka

Zuzana Jarůšková a Antonín Štrof (editoři)
a kolektiv

Boskovice
2014

Na vydání publikace přispěl Jihomoravský kraj.

Dále přispěly:

Město Jevíčko

Městys Černá Hora

Městys Knínice

Městys Svitávka

Obec Bořitov

Obec Skalice nad Svitavou

Obec Sudice

Kapitola Starší doba kamenná – paleolit M. Olivy byla vypracována za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Doporučená citace knihy:

JARŮŠKOVÁ, Z. – ŠTROF, A. (eds.) a kol.: Pravěk Boskovicka.

Vlastivěda Boskovicka. Svazek 3. Muzeum Boskovicka v nakladatelství Albert, Boskovice 2014.

Doporučená citace kapitoly z knihy:

OLIVA, M.: Starší doba kamenná – paleolit. In: JARŮŠKOVÁ, Z. – ŠTROF, A. (eds.) a kol.: Pravěk Boskovicka. Vlastivěda Boskovicka. Svazek 3. Muzeum Boskovicka v nakladatelství Albert, Boskovice 2014, s. 15–49.

Lektorovali:

prof. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.

prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc. et DSc.

© † Doc. PhDr. Miloš Čižmář, CSc., Doc. PhDr. Eduard Droberjar, Dr.,
Mgr. Zuzana Jarůšková, Doc. PhDr. Martin Oliva, Ph.D., D. Sc.,
PhDr. Rudolf Procházka, CSc., PhDr. Antonín Štrof, CSc.

ISBN 978-80-904089-3-7 (Muzeum Boskovicka)

ISBN 978-80-7326-246-4 (František Šalé – ALBERT)

Vývoj od prvních stop osídlení až do vzniku základů někdejších panství ve středověku byl téměř bez výjimek koncentrován do údolí Boskovické brázdy, která se jen zčásti kryje s územím dřívějších panství a okresů – proto jsou zde některá území okolních vyvýšenin pominuta (nebyla ještě v zde sledovaném období osídlena) a naopak sledujeme části Boskovické brázdy, které přesahují jižním i severním směrem.

Boskovická brázda představuje geograficky přirozeně vymezený region, který je možno zjednodušeně charakterizovat jako pruh úrodné země, který probíhá přibližně ve směru severovýchod – jihozápad a ze severu, západu a východu je sevřený mezi vrchovinné oblastí (ze západu Českomoravskou vysočinou, z východu Drahanskou vrchovinou). Geomorfologicky je součástí západní partie Brněnské vrchoviny. Větší část Boskovické brázdy má název Malá Haná, menší a jižněji položená část je pak Lysická sníženina. Obě části jsou zřetelně odděleny tokem řeky Svitavy. Nadmořská výška narůstá směrem k severu; Lysická sníženina má v katastru Bořitova 300 m nad mořem, severní části Malé Hané dosahují více než 400 m nad mořem. Doposud jsme nepozorovali jinde zřejmý úbytek osídlení s narůstající nadmořskou výškou. Boskovickou brázdu mimo krátký úsek řeky Svitavy protékají pouze drobné vodoteče (Demek a kol. 1987; Hlava – Vích 2007). Boskovická brázda představovala v pravěkém vývoji českomoravského prostoru velmi důležitou spojnici obou oblastí (v širších souvislostech potom propojení středního Podunají a severnějšího německého Polabí), byla rovněž významnou surovinovou a výrobní oblastí s přirozeným obchodním potenciálem. Procházela jí přinejmenším jedna z větví tzv. Jantarové stezky, jak průběžně dokládají archeologické nálezy.

Boskovická brázda se stala předmětem badatelského zájmu o několik badatelských generací později než jiná území Moravy; proto téměř všechny lokality dnes známé jsou známy pouze na základě povrchových sběrů a proto dnes víme jen tak málo o pohřebištích (z některých období je zatím neznáme vůbec), která nejsou většinou

sběrem identifikovatelná. Badatelé 19. stol. se zaměřili na centrální území Hané, Brněnsko a v nejbližším okolí především na jeskyně Moravského krasu.

První zprávu o archeologickém nálezu z Malé Hané ale známe dokonce z první poloviny 18. stol., kdy bylo r. 1728 nalezeno u Chornice v lese Brandl 5 zlatých vlasových ozdob (patrně „osmiček“ z přechodného období mezi mohylovou a lužickou kulturou); následně pak ještě v téže lokalitě r. 1739 „*zlatý, klikatě zohýbaný drát*“ asi stejného stáří (Šimek 1958, 160). Zpráva o tomto nálezu byla ovšem zaznamenána jen díky zlatu, ostatní nálezy většinou nevzbudily pozornost místních obyvatel.

První výkopy zaměřené na získávání archeologických nálezů byly podniknuty v 80. a 90. letech 19. stol. Zájem badatelů nadregionálního dosahu z moravského prostředí prezentuje trvalá pozornost J. Kniese, který jediný z tzv. krasových výzkumníků nasměroval svůj trvalý zájem i do Boskovické brázdy. Již v r. 1882 objevil a sondoval hradisko na Malém Chlumu, prozkoumal 6 mladohradištních hrobů v Bořitově v r. 1888 a provedl rovněž sondáž na Hradisku ve Svitávce. I J. Wankel uvádí ve svých „Obrazech z Moravského Švýcarska“ vydaných r. 1882 svůj výzkum blíže nedatovaného pohřbu tří lebek v kamenné schránce ve farské zahradě v Bořitově. Tamtéž odhalila hluboká orba parních oraček kamenné konstrukce mohyl spolu s nálezy z mladší doby bronzové a jejich částečný výzkum – včetně publikace v odborném tisku – na náklady hraběte z Friesů provedli W. Gurlitt a M. Helf (1888; 1895) z Naturhistorisches Museum ve Vídni. Na Malé Hané prozkoumal B. Popelka v r. 1889 při výstavbě železniční tratě u Biskupic v průkopu terénu nálezy z mladší a pozdní doby bronzové (1912, 47–51), ve své práci poprvé uvádí pravěké Hradisko u Velkých Opatovic. Do konce století literatura dokládá ještě další nálezy – r. 1892 byly nalezeny 3 římské mince císaře Aureliána na Pastvisku u Jevíčka (Červinka 1893, 162), J. Knies zjistil mladohradištní hradisko a hrob v Knínicích (1904), pravěké sídliště a římské mince ve Skalici a pravěké Tópkovo hradisko u Boskovic. Počátkem nového století podal přehled dosavadních výrazně rozhojněných nálezů J. Knies ve dvou dílech Vlastivědy moravské Blanský okres a Boskovský okres (1902; 1904) i I. L. Červinka v obecnějším Pravěku Moravy (1902). Od 80. let 19. stol. stoupal počet objevených archeologických nalezišť a také jednotlivých předmětů

a bronzových „pokladů“, které zůstaly zachovány a skončily již většinou v trvalých sbírkách (např. bronzový depot v r. 1885 v Trnávce, r. 1894 a 1895 dva depoty v Jaroměřicích, v r. 1911 v Borotíně a na Kořenci atp.). I K. J. Maška získal v r. 1888 z Býkovic bronzovou postranici udidla ze starší doby železné, v jeho sbírce byly zastoupeny nálezy z Boskovic, Vanovic a Jaroměřic. J. Havelka v r. 1885 uvedl do literatury hradisko Obersko u Lechovic, ležící již v terénní spojnici Malé Hané s centrální Hanou.

Závěr 19. a nástup 20. stol. byl charakterizován zvýšeným zájmem o archeologii; v našem regionu příznivě podpořil rozvoj archeologického bádání vznik nově založených muzeí v Jevíčku (1898) a v Boskovicích (1905). Především boskovičtí K. Snětina a F. Lipka se od počátku zaměřili tímto směrem. Získali nálezy z výkopů pro stavbu železnice v r. 1907 severně od města („Pod Lipníky“, „Pod Vejstici“; 2 hroby kultury se zvoncovitými poháry a nálezy z polykulturního sídliště, včetně 4 bronzových depotů). Zaregistrovali hradisko z pozdní doby kamenné na Vejstici, které později i sondažovali. Snad se podíleli asi v r. 1905 na neúspěšné sondáži návrší „Hájku“ u Knínic, které J. Wankel považoval za mohylu velkomoravského krále Hormidora (nebo snad to byla aktivita J. Kniese?). Provedli několik drobných odkryvů na pohřebišti v Bořitově, v Lysicích, F. Lipka oznámil nález pohřebiště pozdní doby bronzové u Velkých Opatovic (1903). V r. 1907 začali své výkopy na oppidu Staré Hradisko u Okluk, známém v literatuře již od konce 19. stol. Byť lokalita leží zcela mimo námi sledovanou oblast na okraji centrální Hané, jejich nálezy včetně jejich publikace upozornily na lokalitu evropského významu. Pečlivou zprávu (vybavenou i fotografiemi nálezů) o svém výzkumu popelnicového pohřebiště v „Slatinách“ u Jabloňan v r. 1908, kde prozkoumal na 30 popelnicových hrobů z mladší a pozdní doby bronzové a doby římské zanechal L. Šafář (člen Muzejního spolku v Boskovicích).

Objevíli se místní badatelé – amatéři, kteří začali pravěké předměty sbírat a záměrně vykopávat. Takovým typickým amatérem byl zahradník F. Vlk z Vanovic, který prováděl při úpravách svých pozemků i jejich archeologický průzkum a rekonstruoval i nalezenou keramiku a některé své nálezy i publikoval (ČMMZ 1908). Udržoval kontakt s řadou moravských badatelů, kteří ovšem spíše využívali jeho ochoty a zájmu a část nálezů si ponechávali ve svých sbírkách

(blíže i Snětina 1908). U Jevíčka podnikli r. 1903 a 1904 výkop K. Rón, F. Šindler a J. Hromádka z místního gymnázia na pohřebišti z mladší a pozdní doby bronzové (např. Popelka 1912, 49–50).

V r. 1909 podnikl výzkum na stejně starém pohřebišti v „Újezdech“ u Lysic dr. F. Dvorský, ještě v témže roce zde kopalo několik zájemců včetně F. Lipky (z jeho výzkumu je známa fotografie nalezených hrobů).

Hluboký útlum bádání přinesla světová válka a ani první následné desetiletí nebylo lepší. Ve dvacátých letech provedl menší sondáž na opevněném hradisku na Vejštici u Sudic K. Snětina; nálezy později publikoval s J. Böhmem (1934–1935). Až roky před koncem samostatného státu přinesly paradoxně oživení výzkumů. Nejprve prof. Jos. Skutil vydal v rámci Vlastivědy Boskovska v r. 1931 svůj Pravěk Boskovska, kde shrnul dosavadní poznatky a především uvedl dodnes aktuální soupis všech tehdy známých lokalit v jižní části Boskovické brázdy (některé nálezy ještě následně uvedl v poznámkovém aparátě Pravěku Tišnovska z r. 1932; těsně po válce publikoval se-

Obr. 1. Lysice, Újezdy. Žárový hrob kultury lužických popelnicových polí s bohatou keramickou výbavou, odkrytý a dokumentovaný F. Lipkou.

znam nálezů z let 1937 až 1945, v němž uvedl i několik nových nalezišť v Boskovické brázdě – 1946). V předválečném období započala a v následném čase pokračovala činnost místních amatérských badatelů. Byl to F. Boháček ze Sudic, který zaznamenal několik lokalit (včetně nálezů depotu neolitických sekeromlatů u Sudic) ve své archeologické mapě okolí Sudic; v 70. letech pak výzkum jím objevené lokality odkryl významnou baterii železářských pecí z doby římské. A. Ferulík z Knínic, který prováděl povrchový průzkum takřka celé jižní části Malé Hané, svou sbírku předal – společně s průvodní zprávou – do muzea v Boskovicích. Musíme zmínit i Josefa Filipa z Knínic, který sledoval nálezy ve svém okolí. V Jevíčku a okolí tehdy začal působit Ing. Jaroslav Mackerle, mezi jehož mnohé zájmy (viz Válka 2009, 338) patřila archeologie. Jeho velmi zodpovědný způsob zaznamenávání průvodních informací k mnoha nálezům a zejména k celé řadě lokalit, které povrchovými sběry objevil, z jeho publikovaných (Pravěk Malé Hané, 1948) i nepublikovaných prací (Stará sídelní oblast severozápadní Moravy, rukopis z r. 1952) činí dodnes

Obr. 2. Jabloňany. Skupina nádob v žárovém hrobě kultury lužických popelnicových polí odkrytých R. Zachovalem.

Obr. 3. Jabloňany, „Slatiny“. R. Zachoval zkoumal sídliště kultury lužických popelnicových polí i za deště.

nepostradatelný zdroj. U Jabloňan prováděl v meziválečném období výkopy na sídlišti a pohřebišti z mladší a pozdní doby bronzové R. Zachoval z Jabloňan, tehdejší předseda muzejního spolku v Boskovicích. Archeologické sbírky muzea v Jevíčku zase doplňoval E. Tutsch nálezy z okolí. Nelze v žádném případě opomenout badatelské aktivity Moraváků hovořících německy, z nichž zde musíme uvést přinejmenším K. Schirmeisena. Jeho především soupisové a publikační počiny uchovaly z našeho regionu řadu informací (např. nikde nepublikovaný nález paleolitické industrie u hradiska v katastru Mařína).

Zvláštní kapitolu v dějinách archeologických výzkumů představuje nedokončená stavba dálnice Vídeň – Vratislav, budovaná v našem úseku v letech 1939–1941. Její trasa procházela středem Boskovické brázdy a protože při ní byl prováděn pečlivý archeologický výzkum, stala se vlastně velkou archeologickou sondou celé oblasti. Výzkumné práce prováděli moravští němečtí badatelé; nejprve H. Freising a po jeho povolání k wehrmachtu G. König a W. Titze. Poprvé byly provedeny velké plošné odkryvy, při nichž byly odborně vyzvednuty a zdokumentovány významné nálezové celky, které dodnes nejsou zdaleka plně využity a doceněny. Nešťastnou shodou především historických okolností byly soubory nálezů několikrát stěhovány (z Jevíčka a Opavy nakonec do MZM v Brně), ztratila se část nálezové dokumentace a téměř žádný soubor není dodnes laboratorně ošetřen, natož odborně využit. Jsou to pravěká sídliště a pohřebiště v katastrech Býkovic, Bořitova, Lysic, Chrudichrom, Drválovic, Jevíčka, Lázu a Chornice (blíže v textu jednotlivých kapitol).

V poválečném období ještě doznívala činnost některých výše zmíněných amatérských badatelů, k nimž se připojil ještě např. D. Tichý z Rozseče (známe především jeho výkopy na Malém Chlumu a na „Nivách“ u Skalice). Nutno zmínit i činnost vlastivědného kroužku ve Velkých Opatovicích, jehož členové uchovávali nálezy z okolí a provedli v 60. letech sondáž opevnění Hradiska u V. Opatovic. E. Dokoupil zachránil laténské nálezy („Pod Strážnicí“, 1960). Tehdejší muzejníci v Boskovicích rovněž schraňovali drobné nálezy z areálu města a popularizovali je v muzejních propagačních tiscích. Tehdy také zjistil J. Šrot z Prostějova druhou opevněnou plochu na Vejštici.

V poválečném období byla v téměř každém katastru prováděna výstavba objektů tehdy vznikajících JZD. Většina archeologických nálezů byla zničena a zatajena, ale přece jen několik jich neušlo pozornosti tehdy nově ustaveného Archeologického ústavu ČSAV v Brně. V r. 1957 zachránil J. Ondráček sklad keramických nádob ze starší doby bronzové u Uhřic, v r. 1961 J. Říhovský nálezy z mladší doby kamenné z Vanovic. Z. Trňáčková prozkoumala objekty ze sídliště mladší doby bronzové u Uhřic a již zmiňovaný T. Boháček zachránil soubor pravěkých nálezů při stavbě JZD v Sudicích. J. Mackerle a E. Sic předali nálezy ze sídliště mladší doby bronzové u Cetkovic a Uhřic J. Nekvasilovi. J. Ondráček prozkoumal v Knínicích 3 hroby ze starší doby bronzové na pohřebišti, které objevil A. Ferulík, a rovněž zde prokopál 1 hrob (1961). V r. 1961 prozkoumal B. Klíma hrob v cihelně u Svitávky, který prezentoval jako paleolitický (nově určen jako mladohradištní). V Jabloňanech při stavbě kravína bylo zaznamenáno polykulturní sídliště J. Nekvasilem (1957).

V prostoru východně od Boskovické brázdy, na Drahanské vrchovině, proběhl během několika poválečných desítek let individuální průzkum E. Černého zjišťující zaniklé středověké osady.

Od 70. let začal výraznější zájem o sledovaný region, který trvá dodnes. Lysickou sníženinu a jih Boskovické brázdy začal povrchovými sběry a záchrannými výzkumy zkoumat A. Štrof nejprve jako student a následně jako profesionál z muzea v Boskovicích. Na některé poznatky o nových lokalitách tehdy navázaly i výzkumy Archeologického ústavu ČSAV v Brně (K. Ludikovský, J. Nekvasil, J. Ondráček aj.), Moravského zemského muzea ústavu Anthropos v Brně (K. Valoch a M. Oliva) a Okresního muzea v Blansku (V. Souchopová). Byly objeveny např. povrchové stanice středního paleolitu (téměř stovka lokalit), množství sídlišť kultury zvoncovitých pohárů, hustá síť laténských sídlišť (začal výzkum sídliště na „Pískách“ u Bořitova, které bylo nakonec M. Čižmářem odkryto jako jediné na Moravě v úplnosti) a desítky zjišťovacích a záchranných výzkumů ze všech období pravěku a časného středověku. Bylo zjištěno několik nových hradisek (Bořitov – Velký Chlum, Boskovice – Hradní kopec, Skalice – Hradisko). Muzejní boskovické pracoviště (již profesionalizované) pak provedlo zjišťovací výzkumy na téměř všech hradiscích v oblasti a několik desítek záchranných výzkumů, z nichž největší a také nejvýznamnější proběhl na přelomu 70. a 80. let ve Skalici

nad Svitavou. Náročnější a dlouhodobější odkryvy byly provedeny na Malém Chlumu u Krhova a na Hradisku u Svitávky (výzkum A. Štrofa a R. Procházky). V rámci zvýšené pozornosti centrálních vědeckých institucí o region proběhl také významný výzkum železářské baterie pecí z doby římské u Sudic (K. Ludikovský a V. Souchopová). Od závěru století zkoumal ve spolupráci zejména s AÚ ČSAV v Brně oblast mezi Lysickou sníženinou, Kuřimskem a Tišnovskem Václav Růžička. Na základě jeho objevů zde proběhlo několik zajímavých výzkumů, oblast rovněž prozkoumal povrchovými sběry. Obdobně zde působil jako student a pak již jako profesionál Jiří Doležel.

V roce 1999 provedl tehdejší Archeologický ústav Akademie věd pod vedením A. Štrofa archeologický výzkum přímo v centru Boskovic, na Masarykově náměstí. Při rekonstrukci náměstí, která probíhala po obvodu náměstí, byly zachyceny stopy osídlení z neolitu, eneolitu a doby bronzové, výraznou skupinu nálezů představují nálezy ze 16. století se stopami po požáru, zjištěn byl také původní, menší rozsah plochy náměstí.

Před závěrem století započal svou velmi efektní a záslužnou prospektorskou činnost David Vích nejprve na severu Malé Hané, v prostoru českomoravského pomezí a přilehlé části východních Čech (oblast jinak nepřítliště šťastně oddělená administrativním státoprávním členěním téměř znemožňujícím zajištění ochranné a záchranné funkce archeologických institucí). Do současnosti zde zjistil masu zcela nových lokalit ze všech období pravěku až časného středověku za spolupráce se všemi lokálními i nadregionálními vědeckými institucemi, které mají v oblasti svůj interest (např. již pátým rokem proběhl výzkum sídliště a především pohřebiště z doby římské u Jevíčka – „Předměstí 6“, prováděný E. Droberjarem z Univerzity Palackého v Olomouci). Výsledky svých výzkumů vzorně publikuje, takže jsou k dispozici i ostatním badatelům.

V současnosti jsou v regionu oprávněnými organizacemi průběžně realizovány také záchranné akce ohrožených lokalit. V roce 2007 to byl výzkum v trase liniové kanalizační přípojky na katastru Vanovic a Drválovic. Zde došlo k porušení pravěkého sídliště s objekty kultury s lineární keramikou a raněstředověkých objektů s doklady železářské výroby. V roce 2008 byla přímo na centrálním Masarykově náměstí v Boskovicích zkoumána parcela č. 81 s doloženým polykulturním osídlením. Nejstarší zde nalezené památky náležejí již kultuře

s lineární keramikou ze staršího neolitu, záchranný výzkum přispěl také k poznání nejstarší středověké architektury na boskovickém náměstí a jejímu zániku. Pozůstatky osady kultury se zvoncovitými poháry z konce eneolitu byly ve stejném roce zkoumány v poloze „Za nemocnicí/Pod horkou“ stejně jako pozůstatky hrobu této kultury v Sebranicích, poloze „Nivy“. Z podnětu obce Deštná proběhl v roce 2009 výzkum hrádku Rumberk. Výzkum, který realizovala Archaia Brno, potvrdil vznik hrádku ve 13. století a zjistil zde 3 stavební vývojové fáze, přičemž poslední stopy využívání hradu jsou datovány k polovině 15. století. K menším akcím, které realizoval v regionu Ústav archeologické památkové péče Brno, patřil výzkum mladohradištního objektu zkoumaného v témže roce v Bořitově, v ulici „Trávníky“ a dvou objektů platěnické kultury v Chrudichromech v roce 2010. V letech 2008–2011 proběhl výzkum v Černé Hoře „Selkově“ s doklady osídlení z neolitu, eneolitu a doby bronzové. V roce 2011 přinesl zajímavé výsledky záchranný výzkum usedlosti č. p. 112 v Knínicích. Výzkum se soustředil na roubenou stavbu ze 17. století (v budoucnu bude součástí skanzenu ve Světlé), na místě které byla doložena kontinuita osídlení již od 13. století.

V létě roku 2011 byla u Sudic v místě nového rybníka prozkoumána část pohřebiště ze starší a mladší doby bronzové. Z osmi kostrových hrobů únětické kultury, již v pravěku vyloupených, vyniká jeden ohraničený kamenným kruhem, snad pozůstatek mohyly.

V roce 2013 a 2014 provedla společnost Archaia Brno záchranný archeologický výzkum v památkovém objektu Sebrance č. p. 36. Při výzkumu se podařilo zachytit několik horizontů destrukce stavby. Nejstarší nálezy lze zařadit na přelom 12. a 13. století. Zajímavostí byl nález mladoneolitického kamenného sekeromlatu, který byl druhotně uložen v novověké vrstvě. Patrně se jednalo o tzv. hromový kámen, který měl dle lidových představ zajistit ochranu stavení.

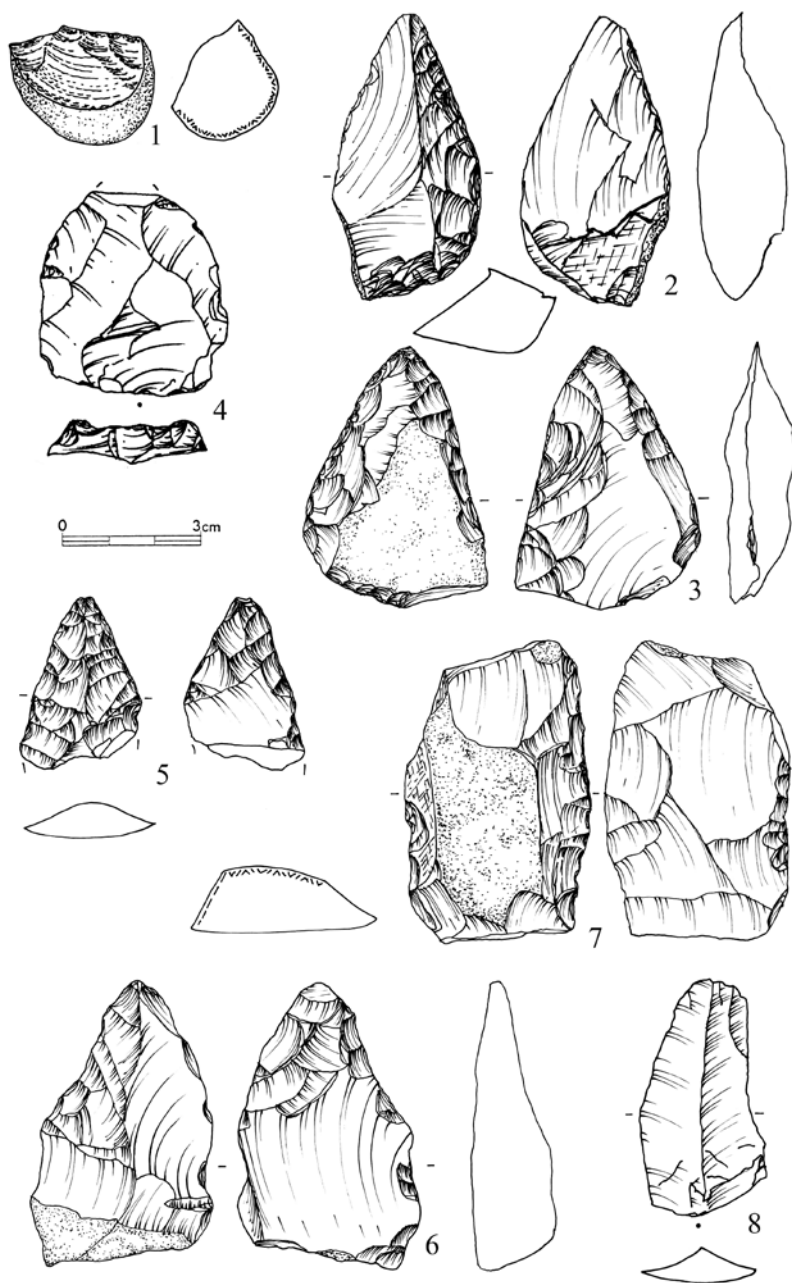
Starší doba kamenná – paleolit¹

(800 000–9600 př. n. l.)

„Rozmanitost kraje, v němž se střídaly hluboké lesy, svlažovaného četnými říčkami a potoky, s bujarými lučinami, oživeného hojnou zvěří všelikého druhu, lákala již v dobách diluviálních člověka, který znal pouze zbraně a nástroje vyštípané z pazourku a připravované z parohů sobích a z kostí jiných zvířat.“

Přiléhavá charakteristika krajiny Boskovicka z příslušného svazku Vlastivědy moravské (Knies 1904, 9–10), vyvolává představu, že tento region poutal pozornost archeologů již od samotného počátku studia našeho paleolitu. Ve skutečnosti tomu bylo právě naopak, vzdor tomu, že kromě vyjmenovaných předností se zde vyskytují i bohaté zdroje křídových rohovců, využívaných k výrobě kamenných nástrojů (Přichystal 2009, 75–76). Sám Knies, který položil základ dosud platného obrazu paleolitického osídlení blízkého Moravského krasu a zkoumal řadu mladších pravěkých lokalit i přímo na Boskovicku, znal ve svém oblíbeném kraji jedinou paleolitickou stanici. Jeskyňka Sklep u Vratíkova, zkoumaná J. Kniesem již roku 1893 (Knies 1929, 8), byla sice jednou z tuctu prvních známých paleolitických lokalit na Moravě, ve svém regionu však zůstala nadlouho osamocena. Ani Josef Skutil ve svém obsáhlém přehledu pravěku Boskovicka z r. 1931 žádné další paleolitické nálezy neuvádí. Teprve později se Skutil (1937, 276) zmiňuje o patinovaném úštěpu a čepeli ze Sebranic, a po dalších 10 letech připojuje kresbu diskovitého jádra, pocházejícího údajně z okolí Okrouhlé (obr. 6: 4), a zmínku o hoblíkovitém artefaktu od Spešova (Skutil 1947, 112; 1949, 136). Miniaturní micoquienský klínek našli budovatelé železniční trati v poloze „Pod Lipníky“ již roku 1907, zůstal však v boskovickém muzeu dlouho nerozpoznán (obr. 4: 2, obr. 120). Kupodivu není vyroben

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Obr. 4. Starý (?1, 8) a střední paleolit. 1. Vratíkov – jeskyně č. 4; 2–3. Boskovice I; 4. Obora II; 5–6. Sebranice I; 7. Boskovice IV; 8. Vratíkov – Sklep; 1. křemen; 2. rohovec typu Krumlovský les II; 5. neurčeno; 8. rohovec typu Stránská skála; ostatní spongolit.

z křídového rohovce, ale z jemné variety jurského rohovce typu Krumlovský les II. Předmět výrazně kvadratického průřezu vznikl na tlustém ústěpu, což je patrné ze zbytku příčně orientované ventrální plochy a z vnitřního bulbu, narušujícího průběh retuší na zadní straně klínku. Na přední straně je retuš také jen jednostranná, ale daleko pečlivější a zabíhavější, zatímco protilehlá hrana je vytvořena jediným úderem. Dole je na ní zbytek černé valounové kůry. Neméně pěkným artefaktem z této trati je plošně retušovaný hrot, nalezený M. Kejzlarem (obr. 4: 3). Při stavbě tzv. říšské dálnice u Lysic se 9. 4. 1940 objevilo velké diskovité jádro, ale ani to nebylo uvedeno do literatury. Německý badatel Hans Freising, který stavbu dálnice sledoval, se již od 30. let minulého století věnoval intenzivnímu povrchovému průzkumu Moravy. Dvě největší oblasti surovinných zdrojů s hustým paleolitickým osídlením – Krumlovský les a střední část Boskovické brázdy – přitom nenavštívil, ač se jim přiblížil na dohled. V roce 1936 totiž referuje o kvantech štípané industrie (196 kg!), nasbíraných u výchozů rohovce na návrší Hradisko (Bürgl) u Dlouhé Loučky. Vedle kusů, kterým vzhledem k domněle nekvalitní surovině chyběly znaky záměrného štípání (úderové kužely a lasturnatý lom) a jež později J. Skutil prohlásil za pseudoartefakty, se tu našla dvě rydla, jemně retušovaná čepelka a čepelové škrabadlo (to jediné z importovaného materiálu). Ojedinělé pazourkové úštěpky doprovázely i podobně spornou industrii z trati „V polích“ u Petrůvky východně od Městečka Trnávky (Freising 1936, 130–131). V Třebářově u Moravské Třebové byl koncem 30. let z hloubky 2 m z čisté spraše vyzvednut klínkovitý artefakt, údajně pazourkový (?), jehož spodní stranu tvoří kůra.² Asi stovku nevýrazných rohovcových a křemencových artefaktů s diskovitými jádry, malým dvoupodstavovým jádrem na čepelky, několika čepelkami, neaurig-nackými škrabadly a rydlem nasbíral v 60. letech učitel Jan Kopecký na výběžku mezi řekou Svitavou a Chrastovským potokem (Skutil – Kopecký 1968). Všechny tyto nálezy se však nacházejí již za severní

² Předmět je nezvěstný, takže jsme odkázáni na poněkud nejednoznačný Skutilův (1946, 3) popis, z něhož není zřejmé zda jde skutečně o 10 cm dlouhý unifas nebo snad o velký úštěp (plošně retušovaný?) s ventrální stranou pokrytou sintrem (též Schirmeisen 1938, 127; Mackerle 1948, 5)

a západní hranicí zájmového území. Na různých katastrech v oblasti Malé Hané nacházel Jaroslav Mackerle již před II. světovou válkou nevýrazné patinované artefakty (Mackerle 1948, 5–6). Jeden z nich pocházel ze samého centra sledované oblasti, totiž z pole východně od Hradiska u Svitávky. V nedalekém hliníku se později objevila neúplná lidská kostra, po léta považovaná za paleolitickou. Dalším drobným příspěvkem bylo publikování skrovné rohovcové industrie z Jabloňan, jejíž domněle pozdněpaleolitické stáří je možno brát v potaz, v předním britském časopisu (Klíma 1972).

V této době zahajuje usilovnou prospekční činnost Antonín Štrof, rodák z Bořitova, který po vystudování archeologie na Filozofické fakultě brněnské univerzity působil v Archeologickém ústavu ČSAV a v Ústavu archeologické památkové péče Brno. Jeho průzkum regionu zcela změnil obraz tamního osídlení ve všech pravěkých epochách a pro období paleolitu přinesl objev velké sídelní oblasti na surovinových zdrojích, do té doby prakticky netušené. Od 70. let se na Moravě už nic podobného neobjevilo a je velmi nepravděpodobné, že se tak ještě někdy stane. Na řadě z těchto pochůzek se podílela i jeho žena Marie, příležitostně se připojoval i M. Oliva a J. Svoboda. Inspirováni první vlnou objevů se průzkumů západního okraje Lysické sníženiny ujali K. Valoch a V. Gebauer, kteří v letech 1971 až 1974 identifikovali řadu stanic u Býkovic a Černé Hory. K. Valoch pak několik z těchto stanic publikoval (Valoch 1977a; 1978), následován M. Olivou, který přistoupil k vyhodnocení ústřední lokality Bořitov V – „Horky“ a micoquienské stanice u Ráječka, ležící nejbližší ke klasické lokalitě této kultury v jeskyni Kůlně (Oliva 1987a; 1991). S A. Štrofem také předložil přehled všech zdejších paleolitických stanovišť, který čítá téměř stovku položek (Oliva – Štrof 1985). Od té doby nepřibyly, resp. nebyly publikovány žádné další lokality; mnoho bohatých nalezišť však vyčerpaly nekontrolované amatérské sběry, z nichž se téměř nic nedostalo do muzeí.

V severní části sledovaného území rozvíjel v posledních deseti letech rozsáhlou prospekční činnost David Vích, jejíž četné výsledky jsou průběžně publikovány ve Zpravodaji Muzea v Hradci Králové. Do středního paleolitu je patrně možno datovat vyklenuté drasadlo s rydlovým negativem ze spongolitu, vyzdvižené jižně od Městečka Trnávky (lok. VII) na mírném severovýchodním svahu mezi potokem a silnicí na Lázy. Většina jiných pochází z polykulturních lokalit

a jejich případná předneolitická složka spadá nejspíše do pozdního paleolitu až mezolitu. Bez detailního studia je však obtížné se k nim vyjádřit.

Vzdor mimořádné koncentraci povrchových lokalit nebyla dosud na žádné z nich zastižena intaktní nálezová vrstva v datovatelné poloze. Není vyloučeno, že cílené sondáže a sledování všech odkryvů by tuto mezeru mohly zaplnit, jak se to stalo v oblasti Krumlovského lesa a Napajedelské brány.

Průběh paleolitického osídlení

Při absenci stratigrafických údajů a absolutních dat lze pozůstatky osídlení celého regionu datovat jen podle analogií odjinud – touto metodou je však klasifikováno nejméně 99 % našich pravěkých lokalit, přičemž radiometrická data pro většinu paleolitických kultur jsme v českých zemích získali až v průběhu 80. let.

Nejstarší stopy pobytu člověka (nikoli však jeho tělesné pozůstatky) na území dnešní Moravy se objevují nedlouho poté, co jižní Evropu osídlil *Homo heidelbergensis* nebo nějaká jemu příbuzná starší forma člověka (*H. antecessor?*). To se mohlo udát zhruba před 1 miliónem let, ve starém pleistocénu. Do našich chladnějších krajín však lidé pronikali asi jen v teplejších obdobích – interglaciálech. Po celou dobu trvání čtvrtohor (nazývají se též kvartér nebo taky anthropozoikum – éra člověka) se totiž střídaly studené a teplé úseky, zvané glaciály („doby ledové“) a interglaciály („doby meziledové“). Glaciály se potom dělí na kratší studená období – stadiály, oddělené vždy přechodným zmírněním klimatu – interstadiálem. Tak tomu bylo po celé starší čtvrtohory – pleistocén, který začal asi před 2,6 milióny let a skončil (dle kalibrované chronologie) asi kolem 9 600 let př. n. l.

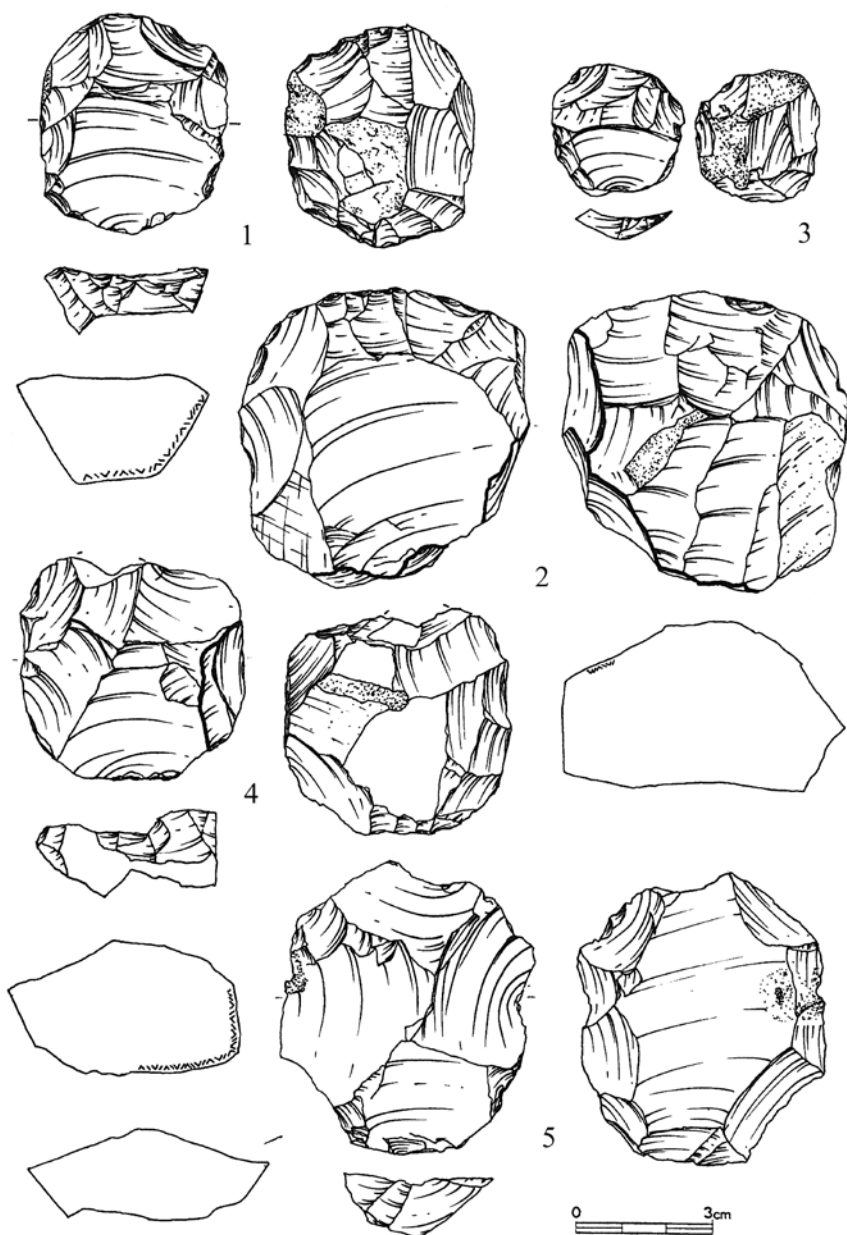
Ze samotného sklonku starého pleistocénu, který končí před 780 tisíci lety paleomagnetickou inverzí (přepólováním zeměkoule) pocházejí kosti medvědů (*Ursus deningeri*, patrně předchůdce jeskynního medvěda), jelenů, panterů a bohaté mikrofauny (drobní hlodavci a hmyzožravci) ze skalní pukliny u Holštejna v blízkém Moravském krasu. Uvedené společenstvo patří do období, které se z paleontologického hlediska nazývá starší biharium. Do mladšího biharia se potom kladou již středopleistocénní nálezy zvířecích kostí ze Stránské skály v Brně, nahromaděné dílem přírodou (svá dou-

pata tu měli šavlozubí tygři), dílem lidmi. Zjistilo se tu totiž nejstarší sídliště pravěkého člověka. Cromerský interglaciál, kam tyto nálezy spadají, byl mnohem teplejší než naše nynější meziledová doba – holocén. Není vyloučeno, že za těchto příhodných podmínek lidé pronikali z brněnské kotliny proti toku Svitavy dále k severu a procházeli i krajinou dnešního Boskovicka. V následujícím mindelském zalednění postoupilo čelo severského ledovce až na severní Moravu a do českého Slezska. V těchto studených obdobích se na návětrných úbočích ukládaly spraše, na nichž se v teplých úsecích s bujnější vegetací vytvářely humózní tmavěji zbarvené půdy. Protože voda byla z velké části vázána v ledu, v málo vodnatých řekách se ukládaly štěrky a písky, vzniklé erozí z produktů mrazového rozpadu hornin. Vytvářely se tak říční terasy, do nichž se řeka v následující teplé fázi, kdy měla více vody, vždy znovu zahlubila. V době starého paleolitu bylo tudíž údolí Svitavy jistě mělčí než dnes. Vzájemnými nárazy kamenů ve vodním proudu vznikaly četné pseudoartefakty (předměty podobné lidským výrobkům, ale vytvořené přírodními silami), což ztěžuje rozpoznávání nejstarších lidských výrobků. Ve starém paleolitu byly totiž využívány jen místní kamenné suroviny a úštěpy se odrážely tzv. clactonskou technikou, tj. úderem tvrdého (kamenného) otloukače na neupravený kus suroviny. Tvar budoucího úštěpu tedy nebylo možné předvídat, stejně jako je tomu u výtvorů přírodních. Různě otloučené rohovce shromažďoval před II. světovou válkou z teras Svitavy severně od Brna Hans Mohr. Po skutečné valounové industrii, podmíněné zaoblenou formou výchozí suroviny v říčních terasách, však na březích Svitavy nikdo nepátral. Podobné nálezy jsou známy ze štěrků Svatky a Dyje na jižní Moravě a převažují v nich různé sekáče a jádra, vzácně se objeví složitější polyedrický tvar, primitivní pěstní klín či hrubé drasadlo. Nejbližší lokalitou, kde se při těžbě písků a štěrků tuřanské terasy objevily staropaleolitické výrobky, je pískovna v Brně-Černovicích. Rozptýlené nálezy z říčních teras naznačují, že lidé se tehdy potulovali hlavně kolem řek, aniž by zakládali trvalejší sídliště. V okolí vodních toků bylo možno najít i čerstvé mršiny, které asi tvořily podstatnou část staropaleolitického jídelníčku. To ovšem neznamená, že by ve starém paleolitu už neexistovalo vyspělé lovectví, které dokládají nálezy dokonalých dřevěných oštěpů ze Schöningen v severním Německu.

Sprašové stěny cihlen poskytují mnohem méně dokladů staro-paleolitického osídlení, jsou však průkaznější. Celkově opracovaný křemenný polyedr byl nalezen na Červeném kopci v Brně v půdě starší než 780 tisíc let, neboť ležela pod paleomagnetickou inverzí. Tento nález představuje zatím nejstarší stopu lidské přítomnosti v českých zemích. Valounový nástroj a několik úštěpů v okolí ohniště se našlo v půdách z mladšího úseku holsteinského interglaciálu na Dominikánském náměstí v Brně, jiné artefakty pocházejí ze zaniklé cihelny Růženin dvůr v Brně-Židenicích. Všechny jmenované lokality odděluje od jižního okraje sledovaného území jen vzdálenost denního pochodu.

Prozatím nejstarší stratifikovaný artefakt z Boskovicka je současně také jediný, který byl nalezen v nějaké alespoň přibližně datovatelné poloze. Je jím malý jednolící sekáček, vyrobený oddělením jediného širokého úštěpu z valounu křemene (Valoch 1977b, 93–95). Hrana se zdá být opotřebovaná, nejde-li o drobnou přístřovací retuš (obr. 4: 1). Předmět byl získán r. 1960 výzkumem R. Musila v průkopu před jeskyňkou č. V-4 (nyní 2004) u Vratíkova při plavení spodní vrstvy č. 4. To je poměrně vyvinutá půda, datovatelná na základě mikrofauny (žáby, hadi, hmyzožravci, hlodavci) nejspíše do eemského interglaciálu (Musil 1967). To by odpovídalo drobnotvarému rázu taubachienských industrií z eemské vrstvy 11 v jeskyni Kůlně, kde je na rozdíl od nadložních poloh micoquienu mnoho artefaktů právě z křemene (Valoch 1988; Neruda 2001). Do souvislosti s taubachienem uvádí tento nález i J. Svoboda (a kol. 1994, 83), mylně jej však klade do jeskyňky Sklep. Jistou stopou pobytu středopleistocenního člověka v této známější jeskyni (obr. 122) je 4,9 cm dlouhý čepelový úštěp (obr. 4: 8) z rohovce typu Stránská skála (det. A. Přichystal), který byl v MZM uložen spolu s kostmi, vytěženými jeskyňáři v hlubších polohách zadní části chodby při vybírání výplně propáستky (Šrot 1953). Je zajímavé, že jde o tutéž varietu rohovce, typického pro spodní etáže vápenců na Stránské skále, jaký byl využíván ve starém paleolitu přímo na této lokalitě. Mezi pozůstatky zvířat, nepochybně pomíchanými, se vyskytuje i robustní rasa koně, která metricky spadá do variační šíře druhu *Equus mosbachensis* (Musil 1953, 161).

Jako model průběhu paleolitického osídlení Moravského krasu a přilehlého Boskovicka může sloužit bohatě členěná stratigrafie v nedaleké jeskyni Kůlně (Valoch 1988). V poloze z konce risského

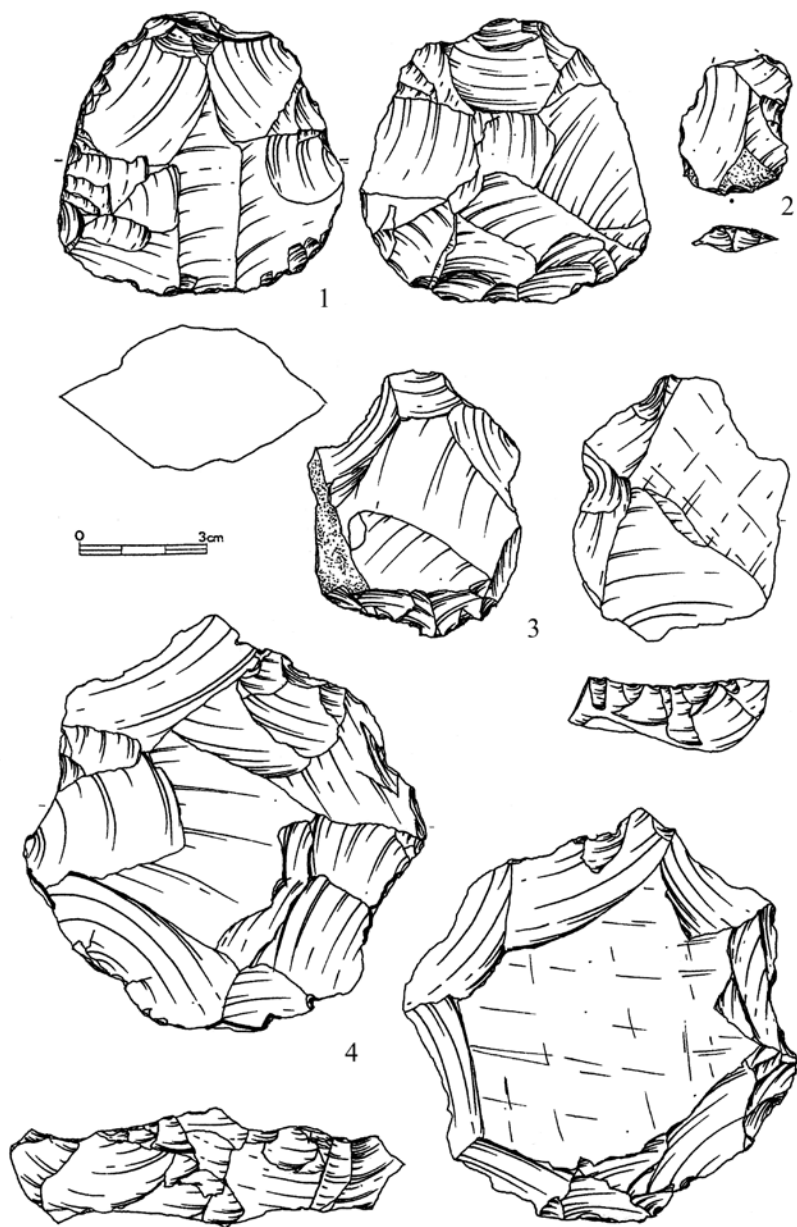

Obr. 5. Levalloiská jádra ze středního paleolitu. Bačov Ib (1–2); Obora III (3); Žernovník (4); Bořitov IV (5); spongolit (1–5).

(sálského) zalednění z doby před asi 130 tisíci lety se v Kůlně totiž nacházela industrie s prvky levalloiské metody sbíjení, která současně představuje nejstarší doklad osídlení celého Moravského kra- su. A právě doklady této metody, daleko výraznější než v Kůlně, se našly na několika lokalitách pod širým nebem v Lysické sníženině a na jižním konci Malé Hané (Oliva 2006). Nejtypičtější jádra vyka- zují vyšší stupeň patinace a ohlazu než industrie micoquienu, v re- gionu převládající. Levalloiská metoda spočívala ve vytvoření pravi- delně vyklenuté těžní plochy na jádru, z jehož okraje byl potom na plocho odražen cílový úštěp, trojúhelníkový hrot či podlouhlá čepel. Středopaleolitickým neandertálcům tedy nelze upřít značnou zruč- nost a předvídavost. Za cenu zvýšené spotřeby suroviny se touto metodou dosahovalo přesnějšího tvaru polotovaru. Jakkoli je leval- loiská metoda v obecném měřítku typická pro většinu středopaleoli- tických industrií, u nás se vyskytuje dosti vzácně, takže nevíme, jakou kulturní skupinu tato izolovaná jádra provázela – nejlépe bude uvažovat jen obecně o nějakém moustérienu levalloiské facie. Dvě z nich vyzdvihl A. Štof u Bačova (lok. Ib) na západním svahu kóty 432 severovýchodně obce nad úvozem. Použitý spongolit pokrývá sil- ná bílá patina. V obou případech jde o štítové jednopodstavové jádro na preferenční úštěp (obr. 5: 1–2). Rovněž další artefakt je ventrálně silně patinovaný a korodovaný (obr. 5: 5). Pochází z lokality Bořitov IV – „Záhumenky“, což je rozsáhlá terasa za kostelem, pokrytá spra- ší. Štítové vícesměrné jádro s negativy dvou (?) cílových úštěpů spo- čívало v hloubce 85 cm ve sprašovitě hlíně.

Největší levalloiské jádro (na preferenční úštěp) tvoří součást vět- šího souboru štípané industrie, v němž vyniká nejsilnější patinou i ohlazem, takže je opět izolovaným nálezem (obr. 6: 1). Menší neg- ativ ventrálně vlevo má zřetelně slabší patinu a dokládá opětovné použití jádra v pozdější době. Na lokalitu (Černá Hora IV – „Ješetiny“, temeno a jižní svah kóty 425) se tedy mohl dostat jako manuport. Další kus z výrazné skalní ostrožny „Na Kujích“ nad údolím Svitavy (Obora III, obr. 5: 3) je naopak nejmenším jádrem podobného typu. Doprovodné nálezy s ním v tomto případě mohou tvořit jeden celek: levalloiský úštěp (obr. 6: 2), 4 drasadla, 2 zobce, 4 úštěpy s vruby, po- četnější úštěpová debitáž a několik jader (z toho 2 subprizmatická).

Méně výrazná levalloidní jádra a úštěpy ještě pocházejí z řady dalších lokalit (Obora I, II: obr. 4: 4, Rájec-Jestřebí IV: obr. 6: 3, Žer-

Obr. 6. Středopaleolitická levalloiská jádra. Černá Hora IV (1); Obora III (2); Rájec-Jestřebí IV (3); Knínice u Boskovic (4); spongolit (1–3), železitý křemenec (4).

novník: obr. 5: 4) a vždy patří k nejsilněji patinovaným kusům ze stanoviště, takže jejich souvislost s ostatními nálezy z dotyčných stanovišť není jistá (Oliva 2006). Na rozdíl od předchozích spongolitových jader je poslední exemplář z jemnozrnného železitého křemence (obr. 6: 4). Je to onen kus, který měl dle J. Skutila (1947, 87–88) pocházet z Okrouhlé, avšak A. Ferulík (1950, 227) udává jako místo nálezu Knínice u Boskovic, a to „*Les Trávníčková... asi 500 m na Z od melkovské myslivny*“, což by mohl být některý z výběžků masívu Mojetína (kóta 608) nad Melkovským údolím s říčkou Bělá. Jádru kruhovitého obrysu s ploše dostředně preparovanou těžní plochou má obvod šikmo zkosen hrubšími úderý, které se pouze v dolní části zjemňují a vytvářejí tak upravenou úderovou plochu. Patrně jde o jednosměrné levalloiské jádro pro preferenční úštěp, opuštěné mezi fází úpravy a těžby.

Drtivá většina paleolitických památek z nynějšího Boskovicka patří středopaleolitickému micoquienu, techno-typologické skupině, která je v této epoše ve střední Evropě nejčastější a také nejlépe prozkoumaná. Z často jen lehké patinace micoquienských souborů lze soudit, že toto osídlení zde následovalo až po moustérienu s levalloiskou metodou. Soustředění lokalit této kultury právě v tomto úseku Boskovické brázdy není náhodné. V křídových opukách i volně v různých svahovinách a zvětralinách se zde totiž nacházejí nejbohatší zdroje rohovce hnědé, šedé a medové barvy – spongolitu. A ten představoval základní surovinu k výrobě štípaných nástrojů v jeskyni Kůlně, vzdálené jen 10 km od východního okraje zdrojové oblasti. Protože tato prostorná tunelovitá jeskyně je nejdůležitějším pramenem k poznání micoquienu v evropském měřítku, musíme se u ní na chvíli zastavit. I když se tu již od konce 19. století odehrávaly vykopávky J. Wankla, M. Kříže a J. Kniese a za II. světové války se zde vyráběly letecké součástky, spodní středopaleolitické vrstvy zůstaly poměrně intaktní a důkladně je prozkoumal teprve K. Valoch v letech 1961–1976 (Valoch 1988). Micoquien – nazvaný podle naleziště La Micoque v jihozápadní Francii – je třetí a poslední středopaleolitickou kulturou, jejíž nositelé se v Kůlně usadili, a to v průběhu snad 50 tisíc let několikrát. Obsahuje především menší pěstní klíny se zduřelou bází, leckdy asymetrického kopinatého tvaru, plošně opracované klínové nože, listovité klínky, mnoho drasadel (v Kůlně i mnoho exemplářů s příčnou šupinovou retuší a ztenčeným hřbetem,

což připomíná nástroje charentienů) a všudypřítomné vruby a zoubky. Nejstarší vrstva s takovými nástroji 9b z přelomu eému a starého würmu poskytla již i dva listovité hroty. Ve vrstvách 9b, 8a a 7c bylo klima teplejší, zatímco o studeném podnebí staršího würmského stadiálu svědčí polohy 9a, 8b a 7d. Nejbohatší vrstva 7a se usazovala v poměrně mírném klimatu, stále ovšem o mnoho chladnějším než je dnešní. Lovili se hlavně sobi, přičemž pozůstatky mamutů (takřka výhradně kly a stoličky) pocházejí patrně jen ze sběrů. Velká část kostí nese stopy řezání nebo sloužily jako retušéry. Hrubě upravené palice ze sobích parohů a na koncích sbroušené žebro představují první kostěné nástroje. Mezi deseti tisícovkami kamenných artefaktů je asi desetina retušovaných nástrojů. Surovina – vesměs křídové spongolity – se do jeskyně donášela v málo upravené podobě, o čemž svědčí četné úštěpy s kůrou. Polotovary se odbíjely jednak diskoidní metodou, a to jak střídavým odbíjením úštěpů z celého povrchu jádra, tak jen z jeho jedné plochy. Vedle toho se úštěpy odrážely též rovnoběžně, ale bez předchozí úpravy jádra. Zatímco pro získávání polotovarů se užívalo tvrdých (kamenných) otloukačů, retuše se zčásti prováděly měkkým, patrně kostěným retušérem. S výjimkou hrubých místních surovin nebo naopak nejvzdálenějších importů se všechny kamenné materiály (spongolity, jurské rohovce, křemeny a křemence) zpracovávaly stejnou metodou, a to vesměs až do celkového vytěžení jádra. Sekáčovitě nástroje se ovšem vyráběly takřka výlučně z oblázků místních kulmských drob. Porcelanit a eratický pazourek v této vrstvě chybí, hojněji však vystupují křišťály z Českomoravské vrchoviny a pestré chalcedony typu Němčice. Nejvzdálenějším importem může být pěstní klín ze středoslovenského (?) či maďarského andezitu. Suroviny vzdálenějšího původu se častěji vyskytují v podobě retušovaných nástrojů. Netrpělivě očekávané pozůstatky neandertálce se objevily v podobě zlomku temenní kosti, pravé části horní čelisti se čtyřmi zuby a tří mléčných zubů, vypadlých patrně při výměně chrupu. Z blízkosti čelisti pochází ze spálených kostí radiometrické datum z rozmezí 49 až 43 tisíc let před dneškem, získané ovšem ještě konvenční metodou bez urychlovače, a proto – vzhledem k danému stáří – značně nepřesné. Na četných zlomcích zvířecích kostí vidíme rýhy, způsobené kamennými nástroji pravděpodobně při čtvrcení a porcování uloveného zvířete, příp. při oškrabování kostí. Někdy však řezy probíhají para-

lelně a symetricky vedle sebe nebo dokonce vytvářejí jakýsi jednoduchý obrazec, např. šikmou mřížku. V případech, které asi nesouvisejí s praktickou činností, můžeme uvažovat o neutilitárních či dokonce symbolických motivech jednání.

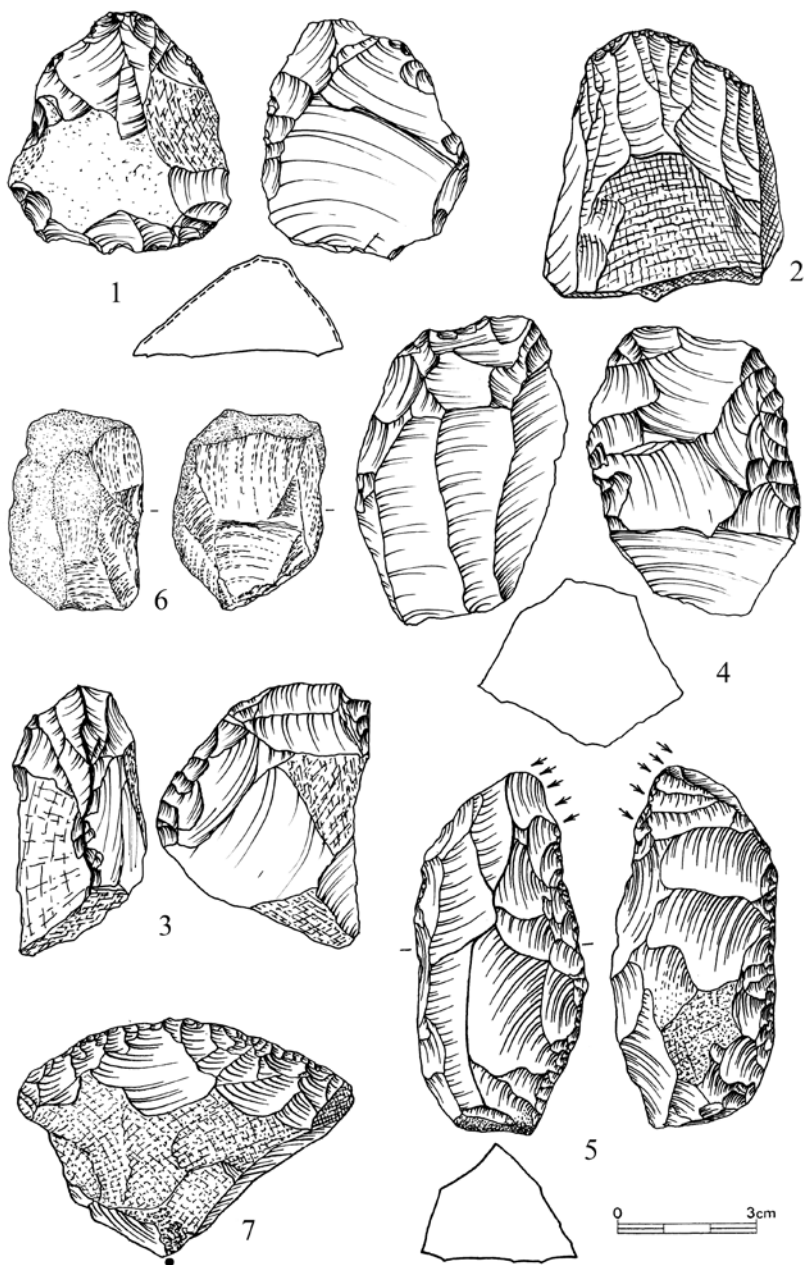
Výrazně drsné (studené a suché) klima vykazuje fauna z nejmladší micoquienské vrstvy 6a. Štípaná industrie i použité suroviny se podobají hlavní vrstvě 7a, objevují se však čepelová jádra s plochou úpravou boků a také škrabadla zcela mladopaleolitického typu. I na polotovarech lze pozorovat více stop po odstraňování převisů na okraji úderové plošky (tzv. abraze okraje patky), kterýžto úkon je typický pro mladopaleolitickou čepelovou techniku.

Bez znalosti bohatě členěného a dokumentovaného micoquienu z jeskyně Kůlny nelze posuzovat celkově daleko mohutnější, avšak široce rozprostřené osídlení oblasti surovinových zdrojů, dochované žel jen v podobě vyorávaných kamenných artefaktů.

Největší sídliště z této doby se rozkládalo na ploché výšině „Horky“ u Bořitova okolo kóty 403,4 a zaujímalu plochu několika hektarů (obr. 121). S výjimkou tří jeskynních stanic (Kůlna, Šipka a Čertova díra) a nedaleké lokality nad Ráječkem jde o nejvýše položené středopaleolitické sídliště na Moravě. Z tohoto ústředního návrší se otevírá široký rozhled po jižní části Lysické sníženiny, nikoli však na nejbližší úsek údolí Svitavy, která protéká asi 1300 m východněji. Nejbližší vodní zdroje se mohly nacházet, stejně jako dnes, ve stržích na jižním a západním svahu. Příčinou opakovaného osídlení byla zřejmě dominantní a přitom snadno dostupná poloha, protože rohovecová surovina se na místě samém vyskytuje jen sporadicky. Bylo ji možno získávat ze zvětralých vrstev opuky, kterou je tvořen např. Velký Chlum (obr. 119), vyskytuje se však i v miocenních sedimentech badenského stupně a v terasách vodních toků (ke geologické situaci Jurková 1975; Valoch 1977a, 10–11). Hrubší variety spongolitu, blížíci se vzhledově křemenci, snad pocházejí z výchozů na severním svahu „Horek“, jemnější rohovec se zbytky valounové kůry má svůj původ ve vodních sedimentech. Kromě ojedinělých importů exotických silicitů se tu v malé míře vyskytují drahanské křemence, jemné pískovce až prachovce z Boskovické brázdy, jurské rohovce (patrně z okolí kopce Hády na severním okraji brněnské kotliny) a olomučanské rohovce ze střední části Moravského krasu. Lokalitu objevili manželé Štrofovi 22. 12. 1973 a ti také nashromáždili největší množství

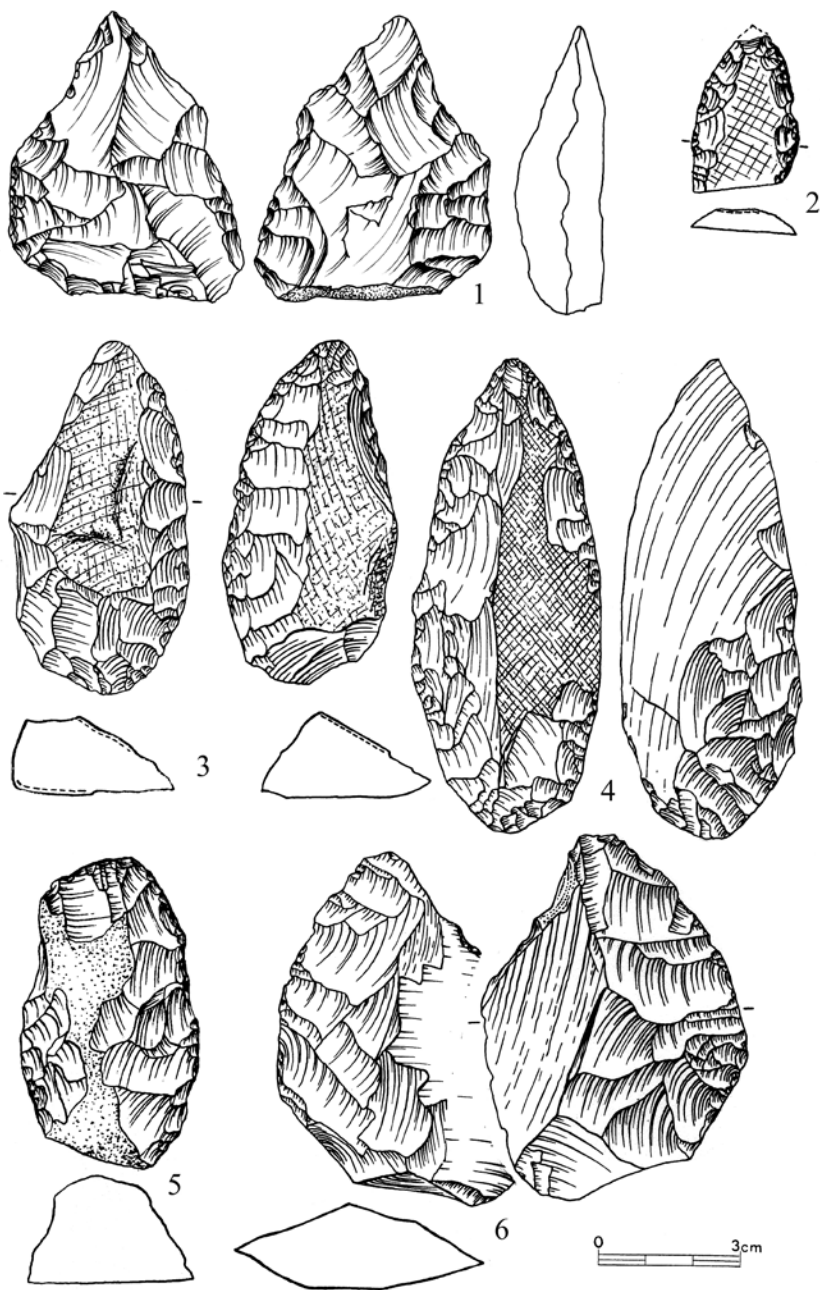
nálezů. Dalšími sběry přispěli K. Valoch s V. Gebauerem, M. Oliva, J. Svoboda a J. a M. Kejzlarovi. S výjimkou poslední jsou kolekce z uvedených průzkumů uloženy v ústavu Anthropos MZM a byly již publikovány (Oliva 1987a). Pozdější amatérské sběry nejsou podchycené a lokalitu již podstatně ochudily. Vedlejší koncentrace Va, dosud nevyhodnocená, se nachází jižně od „Horek“ o 10 m níže na poli zvaném „U Badálka“ a „Nepluště“.

Zejména po kvantitativní stránce jde o druhou nejbohatší středopaleolitickou lokalitu na Moravě. Ze šesti tisícovek kusů štipané industrie z hlavní stanice Bořitov V tvoří retušované formy zhruba desetinu a jádra čtvrtinu (Oliva 1987a, tab. 2). Mezi těmi je pětina (280) kusů upravených a dosud netěžených. Z nich nejpočetnější jsou oboustranně plošně upravená jádra, z nichž některé připomínají polotovary pěstních klínů a klínových nožů, nemají však odpovídající délku (Oliva 1987a, obr. 1; 3: 2). Je ovšem možné, že část takto klasifikovaných jader jsou už těžená jádra diskovitá, protože těch je tu nápadně méně než jader s rovnoběžnou těžbou (obr. 7: 2, 4), ojediněle s čepelkovými negativy (obr. 7: 2). To by bylo v *micoquienu* neobvyklé, také v jeskyni Kůlně jsou poměry obou základních typů jader opačné (Neruda 2005, tab. 23 a 39). Nejvíce z těchto kusů s nerovnoběžnou těžbou tvoří jádra nepravidelná (130), zatímco plochých diskovitých exemplářů je jen 75. Jen ojediněle může být ploché jádro založeno na principu *levalloiské* metody (obr. 7: 1). Z plochých jader ovšem byly odráženy i čepelovité produkty, a to i v několika směrech (Oliva 1987a, obr. 3: 1). Jen v extrémních případech byly čepele či úzké čepelky těženy z užší strany jádra, a to i bifaciálně upraveného (obr. 7: 3; Oliva 1987a, obr. 2: 1–2). Za výchozí formu takových jader mohly sloužit intenzivně oboustranně preparované předměty, připomínající tlustá drasidla (Oliva 1987a, obr. 1: 2). Že bifaciálně až klínkovitě upravené kusy byly z boku začínány podlouhlými odštěpy dokládají i jiné artefakty (obr. 7: 5; Oliva 1987a, obr. 3: 2). S ještě typičtěšími příklady takového procesu se setkáváme v nejmladší *micoquienské* vrstvě 6a v jeskyni Kůlně (Valoch 1988, obr. 5: 3), a proto jej nemůžeme z rámce této kultury vylučovat. U povrchové kolekce si homogenitou ovšem nemůžeme být zdaleka jisti, takže nelze vyloučit, že řada čepelových jader představuje pozdější mladopaleolitické intruze a že některé bifaciální předměty jsou jejich výchozími formami. V úvahu by mohl přicházet jak *szeletien* (srov. Svo-

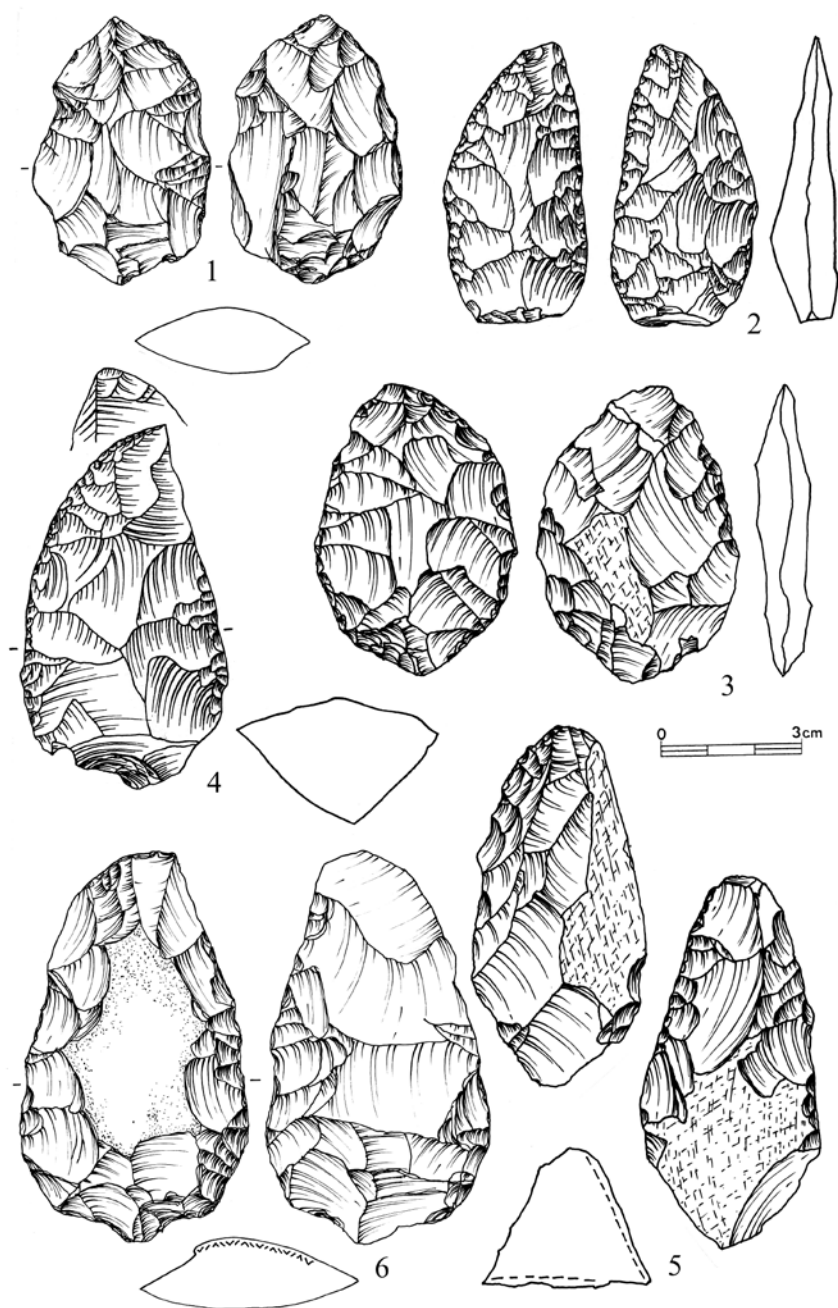

Obr. 7. Bořitov V; levalloiské jádro (1), jádra mladopaleolitického typu (2–4), jádro připravené k čepelové těžbě? (5), počátkové jádro (6), příčné drasadlo (7); křišťál (6), ostatní spongolit.

boda et al. 1994, 108), tak aurignacien či poslední velká mladopaleolitická kultura, magdalénien. Ten se sice hojně vyskytuje v nedalekém Moravském krasu a spongolity patřily k jeho oblíbeným surovinám, avšak jeho nejtypičtějšími nástroji jsou strmě retušované čepelky a dlouhé vrtáčky, které nejen na sledované lokalitě, ale v celém regionu zcela chybí. Pravděpodobnější je přítomnost aurignacienu, na který by ukazovalo několik vysokých a vyčnělých škrabadel (2, 8%, obr. 10: 3, 5; obr. 11: 7–8). Ty se ostatně vyskytují i na jiných lokalitách v okolí (Černá Hora IV, Žernovník D1). Poněkud jiný smysl má otázka po přítomnosti prvků szeletienu – ten totiž není vůči micoquienu cizorodý, protože v něm má svůj původ a většina zastoupených typů retušovaných nástrojů je oběma kulturám společná. Za szeletienký, resp. obecně mladopaleolitický prvek lze považovat retušované čepele (2,2 %), škrabadla (6 % bez aurignackých), rydla (5,2 %) a snad některé vrtáky (1,7 %), za micoquienský především pěstní klínky (4,5 %, obr. 8: 1), listovité klíny (2,5 %, obr. 9: 1–2), tzv. poloklíny plankonvexního průřezu (obr. 9: 6) a klínové nože (1,7 %, obr. 8: 3; obr. 9: 5). Z těchto forem se vyvíjejí listovité hroty, hojnější až v szeletienu (2 %, obr. 9: 3). Z hlediska bifaciálních forem, k nimž patří i oboustranně opracovaná drasadla (obr. 8: 3, 6), je tedy silněji zastoupena micoquienská složka, je však pravděpodobné, že mnohé klínkovité artefakty představují polotovary listovitých hrotů. Dominantní drasadla (24,3 %) jsou sice typická pro obě kultury, obecně však jde o typy spíše středopaleolitické, stejně jako ojedinělé moustérienské hroty (obr. 8: 2 z radiolaritu, obr. 10: 1 z pazourku). Blízké analogie v jeskyni Kůlně mají zejména drasadla příčná, někdy s tzv. Quina-retuší (obr. 7: 7) a se ztenčeným hřbetem, v szeletienu již vzácná. Mohutně zastoupená skupina ústěpů se zoubky a vruby (34,9 %) sice souvisí i s méně pečlivou retuší, typickou pro lokality s blízkými surovinovými zdroji, avšak větší roli hraje ve středním paleolitu, kde tyto formy daly jedné z jeho skupin název zoubkovaný moustérien. Převážně mladopaleolitická škrabadla, která dle trasologických studií sloužila převážně ke zpracování kůže, zde z celku 687 nástrojů tvoří 8,7 %, čili asi třetinu podílu drasadel. Na mnoha z nich se objevuje silná postranní retuš, takže je musíme formálně označit jako kombinace škrabadel s drasadly. Ve skutečnosti však boční a koncové retuše tvoří jeden celek, přičemž drasadlovitá boční retuš je výraznější než opracování části upravené na škrabadlo, a to i v pří-

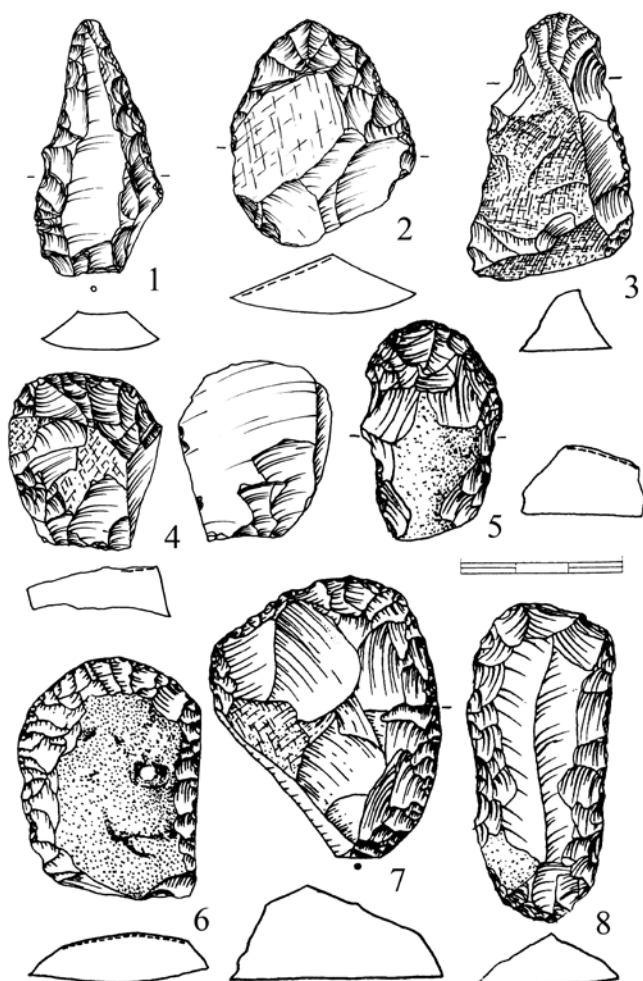
Obr. 8. Bořitov V; klínek (1), hroty (2,4) a drasadla micoquienu; radio-larita (2); pazourek (5); ostatní spongolit.

Obr. 9. Bořitov V (1–5); 6. Bořitov Va (6); plošně retušované nástroje
micoquienu; jurský rohovec (2), ostatní spongolit.

padě importovaných surovin (obr. 8: 5; obr. 10: 5–8; obr. 11: 7–8) – jakoby se zde tento typ mladopaleolitického nástroje teprve vyvíjel.

Celkově tedy v Bořitově V pozorujeme značnou převahu středo-paleolitických nástrojů nad mladopaleolitickými, zatímco v oblasti technologie je tomu díky převaze prizmatických jader nad diskovitými a nepravidelnými naopak. Nabízí se tedy představa, že jako stabilní sídliště (s rozvinutou výrobou nástrojů) sloužilo návrší opakovaně v průběhu micoquienu až do fáze jeho přerodu v szeletien. Řidší návštěvy v následujícím mladém paleolitu byly vzhledem k okolním zdrojům surovin zaměřeny především na jejich prvotní zpracování, přičemž vznikalo mnoho jader a málo hotových nástrojů. V obou fázích však byla jádra nejen tvarována do výchozích forem, ale i intenzívně těžena, jak svědčí více než trojnásobná převaha úštěpů bez kůry (57 %) nad kusy s kůrou (17 %), pocházejícími z prvních fází úpravy jader (Oliva 1987a, tab. 2). Zbytek tvoří 11 % odražených vodících hran a 15 % čepelí, které tu byly zanechány především mladopaleolitickými štípači. O tom, že v hlavních fázích osídlení se tu nacházelo sídliště se všemi nezbytnými funkcemi a vnějšími vztahy, vypovídají ostatně i použité suroviny. Vzhledem k blízkosti spongolitů je logické, že zde bude tato surovina převládat zřetelněji než v jeskyni Kůlně (kde ve vrstvě 7a tvoří 77 %: Neruda 2005, tab. 17), to zejména na úkor křemene (Kůlna 7a 9 %). Co do importů exotických surovin si ale stanice na „Horkách“ s obsahem hlavní micoquienské vrstvy v Kůlně nezádá. Hlavně v podobě archaických nástrojů se v bořitovské kolekci vyskytují radiolarity (obr. 8: 2; obr. 11: 8), eratický pazourek (obr. 8: 5; obr. 10: 1–2, 6; obr. 11: 7) a opál (Oliva 2000, obr. 7: 9), z bližších zdrojů potom i rohovec typu Krumlovský les (Oliva 2000, obr. 7: 10) a ojediněle rohovec ze Stránské skály (obr. 10: 7). Křišťál z Českomoravské vrchoviny se objevil pouze v podobě hranolového jádra (obr. 7: 6). Ze surovin nedalekého původu se na obou stanicích objevují jurské rohovce, patrně z okolí Hádů, a olomučanské rohovce ze střední části Moravského krasu. Oproti Kůlně chybí v Bořitově tzv. němčické silicity, které snad mohou pocházet z nějakého dnes neznámého výchozu blíže Moravského krasu (nápadně se však podobají limnosilitům ze severního Maďarska a středního Slovenska, odkud byl do Kůlny přinesen andezit k výrobě pěstního klínu: Valoch 1988, obr. 30: 2; Oliva 2000, obr. 6: 4).

Obr. 10. Bořitov V (1, 3–8); Bořitov Va (2). Hrot (1), škrabadla a drasadlo (7) ze zvláštních surovin; pazourek (1–2, 6), radiolarit (4–5), jurský rohovec (7), opákní spongolit (8).

Podobný ráz jako industrie z ústředních lokalit Bořitov V a Va mají i mnohem menší kolekce z Doubravice I (Oliva – Štrof 1985) a z některých ještě drobnějších a od „Horek“ vzdálenějších nálezových bodů (Obora I, II, III, Černá Hora III, Býkovice I a II: Oliva – Štrof 1985;

Valoch 1977a). Novými nálezy z dosud neregistrované lokality Skalice nad Svitavou – „U Rybníka“ přispěl M. Kejzlar: v atypické poloze na rovině mezi návršími mezi rybníkem a zemědělskými objekty vyzdvihl zlomek klínového nože, 2 úštěpky se zoubkovanou retuší, přímé drasadlo, 5 úštěpů a diskovité jádro. Všechny předměty jsou upraveny z křídového rohovce a vyznačují se lesklou žlutavou patinou. Středopaleolitický ráz mají i jeho nálezy, učiněné asi 150 m severně od aurignacké lokality u Světlé (viz níže): velké dvojité drasadlo, plošně retušovaný fragment a malé pravidelné diskovité jádro. (Nové pěkné nálezy z již známých lokalit jsou na obr. 4: 3, 5–7). Nejarchaičtější charakter vykazuje soubor, sesbíráný na poměrně rozlehlé ploše poblíž hájenky Horničky na plošině s dalekým rozhledem po Boskovické brázdě (vyznačeném i na turistické mapě). Jde o vůbec nejvýše položenou středopaleolitickou lokalitu pod širým nebem na Moravě (410–430 m), s největším převýšením nad vodním tokem (150 m nad řekou Svitavou). Mezi nástroji převládají pěstní klínky a jejich deriváty (23 ks, z toho 1 listovitý hrot a 8 polotovarů), mezi 10 drasadly exempláře s retuší na obou plochách. Typologické spektrum doplňují zoubky, vruby a zobce, mladopaleolitické typy s výjimkou dvou nevýrazných rydel chybí. Vzdor tomu opět převažují jádra s rovnoběžnou těžbou (21 ks) nad subdiskovitými (13 ks) a nepravidelnými (8 ks). Patinací se archaická a pokročilá složka ani zde neliší. Úštěpy a ojedinělé čepele jsou jen o málo početnější než jádra, retušované nástroje tvoří necelou pětinu celkového počtu nálezů (Oliva 1991). Žádné klínky ani listovité hroty naproti tomu nepocházejí z lokality Bořítov I–II, kde jsou převládající výrazná drasadla provázena vesměs čepelovými jádry a nevýraznými škrabadly (Valoch 1978). Na žádné z těchto lokalit se nevyskytují vzdálenější importy silicitů, nanejvýš se namane kousek křemence či jurského rohovce. Z nových ojedinělých nálezů je možno uvést asymetrický ohlazený hrot z návrší u silnice z Uhřic do Cetkovic, vyrobený patrně z radiolaritu.³ V enklávě

³ Jižně od Uhřic, nález M. Kejzlara. Z tohoto hlediska se sledovaný region jeví uzavřenější než třeba exploatační oblast u Krumlovského lesa, kde se ve středním paleolitu i v szeletienu vedle dominantních místních rohovců vyskytují importy radiolaritů, spongolitů, pazourků a křemičitých zvětralin hadců (Valoch 1993; Oliva 1992; 1993; 2002; 2008; Neruda – Nerudová eds. 2009)

Lysické sníženiny tedy mohlo docházet k izolovanému vývoji pozdního *micoquien*u ještě v době, kdy brněnskou kotlinu již obývaly skupiny s mladopaleolitickou kulturou.

To by znamenalo, že kultura a zvláště technologie neandertálců (protože s jiným typem člověka *micoquien* ani starší *szeletien* spojovat nelze) nebyla ustrnulá, ale podstupovala vývoj směrem k mladému paleolitu, konkrétně k čepelové metodě sbíjení. Totéž ostatně dokazuje nový rozbor kamenné industrie z jeskyně Kůlny (Neruda 2005). Pod vlivem prvních objevů z 19. století převládl názor, že neandertálci byli nějakí jeskynní lidé, příp. lovci jeskynních medvědů. Nelze popřít, že tito lidé jeskyně s oblibou využívali jako dlouhodobá sídliště a tu a tam snad ulovili i nějakého jeskynního medvěda (ten byl spíše býložravcem a asi ne tak nebezpečný, jak bychom mohli soudit z jeho velikosti). Většina středopaleolitických lokalit však leží v otevřeném terénu na okrajích nízkých pahorkatin, které obvykle poskytují velké množství kamenných surovin k výrobě nástrojů. Lze těžko odhadnout, do jaké míry neandertálci tyto oblasti surovinových zdrojů záměrně vyhledávali a do jaké míry jde jen o efekt zvýšené čitelnosti pozůstatků, způsobený množstvím naštípané suroviny. Tak či onak, mimo exploatační oblasti se v otevřeném terénu s intenzivnějším středopaleolitickým osídlením nesetkáváme (výjimkou je snad jen okolí termálních pramenů). Příčinou je to, že ještě nedocházelo k rozsáhlejším transportům surovin. Nejvýraznější sídelní oblasti se nacházejí v okolí zdrojů rohovce u Krumlovského lesa a právě v Lysické sníženině s nedalekou jeskyní Kůlnou. Z okrajů pahorkatin se ovšem také otevíral široký rozhled a bylo možné využívat různé ekologické zóny. Středopaleolitické lovectví leckdy vykazuje značnou specializaci na určitý druh zvěře – např. v jeskyni Šipce převládali mladí jeskynní medvědi (využívající jeskyni ovšem též jako přirozené doupě), v Kůlně sobi, v polském Zwolenu koně, na maďarské lokalitě Érd medvědi, v Ehringsdorfu mladí nosorožci. O existenci specializovaných lovišť svědčí i některé horské jeskyně s pozůstatky jeskynních medvědů. Lovecké zbraně přitom od starého paleolitu příliš nepokročily – stále jsou používána jen dřevěná kopí bez kamenných hrotů.

O případných sezónních pohybech neandertálských tlup za potravou ovšem víme velmi málo. Množství zanechaných pozůstatků, dlouhodobé místní tradice ve tvarech nástrojů a existence přístřešků

již nasvědčují jisté usedlosti, jež se projevovala alespoň opakovanými návraty do tradičních sídelních oblastí. Z Moravy zatím neznáme stopy obydlí, a v poslední době byla výzkumem polských kolegů zpochybněna i existence zahluobeného obydlí s ohništěm v Bečově, jak jej v nejvýznamnější sídelní oblasti na zdrojích západočeských křemenců rekonstruoval Jan Fridrich.

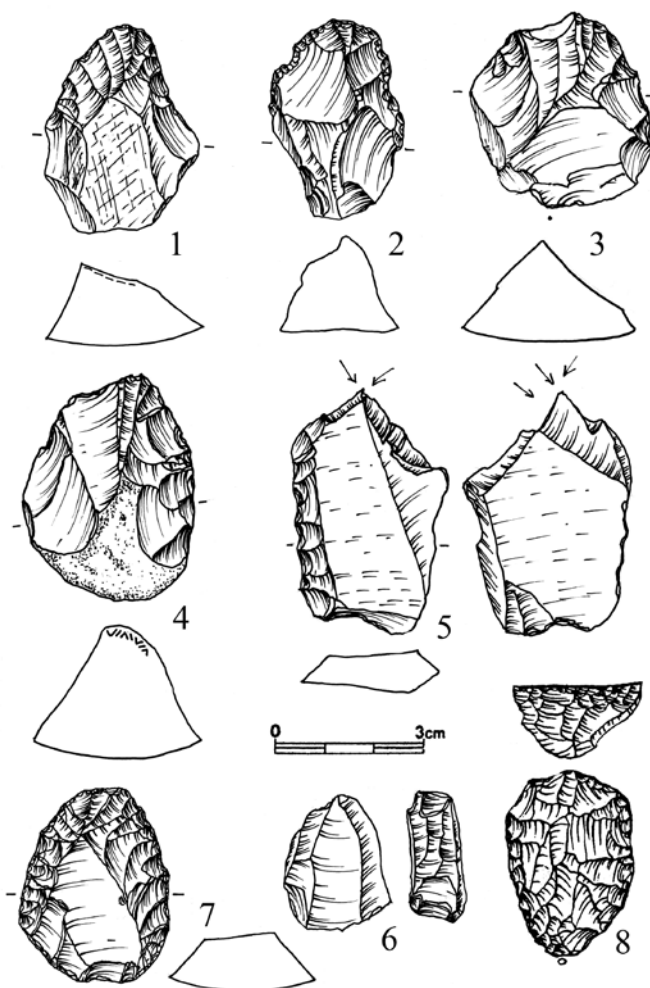
Ve středním paleolitu se už zřetelně projevují místní, příp. regionální tradice výroby nástrojů určitých typů, resp. užívání různých výrobních technik. Je ovšem otázkou, zda šlo o odraz různých archeologických kultur, odlišných třeba i etnicky, tak jak tento pojem chápeme v pozdějších obdobích. Touha po skupinové odlišnosti (provázená často stíráním individuálních rozdílů uvnitř skupiny) je důležitým prostředkem sociální adaptace a lidé k ní směřují samovolně, ať už vědomě (hlavně v pozdějších kulturách?), či podvědomě.

Řídké styky mezi skupinami lovců-sběračů nemohly vést k rozvoji symbolických aspektů kultury, především ne těch, které by vyvěraly z vnějších vztahů (např. výměna surovin). Výraznější projevy společenského a duchovního života bychom mohli očekávat uvnitř komunit, ale i ty zůstávají jen ojedinělé. Z mladšího úseku středního paleolitu jsou známy rituální pohřby celých těl do země, stejně staré jsou však na Blízkém východě hroby moderních lidí, takže je otázkou, který typ člověka tento typ pohřbívání zavedl jako první. Hroby neandertálců se vyskytují i ve skupinách (La Ferrassie v JZ Francii, Šanidár v iráckém Kurdistánu). U některých zesnulých se vyskytuje rudý okr a nechybějí ani milodary, dokonce snad květinové (Šanidár). Ve střední a JV Evropě se doklady středopaleolitického pohřbívání celých těl do země zatím nenašly. O ritualizovaném zacházení s lidskými pozůstatky nad zemí by mohly vypovídat nápadně časté nálezy částí lebek, příp. i stopy kanibalismu (jeskyně Moula Guercy a Les Pradelles ve Francii, El Sidrón ve Španělsku).

Nevysvětleným jevem zůstávají časté doklady pobytu neandertálců ve vysokohorských jeskyních, obývaných jeskynními medvědy. I když někdejší představa „medvědího kultu“ je dnes opuštěna, nemohly k takovým náročným a nebezpečným výkonům vést jen stravovací důvody. Určitý symbolický význam by mohly skrývat i pozůstatky mamutů v micoquienských vrstvách jeskyně Kůlny. Neandertálci do jeskyně přinesli více mamutích stoliček i klů z mladých jedinců než všech ostatních částí kostry dohromady. Přitom zuby ani

kly patrně neměly žádný praktický význam, protože mamutovina tehdy ještě nesloužila k výrobě zbraní či ozdob. V úrovni vrstvy 7c se v pravé jeskynní stěně nacházel úzký kanálek, který mohl být prozkoumán pouze na délku paže. Ukrýval tři menší kly, které tam musely být zastrčeny úmyslně. Přesahování praktických požadavků každodenního života se nejzřetelněji projevuje v oblasti kamenných nástrojů, z nichž mnohé i dnes považujeme za krásné. A právě ty nejestetičtější tvarované nástroje se často zhotovovaly ze zvláštních surovin, např. z čirých křišťálů či pestrých radiolaritů a jaspisů. Neandertálci měli také zálibu ve shromažďování přírodních kuriozit (zkameněliny, pyrit, okr, tuha) a ojediněle si všímali i kamenů, které měly náhodný tvar lidského těla nebo hlavy. Umění v současném slova smyslu ovšem vzniká až v mladém paleolitu.

Dvě z jeho nejstarších kultur, bohatě zastoupených právě na Moravě, můžeme označit za přechodné a jejich nositeli byli zřejmě ještě neandertálci. Umělecké projevy i kostěná industrie v nich prozatím chybí, což ovšem může být i důsledkem špatného dochování organických materiálů. V průběhu teplejšího období tzv. středního würmu se totiž vyvíjely slabé, nicméně odvápněné půdy, ve kterých se z pozůstatků lovné zvěře dochovalo jen několik koňských zubů a zlomků mamutích stoliček. Szeletien, charakterizovaný listovitými hroty a silnými postranními retušemi, se hojně vyskytuje v oblasti zdrojů jurských rohovců u Krumlovského lesa a v převážně mladší fázi potom na východních svazích Dražanské vrchoviny okolo Ondratíc. Jeskyně Moravského krasu sloužily jen jako přechodné lovecké stanice, jak svědčí listovité hroty ztracené v jeskyních Pod hradem a Rytířské. Bohunicien, který je se szeletienem v době před asi 40 až 33 tisíci lety současný, osídlil hlavně okraje brněnské kotliny, kde využíval zdroje jurského rohovce na Stránské skále. Zmíněná proužkovaná surovina se zpracovávala jak levalloiskou, tak mladopaleolitickou čepelovou metodou. Výsledkem byly četné čepele a levalloiské hroty trojúhelníkového tvaru, které však asi ještě nebyly nasazovány jako hroty oštěpů (postrádají odpovídající úpravu báze k upevnění do ratiště a stopy dynamických lomů). Mezi nástroji převládají škrabadla, méně je rydel, retušovaných čepelí, vrubů a zoubků. Ve starší fázi se na některých lokalitách objevují prvky micoquienu a szeletienu z cizorodých surovin (listovité hroty, typická drasadla, klínky). Pro mladší fázi jsou typické listovité hroty s částečnou plošnou

Obr 11. Světlá (1–2); Černá Hora IV (3–6); Bořitov V (7–8); vysoká auri-gnakoidní škrabadla (1–4, 7–8), rydlo (5) a úzké jádro (6) z mladého paleolitu; pazourek (1–3, 6–7), rohovec-pazourek (4), radiolarit (8), spongolit (5).

retuší (tzv. jerzmanowické), vyráběné již z čepelí a úštěpů ze strán-skoskalského rohovce. Mimo rámec Brněnské kotliny se industrie tohoto typu vyskytují jen ojediněle a s narůstající vzdáleností v nich přibývá jiných surovin, typických pro szeletien. Z tohoto hlediska obě

kultury tvoří jakési spojité nádoby. Není tudíž pravděpodobné, že by bohunicien představoval kulturu první migrační vlny moderních sapientů z Předního východu. S dnešním typem člověka je v Evropě spojena až nejstarší plně mladopaleolitická kultura, aurignacien. Ten se objevuje na širokém území mezi Pyrenejským poloostrovem a východním Středomořím zhruba mezi 40 až 30 tisíci lety, ojedinele i později, a jeho původ je nejasný. Na Moravě je na rozdíl od JZ Německa a rakouského Podunají sice známa až jeho klasická střední a mladší fáze, zato tu máme dosud nejpočetnější lidské pozůstatky, které lze s evropským aurignaciem bezpečně spojovat. Je to pět lebek dospělých lidí a několik zlomků dětských mozkoven z Mladečských jeskyní u Litovle, kde se tehdy patrně odehrávaly nějaké posmrtné obřady. Po této klasické lokalitě, zkoumané žel příliš brzo, dostal název i největší přínos aurignacienu v oblasti lovecké výbavy. Je jím tzv. mladečský hrot zploštělého průřezu, opracovaný jakožto první kostěný výrobek na našem území po celém povrchu. Pro aurignacien je typická plně vyvinutá metoda odbíjení čepelí z hranolových jader. Drobné formy takových jader nejsme někdy s to odlišit od vysokých (kýlovitých) škradel, které spolu se škradly s vyčnělým obrysem hlavice a obloukovými rydly představují diagnostické nástroje aurignacienu. Jmenovaná kultura se na Moravě vyskytuje zejména ve vedrovické kotlině u Krumlovského lesa, u Napajedelské brány na Kroměřížsku a v Brněnské kotlině. Právě odtud mohli její nositelé pronikat do Lysické sníženiny, kde zanechali své typické nástroje na několika výrazných návrších s dalekým rozhledem. Prvním z nich je poloha „Ješetiny“ jihozápadně od Černé Hory (lok. IV). Na temeni u kóty 425 a na jižním svahu se nachází řídce roztroušená industrie, z níž aurignacienu patří tři lehce vyčnělá vysoká škradla a čtyři polyedrická rydla či úzká jádra (obr. 11: 3–6). Z poloviny jsou tyto typy vyrobeny ze severského pazourku, který se tu vyskytl i v podobě dvou vytěžených jader (Oliva – Štrof 1985, 12; Oliva 1987b, 30). Kromě několika čepelových jader je zbytek industrie co do kulturní klasifikace nevýrazný a s výjimkou nevýrazného drasadla postrádá i středopaleolitické prvky (silněji patinované a později reutilizované levalloiské jádro je nepochybně starší intruzí). Z pazourku je vyrobena většina aurignacienské industrie, kterou nasbíral V. Růžička na poli asi 1 km jiho-jihozápadně od Žernovníka na samém jihozápadním okraji sledované oblasti (lok. D1 kolem silnice na Malou

Lhotu). Desítka vysokých škrabadel je ražena přímo z jádrových kusů, jiné typy v podstatě chybí. Uprostřed návrší Skalky (453 m) jihozápadně obce vyzdvihl další typické kýlovité škrabadlo a čtyři zlomky z pazourku. Artefakty z téhož přineseného materiálu, např. zobec s rydlem na lomu, tu již předtím našel A. Štrof (Oliva – Štrof 1985, 16). Podobné nálezy pokračují východním směrem na svah pod silnici.

Další možné stopy aurignacienu představuje vyčnělé škrabadlo, úštěpová škrabadla a klínová rydla ze Sebranic IV – „V Kopcích“ (dříve Svitávka II, Klíma 1965, 13; uloženo v ARÚ AV ČR Brno). K těmto nálezům B. Klímy se připojují novější sběry M. a A. Štrofových, obsahující mj. čepel, nízké škrabadlo, dvě vyklenutá drasadla a různá jádra (Oliva – Štrof 1985, 15). Nevýrazné vysoké škrabadlo, vysoký jádrovitý zobec a jednopodstavové jádro poskytly i sběry v poloze Sebranice IIIa – „Zadní pole“ (Oliva – Štrof 1985, 15).

Menší lokalitu, kterou lze na podkladě dvou kýlovitých škrabadel (obr. 11: 1–2) zařadit do aurignacienu, objevili J. a M. Kejzlarovi na mírném západním svahu těsně severně od obce Světlá v oblasti Malé Hané. Pazourek čtyřnásobně převažuje nad spongolitem a ojedinelé se objevil i radiolarit a křemen. Kromě zmíněných vysokých škrabadel se tu vyskytlo ještě další na přelomené čepeli, 3 rydla (např. dvojité na lomu), několik retušovaných i neretušovaných čepelí, hrotitá čepel a retušované úštěpy. Jádra jsou vesměs čepelová, poměrně vytěžená, s pozůstatky různých úprav. Zvláštností jsou dva křemenné sekáče, z nichž jeden je upraven z rozpůleného otloukače. Ze sběrů na ploše 50 x 100 metrů pochází necelá stovka artefaktů (Kejzlar – Kejzlar 2003).

Vysoká a vyčnělá škrabadla z návrší „Horky“ u Bořitova jsou ražena většinou z křídového rohovce (obr. 10: 3), jen ojedinelé z pazourku (obr. 11: 7). I když k nim může patřit řada hranolových jader, na místě neobyčejně hojných, není zcela jisté, zda dokládají samostatné aurignacké osídlení lokality. Neobyčejně vyspělá čepelová jádra a vysoká škrabadla se totiž vyskytují i v náplni svrchní micoquien-ské vrstvy 6a v jeskyni Kůlně (Valoch 1988, obr. 18: 1–3; 25: 2–3). Průkazné stopy aurignacienu v Moravském krasu chybí.

Pýchou moravského paleolitu je následující kultura lovců mamutů – gravettien, ve své zvláště vyspělé místní podobě také někdy zvaná pavlovien (27–24 tisíc let před dneškem). Právě té patří věhlasná tábořiště u Předmostí a pod Pavlovskými vrchy, na nichž nacházíme

hromady mamutích kostí, základy chýší, mohutná ohniště, hroby a umělecké předměty (hlavně figurální plastiky a geometrické rytiny). Gravettienští lovci se na rozdíl od předchozích kultur již neusazovali na okrajích pahorkatin, ale důsledně podél řek, aby měli výhled na široká říční údolí. To patrně souviselo s pohyby mamutích stád (tito tlustokožci se kvůli značné spotřebě vody nemohli od řek příliš vzdalovat) a s potřebou meziskupinové komunikace loveckých tlup při sezónních lovech mamutů. Dokladem takových setkávání jsou značné zásoby severských pazourků a podkrakovských silicitů, jež byly přinášeny snad jakožto projevy dobré vůle. O místní zdroje rohovců přestal být v této době zájem a také údolí Svitavy, vedoucí do kopců, nepatřilo k oblíbeným mamutím koridorům. Proto se v naší části Boskovické brázdy žádné památky po lovcích mamutů nevy-skytují. Nejblíže významným nálezem je známý hrob muže s šamanskými rekvizitami z nynější Francouzské ulice v Brně, ten byl ale zcela osamocený (Oliva 1996). V naší oblasti měl být podobně izolovaným objevem ženský hrob z cihelny východně od Hradiska u Svitávky. Neúplný lidský skelet, odkrytý při pedologickém průzkumu L. Smolíkové, měl dle charakteru sedimentu spadat do mladowürmského interstadiálu „W 2/3“, tedy do časového rozpětí gravettien. Proto byl v literatuře hojně citován – tím spíše, že lebka vykazovala shody s ženskými lebkami z Brna III a Předmostí (Klíma 1963; Smolíková – Ložek 1963; Vlček 1967; 1971). Z téhož sedimentu, který by však dle dnešních poznatků měl být starší (interglaciál eem až starší úsek středního würmu, tj. OIS 5 až 3), získal B. Klíma hrubě retušovaný úštěp a 3 úštěpky (Klíma 1963). Přímé radiometrické datování lidské kosti paleolitické stáří nálezu vyvrátilo a zařadilo ženu mezi staré Slovan (Svoboda – van der Plicht – Kuželka 2002, 959).

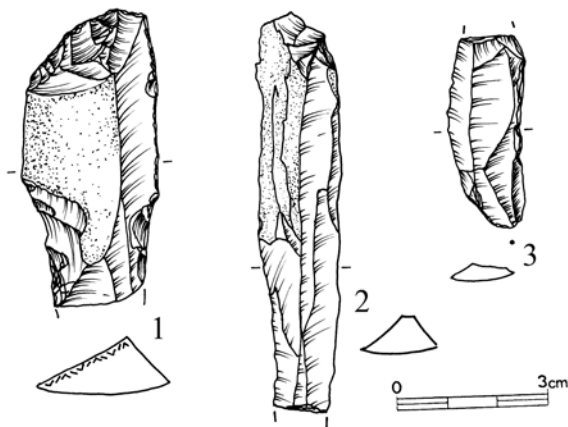
Je pochopitelné, že k regionům vyhledávaným pavlovienci nepatřil ani Moravský kras. Pouze v jeskyni Kůlně narazil K. Valoch na několik silně retušovaných čepelí, škrabadel a hrotů, datovaných do nějaké přechodné teplejší epizody na prahu posledního studeného nárazu (ve fauně se totiž vyskytují klimaticky náročnější bovidi, tj. pratuři a zubři). V následujícím vrcholu poslední doby ledové se v nížinách rozšířily arktické tundry a v horách holé pustiny. Navzdory nepříznivým podmínkám přežívali na Moravě lidé několika kulturních tradic. Jako epiaurignacien se označují soubory se značnou pře-

vahou rydel, vesměs polyedrických, nad škrabadly, využívající téměř výhradně slezského pazourku. Nej hustěji byly tehdy osídleny východní svahy Dražanské vrchoviny. Na sklonku této doby rozbili na svahu Stránské skály tábor lovci koní. Poněkud jiné tradici, vycházející spíše z gravettien, patří tábořiště na dnešní Vídeňské ulici v Brně a několik nedatovaných drobných lokalit východně od Brna a na Vyškovsku.

Poslední z velkých paleolitických civilizací, magdalénien, k nám přišla ze západu a Moravský kras se stal jednou z jejích nejdůležitějších sídelních oblastí. Před 14 až 12 tisíci lety se magdalénští lovci sobů a koní usídlili v mnoha jeskyních, z nichž nejdůležitější jsou Pekárna, Kůlna, Žitného, Býčí skála a Balcarka. Zvláště jeskyně Pekárna patří množstvím památek a unikátním uměním mezi přední lokality této kultury v obecném měřítku. Rytiny zvířat a magic- kých značek na lžícovitých předmětech ze spodních čelistí koní a celé scény vyryté na koňských žebrech patří k evropským unikátům. Lovecká výzbroj se zdokonaluje zavedením vrhače oštěpů a har- puny, tj. zbraně s oddělitelným hrotem (opatřeném krevní rýhou nebo zpětnými zuby), který měl zůstat v těle zvířete a způsobit vyčerpání ztrátou krve. I když většina surovin pochází z glaciálu, sedimentů ve Slezsku, ožívuje se opět zájem o místní zdroje – důkazem je intenzivní výroba čepelí z místního rohovce v tzv. Jižní odbočce uvnitř Býčí skály. Proto překvapuje absence jakékoli stopy magdalé- nienu v exploatační oblasti spongolitu v Boskovické brázdě, tím spí- še, že v okolí Moravského krasu nechybí ani sídliště pod širým ne- bem. S trvalejším osídlením nelze počítat ani na „Horkách“ u Bořito- va, protože zde chybějí charakteristické nástroje této kultury, tj. če- pelky s otupeným bokem, vrtáčky a protáhlá hranová rydla. Některá jádra by sice magdalénieniu patřit mohla, ale v tom případě by šlo o spe- cializovanou dílenskou funkci, pro niž se na místě nevyskytuje dost surovin. Opomíjení údolí Svitavy a Malé Hané magdalénskými lovci je prozatím nevysvětlitelné. Jestliže se sobi a koně vyskytovali v údo- lích a na plošinách Moravského krasu, tím spíše se museli pohybovat zde. Velké a současně jediné sídliště magdalénců nad řekou Svitavou se rozkládalo až na okraji Brněnské kotliny v Brně-Maloměřicích.

Skrovná stopa magdalénieniu v jeskyňce Sklep u Vratíkova (obr. 122) odpovídá krátkodobému úkrytu jednoho či dvou lovců, procházejí- cích odlehlým údolím. Tomu nasvědčuje skrytost vchodu, poloha jes-

kyňky nad nevysokým, ale velmi strmým srázem, a také jen nepatrná využitelná plocha před ní. Jde snad o nejobtížněji dosažitelnou jeskyni s paleolitickým osídlením na Moravě. Vchod, otevřený k severu, je dnes asi 3 m vysoký a těsně před klenbou cca 2,5 m široký. Úzká přímá chodba vede asi 13 m daleko, ovšem poslední 3 m dnes zaujímá ústí propasti, vedoucí do středního patra (Balák 2009, 391). Toto pokračování bylo objeveno až po 2. světové válce, stejně jako jeho vyústění na povrch, před nímž se nachází tzv. Filipova studna s pokračováním do jeskyně Pod Sklepem. Je proto nepochybné, že Kniesovou lokalitou byla horní jeskyňka č. 2003, dnes někdy zvaná Nad Sklepem (Hartl – Bartoněk 1997, 89)⁴. Její vchod směřuje k severu, leží asi 150 m na jih od potoka Kozel a je nad něj 28,5 m převýšen. Svou nadmořskou výškou 467 m patří Sklep mezi nejvýše položené paleolitické jeskynní stanice v České republice. Stratigrafii svého výkopu popisuje J. Knies takto: „*U vchodu bylo dno zaneseno neomletým štěrkem, spojeným žlutou hlínou, nad nímž nalézala se 0,8 m mocná vrstva sypké tmavé hlíny, hojně kamením promíchané, povstale setlením četných rostlin bujně při okra-*

Obr. 12. Magdalénien, Vratíkov – Sklep; jurský rohovec (1), pazourek (2–3).

⁴ Srov. pochyby v nejnovějším přehledu jeskynních paleolitických lokalit (Valoch – Svoboda – Balák 2002, 45), kde se ze Sklepa uvádí jen 1 (nezvěstný) artefakt.

jích rostoucích.“ Přítomnost člověka měly dokládat i „*četné kusy uhlí...*“. Nálezy Jana Kniese a Josefa Skutila jsou uloženy v ústavu Anthropos MZM, některé další, neznámého původu, v muzeu v Boskovících. Pokud se týká štípané industrie, Knies (1894a) uvádí jen nález 5,5 cm dlouhého pazourkového úštěpu, který nebyl nikdy vyobrazen a ve sbírkách chybí. Z pozdějšího pátrání J. Skutila v porušených vrstvách pocházejí 2 kamenné artefakty. Prvním je čepel z jurského rohovce s dochovanou kůrou na levé straně, jejíž proximální část je ulomena (obr. 12: 1). Právě tato část je výraznou retuší zúžena, patrně kvůli zasazení předmětu do držadla (ve kterém asi došlo k přelomení). Distální šikmá retuš zabíhá šikmo do plochy a netvoří škrabadlovitou hlavici, i když z čistě formálního hlediska byl tento artefakt řazen právě ke škrabadlům. Druhým nálezem, odpovídajícím Skutilovu popisu (1925, 442), je 7,8 cm dlouhá útlá podhřebenová čepel s výrazněji patinovanou ventrální plochou. Původní retuše chybí, ale ventrálně byla později aplikována oboustranná nepravidelná retuš, zasahující do plochy (obr. 12: 2). Čepel tedy byla používána nejméně dvakrát v dobách, které od sebe dělily tisíce let. Surovinou je severský pazourek nápadně hnědočerné barvy. V MZM je spolu s těmito artefakty uložena 3,8 cm dlouhá pazourková čepel s nepravidelně opotřebenou pravou hranou (obr. 12: 3), pazourkový úštěpek a úštěp z žilného křemene. Původ předmětů z boskovického muzea není znám. Snad pocházejí ze sběrů na haldě nebo z jeskyňářských prací v 50. letech. Tvoří je úštěp pokrytý z větší části kůrou, náhodně zahrocená tableta z úderové plochy jádra s nepatrnými stopami opotřebení, dvě čepele a čepelka z fáze úpravy jádra. Všechny předměty jsou vyrobeny z pazourku a s výjimkou jedné čepele vykazují jen lehčí bělavou patinu. Pochyby budí další dva kamenné předměty, totiž kulmská droba kosoedlníkového tvaru s centrálním provrtem (obr. 123) a podlouhlý měkký bělošedý kámen s otvorem vytvořeným excentricky na konci (obr. 124). Podle A. Přichystala jde o křemennou horninu s většími úlomky vulkanického (?) křemene. K těmto kuriozitám se druží jakýsi kostěný závěsek, po celém povrchu vyhlazený, dole rovně přeríznutý a na tenčím konci opatřený otvorem (obr. 125). O obou kamenech by bylo možno uvažovat nanejvýš jako o retušérech (srov. provrtaný retušér ze Žlutavy IV: Oliva 1987, obr. 41: 12), ale chybí tu odpovídající stopy užívání. Připomeňme, že Jan Knies (1894a, 190)

uvádí ze zadní části jeskyně z horní vrstvy „*tři střípky pocházející z nádob ve volné ruce mačkaných, tuhovaných, a něco kůstek zvířat recentních (prasete a netopýrů)*“. Jediným předmětem z organického materiálu, na kterém J. Knies spatřuje stopy lidské činnosti, je 16 cm dlouhý sobí paroh s kouskem lebky (tedy trofej, nikoli shoz), který je asi záměrně přeražen (obr. 127). Svědčí o tom důlek vyražený právě v místě lomu, jehož plochy jsou erodované a ohryzané. Z Kniesovy kolekce se jinak zachovaly jen kosti z ptačích křídel, a to tarsometatarsus bělokura rousného, pravý humerus puštíka obecného, pravá ulna drozda kvíčaly, levá ulna kavky obecné a 2 blíže neurčitelné kosti ptáků. S výjimkou soba tedy chybí všechny druhy savců, které odtud vyčíslují J. Skutil a A. Stehlík (1932): netopýr velký, vlk, medvěd jeskynní, zajíc bělák a kuň; Knies sám navíc hovoří ještě o lední lišce. Z pozdějších jeskyňářských prací (Šrot 1953) je v MZM z Vratíkova uložen daleko větší soubor kostí, z nichž některé dle popisů pocházejí rovněž ze Sklepa (Musil 1954). Jsou mezi nimi velké kosti a zuby srstnatého nosorožce, medvěda jeskynního, koně robustní rasy, pratura, jezevce, drobné čelisti lumíků a zlomky neopracovaných sobích parohů. Z kostí uložených v boskovickém muzeu je nejzajímavější 20 cm dlouhý proximální zlomek vřetenní kosti dospělého pratura, který má výrazně ohlazen a přirostřen okraj diafýzy a středem epifýzy prochází uměle vyvrtaný otvor o průměru 32 x 27 mm (obr. 126). Jako o artefaktu se o něm zmiňuje již J. Skutil (1953). Po typologické stránce jde o tzv. *biseau* (zkosená plocha s ostřím) na neštípané kosti, specializovaná literatura ale neuvádí žádný takový předmět s okrouhlým otvorem (srov. Camps Fabrer et al. 1998, 51–77). Ten zde mohl sloužit nejspíše k nasazení držadla. Zda byl tento předmět používán jako „odkorovač“ (*écorçoir*: Cattelain 1989), podobný nástroj z koňských vřetenních kostí, je v paleolitu nepravděpodobné. Nejbližší analogií je dlouhá kost z lokality předkeramického neolitu B Bajdá v Jordánsku (Strodeur 1999, obr. 1). Předmět, který měl sloužit k zemním pracím, je rovněž vyroben ze silné dlouhé kosti, má příčné ostří a otvor v kloubu, ten je však na rozdíl od našeho exempláře výrazně oválný. Kost soba pocházejí ponejvíce z dolních částí končetin (hlavně metapodia, det. M. Roblíčková), což je typické i pro jiné lokality magdalénieny (např. Kůlna a Balcarka) a patrně souvisí se získáváním morku. Z koně se dochovaly kosti končetin, čelní část lebky a obratel a dle

Musila (1954, 161) patří k menší rase než kosti uložené v MZM, pocházející patrně z hlubších vrstev. Zbytky soba i koně patří dospělým kusům a mohou teoreticky pocházet vždy jen z jednoho jedince, i když ve skutečnosti bylo sobů patrně více. Na žádné z kostí těchto dvou druhů zvířat nejsou patrné stopy ohryzů ani lidské práce. Zdá se, že osteologické nálezy z boskovického muzea souvisejí s magdalénským osídlením, protože odpovídají tehdy běžnému zacházení se zvířecími kostmi, zatímco druhý soubor z MZM (kosti nosorožce a velkého koně s rohovcovým úštěpem) bude podstatně starší. Skladba fauny z Kniesovy a boskovické kolekce a také poloha lokality odpovídají nejspíše magdalénienu, kam byl Sklep vesměs zařazován (Bayer 1925, 107; Valoch 1960, 21, 37, tab. XXIV: 11, 13, 14; Svoboda a kol. 1994, 174), byť někdy s pochybnostmi (Černý 1904, 104).

Následující období se nazývá pozdním paleolitem, vhodnější by však bylo užívat termín pozdní fáze mladého paleolitu. Ustupuje ekonomika vázaná na exploataci sobích stád, byť se toto zvíře ještě po nějakou dobu vyskytuje a loví. S postupným oteplováním se rozšiřovaly lesy, hlavně borové, tu a tam s vyšším zastoupením listnáčů. Z jihu se vracejí lesostepní druhy jako srnec, jelen, pratur a zubr. Poslední mamuti a srstnatí nosorožci vymizeli někdy během magdalénienu, jeskynní medvědi již o několik tisíc let dříve. V otevřeném terénu se nadále vyskytovali koně a ve vlhčím prostředí losi a bobři. Tato zvířena již tolik nemigrovala jako sobi a žila spíše individuálně nebo v menších stádech. A je to opět jeskyně Kůlna, kde se podařilo dokumentovat změny přírodního prostředí i plynulý kulturní vývoj z magdalénienu. Obecně však dochází k opouštění jeskyň a osídlení proniká do odlehlejších oblastí, zejména do Českomoravské vrchoviny. Krátkodobá stanoviště leží u menších řek, potoků a jezer. Pohyblivému způsobu života odpovídají stopy stanovitých obydlí, známé hlavně ze severoevropské roviny. Možné základy dvou podlouhlých chýší s plochým, mělce zahloubeným dnem odkryl výzkum O. Kosa na návrší Dřínová u nedalekého Tišnova-Předklášteří, kde se nachází snad největší sídliště z této doby na Moravě. Jestliže pozdněpaleolití lovci pronikali do nitra Vysočiny podél Svatky a Jihlavy, bylo by možno očekávat jejich stopy i v okolí řeky Svitavy. Ve skutečnosti se tu však nenašel žádný předmět (např. typický hrot), který by bylo možno do této doby zařadit. Jako pozdněpaleolitická byla publikovaná skrovná a zcela nevýrazná industrie z Jabloňan IV (Klíma

1971), která je však až na několik intruzí nepatinovaná a připomíná spíše drobné artefakty kultury zvoncovitých pohárů, jejichž sídliště jsou tu ostatně doložená. Tomu odpovídají nejen drobná krátká škra- badla, které jen na kresbách připomínají charakteristické tvary z pozdního paleolitu, ale i suroviny, mezi nimiž zcela chybí pazourek. Ten se totiž v tehdejších souborech vyskytuje dosti často, doplněný proměnlivým podílem moravských rohovců. Dva pazourkové artefak- ty (zlomek retušované čepele a dvoupodstavové jádro) se našly na stanici Sebranice III – „Zadní pole“. Jsou však zcela nevýrazné, tak- že je lze zařadit jen obecně do mladého paleolitu. Již před válkou se zde našla patinovaná retušovaná čepel (Skutil 1937, 276) a několik drobností ze spongolitu. Právě tak neprůkazný je nález rydla na pazourkové čepeli s šikmou retuší a dvojitého mikroškrabadla z téže suroviny na východním úpatí kopce Smržovce u Velkých Opatovic (sb. M. Kejzlara). S poněkud vyšší pravděpodobností bychom do uve- deného období mohli zařadit zlomek nízkého čepelového škrabadla a polyedrické klínové rydlo či drobné čepelkové jádro z Bořitova IV (Valoch 1977a, 12, obr. 5: 1–2). Vedle těchto pazourkových nástrojů se tu ovšem objevují i štípané rohovce, zčásti snad staršího původu. Více časových úseků zahrnují i nálezy D. Vícha ze severního sou- sedství sledované oblasti, dokládající stopy krátkodobých stanic z pozdního paleolitu a snad i mezolitu. V zájmovém území nasbíral v trati „Pod Humny“ u Drválovic (lok. I, Vích 2005, 34) několik de- sítek předmětů z různých surovin, z nichž nejnápadnější jsou drob- ná čepelková jádra ze spongolitu, olomučanského rohovce a pazourku, z nichž však žádné nemá ani stopu patinace. Patinované artefakty jsou s výjimkou jednoho spongolitového úštěpku pouze z pazourku a nenajdeme mezi nimi naopak žádný výraznější tvar: zlomek rydla na vodící čepeli, 4 zlomky neretušovaných čepelek, tableta z úderové plochy jádra a 3 úštěpky. Další artefakty jsou přepálené a jejich souvislost s paleolitickou složkou není jistá, je však pravdě- podobná u dvou úštěpů jemné rohovcové brekcie, připomínající hně- dý radiolarit.

Je-li náš pozdní paleolit jen nepříliš významným závěrem mla- dého paleolitu, nelze to tvrdit o době mezolitu, kterým tato kapitola končí. Ten se objevuje v době okolo 9,6 tisíc roků před naším letopoč- tem (v kalibrované chronologii), kdy odezněl poslední chladný výkyv starších čtvrtohor a nastala geologická současnost – holocén. V jeho

nejstarším úseku převládaly dubové a bukové lesy, a na volných plochách se značně rozmáhala líska, místy snad záměrně rozšiřovaná. Kultury ze střední doby kamenné charakterizuje snaha o maximální využívání místních zdrojů potravy. Úzká vazba na okolní krajinu vedla k usedlejšímu způsobu života a ke zdokonalování adaptace na okolní biotop, rozvíjí se rybolov, lov ptáků, sběr rostlin a oříšků. Vedle toho ovšem přetrvává lov velkých zvířat, zejména posledních zástupců domorodých stepních koní (jejichž zuby se zachovaly na naší největší zkoumané lokalitě ve Smolíně u Pohořelic). Mezolitické lovce již doprovázeli psi, vyšlechtění z vlků. Technologie spočívá v sestavování zbraní a nástrojů různého účelu z geometrických mikrolitů. V severní Evropě a ve východním Středomoří se objevují vyštípané a hlazené sekerky. V některých krajích se již větší část populace pohřbívá inhumací, tj. uložením tělesné schránky do země. Občasná sklizeň divokého obilí a selekce stád drobných přežvýkavců vedla na Blízkém východě ke vzniku zemědělství a pastevectví.

Na Moravě tehdy převládaly stanice situované na písčinách jiho-moravských řek, světově ojedinělým objevem je hloubkové dolování rohovce v Krumlovském lese. Boskovickou brázdou a údolím Malé Hané mohly procházet skupinky mezolitiků na severnější Třebovsko, jejich stopy tu však zatím chybí.

Při celkovém pohledu na sledovanou oblast zjišťujeme, že se v dobrem i zlém zcela podobá jiným oblastem s vydatnými zdroji silicitů a tím i s bohatým paleolitickým osídlením. Na jedné straně je tu mnoho povrchových stanic, které lze úspěšně vysbírávat a dle jejich polohy rekonstruovat sídelní vzorce jednotlivých kultur, na straně druhé tu zatím zcela chybí stratifikované lokality, takže v otázkách datování jsme odkázáni jen na analogie. O jiných důležitých otázkách, například o kostěných výrobcích, skladbě lovné zvěře, sezónách lovu, vzhledu sídlišť a obydlí, nevypovídají vůbec. Proto je tato mimořádně hustě osídlená oblast v porovnání s ostatními, např. s Moravským krasem nebo krajem pod Pálavou, málo známá. Bude úkolem dalšího výzkumu tyto mezery alespoň zčásti zaplnit.

Mladší doba kamenná – neolit (5500–4000 př. n. l.)

Období neolitu, mladší doby kamenné, trvající v oblasti střední Evropy necelé dva tisíce let, znamená přerod do ekonomicky nového údobí, spojeného se vznikem zemědělství, ve kterém kámen nadále zůstává nejdůležitější výrobní surovinou. K počátkům pěstování obilí a domestikaci zvířat dochází na Předním východě, v oblasti tzv. Úrodného půlměsíce zhruba od 2. poloviny 9. tisíciletí. Zdejší obyvatelé začali nejprve sbírat zrna divoce rostoucích trav, poté i sami pěstovat nejstarší obilniny – především pšenici a ječmen. Lidé v tomto období vedli již usedlý způsob života. Zásoby bylo možno ukládat do nádob z vypálené hlíny, vedle již známých štípaných nástrojů dochází k objevu nové technologie výroby broušených a vrtaných kamenných nástrojů, doloženo je již i textilnictví. Textilní výrobu nepřímo dokládají nálezy keramických přeslenů (setrvačnicků na předení vláken) a závaží tkalcovských stavů. Tyto charakteristické znaky začínáme v materiální kultuře na našem území pozorovat kolem poloviny 6. tisíciletí př. n. l. Změny v obživě i hospodářství souvisí s příchodem nových obyvatel z jihovýchodu, z oblasti Předního východu. Významnou měrou se na zavedení neolitického způsobu života podílely vhodné klimatické podmínky.

V období neolitu (kolem poloviny 6. tisíciletí př. n. l.) se projevují změny boreálního podnebí na atlantické, kdy došlo ke zvýšení průměrné teploty o 3 °C oproti dnešku. Podnebí se tak i díky čtenějším srážkám stalo vlhkým a teplým a ve vegetaci místo původních borových a lískových hájů vhodných pro lovce a sběrače začínají převládat smíšené lesy. Smíšený les je charakteristický větším zastíněním a tím úbytkem travnatých ploch, což v praxi znamená menší množství vysoké zvěře. V tomto období přibývají nové dřeviny jako lípa, javor, jasan nebo tis. Ve starých sídelních oblastech se sprašovým podložím převládly travnaté teplomilné doubravy, ve středních polohách se objevily smíšené doubravy s lípami, duby a jilmy, vyskytující se do hranice 500 m n. m. Ve vyšších polohách se v lesním porostu vyskytoval jasan, javor, jilm a lípa, v horách a na

vrchovinách se kromě listnatých lesů objevují lesy smrkové (Rybníček – Rybníčková 2001, 305–306).

Nejstarší zemědělská sídliště byla zakládána na nízkých, převážně jižních svazích okrajových částí údolí, případně nízkých teras, se sklonem kolem 4°, v oblastech s průměrnou roční teplotou 7–9 °C. Prvořadým kritériem při výběru sídliště byla přítomnost vodního zdroje, nejčastěji se jednalo o menší potoky nebo soutoky potoků, přičemž vzdálenost od zdroje se ve většině případů pohybuje do 300 m. Co se týče nadmořské výšky, preferovány byly polohy do 350 m n. m., v některých případech však překračují i hranici 600 m n. m. (Pavlů – Zápotocká 2007, 52). Prostor na nově založená pole a pastviny v neolitu byl získáván vypálením porostu. Půda byla kypřena pomocí parohových a dřevěných kopáčů, které neumožňovaly obdělávání těžších půd a nejstarší sídliště tak vznikala převážně na černozemích a hnědozemích sprašového původu. Výzkumy staroneolitických osad ukázaly, že se pole po několika letech nechávala odležet, v případě vyčerpání nebo zaplevelení půdy se osady v určitých intervalech (cyklicky) stěhovaly na nové místo. Nově se na základě dlouhodobých měření ukazuje, že vyčerpání půdy nedosahovalo takového rozsahu, aby bylo důvodem k posunům sídlišť a polností. Podle některých autorů je pro zemědělství v tomto období charakteristické spíše intenzivní obhospodařování malé plochy, tzv. zahradní kultivace, kdy byly obdělávány relativně malé plochy. Sezónní práce zahrnovaly setí do řádků nebo důlků, ruční odplevelování, okopávání, hnojení, zalévání. Podle propočtů stačilo pro výživu jedné rodiny obdělání políčka o rozloze zhruba jednoho hektaru. Obdělávání polí bylo doplněno o chov dobytka, pasoucího se na ladem ležících polích, pastvinách a v lese (Pavlů 2007, 63). U vyvinutých neolitických kultur byly kromě vlastní osady součástí sídlištního areálu pole, přílohy, pastviny, plochy na sběr píce pro zvířata (vhodné byly porosty s břízou a jilmem), také areál pohřební, kultovní a další (Neustupný 1986, 231).

Na základě pylových analýz se ukazuje, že počátkem neolitu, kdy osídlení představovalo ještě izolované areály v oblastech převládajícího porostu teplomilných a lipových doubrav, vzhled přirozené krajiny nebyl významněji narušen. Změny způsobené odlesňováním i indikátory zemědělského osídlení (představují je pylová zrna obi-

lovin, plevelů a rostlin typických pro polní a pastevní plochy) jsou patrné až z konce neolitu (Rybníček – Rybníčková 2001, 306).

Mezi nejstaršími pěstovanými odrůdami převažují ozimy, zejména pšenice dvouzrnka, jednozrnka, špalda, pšenice obecná, ječmen a proso. Z dalších plodin se pěstoval hrách, čočka a len, nejisté je v českých zemích pěstování máku. Mezi domácími zvířaty výrazně převažuje tur domácí, následují ovce, koza, prase a pes. Nepříliš početné jsou pozůstatky lovených zvířat (jelen, srnec, prase divoké, divoký tur, zajíc, ryby). Nejstarší chovatelství zpočátku vypadalo tak, že si lidé ponechávali mláďata ulovených zvířat, která drželi v zajetí a vykrmovali k pozdější spotřebě. Zvířata tedy primárně sloužila jako zdroj masa, až později je lidé začali využívat také na mléko a mléčné výrobky. Analýza DNA koster prvních neolitických zemědělců ukazuje, že lidé té doby ještě nebyli schopni trávit laktózu a nemohli proto s výjimkou nejranějšího dětství požívat mléko a mléčné výrobky. Doklady o využívání mléka domácích zvířat jsou jen obtížně zjistitelné, přesto se podíl mléka na výživě v mladších zemědělských společnostech v menší míře předpokládá. Důležitou složkou potravy, podobně jako v předchozím mezolitu, nadále zůstává sběr lesních plodů (maliny, jahody, šípky, ostružiny, trnky, plody černého bezu a dřínu, jeřáb, lískové oříšky, bukvice, žaludy), planého ovoce (jablka, hrušky, slívy, višně a třešně), divoce rostoucí zeleniny (česnek, mrkev), hub, semen (rdesno, merlík, konopice) a také sběr vajec divokých ptáků. Většinu divoce rostoucích plodin bylo možno nasušit jako zásobu vitamínu C na zimní období. Podobně byla pozornost věnována potravě zvířat, jako krmivo pro zimní měsíce jistě sloužila sláma a sušené listí některých stromů, např. jilmu (Neustupný – Dvořák 1983, 247–251; Pavlů – Zápotocká 2007, 63–64).

Již nejstarší zemědělci využívali zdroje podzemní vody – roubené studny byly prozkoumány v Mohelnici, nově se část rozměrné studny (o průměru téměř 5 m) podařilo prozkoumat při záchranném výzkumu ohrazené osady kultury s lineární keramikou v Brně na hranici katastrů Bohunice, Nový a Starý Lískovec.

Oproti mezolitu se nový způsob života projevil jako výrazně rentabilní. Výhodnější výrobně zaměřené zemědělství spojené s usazeným způsobem života umožnilo na rozdíl od předcházejícího kočovnického lovecko-sběračského způsobu života lepší životní podmínky.

Obdělávání polí a chov zvířat vyžadoval existenci stálých obydlí v jejich blízkosti, která lidem i zvířatům sloužila jako úkryt před nepřízní počasí, zároveň poskytovala zázemí pro každodenní činnosti, rozvoj řemesel i hromadění zásob. Bezpečnější způsob života v osadách, pravidelná a výživná potrava kladně ovlivnily populační růst. Stejně tak v období neolitu stoupá počet zemědělců, kteří byli schopni uživit se na určitém území, asi desetinásobně oproti mezolitickým lovcům (Vencel 1982, 653–654).

U některých významnějších osad ze starého neolitu se objevuje ohrazení. Již v této době tedy větší osady chránily zásoby potravin, surovin nebo výrobků (Pavů – Zápotocká 2007, 54).

Materiální náplň neolitu tvoří především keramika. Objev pálené hlíny umožnil dlouhodobé uchovávání potravin i jejich tepelné zpracování. Nejstarší keramické nádoby byly vyráběny technikou nálepu z hliněných válečků, modelovány z jednoho kusu hlíny nebo z hliněných plátů. Část nádob byla zřejmě sušena na slunci, většina byla ale vypalována v otevřených ohništích. První specializované hrnčířské pece se objevují až v mladším neolitu, v období kultury s moravskou malovanou keramikou (Podborský 1993, 74). Materiál na výrobu nádob odpovídal většinou místním poměrům, do hlíny se pak přidával písek, kamínky, organické příměsi jako plevy a řezaná sláma, někdy také tuha. Povrch hotových nádob se upravoval hlazením a zdobil kostěnými a dřevěnými nástroji nebo upravoval prsty.

Důležitou surovinou na výrobu nástrojů a zbraní v mladší době kamenné zůstává vedle organických surovin kámen. Surovina na výrobu štípaných nástrojů pochází převážně z místních, lehce dostupných zdrojů a získávána byla většinou sběry v místech povrchových výchozů, případně povrchovou těžbou. Unikátní lokalita, kde byly zkoumány pravěké těžební doly, se nachází v oblasti masivu Krumlovského lesa na Moravskokrumlovsku (Oliva 2005a; 2005b). Z velkého množství zde zahloubených těžebních depresí, jam a hald se stopy po pravěkém dolování podařilo datovat do období kromě paleolitu a mezolitu i do neolitu. U kultury s lineární keramikou zatím těžba rohovců není jednoznačně doložena, i když v tomto období existovaly v blízkosti již první specializované osady na zpracování rohovce, konkrétně ve Vedrovicích a Jezeřanech–Maršovicích. Z období mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou jsou zde již těžební aktivity prokázány, dokonce i s kosto-

vými pozůstatky. Radiometrická data z uhlíků se podařilo získat i pro mladší a závěrečné období pozdní doby kamenné.

V neolitu se již běžně vyráběly také broušené a vrtané kamenné nástroje, ty sloužily především na opracování dřeva, případně jako zbraně. Nejčastějšími tvary byly sekerky různých tvarů a velikostí, kopytovité klínky a v mladším období se objevují i první nástroje s provrtem (sekeromlaty). Vhodnými surovinami pro výrobu hlazených a vrtaných nástrojů v pravěku byly především břidlice a amfibolity. Mezi kamenné předměty každodenní potřeby patří také zrnotěrky, drtidla a brousky, nejčastěji vyráběné z místních, běžně dostupných zdrojů. Materiální náplň neolitu doplňují kostěné a parohové artefakty. Z dlouhých kostí a žeber byly vyráběny různá hladítka, škrabky, lopatky, palice, jehlice a šídla či ozdoby. Šperky byly zhotovovány také z lastur škeblí, velmi populární byl tzv. spondylový šperk.

Starší neolit (5500–4900 př. n. l.)

Kultura s lineární keramikou

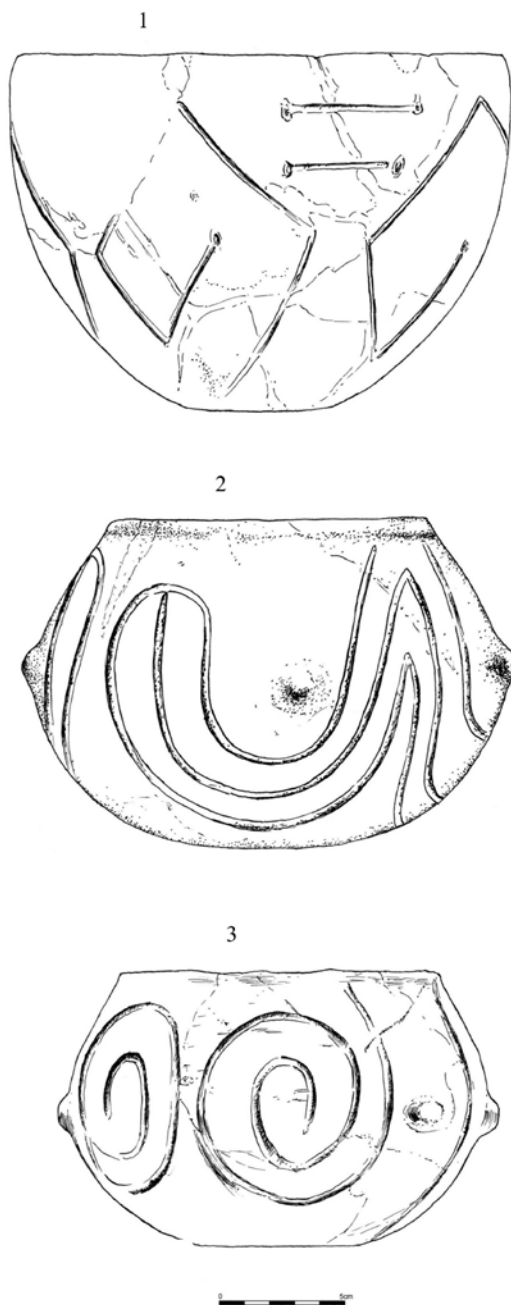
Kulturu prvních zemědělců, která se na území střední Evropy rozšířila během 6. tisíciletí př. n. l., reprezentuje kultura s lineární keramikou. Na základě materiální náplně byly rozlišeny dvě její větve, východní v Podolí a západní v oblasti středního a horního Podunají, zahrnující území Čech a Moravy. Na bázi kultury s lineární keramikou se v oblasti Čech postupně vytváří kultura s vypíchanou keramikou, Morava se pak stává oikumenou lengyelské kultury (lokálně označované jako kultura s moravskou malovanou keramikou, Podborský 1993, 71–75).

Mezi hlavní prameny poznání na střední Moravě patří pozůstatky sídlišť zakládaných v úrodných polohách, zajímavostí je také poměrně bohaté využívání jeskyň Moravského krasu. Dalším pramenem poznání této kultury jsou méně častá pohřebiště. Osídlení lidem kultury s lineární keramikou trvalo na Moravě asi 600–700 let. Osada nejstarší vlny osídlení této kultury byla nejbližší studovanému území prozkoumána až u Kuřimi, nepatrně mladší jsou sídliště na Malé Hané, na „Pískách“ u Bořitova a na „Příčníkách“ u Býkovic, materiál staršího stupně pochází také z Boskovic – polohy „Pod Lipníky“ a z Vanovic. V mladší fázi kultury s lineární keramikou hustota osíd-

lení na území Moravy celkově výrazně vzrůstá, v prostoru střední Moravy je to oproti starším fázím několikanásobné zvýšení, což se odráží také v oblasti Boskovicka ve zvýšení počtu známých sídlišť. V závěrečném období dochází k výraznému úbytku osídlení a jsou zde zjevné cizí vlivy z území Čech, proto nově vzniklou materiální kulturu nazýváme tzv. šareckým typem.

Charakteristickou architekturu na sídlišťích starého neolitu představují tzv. *dlouhé domy* nadzemní křulové konstrukce. Jedná se o dlouhé obdélné, někdy trapézovité domy orientované ve směru jih–sever nebo jihovýchod–severozápad, o rozměrech mezi 13–40 x 5–9 m, přičemž půdorys tvoří pravidelně pět rovnoběžných řad křulů (obvodové stěny bývaly zesíleny, proto v těchto místech bývají křulové jámy hustější; obr. 129). Části zjištěných půdorysů dlouhých domů v podobě řad křulových jam se podařilo zachytit při budování dálnice u Býkovic a předpokládá se, že existovaly také v poloze „Písky“ u Bořitova. U mladších domů této konstrukce lze vysledovat zúžení severní stěny, pravděpodobně jako opatření proti nepříznivým severním větrům, a budování vchodu na jižní straně. Domy byly vevnitř členěny na místnosti, nejčastěji na tři, přičemž ohniště a pece bývají většinou situovány mimo obvod stavby (Tichý 1962, 250; Podborský 1993, 81, 83). Z dalších zahloubených struktur objevujících se na sídlišťích zmiňme samostatné křulové jámy, hliníky – těžební jámy na hlinu, používanou k výmazu stěn, podlah a pecí, dále zásobní jámy na obilí – tzv. sila, z Moravy známe také pravoúhlé zahloubené stavby s křulovou konstrukcí, pravděpodobně hospodářského účelu a různé ohrazovací žlábký a příkopy (Pavlu – Zápotocká 2007, 59). U některých osad byly zjištěny stopy ohrazení ve formě příkopu s plochým dnem nebo palisády, přičemž se nejednalo ještě o formu opevnění, ale spíše o vymezení určité sídelní plochy; část podobného soudobého příkopu se podařilo odkrýt A. Štrofovi v Bořitově „U hliníku“.

K poznání vývoje kultury s lineární keramikou v oblasti Boskovické brázdy přispěly dva rozsáhlejší výzkumy. První z nich, na svou dobu precizně vedený výzkum, proběhl v roce 1940 při výstavbě tzv. německé dálnice (RAB – Reichsautobahn v úseku Vídeň – Vratislav). V lokalitě Bořitov „Býkovky“ (tato poloha dnes leží na katastru obce Býkovice, v trati „Příčníky“, a pokračuje až na katastr Bořitova do polohy „U dálnice“) byla na ploše 156 x 64 m prozkou-

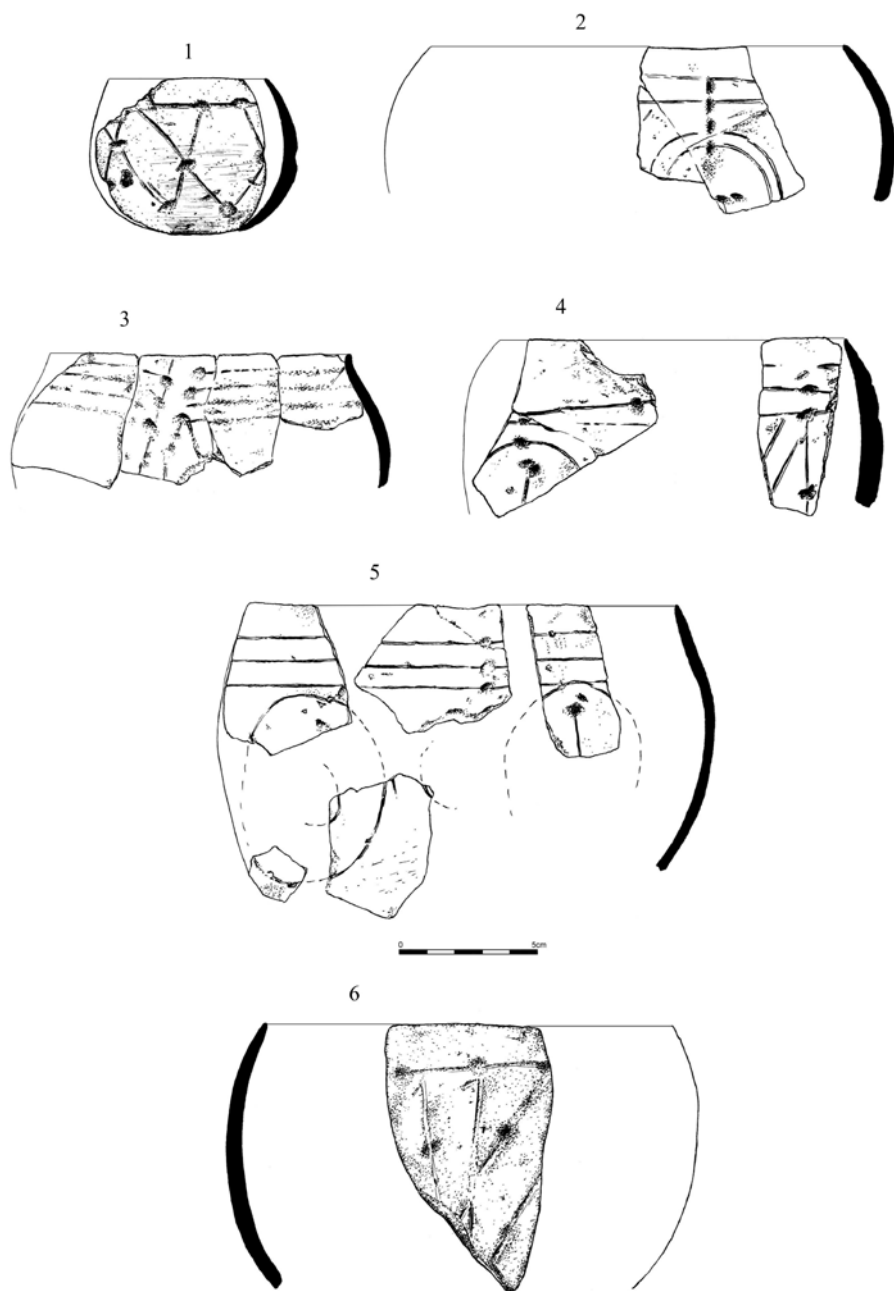

Obr. 13. Keramické nádoby kultury s lineární keramikou. 1. RAB Lysice, 2.-3. RAB Chornice.

mána část sídliště se 106 objekty, z nichž je 77 datovaných do období kultury s lineární keramikou, další k ní náleží s pravděpodobností a zbylé objekty pak náleží kulturám s moravskou malovanou keramikou a kulturou zvoncovitých pohárů (Čižmář, Z. 1998a; 1998b). Významné jsou poznatky týkající se obytné architektury. Zachytil se podařilo jeden téměř kompletní půdorys typického dlouhého domu a polozemnice, dalších 6 domů bylo zachyceno částečně. Mimo prvního domu byly rozměry dlouhých domů rekonstruovány na základě vymezených volných ploch, ohraničených menšími objekty, které respektují typickou orientaci severovýchod–jihozápad, případně severo-severovýchod–jiho-jihozápad. Rozměry ploch se pohybují v rozmezí 18–20 x 5–6 m a celkem se tak uvažuje o 7 dlouhých domech, které však nesloužily současně, ale na základě rozboru materiálu fungovaly ve třech různých fázích v rámci vývoje kultury s lineární keramikou. Většinu zkoumaných objektů v osadě tvořily různé sídlištní jámy, nejčastěji kúlové, část z nich tvořily síla – zásobní jámy a nepravidelné těžební jámy – hliníky nebo soujámí. Výjimečná byla zásobní jáma č. 44, která měla v jedné ze stěn zabudovanou klenutou pec, používanou zřejmě k vysoušení obilí. Pec byla vyhloubena do spraše, dno měla vyložené kameny a omazané hlínou. Zbytky topeniště obsahovala také obytná polozemnice v jižní části lokality. Stavba měla tvar nepravidelného čtverce o rozměrech 3,9 x 3,8 m, u západní a východní stěny se nacházely tři a tři kúlové jámy, tvořící zbytky původní vnitřní konstrukce. Severní stěna obsahovala výklenek s nadzemní zaklenutou pecí o velikosti 0,8 x 1 m a přímo z pece pochází dvě téměř kompletní nádoby a dva zlomky zrnotěrek. V hmotné kultuře ze sídliště převažuje keramika, na základě jejího studia bylo možné rozpoznat 5 vývojových fází osady. Existence osady je nevýrazně (dvěma objekty) doložena již ve starší fázi vývoje této kultury, pro kterou je příznačná výzdoba keramiky trojlínkovou páskou. Období mladší kultury s lineární keramikou na sídlišti charakterizuje výskyt klasické notové výzdoby, rytých linií v geometrických tvarech s notami na konci, na keramice ze zahloubených objektů patřících k domu č. 1. Tomuto období patří také dalších šest objektů a pravděpodobně i dům – polozemnice. Další fázi v rámci mladší kultury s lineární keramikou představují stavební komplexy dlouhých domů č. 2–4 a k nim náležející sídlištní objekty.

V této fázi zaznamenáváme největší rozmach osídlení. Keramický materiál je charakteristický řidší nebo hustější notovou výzdobou na linii, případně notami mimo vlastní linie, které již netvoří souvislé geometrické obrazce. Závěrečnou fází mladšího vývoje kultury představuje soubor materiálu pocházející z jednoho objektu, ve kterém se uplatňují vlivy železovské skupiny ze sousedního Slovenska. Nálezy této skupiny byly zjištěny také v lokalitě Bořitov „U hliníku“, pravidelně se objevují na lokalitách mladší kultury s lineární keramikou v Pomoraví a Podyjí, a její pronikání je zaznamenáno až do středních Čech. K charakteristickým výzdobným znakům železovské keramiky patří geometrické motivy složené z dvojic i trojic linií s příčnými protáhlými záseky, přičemž povrch původních nádob byl často červeně, žlutě nebo bíle malován. Ve výzdobě keramiky závěrečného vývojového stupně kultury s lineární keramikou, označovaného jako šárecký typ, se u části materiálu projevuje typický šárecký výzdobný styl – řady vpichů na liniích i mimo ně, nadále se objevují noty. Kromě kulovitých nádob se již vyskytují hruškovité tvary s výrazněji odděleným hrdlem od těla a nově se hrubá keramika vyznačuje silnou příměsí tuhy. Do této fáze je možné zařadit objekty patřící k domu č. 5 a další čtyři objekty na sídlišti v Bořitově „Býkovkách“. Tyto zahloubené objekty poslední vývojové fáze se nacházely v severní polovině plochy a od starších objektů byly odděleny nevyužitým prostorem; nejmladší osada vznikla tedy vedle pozůstatků staršího sídliště. Kromě keramiky poukazuje na náplň hmotné kultury osady i soubor kamenné industrie. Štípaná industrie, především úštěpy, čepele a srpové čepele, byly většinou zhotoveny z rohovce typu Olomučany, méně byl využíván rohovec typu Krumlovský les a místní medový křídový spongilit, vzácněji pak silicity z glacienních sedimentů a silicity krakovsko-čenstochovské jury. Z broušené industrie se početněji vyskytly drtidla, drtiče a brousky, vyrobené až na výjimky z místního pískovce (Čižmář, Z. 1998a, 24–25; Čižmář, Z. 1998b, 129). Na „Příčnících“ prozkoumal v roce 1991 dva orbou porušené objekty kultury s lineární keramikou také A. Štrof. Jednalo se o nepravidelnou jámu se zbytkem topeniště a pravidelný obdélníkový objekt s kolmými stěnami a rovným dnem, o rozměrech 2,7 x 2 m, zřejmě původně obytnou zahloubenou stavbu (Štrof 1993b, 133).

Výstavba říšské dálnice Vídeň – Vratislav se stala podnětem pro výzkum také v okolí Chornice. V roce 1939 zde H. Freising na ploše 965 x 50 m prozkoumal polykulturní naleziště z neolitu, eneolitu, doby bronzové, halštatské, laténské a slovanské (Hájek 2007). Lini-ová stavba protínala část neolitického sídliště s celkem 81 objekty, z toho bylo možné 72 objektů přiřadit kultuře s lineární keramikou a jeden objekt kultuře s moravskou malovanou keramikou, zbytek objektů obsahoval materiál obou uvedených kultur. U objektů kultury s lineární keramikou se podařilo rozlišit 3 fáze osídlení: více než polovina zkoumaných objektů tak patřila do období starší fáze, v mladším období byla osada osídlena sporadicky nebo se osídlení přesunulo jinam. Zjištěny byly jámy sídlištního charakteru, hliníky, soujámí, zásobnicové jámy, ve třech případech také stopy nadzemních kůlových konstrukcí. Jenom jedna z nich je bezpečně popsána jako obytná stavba o rozměrech 8,60 x 3,60 m, tvořena třemi řadami kůlů s orientací sever–jih. Samostatně byly odkryty dvě zahloubené jednokomorové pece, jedna z nich čtvercového tvaru, obě pece měly dna dlážděná kameny. Velkou většinu získaných archeologických nálezů tradičně představuje keramika, přičemž množství hrubé keramiky několikanásobně převyšuje množství jemné keramiky. Hrubá keramika zahrnuje hlavně globulární tvary, putny, misky, hrncovité a polokulovité nádoby zdobené plastickým ornamentem, méně lineární výzdobou. Jemná keramika je zastoupena převážně globulárními tvary, miskami, polokulovitými hrncovitými nádobami a putnami. U jemné keramiky mírně převažuje nezdobená, u zdobených exemplářů dominují motivy prostých rytých linií nebo žlábků (obr. 13: 2), časté jsou linie ukončené notami. Menší skupina střepů byla vyrobena z hlíny s příměsí grafitu, u některých nádob se jako výzdobný prvek vyskytlo tuhování povrchu. Z výzkumu pochází také nevelký soubor zvířecích kostí, ve kterém převažují kosti tura domácího, nepočetně je zastoupeno prase domácí, ojediněle pak kůň (v tomto období pravděpodobně stále divoký), jelen, prase divoké, srnec a divoký osel. Z dalších nálezů uvedme štípanou industrii ve formě čepelí, ústěpů, škrabadel, vrtáčků či drasadel. Užitou surovinou při výrobě těchto nástrojů byly nejčastěji silicity krakovské jury, silicity z glacienních sedimentů a rohovce. V broušené industrii se vyskytly sekerky, kopytovité klínky, předměty každodenní potřeby pak reprezentují zrnotěrky a brousky.

Obr. 14. Keramika kultury s lineární keramikou. Vanovice (1,6), RAB Bořitov „Býkovky“ (2–5).

Další významnou lokalitou této kultury na Boskovicku je poloha Bořítov „Písky“, kde proběhl systematický výzkum laténské osady. Výzkum v letech 1971 a 1973 (vedený V. Souchopovou a K. Ludikovským) zkoumal 3 objekty datované do období kultury s lineární keramikou. Zajímavé výsledky přinesl především objekt J 01/71 oválného půdorysu o rozměrech 2,20 x 0,85 m. Kromě keramických zlomků obsahoval dva neúplné kopytovité klíny, řadu rohovcových nožíků a křemenných otloukačů; takové množství kamenné industrie v jednom objektu by mohlo svědčit pro její místní výrobu. Při výzkumu v letech 1983–1988 byly kromě mladších stop osídlení odkryty také objekty kultury s lineární keramikou, a to celkem 44 zahlučených objektů a jedna kúlová jamka, u dalších 13 objektů se příslušnost k této kultuře předpokládá. Mimo zkoumanou plochu se sídlištními objekty byly zjištěny půdorysy dvou dlouhých domů. Pozůstatky těchto domů byly vzhledem k jejich izolovanosti a absenci průvodních nálezů označeny původně jako laténské, jejich půdorysy o rozměrech 17,5 x 6 a 15,5 x 5,5 m jsou ale nápadně podobné neolitickým dlouhým domům. Stavby jsou situovány těsně u sebe a jejich venkovní užitkové prostory se překrývají, určitě tedy nemohly fungovat současně. Z dalších neolitických struktur na sídlišti byly zkoumány sídlištní jámy, soujámí a pece. Odkryta byla například samostatná obloukovitá pec s předpeční jámou o rozměrech 3,4 x 2,7 m a část nepravidelně oválné pece nebo ohniště, jehož dno

Obr. 15. Kultura s lineární keramikou. Střep se symbolickým vyobrazením hada v podobě klikatky. Bořítov „Hlíník“.

bylo vyloženo kameny a zrnitěrkami (Čižmář, M. – Geislerová 2002). Na základě nálezů je zřejmé, že zde osídlení existovalo už ve starší fázi kultury s lineární keramikou a sporadicky pokračovalo až do pozdního období jejího vývoje (Čižmář, Z. 1998a, 25).

Na sídlišti v Bořitově „U hliníku“, zjištěném sběrovými nálezy již v roce 1973, byla v prostoru bývalého hliníku při stavbě vodní nádrže v roce 1980 A. Štrofem zachycena, pod kulturní vrstvou s nálezy kultury s lineární keramikou, část zahloubeného příkopu o šířce až 2 m. V zásypu žlábků byla nalezena keramika s výzdobnými vlivy železovské skupiny, kromě jiného také fragment typické misky s geometrickou výzdobou a vyrytou klikátkou na vnitřní straně – symbol hada (Štrof 1985a, 91; Štrofová – Štrof 1988, 23; obr. 15).

Počátkem 20. století objevil amatérský nadšenec F. Vlk při zakládání ovocnářské školky ve Vanovicích na okraji obce rozsáhlé neolitické sídliště. Prokopal zde na 50 sídlištních jam, nálezy z nich ukládal ve vanovické záložně, kde tak založil malé muzeum. Nacházelo se zde velké množství rekonstruovaných nádob, za což si vysloužil kritiku K. Snětiny: „... *pravý je na celé nádobě mnohdy jen nepatrný zlomek, a všecko ostatní libovolně doplněno. Mnohdy dokonce nelze ani zjistit, která část nádoby je původní; celý povrch je přetřen vrstvou sádry, ozdoben po případě ornamenty a obarven nějakou hlinkou. Zkrátka a dobře místo neolitických nádob máte před sebou výrobky prováděné příčinlivým mužem, výslovně podotýkám: beze všeho zlého úmyslu, jen z dlouhé chvíle v zimě, kdy není na zahradě co dělat a hřích je zahálet*“ (Snětina 1908, 162). Většina z Vlkových nálezů byla v době Protektorátu odvezena do Moravského zemského muzea v Brně (jako dar školní správy ve Vanovicích), část se nachází v boskovickém, údajně i jevíčském a prostějovském muzeu, další předměty byly darovány různým zájemcům. Velký soubor keramiky a také kamenné nástroje náleží právě kultuře s lineární keramikou (Vlk 1908; Snětina 1908, 162; Mackerle 1952, 87).

Polykulturní sídliště v poloze „Pod Lipníky“ na katastru Boskovic a Sudic je známo již přes 100 let, objeveno bylo v roce 1907 při stavbě železniční tratě ze Skalice do Velkých Opatovic. Lokalita se nachází severně Boskovic na pozvolném svahu pod lesem „Lipníky“. Zde zjištěné sídliště je velmi rozsáhlé a získané nálezy datují využití tohoto místa již od starší doby kamenné téměř po celý pravěk.

Díky bedlivé pozornosti členů boskovického muzejního spolku (F. Lipka, K. Snětina, F. Tichý), kteří sledovali stavební práce na trati, bylo zachráněno velké množství předmětů. Kromě velkého souboru bronzů a keramiky z období popelnicových polí (viz kapitola Doba bronzová) a mladších nálezů se jednalo také o keramické a kamenné nálezy z mladší a pozdní doby kamenné. K. Snětina již v té době rozeznal „*jámy čistě neolithické*“, které se objevily na zářezu tratě při jihozápadním obvodu sídliště. Neolitické nálezy Muzejního spolku patřící kultuře s lineární keramikou tvořily zlomky menších nádob kulovitěho tvaru, vyrobené z jemné hlíny šedé nebo bělavé barvy, fragmenty větších nádob pak z hrubší okrové hlíny. Některé nádoby měly povrch potažený tmavou vrstvičkou s příměsí tuhy. Typickými prvky na keramice jsou protlačené pupíky s důlkem a ornamenty z dvojitých linií nehtových vrypů, dále ornamenty rytých linií s důlky. Mezi kamennými nástroji se vyskytly pazourková jádra, pazourkový nožík, škrabadla, hroty, klínovitá hlazená sekyrka a zlomky dalších (Snětina 1908, 158–159). Nejnovější informace k osídlení této polohy poskytl výzkum M. Lečbycha z Ústavu archeologické památkové péče v roce 2014, během kterého se podařilo odhalit téměř kompletní půdorys lineárního domu (obr. 129). Stopy osídlení z období kultury s lineární keramikou byly zaznamenány také při výzkumech na náměstí v Boskovicích. V roce 1999 při rekonstrukci plochy náměstí a také při stavbě na parcele č. 81 v roce 2008 byly z kulturní vrstvy a z intruzí v mladších objektech získány zlomky lineární keramiky, které nepřímo svědčí o osídlení centra města již v období nejstarších zemědělců.

Mimo nížinných poloh byly osídlovány také jeskyně. Doklady přítomnosti nositelů kultury s lineární keramikou, a to vždy její mladší fáze, byly zjištěny v mnoha jeskyních Moravského krasu (Výpustek, Drátenická, Pekárna, Barová – zde jsou J. Skutilem uváděny doklady antropofagie, dále jeskyně Rytířská a Švédův stůl; Tichý 1962, 258, Podborský 1993, 81). O výzkumu v roce 1961 v jeskyni Koňská jáma podal zprávu J. Skutil (Skutil 1962). V tomto roce byla zkoumána přední část jeskyně mezi dvěma vchody, přičemž byly získány nálezy paleolitické, neolitické (kultura s lineární keramikou), snad eneolitické, halštatské a středověké. Z období mladší fáze této kultury pochází asi 50 zdobených střepů, zbytky kostěných hladidel a broušená sekerka. Nejzajímavějším nálezem je bezesporu fragment nádoby

s plastickým vyobrazením v podobě lidského obličeje, který byl nalezen asi 20 m od vchodu v levé části jeskyně. Zlomky nádob s plastickým znázorněním obličeje pochází z Moravy ještě z dalších dvou sídlišť kultury s lineární keramikou, z Mohelnice (Tichý 1958, 8) a nejnověji z Kralic na Hané – „Kralického háje“ (Fojtík 2006, 107). Tyto „lidské masky“ jsou projevem hmotné náplně železovské skupiny a opět dokládají silné vazby s oblastí jihozápadního Slovenska. V roce 1962 získal J. Skutil v Koňské jámě další pravěké nálezy (mezi nimi asi 120 kusů neolitické keramiky), výzkum se také soustředil na místo pod komínem jeskyně, kde narazil na hlínou vymazané ohniště s popelovitou vrstvou obsahující střepy kultury s lineární keramikou (Skutil 1963, 11). Další výzkumnou činnost zde provedla Marie Štrofová v 70. letech minulého století. Z několika sond se jí podařilo získat materiál z období paleolitu, z kultury s lineární keramikou a ze středověku (Štrofová – Štrof 1988, 10–24). Většina nálezů této kultury patří keramice, jinak hmotnou kulturu zastupují zvířecí kosti, štípaná kamenná industrie, kostěné hladidlo, dvě kostěná šídla a dva ploché pískovcové brousky. Z keramických fragmentů se podařilo zrekonstruovat několik polokulovitých a soudkovitých nádob s výzdobou plastických výčnělků, linií prstových vrypů či nezdobenou putnu původně s dvěma dvojicemi uch nad sebou. Poměrně velká část keramických zlomků je zdobena liniemi, notovými značkami a nehtovými vrypy, jež řadí zdejší osídlení do mladšího období kultury s lineární keramikou. V případě této těžko přístupné jeskyně uvažuje J. Skutil, že byla využívána jako kultovní místo (Skutil 1962, 35–36), podle A. Štrofa mohla zdejší jeskyně sloužit spíše jako sezónní lovecké, prospektorské nebo refugiální stanoviště (Štrof 1988, 23). Při osídlování jeskyň však nemůžeme vyloučit jejich využití ani jako občasné přístřešek pro pastevce, doprovázející stáda, nebo pro šamany, kteří zde prováděli utajené rituály (podle Pavlů – Zápotocká 2007, 61).

Mezi zvyky, které si první zemědělská kultura ve střední Evropě s sebou přinesla, patří poprvé v našem pravěku také systematické pohřbívání zemřelých. Pohřebiště byla zakládána vždy v blízkosti osad. Převážná většina pohřebišť obsahuje hroby kostrové, s kostrou uloženou do skrčené polohy často na levém boku. Počet známých pohřebišť je nápadně nižší než počet sídlišť a celkově jsou na území rozšíření této kultury velmi vzácné (na Moravě jen kolem 30 lokalit),

z Boskovické brázdy zatím chybí. V roce 2005 bylo odkryto prozatím jediné birituální pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, v poloze „Kralický háj“ (Šmíd 2012). Objevily se zde jak kostrové, tak poprvé i žárové hroby, které obsahovaly kremaci uloženou společně s milodary do mělkých jamek v hloubce 30–40 cm. Na některých moravských lokalitách se vyskytnou bohatě vybavené kostrové hroby (Vedrovice), patřící vždy mužům. Mezi milodary v těchto hrobech se našla keramika, osobní zbraně a nástroje, kamenné hroty šípů svědčící o uložení toulce se šípy, dále broušené kamenné klíny a sekery, spondylový šperk (škeble *Spondylus gaedoropus* L. pocházející z oblasti Středomoří a Černého moře; vyráběly se z nich náramky, pásové zápony s V výřezem nebo medailony), provrtané kosti, červené barvivo, ozdoby – nejčastěji kostěné nebo kamenné korálky, zuby a lastury do náhrdelníků nebo nášivky. Typickým přídatkem ženských, někdy i dětských hrobů, byla zrnotěrka. Výbavě ženských a dětských hrobů nebyla věnována taková pozornost jako mužským, a jedná se tak o důkaz, že v neolitu neexistoval matriarchát a lidé žili v párových jednotkách v rámci velkých rodin (svědčí o tom tzv. dlouhé domy, ve kterých žily příbuzné rodiny, odvozuující svůj původ od stejné matky).

Nálezy koster (převážně dětských) se kromě pohřebišť vyskytují také na sídlištích, ve speciálně vyhloubených hrobových jámách nebo v různých sídlištních objektech, s milodary nebo bez nich. Takovým případem je i pohřeb dítěte, objevený při výzkumu na staveništi dálnice RAB u Býkovic u západní stěny domu č. 3 v oválné jámě o rozměrech 3,5 x 2 x 0,6 m. Uložena zde byla kostra asi jedno až dvouletého dítěte bez milodarů (Čižmář, M. – Geislerová 1997, 50; Čižmář, Z. 1998a, 24). Na sídlišti LNK v Kuřimi v poloze „Záhoří do klínů“ byly nad pohřbem dítěte (6–7 let) nalezeny fragmenty rozbitých asi 10 nádob, ani jedna však původně nebyla celá. Mimo pietně uložených se na sídlištích objevují také nepietně uložení, pohození jedinci. Ve výplni objektu patřícího ke kúlové stavbě na sídlišti kultury s lineární keramikou v Chornici byly kromě keramických zlomků starší fáze kultury, kamenných předmětů a mazanice, nalezeny tři lidské zuby. Podle antropologického určení náležely zdravému dospělému muži ve věku 35 až 40 let. Na základě dochované dokumentace k výzkumu na trase dálnice bohužel nelze určit, zda se jednalo o úmyslné uložení lidských pozůstatků do jámy nebo o náhodný nález.

Většinu nálezů z lokalit této kultury představuje keramika, a to dvou základních skupin – hrubá a jemná. V keramickém těstě se objevují stopy organických příměsí a také tuhy. Většina nádob je kulovitého – globulárního tvaru, objeví se mísovité a lahvovité tvary, mezi ojedinělé patří nádoby na miniaturních nožkách, nebo nádoby se zvířecími nebo lidskými znaky, vzácně se vyskytnou keramická závaží, kolečka, lžíce či přesleny.

Tvary kamenných štípaných nástrojů v období kultury s lineární keramikou navazují na starší období, postupně ubývají drobnotvaré nástroje, nově se objevují srpové čepele a používány jsou škrabadla, rydla a nožíky (Podborský 1993, 91). Z výzkumů sídlišť v oblasti Malé Hané převažuje nebo se výrazněji vyskytuje rohovec typu Olomučany, jehož zdroj je vzdušnou čarou vzdálen jen asi 13 km od bořitovských neolitických nalezišť. Rohovec typu Olomučany se vyznačuje tmavě šedou až černou vrstevnatou strukturou a získáván byl z jurských křemitých vápenců u Olomučan v Moravském krasu. V surovinové základně se pravidelně vyskytuje také rohovec typu Krumlovský les, vzácněji byl využíván světle šedý nebo medový křídový spongiový rohovec – spongolit, významný v předcházejících obdobích. Spongolity se objevují v turonských písčitých slínovcích v širší oblasti mezi Letovicemi a Blanskem, přičemž mohly být těženy i z terasových štěrků Svitavy. Doplnkově se do oblasti Boskovické brázdy dostávají kromě domácích surovin také silicity krakovsko-čenstochovské jury, jejichž zdroje jsou vzdálené více než 200 km a silicity z glacienních sedimentů, vyskytující se jako pozůstatek po kontinentálním zalednění na severní i střední Moravě (Mateiciucová 2001, 213–215). Broušená kamenná industrie sloužila především na opracování dřeva, případně jako zbraň. Mezi nejpoužívanější broušené nástroje patřily kopytovité klíny a ploché sekerky obdélníkového až lichoběžníkového tvaru.

Střední neolit (4900–4500 př. n. l.)

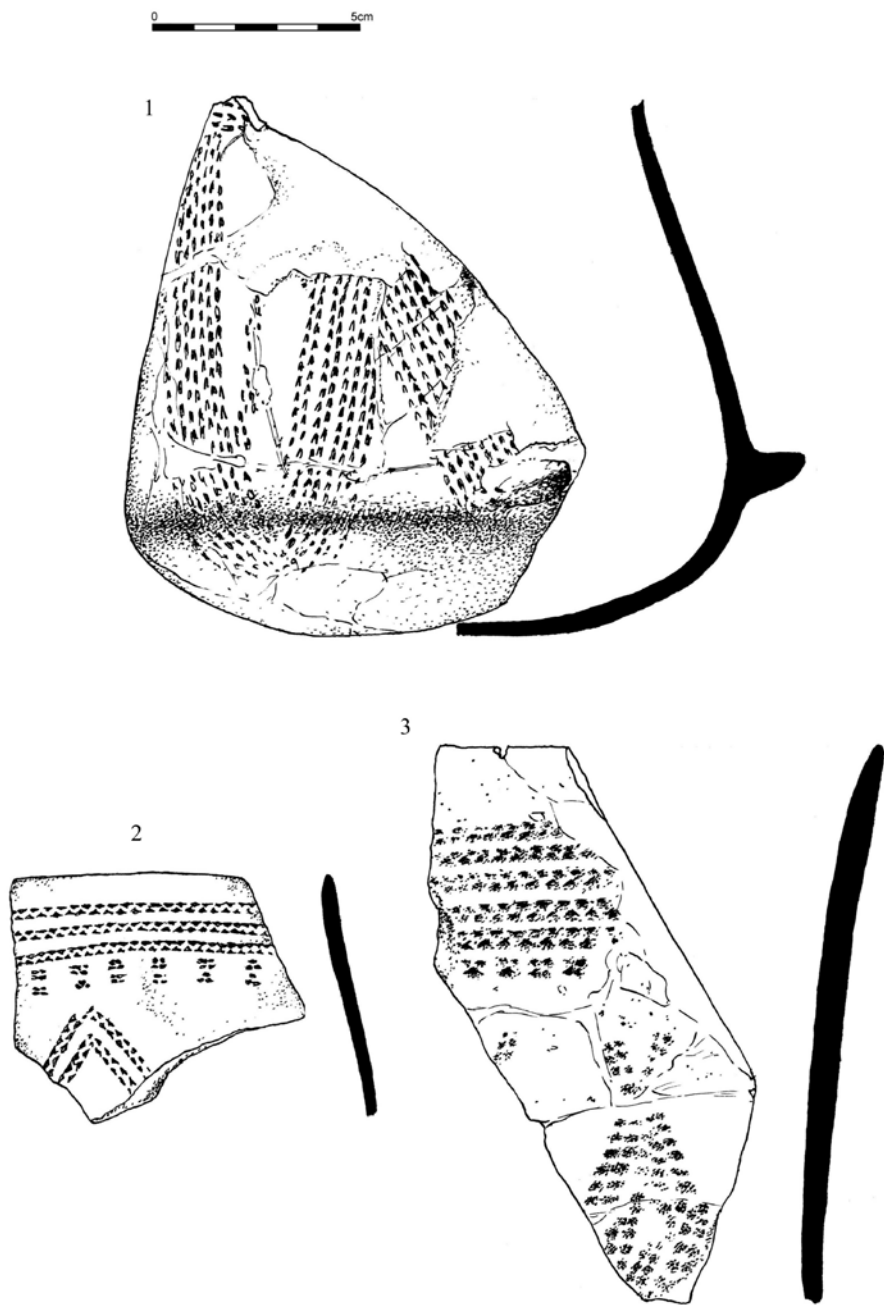
Kultura s vypíchanou keramikou

Kultura s vypíchanou keramikou vývojově navazuje na závěrečný šarecký stupeň kultury s lineární keramikou, kdy došlo dočasně k celkovému poklesu populace. Nejstarší, přechodná fáze mezi šareckým stupněm kultury s lineární keramikou a kulturou s vypícha-

nou keramikou je prozatím přesvědčivě doložena pouze v severních a severozápadních Čechách (např. lokalita Hrbovice–Chabařovice). Až na počátku staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou se osídlení rozšiřuje do východních Čech, Slezska, na Moravu a do Rakouska. Na Moravě, konkrétně na Brněnsku a Znojemsku, svědčí hmotné nálezy staršího stupně této kultury o opětovném zvýšení hustoty osídlení. Klasickou starší fází známe kromě nalezišť z jižní Moravy již také z Vyškovska, Prostějovska a Olomoucka. Konečná, mladší fáze vývoje kultury s vypíchanou keramikou se na jihu Moravy, v oblasti Znojemska, Brněnska a Vyškovské brány, vyskytuje již jen vzácně, a jádrem osídlení se pro změnu stává střední Morava až po Šumpersko (Kazdová – Peška – Mateiciucová 1999, 96–97). Z hmotných pramenů se tato kultura vytrácí po asi 300–350 letech trvání na začátku mladého neolitu s příchodem nového lidu kultury s moravskou malovanou keramikou.

Charakteristickým projevem, odtud také název kultury s vypíchanou keramikou, je zdobení keramiky vpichy, prováděné vícehrotým kolkem. Nádoby mají vesměs širší hruškovitý tvar, jsou buď hladké, nebo s hrotitými pupky ve spodní části, časté jsou také polokulovité misky. Výzdobu tvoří vícenásobné řady vpichů ve tvaru krokvic i jednoduché pruhy vpichů, výzdoba někdy kobercovitě pokrývá celý povrch nádoby, objeví se i antropomorfní motivy na dně misek ve tvaru kříže, postavy či žáby. Kamenné ani kostěné artefakty se neodlišují od běžné produkce neolitu. Osady si lid kultury s vypíchanou keramikou budoval v příznivých polohách, vyhledávaných již nositeli kultury s lineární keramikou nebo pozdější kultury s moravskou malovanou keramikou. Žádné ze známých moravských sídlišť se nepodařilo prozkoumat komplexně, unikát ale představuje osada kultury s vypíchanou keramikou v lokalitě „Horní pole“ u Pavlova, kde se podařilo objevit část ohrazení o délce 160 m ve formě dřevěné palisády, zapuštěné do základového žlabu (Podborský 1993, 105). Jinak na sídlišťích přežívají známé dlouhé domy pětiřadové kůlové konstrukce a běžné jsou různé sídlištní jámy.

Zatímco v severní části Brněnska, v okolí Kuřimi, bylo zjištěno hned několik osad této kultury, v oblasti Lysické sníženiny a Boskovické brázdy jsou pozůstatky osídlení již velice chudé. O přítomnosti sídliště kultury s vypíchanou keramikou v poloze „Příčníky“ u Býkovic svědčí nálezy získané ze sídlištní jámy při záchranném

Obr. 16. Části keramických nádob kultury s vypíchanou keramikou.
(1-3). Bořitov „Písky“.

výzkumu A. Štrofa (Štrof 1993b, 133). V místě zkoumané keltské osady v Bořitově na „Pískách“ byl kromě pozůstatků sídliště z období kultury s lineární keramikou prozkoumán i jeden objekt kultury s vypíchanou keramikou (Čižmář, M. 2003, 13). Keramika svědčí o osídlení z mladší, závěrečné fáze vývoje, kdy se početně vyskytuje výzdoba tvořená dvojvpichy a trojvpichy, ojediněle také tzv. tremolovým vpichem, časté jsou kotlovité nádoby s výčnělkem, přibývají také nádoby zdobené řadami čtyřnásobných až sedminásobných vpichů či přesekávanou plastickou páskou (Kazdová – Peška – Mateiciucová 1999, 101–103; obr. 16: 1–3).

Pro kulturu s vypíchanou keramikou je typický již birituální pohřební ritus, samostatné nekropole se ale na rozdíl od území Čech na Moravě vůbec nevyskytují. Na moravských sídlištích se výjimečně objeví pohřby v sídlištních jámách, a to jak kostrové, tak i žárové. Spalování mrtvých, jako symbolika víry v posmrtné oddělení duše od těla, je předzvěstí změn v myšlení neolitických lidí. Pohřbů z Moravy známe jen několik, nejvíce jich pochází ze sídliště v Těšetovicích-Kyjovicích, kde se vyskytl jeden trojhrob a dalších pět hrobů, s kostrami celkem 11 zemřelých. Ne vždycky se u pohřbených jedinců vyskytují milodary; z bohatších hrobů pochází nádoby, zvířecí kosti, kamenné úštěpy a zrnotěrky nebo nádoby s červeným barvivem. Počátkem mladšího vývoje kultury s vypíchanou keramikou se ve střední Evropě objevuje nový typ architektury – kruhové objekty nazývané rondely, tvořené zahlobenými příkopy a palisádami. Zatímco v Čechách jsou z období kultury s vypíchanou keramikou známy na dvě desítky těchto objektů, na Moravě je jejich vznik spojen až s rozvojem následujícího lengyelského kulturního okruhu (Pavů – Zápotocká 2007, 61).

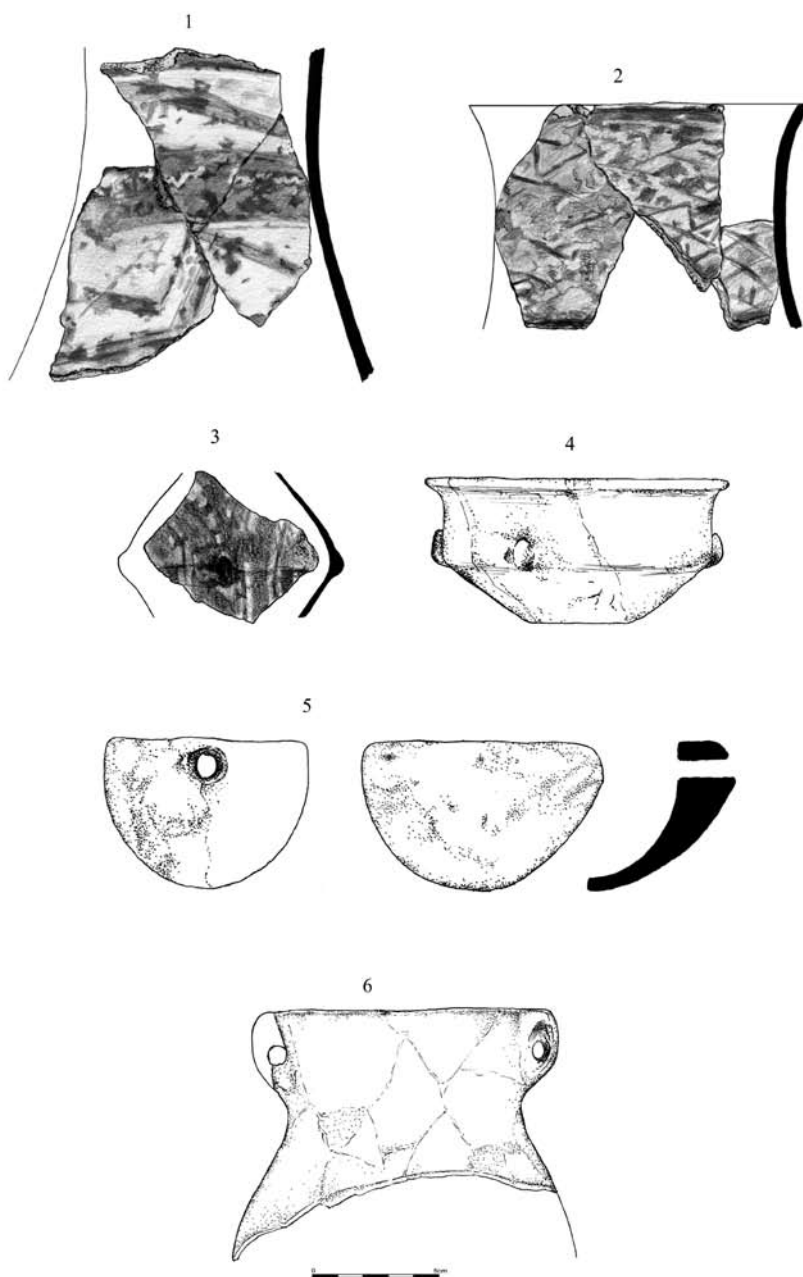
Mladší neolit (4500–4000 př. n. l.)

Kultura s moravskou malovanou keramikou

Kultura s moravskou malovanou keramikou představuje součást významného, tzv. lengyelského kulturního okruhu, rozšířeného v mladém neolitu ve středním Podunají, přičemž jeho příbuznost byla prokázána také s dalšími kulturními celky především na Balkáně. Nositelé nové kultury se na území Moravy, které obývali po celé jedno tisíciletí, dostávali od jihu. První vlna osídlila území jižní Moravy

a Brněnska až po předhůří Českomoravské vrchoviny, přičemž domáci obyvatelstvo se rychle přizpůsobilo populačně početnějším a kulturně vyspělejším nositelům kultury s moravskou malovanou keramikou.

Výrazným znakem této kultury je bohatá, polychromně malovaná keramika vysoké hrnčířské kvality, kterou zastupují nejčastěji vysoké hrncovité nebo hřibovité tvary, putny a misky na nožce. Výjimečnost keramiky spočívá v její technické dokonalosti – symetrické tenkostěnné nádoby již byly vyráběny pomocí otočné podložky a vypalovány v pecích, které dosáhly teploty až kolem 800 °C. Vynikají také výzdobou ze složitých plošně malovaných kombinací ornamentů v žluté a červené, méně pak v bílé a černé barvě. Malba se ve vrstvách nanášela na již vypálené nádoby a v příhodných podmínkách se zachovala dodnes. Barvivo bylo drceno z minerálů jako krevel, jarosit, kaolin, vápenec, nebo ze sazí, a nanášeno štětcem ze zvířecích chlupů; zbytky těchto barviv se na zkoumaných sídlištích běžně objevují (Podborský 1993, 110–114; Podborský – Vidomec 1972, 56). Malbu na keramice doplňují ryté a plastické prvky, výčnělky, pupky či rohatá ouška s otvory na zavěšení nádoby. S duchovní sférou souvisí velice oblíbené hliněné plastiky. Na sídlištích se často objevují zlomky ženských sošek, tzv. venušek, se zdůrazněnou střední částí těla, s naznačeným obličejem. Velká většina plastik je stojících, vzácně sedících, ruce jsou u některých zastoupeny jen pahýly, někdy vztyčené nebo v adoračním gestu. Zatímco ženské sošky patřily k běžné výbavě obyvatelů sídlišť, mužská plastika se až na výjimky nevyskytuje vůbec. Sošky souvisí s hlavním náboženstvím v neolitu, souvisejícím s kultem předků, který uctíval ženu – matku rodu, přeneseně pak se jedná o kult matky Země, bohyně plodnosti a úrody. Většina venušek z této doby je vysokých do 15 cm, zatím největší fragment ženské plastiky z tohoto období vůbec, spodní půlka o výšce 30 cm, byl nedávno objeven při výzkumu v Mašovicích u Znojma. Z hlíny byly, kromě lidských, modelovány také zvířecí sošky a dokonce miniatury skutečných předmětů, používané pravděpodobně jako kultovní předměty. K netradičním nálezům tak patří miniaturní modely domů, tašek, bot, křesílek, vaniček či nábytku a díky nim si můžeme udělat představu o předmětech každodenní potřeby z organických materiálů v neolitu (Podborský – Vildomec 1972, 58).

Obr. 17. Vanovice, červeno-žlutě malované zlomky nádob, starší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou (1–3). Miska a naběračka, RAB Bořitov „Býkovky“ (4–5), část amforovité nádoby, Mladkov, mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou (6).

K zvláštním projevům populace kultury s moravskou malovanou keramikou v celém středním Podunají patří budování kruhových sakrálních areálů – rondelů v rámci některých sídlišť. Jedná se o stavby, příbuzné kamenným kruhům v Anglii, o průměru 30–200 m, ohrazené příkopem, někdy i palisádou. Výstavba tak rozsáhlého typu architektury musela být organizována pomocí velkého počtu lidí. Uvnitř rondelů se nenachází stopy po obytných stavbách, nemohly tedy sloužit jako ohrazení či opevnění osad. Pravidelně se však ve vnitřním prostoru objevují jámy a zbytky ohnišť, snad stopy původních obětních míst, které dokládají, že rondely sloužily k nábožensko-rituálním shromážděním s kalendářní funkcí. Velká koncentrace rondelů byla zjištěna na jižní Moravě, zkoumány byly například v Těšeticích-Kyjovicích, Vedrovicích, Němčičkách a Bulharech. V posledních letech narůstají nálezy rondelů v Čechách, nově byly u Kolína objeveny čtyři rondely, z nich dva zatím největší ve střední Evropě – o průměru 217 a 230 m.

Symbolickou funkci v pravěku mohly mít také různé kamenné útvary. Starší literatura uvádí stojící kameny nebo zbytky kamenných řad z několika míst zkoumaného regionu: „*za Loukou nedaleko úvozu lze viděti na poli několik řad velikých bílých kamenů*“, k tomuto místu se vázala lidová pověst o zkamenělé svatbě (Tenora 1903, 107–108), podobně v Rosičce „*za humny rolníka Sedláčka jsou dva kamenné sloupy, saské kameny; pod jedním z nich našly se lidské kosti*“; autor zde podává lidový výklad, že „*zde Sasové od Ústupa prchající musili zase podstoupiti boj s císařskými, kde hrozně byli pobiti, že málo jich uteklo...*“ (Tenora 1903, 141–142), také Knies uvádí, že „*na cestě mezi Letovicemi a Střebětínem jest několik křemencových balvanů v řadě, o nichž vypravuje lid, že to zkamenělá svatba*“ (Knies 1904, 173).

Stejně jako u předcházejících kultur patří většina lokalit sídlišť. Ve východní části lengyelského okruhu, na území Slovenska a Maďarska, byla zjištěna velká kostrová pohřebiště, která na území Moravy prozatím chybí. Po celé období trvání kultury s moravskou malovanou keramikou však na našem území zaznamenáváme výskyt kostrových hrobů s milodary, většinou se skrčenou kostrou, vesměs uložených na sídlišťích; výjimečně se objevují žárové hroby. Nachází se zde opět také pohození jedinci a vzácně dokonce hromadné hroby lidí a zvířat. Vyskytnou se i kremace nebo doklady o rituálním

Obr. 18. Putna kultury s moravskou malovanou keramikou, mladší fáze.
Černá Hora „Selkov“.

ukládání samostatných lebek. Vzhledem k nízkému počtu nalezených pozůstatků se ukazuje, že zdaleka ne všichni obyvatelé byli pohřbíváni. Absence hrobů je částečně způsobena stavem výzkumu, u kultur kde obecně chybí doklady pohřbívání do země, se ale předpokládá, že byl využíván jiný způsob nakládání se zemřelými; těla mrtvých mohla být spalována a popel volně rozptýlen, případně se těla mrtvých nechala zetlít na povrchu.

Osídlení starší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou do oblasti Boskovické brázdy výrazněji neproniklo a prozatím zde musíme počítat jen s dvěma lokalitami. Nové výzkumy ukazují na přítomnost starší, malované fáze v Černé Hoře „Selkově“ (Lečbych 2010), kde byly zkoumány objekty jak starší tak mladší fáze. Ještě o něco severněji evidujeme nálezy z Vanovic, odkud byl začátkem 20. století F. Vlkem získán soubor červeně a žlutě malované keramiky (obr. 17: 1–3). Oblast Boskovické brázdy výrazněji zasáhla až druhá, mladší vlna kultury s moravskou malovanou keramikou, která již reprezentuje začátek nové historické epochy – eneolitu.

Pozdní doba kamenná – eneolit (4000–2000 př. n. l.)

Období eneolitu, pozdní doby kamenné, charakterizuje objev prvních kovů, a znamená tak přechod k době bronzové. Ve středo-evropské oblasti však v eneolitu zůstává hlavní surovinou na výrobu nástrojů a zbraní kámen. První kovy (měď, zlato, stříbro, elektron) se objevují jen velice vzácně, v našem prostředí proto není zvykem mluvit o době měděné, tzv. chalkolitu, jak je tomu v oblasti jihovýchodní Evropy, vzhledem k tamějšímu rozmachu rané metalurgie.

V porovnání s předcházejícím obdobím se v eneolitu výrazněji projevují etnické a sociální změny. Období pozdní doby kamenné se přisuzuje vznik patriarchátu, specializace řemesel, zavedení oradla taženého dobyt看kem, zaznamenáváme také budování prvních výšinných osad jako potřebu ochrany před nepřátelskými skupinami obyvatelstva.

Přírodní podmínky ve starším eneolitu se mění s přechodem atlantika do subboreálu. Průměrné teploty se přiblížily současným hodnotám, díky vysoké vlhkosti ale dochází k významnému rozšíření smrku a olše, narůstá také výskyt buku a jedle. Vlivem odlesňování a rozšiřování pastvin dochází k šíření teplo a suchomilných rostlin a živočichů. Na vrchovinách se zmenšila rozloha původních smíšených listnatých lesů s jasany, javory, jilmy a lípami a částečně je nahradily smíšené bučiny s buky, jedlemi a smrkem, v podmáčených oblastech a na horách celkově převládly smrčiny (Rybníček – Rybníčková 2001, 306–307).

Z hlediska obživy obyvatelstva zaznamenává výrazné proměny zemědělství. Při obdělávání půdy se nově prosazuje dřevěné oradlo s využitím tažné síly domácích zvířat. Tento typ hospodářství, s použitím pluhu, zavedením stabilního přílohového zemědělství i se zvyšujícím se zájmem o chov dobytka, předpokládáme již pro období kultury s moravskou malovanou keramikou. Někdy v této době muselo také dojít k objevu kola a vozu, důležitému prostředku nejen pro ulehčení transportu při zemědělských pracích, ale i pro rozvoj směny a obchodu; použití vozu v období pozdní doby kamenné dokládají

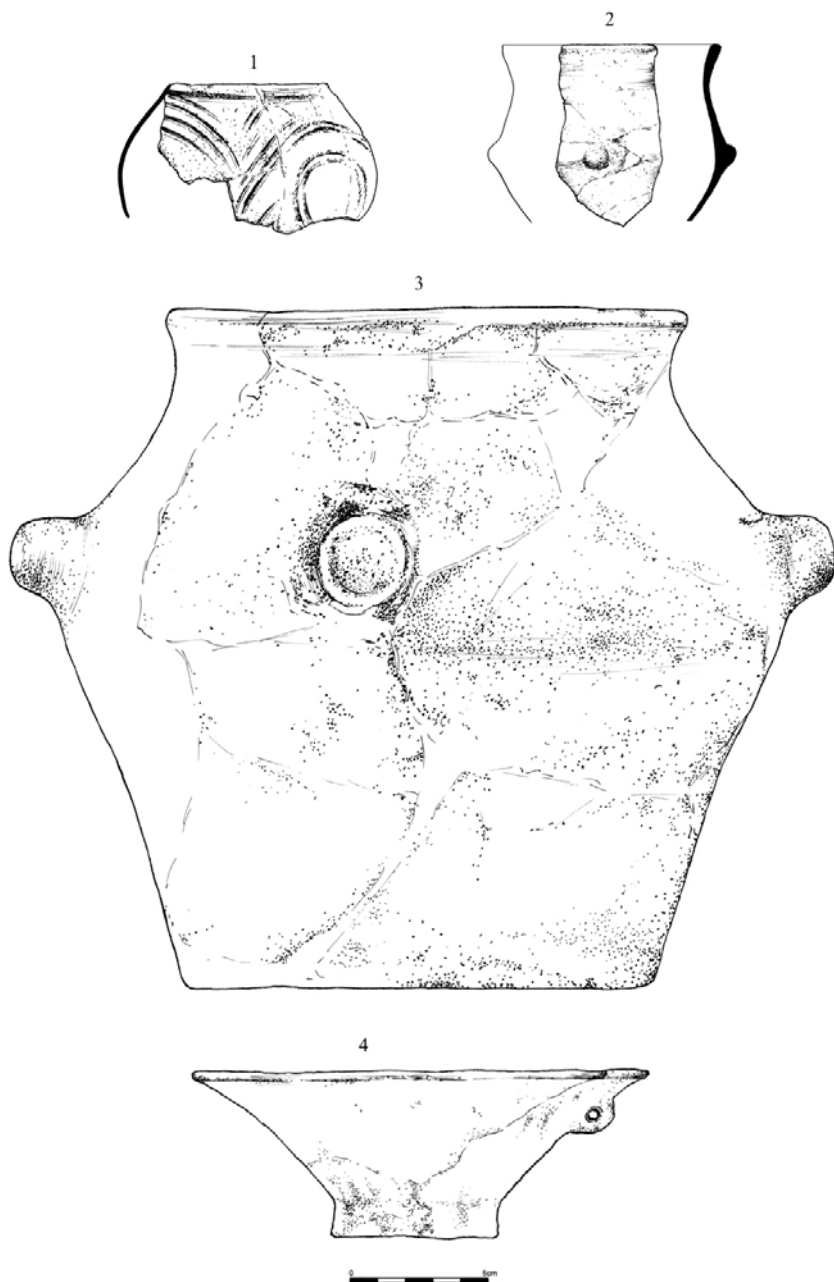
nálezů nejstarších keramických modelů vozíků a koleček z okolních území, nebo nálezů dřevěných kol v bažinách severní Evropy. O využívání zápřahu v období kultury zvoncovitých pohárů z pozdního eneolitu svědčí stopy na lebce tura, objevené v Holubicích na Moravě (Peške 1985), přičemž tažná síla dobytka byla využívána jistě již dříve. Doklady orby na polích jsou známy z různých zemí Evropy, u nás byly stopy brázd zjištěny v jediném případě pod mohylou z časného eneolitu v Březně u Loun (Pleinerová 1981).

Nově zakládáná pole, tzv. přílohy, měla na rozdíl od neolitu trvalou polohu, protože díky orbě již nebylo potřeba pole po vyčerpání stěhovat a dodávat půdě živiny jako v neolitickém žárovém zemědělství pravidelným přihnojováním popelem. Tak jako u dnešních polí, vyžadovala práce s oradlem odstranění překážek, kamenů a kořenů, z půdy. V eneolitickém přílohovém hospodářství, když došlo po několika letech k zaplavení přílohy, bylo pole na několik dalších let ponecháno k regeneraci a využíváno jako pastva. Změny v hospodaření se projevují vznikem menších osad i odlišnou sídelní architekturou. Sídliště jsou nyní, vzhledem k přílohovému hospodářství, dlouhodobější. Orba se zápřahem vedla k obdělávání větších ploch a tím vzniku nadproduktu, který umožnil specializaci řemesel (Neustupný – Dobeš – Turek – Zápotocký 2008, 18). I když je většina poznatků o životě lidí v eneolitu opět čerpána z výzkumů sídlišť, poprvé v našem pravěku se objevují také hradiště. Budování výšinných opevněných sídlišť svědčí o významných změnách ve společnosti, především svědčí o existenci ekonomického prospěchu, výsledku jak vylepšení v zemědělské oblasti, tak specializací řemesel a rozvoje obchodu. Nahromaděné zásoby, potraviny či suroviny, bylo nutné ochránit, postupně proto vznikají výšinná opevněná sídla jednotlivých komunit. Vybírány byly vesměs strategicky situované ostrožny, přirozeně chráněné okolním terénem, často na soutoku dvou vodních toků nebo v meandru řeky. Téměř všechny výšinné polohy s eneolitickými nálezů byly osídleny i v pozdějších obdobích, důsledkem čeho je, že starší stopy osídlení byly výrazně porušeny nebo zničeny a podobu fortifikací ani vnitřní zástavbu u těchto sídlišť proto téměř neznáme (Rakovský 1977, 31).

Vývoj je patrný také v sídlištní architektuře. Již od staršího eneolitu zaznamenáváme změnu v půdorysu původně čtyřlodního domu s pěti řadami kúlů na typ dvoulodního domu s trojřadovou konstrukcí (Pavlů 1998, 779). Zjištěné domy jsou kúlové nadzemní konstrukce středních a menších rozměrů, což svědčí již o fungování menších monogamních rodin (Podborský–Vildomec 1972, 64).

V oblasti pohřbívání se objevují zcela nové prvky, eneolitická pohřebiště jsou poprvé tvořena mohylami. Mohylové násypy, v časném a starším eneolitu podlouhlého tvaru, o délce někdy až několik desítek metrů, vystřídaly v mladším eneolitu okrouhlé mohyly o průměru kolem 10 m. Některé mohyly byly v eneolitu používány delší dobu a pohřby do nich byly přidávány postupně; v mladších obdobích pravěku pak s časovým odstupem často docházelo také k sekundárnímu využití starších mohylových násypů.

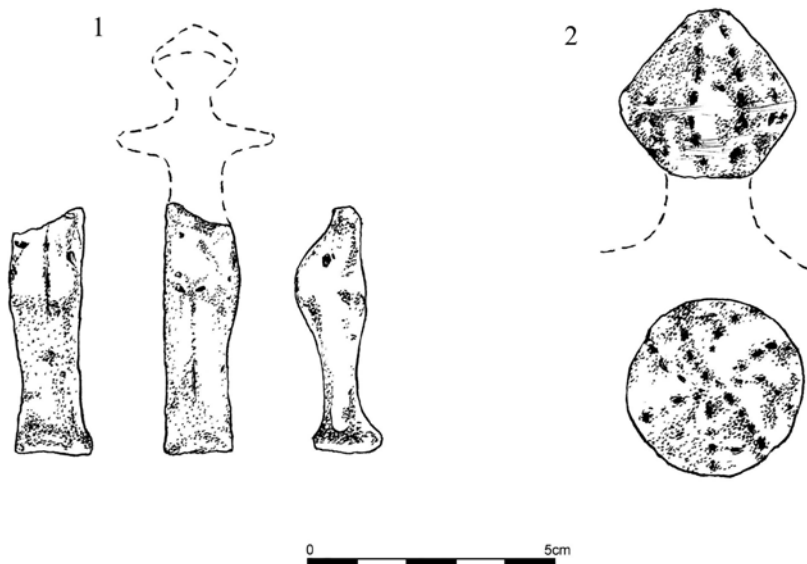
Co se týče výskytu a dokladů zpracování kovových předmětů, v období mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou se předměty z kovu objevují ještě zcela výjimečně a první vlnu domácích výrobků z kovu zaznamenáváme až v závěru staršího eneolitu u kultury nálevkovitých pohárů (měděné, zlaté i stříbrné artefakty). Unikátem je stříbrná plechová puklice, označovaná jako typ Stollhof, nalezena v nedávné době v severní části Boskovicka. Kromě variant vyrobených ze zlata nalezených ve střední Evropě pochází její zatím jediná analogie vyrobená ze stříbra z Kotouče u Štramberka. Oba nálezy jsou shodně datovány do období jordanovské kultury a jedná se tak o doposud nejstarší stříbrné výrobky severně od Alp. Ve středním a mladším eneolitu zájem o zpracování kovů upadá, svého vrcholu dosahuje kovovýroba až v pozdní fázi eneolitu, speciálně v kultuře zvoncovitých pohárů (Podborský 1993, 158). Mezi kovy se v pozdní době kamenné nejvýrazněji prosazuje měď. K objevu nové suroviny dochází díky povrchovým měděným žilám. Nejstarší měděné předměty byly kovány za studena, časem i odlévány. Až později se prosazuje složitější získávání mědi tavením z měděných rud. Nejstarší měď je sedmihradského, případně slovenského původu, využívání domácích zdrojů mědi se na Moravě v období eneolitu nepředpokládá.

Obr. 19. Keramické nádoby mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou. 1. Mladkov, 2. Boskovice „Pod Lipníky“, 3. Jabloňany, 4. RAB Lázy.

Časný eneolit (4000–3500 př. n. l.) Kultura s moravskou malovanou keramikou

V období pozdní doby kamenné zaznamenává kultura s moravskou malovanou keramikou prostřednictvím své mladší fáze dobu svého vrcholného rozkvětu. V tomto období dochází k rozšíření osídleného území na sever i na západ a lokality této kultury nyní výrazněji registrujeme i v jižní části Boskovické brázdy. Sídliště se v převážné většině případů objevují ve stejných polohách jako u kultury s lineární keramikou. Prozatím se ve zkoumané oblasti nepodařilo odkrýt půdorysy obytných staveb, důvodem je pravděpodobně stav výzkumu. V areálu sídliště z pozdní doby laténské v Bořitově „Pískách“ byly prozkoumány tři jámy kultury s moravskou malovanou keramikou. Při výzkumu při stavbě tělesa dálnice RAB v trati Bořitov „Býkovky“ (dnes Býkovice „Příčníky“) bylo zjištěno také blíže nedatované osídlení této kultury. Při pokračování výstavby dálnice v roce 1939 v Chornici bylo objeveno polykulturní naleziště z několika pravěkých období. Soubor keramického materiálu kultury s moravskou malova-

Obr. 20. Torza ženských plastik kultury s moravskou malovanou keramikou. 1.–2. Bořitov „U dálnice“.

nou keramikou pochází celkem ze 16 objektů, ve většině z nich se vyskytoval spolu s materiálem kultury s lineární keramikou a objekty tak nebylo možno jednoznačně kulturně odlišit. Prokazatelně byl do mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou datován jediný objekt, hliník kruhového půdorysu s kolmými stěnami a rovným dnem o rozměrech 2 x 1,85 m. Z keramických tvarů převládají na zdejším sídlišti hrnce, mísy, mísy na nožce, poháry, vzácně se objevily miniaturní nádoby, pokličky, naběračka a přeslen. Z prostoru bývalého zahradnictví F. Vlka ve Vanovicích pochází část materiálu kromě malované fáze také z mladší, nezdobené fáze této kultury – jsou to zlomky nádob s různými typy výčnělků a početné kamenné nástroje.

Doklady pohřebního ritu, jak již bylo zmíněno výše, se v prostoru Moravy objevují vzácně, v oblasti Malé Hané zatím chybí úplně.

Stopy ohrazení osad, náležejících pravděpodobně období kultury s moravskou malovanou keramikou, byly zjištěny při drobných záchranných výzkumech na nížinných lokalitách v Černé Hoře „Selkově“ a v Rájci-Jestřebí v poloze „Hrubé dílce“ (Čižmář, Z. 1998a, 26; sdělení A. Štrof). V období mladšího vývoje kultury dochází poprvé k budování opevněných výšinných osad. Do tohoto období v oblasti Boskovicka datujeme nepočetné nálezy z výšinných poloh Vejštice a Hradisko u Svitávky, které však v této době velice pravděpodobně ještě nebyly opevněny. Pozdní vývojové období kultury a moravskou malovanou keramikou pak zastupuje zdobená keramika ze sídlištních lokalit u Mladkova a Jabloňan (Baranok – Hlava – Reibl – Štrof 1999, 13; obr. 19: 1, 3).

V keramické produkci i v tomto období převažuje kvalitní keramika s některými novými tvary, jako jsou hrnky s uchem, hrnce se dvěma uchy při okraji, poháry a mísy na nožce. Dochování malby na nádobách je závislé na přírodních podmínkách, v mladším období kultury byla upřednostněna malba v tónech červené a bílé, postupně se však vytrácí a nahrazuje ji jednoduchý červený leštěný povrch nádob. Pravidelně se na nádobách vyskytuje plastická výzdoba v podobě výrazných pupíků, výčnělků, rohatých uch, někdy s otvory nebo s výzdobou typu „soví hlavičky“. Také v mladším období kultury s moravskou malovanou keramikou se velké oblibě těšily ženské sošky; hlavička a části trupu drobných plastik byly nalezeny v Bořitově (obr. 20: 1–2) a Černé Hoře.

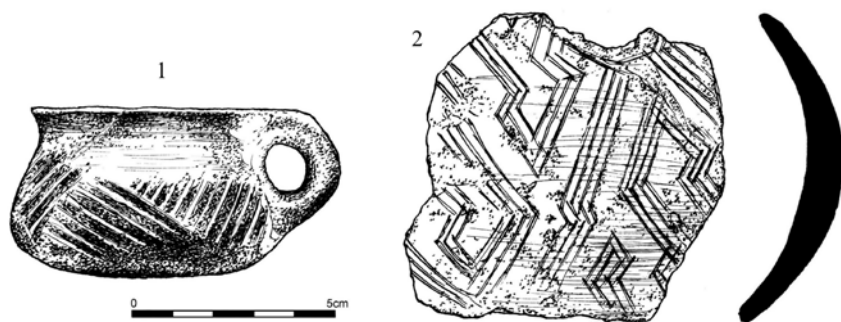
Spektrum kamenných nástrojů se na počátku pozdní doby kamenné výrazně nezměnilo, mezi štípanými artefakty převažují škrapadla, nože, vrtáčky, pilky, srpové čepele a hroty šípů.

Z kamenných broušených předmětů denní potřeby jsou to hlavně zrnotěrky a drtidla, z nástrojů lichoběžníkovité sekery a jednoduché sekeromlaty s otvorem, vzácněji motyky.

Významný a ojedinělý nálezový pramen představují v této době sklady kamenných broušených nástrojů. Hromadný nález, který přísluší mladšímu období kultury s moravskou malovanou keramikou, byl objeven v roce 1924 v Sudicích u Boskovic. J. Mackerle uvádí, že zde bylo vyoráno pět (podle jiných zmínek šest) sekeromlatů o hmotnosti až 4 kg (Mackerle 1952, 83; Podborský 1993, 136), vyrobených z dioritu (Přichystal 2001, 53). V období mladšího vývojového stupně kultury se na našem území objevují vůbec první měděné předměty, vesměs drobné nástroje a ozdoby (Střelice „Sklep“, Brno–Maloměřice, Drysice).

Jordanovská skupina

Jordanovskou skupinu řadíme na samotný závěr vývojového období lengyelského komplexu. Na domácím podloží lidu kultury s moravskou malovanou keramikou se za přispění jihovýchodních vlivů formuje samostatná skupina památek. Naleziště jordanovské skupiny nejsou příliš početná, její sporadické nálezy, většinou náhodné nebo pocházející z drobných výzkumů, však pochází z celého území Moravy. Nositelé této skupiny zakládali menší sídliště často na původních lokalitách kultury s moravskou malovanou keramikou, ojediněle pochází keramické nálezy jordanovské skupiny také z výšinných lokalit, kde se osídlení rozvinulo jen v menší míře. Vzácně se objeví samostatné pohřby na sídlištích, a to častěji s kostrami ve skrčené poloze, výjimečně také žárový pohřeb uložený v nádobě. Hmotná kultura jordanovské skupiny navazuje na pozdní kulturu s moravskou malovanou keramikou, především na hrubší formy keramiky, nově se hojně vyskytují jedno či dvojuché nádoby a mísy na kónických nožkách, keramické tvary jsou obecně výrazně profilované. Charakteristickým rysem je bohatá rytá výzdoba v podobě ornamentů z rýh, žlábků či důlků, plastické výčnělky (vyskytnou se hlavně jazykovité) oproti kultuře s moravskou malovanou keramikou ustupují do pozadí (Koštuřík 1997, 100).

Obr. 21. Keramika jordanovské skupiny. 1. Vanovice, 2. Boskovice „Pod Lipníky“.

Severně od Brna se výraznější osídlení jordanovské skupiny rýsuje v okolí Kuřimi, nečetné zlomky zdobené jordanovské keramiky byly získány staršími sběry na sídlišti „Pod Lipníky“ u Boskovic a ve Vanovicích (obr. 21: 1–2). Nedávno byla keramika jordanovské kultury zjištěna v objektu kultury s moravskou malovanou keramikou v Černé Hoře „Selkově“ (Lečbých 2011, 116). Nejvýraznějším artefaktem z pozdní doby kamenné v regionu je ovšem stříbrná puklice typu Stollhof, náhodně nalezena společně s dvěma nádobami snad jordanovské kultury v roce 2012 na katastru Vanovic.

Starší eneolit (3500–3000 př. n. l.) Kultura nálevkovitých pohárů

Na území Skandinávie, severního Německa, Polska, Čech, Moravy a Dolního Rakouska se kultura nálevkovitých pohárů objevuje ve starším eneolitu, přičemž na Moravě se rozvíjí v prostředí dožívající kultury s moravskou malovanou keramikou. Obě kultury tak nějakou dobu existují současně a oproti původním teoriím o severském původu kultury nálevkovitých pohárů nejnovější výsledky výzkumů naznačují, že k oblastem jejího vzniku patřila Morava společně s Polskem (Neustupný – Dobeš – Turek – Zápotocký 2008, 60). Studium hmotné kultury zde ukazuje, že i když se keramické tvary značně odlišují, vývojově vychází z tvarů domácí kultury s moravskou ma-

lovanou keramikou. Z území Moravy známe k dnešku asi stovku nalezišť kultury nálevkovitých pohárů, přičemž zaznamenáváme dvě odlišné skupiny, jednu v prostoru jižní Moravy a druhou, která se rozšířila v prostoru Hornomoravského úvalu. Intenzivní osídlení Prostějovska a Olomoucka dokládá enkláva nekropolí v této oblasti, počtem pohřebišť unikátní v rámci celé Moravy.

U Alojzova, Otaslavic, Ohrozimi, v okolí Slatinek, Drahanovic a Náměště na Hané je evidováno 17 mohylových pohřebišť s kostrovými i žárovými pohřby. Jedno pohřebiště tvoří průměrně 20–30 dlouhých mohyl (největším pohřebišťem je „Křemela I“ u Náměště na Hané s 58 mohylami). Mohyly představují násypy hlíny oválného tvaru o délce 6–30 m a výšce od několika desítek centimetrů do dvou metrů, a nejčastěji bývají situovány na východních svazích, s orientací většinou ve směru přirozeného sklonu terénu. Na pohřebištích se kromě jednoduchých hliněných objevují mohyly přikryté kamenným pláštěm, některé mohyly ohraničuje zase obvodová konstrukce z kamenů. Mohyly obsahují jeden nebo více kostrových nebo žárových hrobů, maximálně jich bylo zjištěno sedm. Těla zemřelých byla ukládána ve skrčené poloze na pravém boku s obličejem směřujícím k jihu do kamenných skříněk, v případě žárových hrobů byly spálené pozůstatky uloženy do jamky nebo popelnice a spolu s výbavou přikryté kameny. Mezi milodary ukládané zemřelým do hrobů patřily keramické nádoby, měděné nebo kostěné ozdoby, kamenné nástroje a potrava (zvířecí maso, obilí), u kremací byly tyto předměty spálené spolu s tělem (Šmíd 2004, 9–26).

Na Moravě existují v této době také opevněná hradiště (Jevišovice – Starý Zámek, Obrova noha u Otaslavic, Hlinsko u Přerova), na Rmíz u Laškova bylo vybudováno několikanásobné opevnění, jehož součástí byla i kamenná, nasucho kladená hradba.

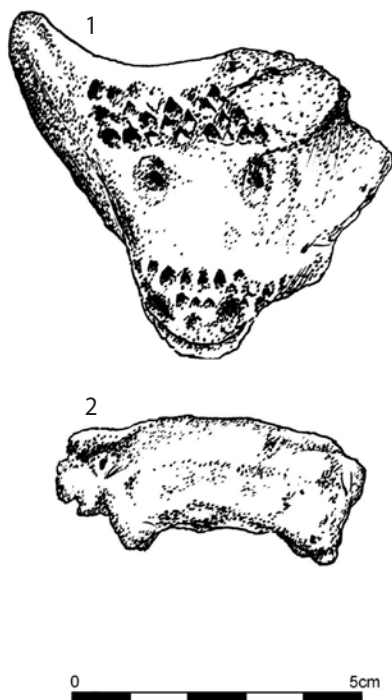
Předměty z mědi jsou v období staršího eneolitu ještě velice vzácné. Mimo nálezů drobných ozdob z výbavy mohylových hrobů jsou známy ojedinělé nálezy měděných seker, sekeromlatů, terčovitých ozdob, závěsků a drobných šperků. Z Prostějovska (sídliště v Laškově) je již doloženo místní zpracování mědi (Šmíd 1993, 178). Se středomoravskou kulturou nálevkovitých pohárů souvisí i oblast Malé Hané. Dosud zjištěné doklady osídlení z této oblasti jsou však jen velmi sporadické, keramika této kultury pochází prozatím ze dvou výšinných poloh. Část nálezů z výšinné polohy Vejštice na katastru Sudic lze s velkou pravděpodobností přiřadit k uvedené kultuře, a to k její nejmladší fázi, náleží k ní také menší soubor keramiky získaný při výzkumu Hradiska u Svitávky (Štrof 1994, 171).

Střední eneolit (3000–2600 př. n. l.)

Kultura s kanelovanou keramikou

Ve středním eneolitu dominuje na území jihozápadního Slovenska, Moravy, západního Maďarska, Dolního Rakouska a Burgenlandu kultura bádenská, na Moravě nazývaná podle výzdobných motivů na keramice kulturou s kanelovanou keramikou. Osídlení, koncentrující se opět na vhodných přírodních polohách, není rovnoměrné a ani příliš známé. Celkově známe z Moravy asi 140 lokalit, z nichž většina je nížinných, jedna pětina zastupuje výšinné lokality a jen z několika pochází hrobové nálezy. Keramika této kultury vychází z tradic kultury nálevkovitých pohárů, jordanovské skupiny a pozdnělengyelských tvarů, zastoupeny jsou jak pohárky, nálevkovité misky, dvouuché džbánky, tak šálky, misky s esovitým profilem, hrnce a vázovité zásobnice. V období tzv. klasické fáze kultury s kanelovanou keramikou se jako typický tvar vyskytují čerpáky, štíhlé nádoby s vysokým uchem, zdobené naběračky, misky s vnitřní výzdobou a misky s vnitřní příčkou.

Nížinné lokality této kultury jsou většinou menšího rozsahu, sídlištní architekturu se zatím nepodařilo detailně prozkoumat. Výzkumy hradišť přinesly doklady různých forem fortifikace (Hlinsko u Přerova, Starý Zámek u Jevišovic, Kosíř u Slatinek), některé z nich byly opevněny velice důkladně: příkopem a palisádou, někdy hliněnou, kamennou nebo dokonce kombinovanou hradbou doplněnou příkopem. Hradiska fungovala jako řemeslná a obchodní cen-

Obr. 22. Plastika býčka a prasátka, kultura s kanelovanou keramikou, Sudice – Vejštice.

tra, v Hlinsku jsou doloženy výrobní okrsky – hrnčířský, kamenářský a kovolitecký a obytná část s dřevěnými domy omazanými hlínou, o rozměrech 6–8 x 4 m (Pavelčík 1993, 185).

Několik mohylových hrobů kultury s kanelovou keramikou je známo z Prostějovska, přičemž raritu představují ženské hroby na sídlištích. Hrob starší ženy uložený v jámě pod podlahou chaty, na jejíž kostře bylo zjištěno několik patologických změn, byl objeven na hradisku v Hlinsku. U ženy ležela kostěná jehla a sekeromlat (Pavelčík 1990, 502–503; Stloukal 1990, 508–509). Asi čtyřicetiletá žena byla ve skrčené poloze uložena do sídlištní jámy na sídlišti v Mohelnici. Žena u sebe měla zlomek kamenného nástroje a vzácný náhrdelník z trubiček ze svinutého drátu a mramorových korálků (Goš 1982, 485). Pohřební ritus však na většině osídleného území této kultury prozatím zůstává neznámý. Na osídlení v období středního eneolitu na lokalitě Vejštice poukazují nepočetné nálezy keramiky. Této kultuře jsou přisuzovány také obě zoomorfní plastiky (vepř nebo ovce a hlavička býka) pocházející z výzkumu K. Snětiny na této lokalitě ve 20. letech minulého století (obr. 22: 1–2). Z Hradiska u Svitávky by kultuře s kanelovanou keramikou mohl patřit zlomek nádoby se „stromčekovitým“ motivem (Štrof 1994, 171).

Mladší eneolit (2600–2300 př. n. l.)

Jevišovická kultura

Do období mladšího eneolitu patří jevišovická kultura. Vznikla na území jihozápadní Moravy z domácí kultury s kanelovanou keramikou, za přispění vlivů z jihovýchodu. Náplní je velice blízká kultuře řivnáčské rozšířené v Čechách, jevišovická kultura je však o něco mladší. Severní hranicí osídlení je oblast Prostějovska a Boskovické brázdy přičemž nejsevernější zjištěnou lokalitou v rámci Moravy je Hradisko u Svitávky. S existencí této kultury je stále spojeno množství otázek – málo prozkoumaná jsou nížinná sídliště, téměř chybí doklady pohřebního ritu, základním pramenem pro studium jevišovické kultury tak zůstávají výšinná sídliště (k nejvýznamnějším zkoumaným výšinným lokalitám patří Palliardiho hradisko u Vysočan, Starý Zámek u Jevišovic, Mírovec u Grešlového Mýta, Staré Zámky u Líšně; Medunová-Benešová 1993, 190–196). Výšinné osady byly zakládány na přírodně chráněných, strategicky položených návrších

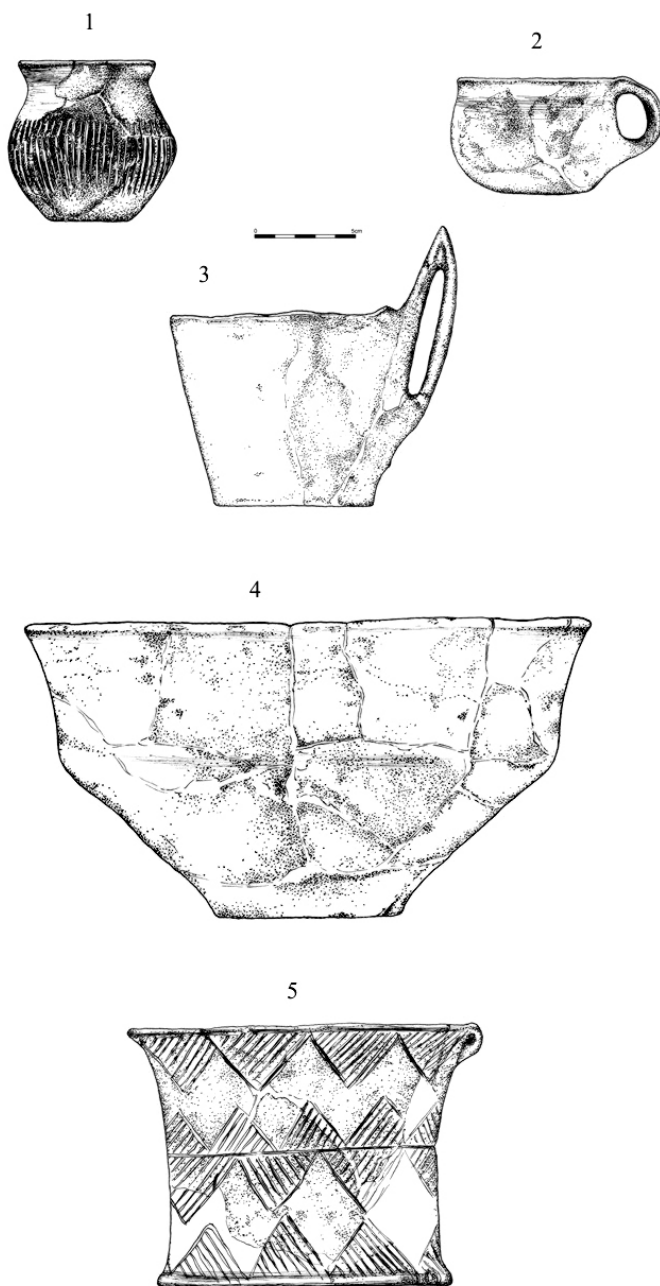
s prudkými svahy, ohraničených toky řek nebo potoků. Na rozdíl od staršího a středního eneolitu, kdy máme doklady o existenci plošně rozsáhlých výšinných poloh, byly v mladším eneolitu opevňovány menší polohy, které zřejmě sloužily méně početným skupinám lidí. Z jevišovických výšinných sídlišť prozatím chybí doklady skutečné fortifikace, stejně tak téměř neznáme vnitřní uspořádání těchto sídlišť. Na Starých Zámcích v Brně-Líšni se podařilo zachytit jen části příkopu, oddělujícího jednu část sídliště od druhé. Jevišovické kultuře z této lokality náleží také unikátní depot měděných předmětů. Plochá klínovitá sekerka, sekera s násadním otvorem, dláto a šídlo byly původně uloženy v organickém obalu a do kulturní vrstvy se dostaly v destrukci mazanice ze zřícené chaty. Dosavadním poznatkům ohledně poznání nížinných sídlišť jevišovické kultury se zcela vymyká sídliště na katastrech Brna-Bohunic, Starého a Nového Lískovce. Zdejší rozsáhlé sídliště, s dosud zjištěnými asi 150 objekty zatím na Moravě nemá obdoby (Šmíd – Matějčková 2013, 41).

V oblasti Boskovicka byly s doklady jevišovického osídlení zjištěny dvě výšinné lokality, obě malé rozlohy. Lokalita Vejštice je součástí Adamovské vrchoviny a leží na katastru Sudic, asi 2,3 km jihovýchodně od středu obce, v nadmořské výšce 410 m. Menší vyvýšenina zde tvoří ostrožnu oválného půdorysu o rozměrech 50 x 120 m obtékanou z jihu a západu menším tokem (Čižmář, M. 2004, 236). Dodnes jsou na místě v terénu patrné stopy původní fortifikace – val a příkop, o kterých se soudí, že byly vybudovány právě v období jevišovické kultury, i když sporadické nálezy kultur s moravskou malovanou keramikou a kanelovanou keramikou svědčí o přítomnosti lidí již ve starších obdobích eneolitu. Poloze Vejštice věnoval pozornost ve 20. letech minulého století jeden ze zakladatelů Muzejního spolku v Boskovicích Karel Snětina, který z ní také získal první nálezy. Výzkum K. Snětiny byl proveden pokusným kopáním v prostoru vrcholové plošiny, kde objevil střepy zdobené plastickou páskou s důlky, rytou pásovou výzdobou a slámováním povrchu, fragmenty typických uch „ansa lunata“, přesleny a pozoruhodný soubor závaží. Ve sbírkách boskovického muzea je zachovaných několik desítek těchto závaží, která jsou diskovitého nebo podlouhlého tvaru, a svědčí o textilní výrobě na vrcholu Vejštice v období eneolitu (jejich přesné kulturní zařazení není vzhledem k nálezovým okolnostem možné). K. Snětina mezi nálezy uvádí také kamenné ná-

stroje, štípanou industrii, tři broušené klíny a polovinu sekeromlatu (Böhm – Snětina 1934–1935, 14).

Podobný případ představuje Hradisko u Svitávky, kde mohly být, podobně jako v případě jiných lokalit, stopy opevnění zničeny mladším osídlením. Archeologický výzkum na této výšinné lokalitě probíhal pod vedením A. Štrofa v 80. letech 20. století. V sondě VIII, zkoumané v roce 1986 v kolmých pruzích k vrstevnicím v severní části Hradiska, byla v rámci pravěkých vrstev na hraně svahu a ve svahu zjištěna intaktní eneolitická vrstva, v prostoru plošiny byly stopy starších aktivit zničeny v mladohradištním a středověkém období, chybí proto také doklady starších sídlištních objektů. Vrstva s nálezy jevišovické kultury, která ve východní části dosahovala mocnosti až 40 cm, přímo nasedala na skalnaté podloží. Tvořena byla hnědě-rezavou kamenitou hlínou a obsahovala kameny z destrukce mladšího opevnění, zvířecí kosti, keramiku a ojediněle uhlíky. Směrem k západní části odkryvu kulturní vrstva ubývala, což bylo způsobeno rozsáhlými terénními úpravami ve starší a střední době bronzové, které zasahovaly jak do starších vrstev, tak i do skalního podloží. Neporušená situace eneolitického stáří byla zkoumána také v sondě IV z roku 1981. K Hradisku u Svitávky se váže také ojedinělý doklad pohřebního ritu. V sondě IV v prudkém svahu mezi terénní vlnou a středověkým příkopem byla zjištěna eneolitická kulturní vrstva, která obsahovala oválnou skrumáž větších kamenů o rozměrech asi 3 x 3 m – snad základ mohylového pohřbu. Skrumáž obsahovala zlomky většinou celých keramických nádob, rohovcovou čepel a 2 zlomky blíže neurčených, snad lidských kostí (Štrof 1992, 159–172).

Typickou keramiku jevišovické kultury, zastoupenou na Hradisku ve Svitávce, představují fragmenty amfor, někdy s výzdobou plastických lišt a s oušky, zlomky hrnců se slámovanou či zdrsněnou výdutí, s plastickou lištou s důlky a výčnělky, na okrajích nádob se často vyskytuje přesekávání, vpichy a důlky. Méně se zde objevují mísy, konkrétně se zataženým okrajem a se slámovanou výdutí. Vzácněji se v keramickém materiálu objevují také rendlíky, džbánkovidé hrnky s uchy, okrajové části uch jsou nahoru vytažené (rohaté nebo měsíčkovidé ucho, tzv. *ansa cornuta* nebo *ansa lunata*; obr. 23: 3), našel se zde také ojedinělý, ale typický tvar – hmoždíř. Z výšinné polohy u Svitávky pochází dokonce dva celé exempláře, jeden s prohnutými stěnami a výzdobou šrafovaných trojúhelníků (obr. 23: 5),

Obr. 23. Keramické nádoby jeřišovické kultury: 1. Svitávka – Hradisko, 2. Sudice – Vejštice, 3–4. Svitávka – Hradisko, 5. Svitávka – Hradisko, tzv. hmoždíř.

druhý je kónického tvaru s nezdobeným tělem a vysoko vyčnívajícím uchem typu ansa cornuta. Keramika z lokality svědčí pro kontakty s východními a středními Čechami. Z dalších nálezů vzpomeňme keramické přesleny, kostěné a kamenné nástroje, mezi nimi zlomek ploché sekerky nebo brousku a štípanou industrii, úštěpy a čepele z místních zdrojů rohovce.

Spolu s výšinnou lokalitou Vejštice jde prozatím o jediné prokázané lokality jevišovické kultury v oblasti Boskovické brázdy. Některé indicie však naznačují, že mezi další možné výšinné lokality této kultury mohly patřit i Černá Hora – Zámecký vrch, Krhov – Malý Chlum nebo Boskovice – Obora.

Pozdní eneolit (2300–2000 př. n. l.) Kultura se šňůrovou keramikou

Příliv nového lidu zaznamenáváme na sklonku pozdní doby kamenné, kdy na naše území začínají pronikat příslušníci nových nomádských etnik: kultury se šňůrovou keramikou a kultury se zvoncovitými poháry. Nositelé kultury se šňůrovou keramikou byly prokazatelně již indoevropského původu, původní pravlast těchto kočovných pastevců je dnes spatřována v oblasti mezi Vislou a Dněprem. V Evropě postupně osídlili území od Nizozemska a Švýcarska po Finsko a oblast horní Volhy, Morava spolu s Malopolskem představují východní hranici rozšíření ve střeoevropském prostoru (Šebela 1993, 204–208). Z Moravy jsou k dnešku známy téměř čtyři stovky nalezišť. Osídleným územím je částečně jižní, jinak ale východní a střední Morava, kde západní hranici tvoří řeky Svitava a Svratka. Kočovně nebo polokočovně zaměření obyvatelé si pravděpodobně budovali domy lehčích nadzemních konstrukcí, které nezanechaly téměř žádné stopy (pozůstatky osad jsou objevovány díky pečlivému průzkumu až v posledních letech). S tímto způsobem života souvisí také důraz na dobytkařství, lov a sběr divokých plodin, přičemž rostlinná produkce je považována jen za doplňkový zdroj obživy. Vzhledem k nenápadným pozůstatkům sídlišť je kultura se šňůrovou keramikou známa především z hrobových nálezů a ojedinělých nálezů typických sekeromlatů. V některých případech se keramika této kultury objevuje i jako import nebo doklad nekonfliktních kontaktů na sídlišťích současné kultury se zvoncovitými poháry. U hrobů před-

pokládáme, že většinu překrývaly mohylové náspy, tyto však byly v mnoha případech postupně zničeny orbou. Zjištěná pohřebiště tvoří spíše menší skupinky kostrových hrobů v jednoduchých jámách, výjimečně se objeví rozměrné hrobky (Vřesovice, Holubice), přítomnost duté vydrěvené komory (Brno-Starý Lískovec, Podolí) nebo kamenné konstrukce (Kostelec u Holešova, Holubice). Charakteristické je uložení zemřelých, kteří byli ukládáni ve skrčené poloze, muži na pravém a ženy na levém boku. Vzácně se objeví, jako vliv časně bronzových civilizací v Karpatské kotlině, pohřbení žehem. V hrobové výbavě patří první místo keramice, nejčastějšími tvary jsou poháry, zdobené na hrdle otisky točené šňůry, džbánky a amfory, které sloužily k uchovávaní zásob potravy. Amfory bývají zdobeny oušky, ornamenty z plastických pásek a rytými liniemi. Mezi milodary se kromě zbytků masové potravy objeví štípané kamenné nástroje – čepele nožů, drasadla, škrabadla, poměrně vzácné jsou srpové čepelky, z kostěných nástrojů šídla, hroty, dlátka a ozdoby. Výjimečně bohatý hrob starší ženy z Maref v okrese Vyškov obsahoval kromě keramiky náhrdelník ze 400 zvířecích zubů a jejich napodobenin, další z asi 6000 perleťových korálků, měděné spirálovité náušnice, měděný nákrčník a náramek. Z kovových předmětů se v hrobech nachází měděná šídla, nožíky, dokonce břitva či jehla, a samozřejmě ozdoby, většinou z měděného drátu.

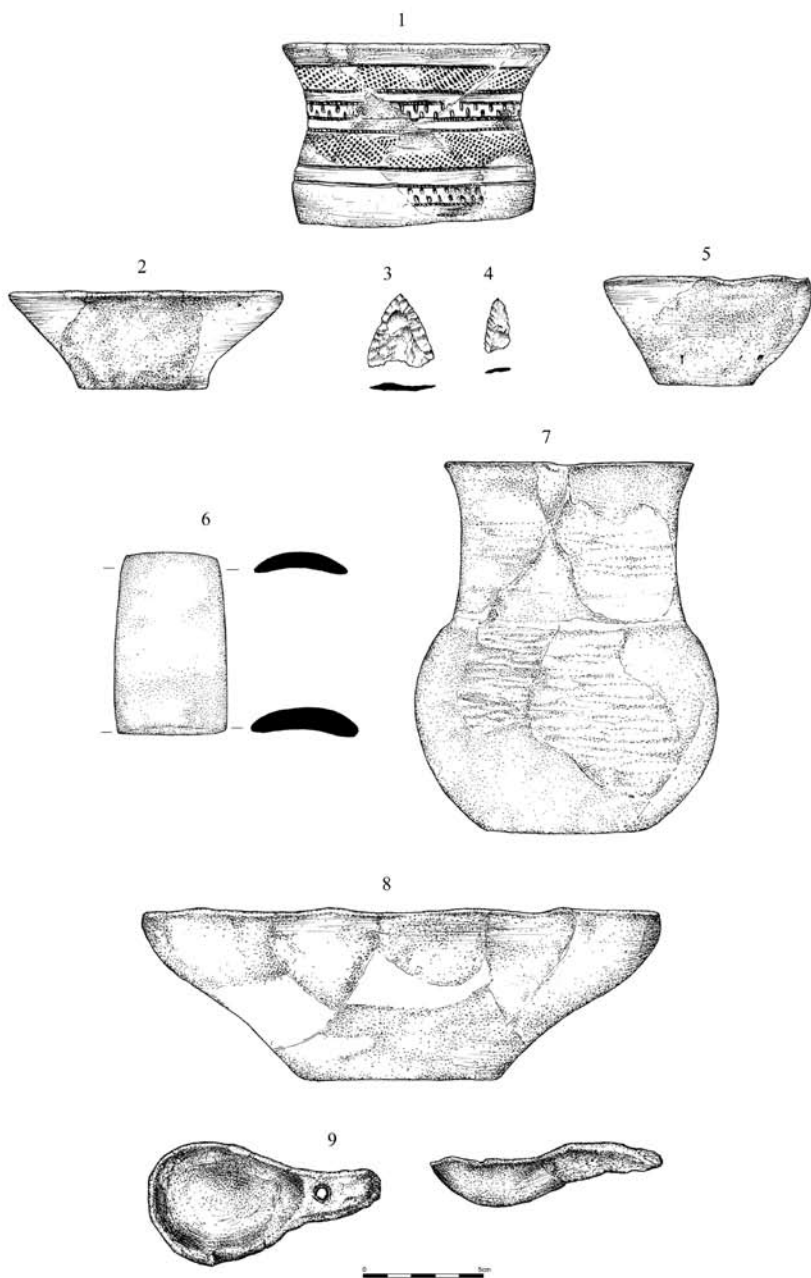
V Boskovické brázdě jsou nálezy kultury se šňůrovou keramikou zastoupeny jen ojedinělými nálezy. Příkladem vlivu kultury se šňůrovou keramikou v prostředí domácí kultury zvoncovitých pohárů může být dvouuchá amfora neobvyklého tvaru, nalezena v trati „Písky“ u Bořitova a pocházející pravděpodobně z hrobu (zbytky dvou hrobů snad náležící taky kultuře se šňůrovou keramikou byly zkoumány v Bořitově „U Hliníku; obr. 132), která se plastickou výzdobou jednoznačně řadí do okruhu této kultury (obr. 134; Štrof 1979, 41). Velmi početné jsou v prostoru osídleném kulturou se šňůrovou keramikou samostatné, náhodné nálezy kamenných sekeromlatů, pro tuto kulturu typických tvarů (Šebela 1999). Proto se v oblasti severní Evropy pro kulturu se šňůrovou keramikou používá název „kultura bojových sekeromlatů“. Tyto předměty byly po upevnění na dřevěnou násadu odznakem bojovníků a sloužily jako zbraň pro boj zblízka. Nejstarší, tzv. invazní horizont představují jen vzácně se vyskytující sekeromlaty typu A s rozšířenou středovou částí. Jeden exemplář byl nalezen

v Černé Hoře na severovýchodním svahu Zámeckého kopce a může svědčit o invazní aktivitě nově příchozích obyvatel na této výšinné poloze (možná v této době využívané jako útočiště domácího obyvatelstva). Dalším podobným, nepatrně mladším je tzv. moravský typ, který byl objeven také u Vanovic (obr. 136), sekeromlat tzv. slezského typu byl nalezen v okolí Jevíčka, u Velkých Opatovic se našel sekeromlat svědčící pro kontakty s Čechami. Častější jsou pak nálezy jednoduchých tvarů sekeromlatů, jeden pochází z jeskyně Hladomorny v Holštejně, další byly nalezeny v Lázech a v okolí Boskovic. Poslední exemplář je vyzdoben ještě směrem k ostří vybroušenými fasetami.

Kultura zvoncovitých pohárů

Kulturní komplex lidu se zvoncovitými poháry osídlil na sklonku eneolitu rozsáhlé území rozkládající se od severozápadní Afriky, západního pobřeží Pyrenejského poloostrova, Britských ostrovů a Irska, až po oblast střední Evropy. Morava patří spolu s Čechami, Malopolskem, Slezskem, Bavorskem, jihozápadním Německem, Dolním Rakouskem a Maďarskem do východní skupiny jeho rozšíření. Oblast Moravy pak s počtem 400 hrobových a na 230 sídlištních lokalit patří k nejhustěji osídleným oblastem v Evropě. Na Moravě je kultura zvoncovitých pohárů částečně současná s nejmladším obdobím kultury se šňůrovou keramikou. V oblasti Boskovicka zaznamenáváme výraznou koncentraci osídlení, i když v opačném poměru, počet známých sídlišť výrazně převažuje nad počtem pohřebišť. Charakteristickým atributem hmotné kultury lidu zvoncovitých pohárů, který od počátku poutal pozornost badatelů a podle nějž byla nazvána, jsou poháry zvonovitého tvaru s červeným leštěným povrchem, bohatě zdobeným pásovou kolkovou výzdobou a bílou inkrustací. K otázce původu a rozšíření této kultury nemáme dosud přesvědčivé vysvětlení. Tradiční teorie předpokládala její vznik v oblasti Pyrenejského poloostrova, postupně se uvažovalo o původu v severozápadní Africe, střední Evropě či nově v oblasti dolního Rýna. Místo teorie migrace nového lidu na rozsáhlém území Evropy je dnes upřednostňován názor o šíření nových myšlenek a technologií, přičemž na společné kulturní tradice poukazuje právě místní produkce typické keramiky včetně zvoncovitých pohárů v různých oblastech (Dvořák 1993, 218–221; Neustupný – Dobeš – Turek – Zápotocký 2008, 147–169).

Většina poznatků o kultuře je opřena o nálezy z pohřebišť, kterým byla v minulosti věnována hlavní pozornost. Výšinné lokality kultura zvoncovitých pohárů zřejmě vůbec neosídlovala. Příčinou nízkého počtu známých sídlišť jsou nepatrné stopy po osadách, především velmi nízký počet zahloubených objektů (1–3 jámy), stopy po domech chybí úplně; sídliště tedy původně tvořilo vedle těžebních a odpadních jam jen několik málo nezahloubených, hlínou omítnutých srubových staveb (Dvořák 1993, 224–225). V posledních letech byla díky záchranným výzkumům zjištěna řada nových sídlišť, které dokládají značnou hustotu osídlení právě v oblasti jižní části Boskovické brázdy. Osídlení zde tvořila síť roztroušených drobných osad, zabývajících se rostlinnou výrobou a chovem zvířat. Osídlovány byly hlavně hospodářsky výhodné nížinné polohy podél vodních toků, pokryté naplavenou úrodnou půdou nebo černozemí. Z těchto poloh se osídlení rozšiřuje do nových sídel podél četných říček a potoků do hornatější krajiny s hnědozeměmi, s nadmořskou výškou většinou do 320 m. Oblast Boskovicka patří k výše položeným územím, kde byly osady zakládány i v nadmořské výšce nad 400 m (Obora, Šebetov, Vanovice). Obecně fungovaly tyto malé osady pouze krátkodobě, obyvatelstvo se pravděpodobně relativně často stěhovalo v rámci určitého území, přičemž část osad vždy existovala souběžně. Společenskou jednotku pozdního eneolitu tvořilo několik rodin (2–6), každá průměrně se 4 členy. Velikost těchto komunit by odpovídala počtu uložených zemřelých na většině pohřebišť kultury zvoncovitých pohárů (nejčastěji do 30 jedinců). Zatím se ve sledovaném území nepodařilo zjistit, jak je to u některých pravěkých kultur běžné, návaznost sídliště na pohřebiště (Ondráček – Dvořák – Matějčková 2005, 8–9). Zbytky sídlištních struktur v obytných areálech kultury zvoncovitých pohárů jsou jen obtížně zjistitelné, vždy se jedná o různě tvarované zahloubené jámy. Na Boskovicku byly zkoumány rozsáhlé, nepravidelně zahloubené jámy (exploatační jámy, tzv. „hliníky“) například v Bořitově (lokalita „Na Křibě“) a nově v Boskovicích „Za nemocnicí/Pod horkou“. Vyskytnou se jámy kruhového, vzácně obdélného nebo čtvercového tvaru, na řezu válcovité, nepravidelné nebo kónické. V Býkovicích při stavbě dálnice byla zkoumána malá jáma kruhového půdorysu a na řezu mísovitého tvaru, zvláštním případem pak byl objekt velkých rozměrů zkoumaný F. Vlkem ve Vanovicích. V případě Žádovic v okrese Hodonín se šest

Obr. 24. Materiální náplň kultury zvoncovitých pohárů z pozdního eneolitu. Část zdobeného (1) a nezdobený (7) pohár, misky (2, 5, 8), naběračka (9), kamenné hroty šípů (3, 4) a kamenná nátepní destička (6). Bořitov „Na Křibě“.

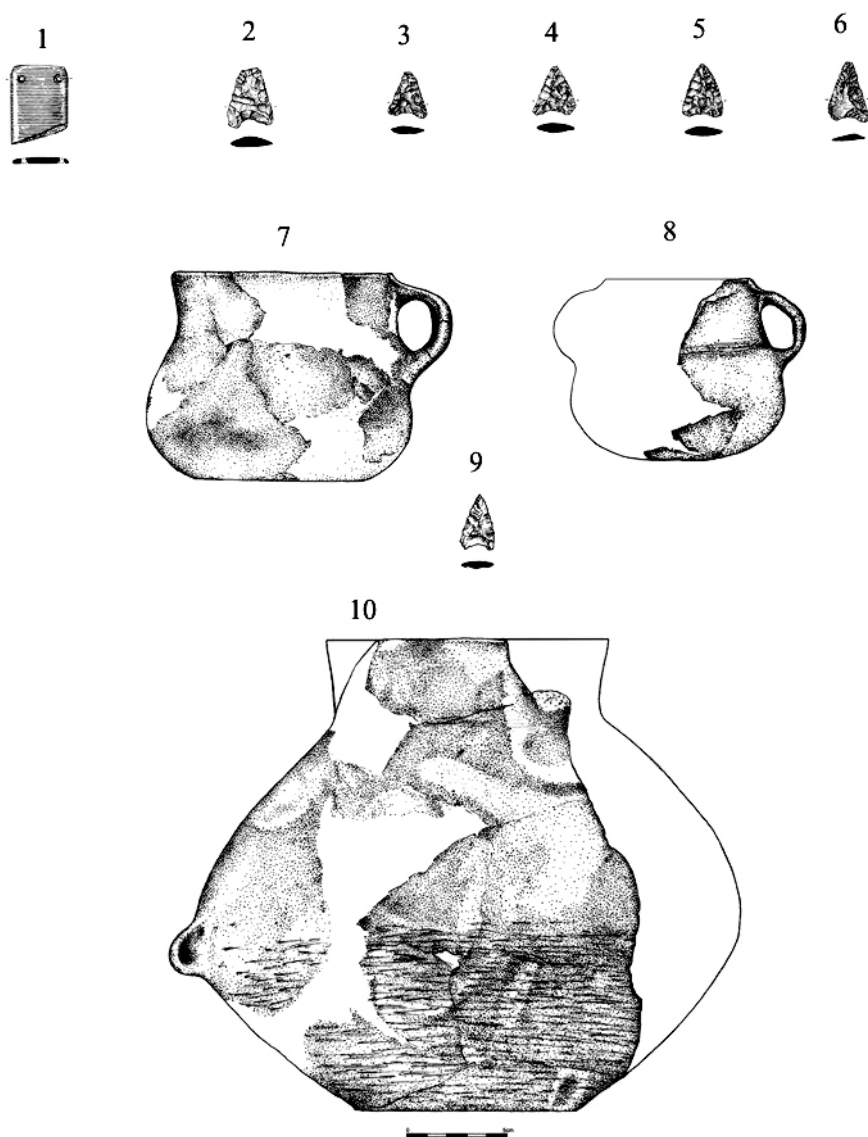
z devíti prozkoumaných sídlištních objektů soustřeďovalo kolem prostoru o velikosti zhruba 30 x 50 m a pravděpodobně se jedná o ojedinělý doklad toho, že zde původně stála obytná stavba. Nejstarší nálezy kultury zvoncovitých pohárů na Boskovicku byly získány amatérskými archeology počátkem 20. století. K. Snětina z Muzejního spolku v Boskovicích zachránil ve Vážanech pod Vejšticí keramické nálezy z porušených hrobů. Počátkem 20. století zkoumal F. Vlk polykulturní sídliště v místě bývalého zahradnictví (u dnešního hřbitova) ve Vanovicích (Vlk 1908). Kromě neolitických sídlištních jam odkryl objekt čtvercového tvaru s kolmými stěnami (snad se mohlo jednat o zahloubenou stavbu), o rozměrech 15 x 15 m, na jedné straně hluboký 1 m, na protější straně jámy se údajně nacházel vchod. Z výplně objektu pochází množství zlomků zdobené i nezdobené keramiky. V současnosti je z území Boskovicka známo 23 sídlištních lokalit. Výjimečnou koncentraci osídlení se podařilo zjistit sběrovými nálezy na katastru Bořitova. Nálezy pochází z trati „Mezichlumí“, kde byly z povrchu orbou narušených sídlištních objektů sesbírány keramické zlomky; při terénních úpravách při stavbě školky na návrší u kostela byl z porušených jam slezské fáze kultury lužických popelnicových polí získán také materiál kultury zvoncovitých pohárů (Ondráček 1974, 118). V poloze „Písky“ byly početné nálezy této kultury zjištěny již sběry A. Štrofa a také při výzkumu laténské osady v 70. a 80. letech (Štrof 1973, 97; Čižmář, M. 2003, 13), povrchovými sběry byly zjištěny osady také v polohách „Pod trianglem“, „Horky“, „Nepluště“, „Lhotka“, a v poloze „Druhý díl“, kde byla výkopem porušena sídlištní jáma, obsahující části nádob a přeslen. Jeden z největších výzkumů této kultury v oblasti vůbec proběhl v 70. letech v Bořitově v poloze „Na Křibě“. Na základě povrchových nálezů, které zde opakovaně prováděl A. Štrof, proběhla na lokalitě magnetometrická měření, výzkum tří objektů a šesti sond následně provedl J. Ondráček. Největší ze zkoumaných sídlištních objektů měl nepravidelný tvar o rozměrech 7 x 10 m, delší osou byl orientován ve směru sever-jih a při severovýchodním okraji měl zahloubenou kruhovou jámu o průměru 30 cm. Bohaté nálezy, pocházející převážně ze svrchních vrstev, tvořila především keramika, a to velké množství kusů zdobených zvoncovitých pohárů, fragmenty mís s horizontálním okrajem, džbánek, hrnců, konvic a amfor, některé s uchy a výčnělky, přeslen, zajímavostí je 16 zlom-

ků a jedna kompletní naběračka s otvorem na zavěšení (obr. 24: 1–2, 5, 7–9). Z kamenných nástrojů vzpomeňme srpové čepelky, škrabadlo, zlomek brousku, polotovar nátepní destičky, hrot šípů, dva zlomky broušených sekerek a zlomky štípaných nástrojů (obr. 24: 3–4, 6). Z výplně dalšího objektu oválného tvaru o rozměrech 5,2 x 4,4 m pochází jak zlomky sídlištní keramiky (zlomky zdobených pohárů tentokrát úplně chybí), tak třeba zlomek pískovcového brousku se žlábků – jeden z horní strany a dva žlábků na spodní straně, polotovar nátepní destičky, zlomky omítky a drobné úlomky štípané industrie (Ondráček – Dvořák – Matějčková 2005, 24–110).

Při výstavbě dálnice v roce 1942 byly v poloze „Býkovky“ na katastru Bořitova (dnes k. ú. Býkovice, jedná se o polohu v rámci rozlehlé polykulturní lokality v trati „Příčníky“) zjištěny také stopy osídlení kultury zvoncovitých pohárů. Zkoumána byla jáma přibližně kruhového tvaru o průměru 1,65 m, zahloubená do sprašového podloží. Černá výplň objektu obsahovala velké množství keramiky, další keramické nálezy pochází také z povrchových sběrů na „Příčníkách“.

V roce 2008 proběhl záchranný výzkum rozsáhlého sídlištního objektu přímo v Boskovicích v lokalitě „Za nemocnicí“ při výstavbě obytného souboru. Objekt nepravidelného tvaru o rozměrech 14,10 x 12,40 m a maximální hloubkou 60 cm, interpretovaný jako stavební či těžební jáma, obsahoval na nepravidelném dně i dvě propálená místa se stopami po ohništi. Výplň obsahovala několik tisíc kusů nálezů, převážně zlomků keramiky – zdobených fragmentů pohárů i větších nádob zdobených plastickou výzdobou a výčnělky, zlomky mís s horizontálním okrajem, zlomky broušených nástrojů a štípané nástroje, mezi nimi také šipku, zvířecí kosti a mazanici (obr. 25: 7–10; Lečbych 2009, 263). Nevýrazné nálezy, snad náležící také do okruhu kultury zvoncovitých pohárů, pochází ze záchranného výzkumu při stavbě výrobního komplexu ALPS v poloze „Nivy“ v Sebranicích. Zde byl objeven jeden sídlištní objekt kruhového tvaru a kostrový hrob se zbytky strávené kostry ve skrčené poloze bez milodarů (Lečbych 2008).

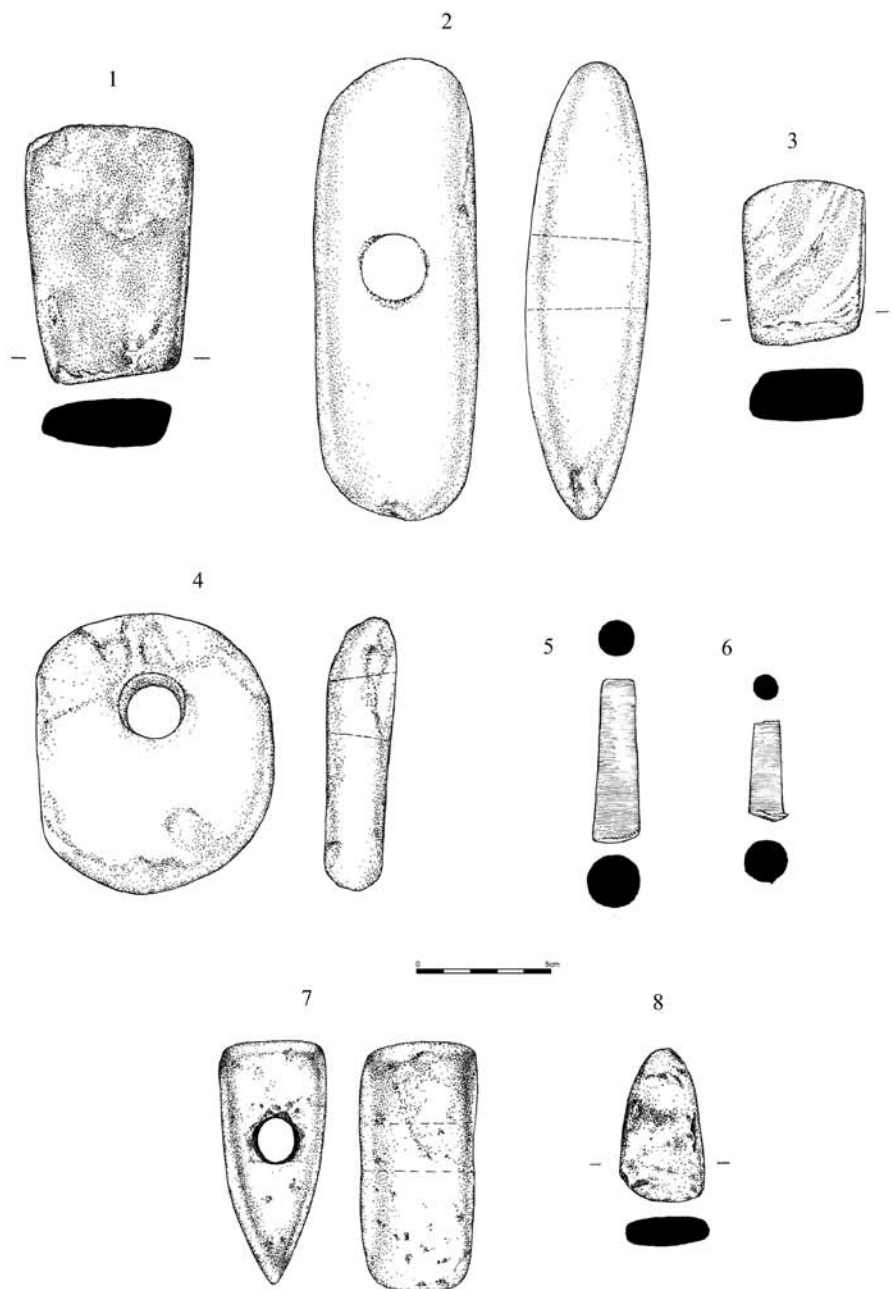
O každodenním životě obyvatel sídlišť svědčí analýzy zvířecích kostí a botanické rozborů. Ty jednoznačně dokládají zemědělský charakter osídlení, na sídlišti v Bořitově bylo doloženo pěstování obilovin (pšenice jednozrnka, dvouzrnka, špalda i pšenice obecná), jako příměs se objevilo i konopí seté. Význam lovu v období této kultury klesá, téměř výhradně se využívalo masa chovných zvířat, nej-

Obr. 25. Část kamenné nátepní destičky, kamenné šipky a části nádob kultury zvoncovitých pohárů. 1. Bořitov „Horky“; 2.–6. Bořitov; 7.–10. Boskovice „Za nemocnicí“.

početněji byl v Bořitově zastoupen tur domácí, prase domácí, také koza, ovce, pes, z jiných moravských sídlišť je znám i kůň. Hovězí dobytek byl využíván na mléko, maso ale také jako tažná síla při orbě (stopy po zápřahu na rozích byly zjištěny na kosterních pozůstatcích v sídlištní jámě v Holubicích na Vyškovsku; Peške 1985). Z lovených zvířat jsou na sídlišťích zastoupeny kosti srnce, jelena, prasete divokého, zajíce a ryb (Ondráček – Dvořák – Matějčková 2005, 15).

Obyvatelé osad zakládali pohřebiště zpravidla na mírných svazích a terasách, nejlépe v polohách nad sídlištěm, dále od vodního zdroje. Velikostí jde standardně o pohřebiště s několika desítkami hrobů a tato situace zřejmě odráží také počet obyvatel na sídlišťích, i když se zdá, že nebyli pohřbíváni všichni jedinci (chybí hlavně dětské pohřby). Výjimku představuje zatím největší prozkoumané pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v České republice v Hošticích na Vyškovsku se 155 hroby. Obecně převažují kostrové hroby nad žárovými, kostry jsou ukládány ve skrčené poloze s rukama většinou před obličejem. Pravidlem je uložení mužů na levý bok hlavou k severu a žen na pravý bok hlavou k jihu. Mezi milodary se vyskytuje keramika, zpravidla 2–4 nádoby, přičemž v ženských a dětských hrobech se častěji vyskytují hrnce a konvice. Do mužských hrobů byly ukládány součásti lukostřelecké výbavy, jako jsou kamenné hroty šípů (v hrobech se objevují v několika kusech a svědčí o přítomnosti toulce se šípy), kamenné nátepní destičky, sloužící k ochraně tepny před zpětným nárazem tětiny, a předpokládat můžeme i uložení dřevěného luku. Typicky mužským milodarem jsou měděné dýčky, zavěšené na hrudi, a jako ozdoby kostěná spínadla ve tvaru luku, někdy označovaná také jako půlměsícovitá, vyskytnou se i opracované kančí kly. V ženských hrobech se objevují kostěné nebo jantarové knoflíky s V-vrtáním, korále, kroužky a vroubkované tyčinky do vlasů, dále kostěná hladidla, jehlice a šídla. V hrobech významných jedinců se objevují také drobné kovové šperky, zlaté, stříbrné, elektronové nebo měděné ozdoby do vlasů – tzv. záušnice, obdélné destičky z čelenek a korálky svinuté z pásků; někdy je v hrobě uložena i měděná jehlice s roztepanou a svinutou hlavicí či šídlo. V některých případech se podařilo prozkoumat výjimečné hroby, například u Smolína byla objevena hrobka olemovaná příkopem, kde v jámě hluboké 2 m vyložené dřevem byl odkryt hrob lukostřelce s bohatou výbavou. Podobně mimořádné hrobky s kostrovými, ale i žárovými pohřby obehnané příkopy byly odkryty u Prosiměřic a Tvořihráze.

Obr. 26. Výběr kamenné broušené a vrtané industrie z mladší a pozdní doby kamenné. 1. Knínice, 2. neznámá lokalita, 3. Drválovice, 4. Vavonice, 5.–6. RAB Bořitov, 7. Krhov „Pod Chlumem“, 8. Knínice.

Stopy pohřebišť jsou ve zkoumané oblasti velmi vzácné. Nejstarší známé hroby kultury zvoncovitých pohárů byly objeveny začátkem 20. století pod kopcem Vejštice u Vážan, na katastru Vážan (dnes katastr Sudic) členy boskovického Muzejního spolku. Místo nálezů se nachází asi 500 m od polykulturního naleziště v lokalitě „Pod Lipníky“ na menším úbočí, za místem kde železniční trať křížuje cestu. Při budování železnice zde dělníci v hloubce 60–90 cm v popelovité hlíně našli několik nádob. Většina z nich se při vybírání rozpadla, i tak se K. Snětinovi podařilo zachránit čtyři zvoncovité poháry, dvě mísy a další nádoby ve střepech. Na základě nálezů dalších dvou skupinek nádob (jedna z nich tvořena pohárem, mísou a 2 džbánky), ze kterých se zachovala jen torza, autor výzkumu usoudil že se jednalo o hroby, avšak bez zjištěných kosterních pozůstatků; mimo keramiku nebyly objeveny ani žádné jiné nálezy. Na katastru Bořitova západně od zkoumané plochy pozdně laténského sídliště v poloze „Písky“ byla zjištěna nálezová situace, která by také svědčila pro přítomnost porušeného hrobu. Kromě jiného obsahovala amforovitou nádobu nápadně připomínající tvary kultury se šňůrovou keramikou (obr. 134; Štrof 1979, 41). Část pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů byla odkryta při výzkumu na stavbě dálnice RAB v Chornici v roce 1939. Prozkoumat se podařilo čtyři hroby s kostrami ve skrčené poloze, v jámách oválného nebo pravoúhlého tvaru se zaoblenými rohy. Jeden hrob byl podle uložení kostry na pravém boku určen jako ženský, jeden mužský, dvě kostry byly téměř strávené. V mužském hrobě byly jako milodary uloženy keramické nádoby, z hrobu s téměř strávenou kostrou byl vyzvednut zbytek měděného předmětu (Mackerle 1952, 64). U Sebranic v poloze „Nivy“ byl v roce 2008 objeven kostrový hrob ve skrčené poloze bez nálezů, který s určitou pravděpodobností mohl také patřit této kultuře.

Hmotnou náplň kultury zvoncovitých pohárů tvoří keramické, kostěné, kamenné a kovové předměty. V osadách byly používány hlavně užitkové tvary keramických nádob, jako jsou hrnce, konvice, amfory a mísy, jemná a zdobená keramika (zvoncovité poháry, mísy, hrnky, džbány) se častěji vyskytuje jako milodar v hrobech. K běžným činnostem na sídlištích patřilo drcení obilí na kamenných zrnotěrkách, textilnictví je doloženo nálezy hliněných setrvačníků – přeslenů a závaží, zemědělství dokládají srpové čepelky. Z kostí a parohů byly vyráběny ozdoby, kostěná šídla a jehly, používané k se-

šívání kůží či textilu, a hladidla. Kamenné nástroje reprezentují jak štípanou technikou dokonale vypracované hroty šípů (několik jich pochází ze sběrů v okolí Bořitova, obr. 25: 2–6), tak i broušené sekery a brousky, známé jsou speciální dvoudílné brousky s podélným žlábkem, které sloužily na broušení ratišť šípů. Ojedinělé měděné předměty pochází převážně z pohřebišť, na sídlištích bylo zpracování mědi zjištěno v Brně-Obřanech a Slavkově u Brna. V hrobě z Luděrova byla dokonce objevena u nás nejstarší forma, která sloužila k odlévání měděných dýk (Neustupný – Dobeš – Turek – Zápotocký 2008, 162).

Doba bronzová a starší doba železná (halštatská) (2000–400 př. n. l.)

Přírodní prostředí, velmi důležité pro další vývoj pravěkých kultur ve sledované oblasti, lze charakterizovat jako pokračování trendu nastoupeného v mladším eneolitu. Označujeme je jako subboreál, je charakteristické pro dobu přibližně 2 500 až 500 let př. n. l. a během něho se odehrává závěr eneolitu, celá doba bronzová a většina starší doby železné. Průměrná teplota celého období byla poměrně stálá a odpovídala přibližně průměrným dnešním teplotám. Přírodní prostředí Boskovické brázdy a přilehlých oblastí vrchovin již bylo výrazně ovlivňováno činností lidí (postupný nárůst hustoty osídlení zřetelně dokládají mapy s vyznačenými lokalitami jednotlivých kultur). Navyšující se stabilní osídlení víc a víc vytěsňovalo lesní plochy z brázdy. Narůstalo také využívání přilehlých předpolí vrchovin především pro pastvu; vypalování hustých porostů a pastva sama odkrývaly vegetaci pokrytý povrch, což vedlo k jeho vysoušení. Následkem pak bylo sekundární šíření teplomilných i suchomilných rostlin a živočichů do nížin i do předhůří vrchovin. Skladba lesní vegetace ve staré sídelní oblasti se oproti předchozímu období již příliš nezměnila, výrazná změna se ovšem projevila na vrchovinách. Původní smíšené listnaté lesy (jasan, javor, jilm, lípa) byly z většiny nahrazeny bučinami (buk, jedle, smrk). Činnosti souvisící s těžbou hlín, rud a dřeva sloužícího zejména k metalurgické výrobě měly v přírodě dopad pouze lokální a po skončení těžby byly stopy rychle zahlazeny.

Starší doba bronzová (přibližně 2000–1500 př. n. l.)

Únětická kultura (přibližně 2000–1600 př. n. l.)

Pro popisované období je nejdůležitější změnou objev nového kovu, bronzu. Společnost a všechny její projevy téměř plynule pokračovaly z předešlého eneolitu, nejvýraznější změnou proti předcházejícímu

období bylo výrazné zklidnění předešlých častých pohybů obyvatelstva s různou ekonomickou úrovní a zkvalitnění dosud spíše sporadicky používané mědi jejím sléváním s cínem na novou tvrdou slitinu – bronz. Ještě v samém počátku starší doby bronzové převládala měď (období navazující na ještě eneolitickou protoúnětickou kulturu, časově zabírající zhruba jedno století), až v mladším úseku nejstarší bronzové únětické kultury nastoupila početnější produkce bronzových předmětů. Většinu hmotné kultury a celou škálu bronzové industrie známe především z pohřebišť únětické kultury, kterých známe z Moravy několik stovek. Patří jedné ze skupin únětické kultury, která ve svém vrcholném období zaujímal Moravu, jihozápadní Slovensko a Dolní Rakousko. Pohřebiště jsou díky své nálezové atraktivitě lépe prozkoumána. Tvoří je většinou několik desítek plochých kostrových hrobů. Pohřbení jedinci jsou uloženi ve skrčené poloze na pravém boku, hrobové jámy většinou obdélného půdorysu mají někdy ještě další úpravu z kamenů, popřípadě jsou kameny zavaleny. Značná část pohřbených byla původně uložena v rakvích vydlabaných z kmene stromu. Sociální postavení pohřbených odráží rozměry hrobové jámy a především milodary, s nimiž byl zemřelý uložen do hrobu. Nejčastěji zde nacházíme keramické nádoby, bronzové (zpočátku měděné) zbraně, nástroje a ozdoby; někdy také předměty z kosti, zlata, jantaru nebo kamene. Převažující většina hrobů byla ovšem již v pravěku vyloupena snad již současníky (to nám společně s faktem, že se hroby navzájem neporušují, patrně dokládá tehdejší povrchové označování jednotlivých hrobů). Poměrně malá sídliště se nachází většinou v typických zemědělských polohách – jižně orientované mírné svahy v blízkosti drobných vodních toků; žádné dosud nebylo prozkoumáno celé. Obytné stavby byly postaveny na tehdejším povrchu (ze tří řad kúlů doplněných omítnutým proutěným výpletem sestávající stavba o rozměrech 8,1 x 4,8 m ve Velešovicích na Slavkovsku), nebo byly částečně zahloubeny a někdy vybaveny ohništěm (objekt o rozměrech 4,2 x 4 m v Hradčanech na Prostějovsku). Typickou součástí sídlišť byly zásobní jámy, které plnily funkci sklípků a obilních sil. Jejich hruškovitě nebo kónicky podhloubené stěny se sbíhaly k většinou rovnému dnu; ve starší době bronzové jsou některé značně rozměrné (až několik metrů kubických). Nápadné je osídlování jeskyň především v přilehlé části Moravského krasu, kterému se naopak jiná okolní osídlení v pravěku spíše vyhýbala. Jsou

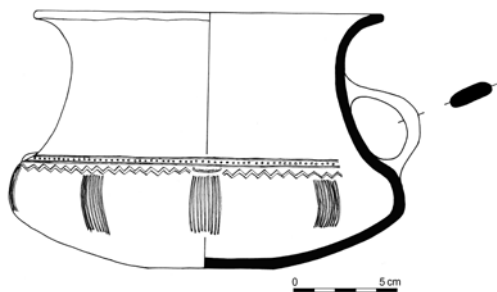
to většinou nálezy keramiky z jeskyň Rytířské u Lažánek, v Kůlně u Sloupu a v jeskyni Kravské u Vilémovic (Stuchlík 1981). V mladším období únětické kultury jsou doklady o počínajícím osídlování výšinných poloh; z Měnína (okr. Brno-venkov) známe příkopem opevněné výšinné sídliště o ploše 2 ha (Fojtík 2006, 33). Osídlení (často stejných) výšinných poloh pokračuje i v následujícím plynule navazujícím období věteřovské skupiny, kdy již jsou spolehlivě známy opevněné lokality. Většinou v rámci sídlišť se ojediněle naleznou keramické depoty, obdobné sklady měděných, případně bronzových předmětů jsou objevovány i mimo jejich areál. Škála nových kovových nástrojů, zbraní a ozdob se díky novému velmi funkčně i vzhledově efektivnímu kovu rozhojnila a vytvořila spektrum, které jen s menšími změnami prochází téměř celou dobou bronzovou. Dýky, sekeromlaty a kopí doplňují nástroje jako sekery, šídla, dláta, jehly; bohatá kolekce ozdob obsahuje vedle poměrně jednoduchých kroužků, knoflíků s ouškem a z drátu svinutých vlasových ozdob také náramky, jehlice, nákrčníky, náhrdelníky, závěsky, čelenky aj. Podomáckou výrobu téměř všech používaných předmětů překonala zcela jistě specializovaná výroba nových kovových předmětů. Základem hospodářství bylo jednoznačně zemědělství (produkce pšenice jednozrnky i dvojzrnky, žita, ječmene, ovsa) a chov dobytka (tur domácí, vepř, ovce, koza, pes, kůň), doplňovaný okrajově lovem divoké zvěře a rybolovem.

V Boskovické brázdě zatím neznáme velké počty lokalit tohoto období; malá sídliště se většinou nachází pod kulturními vrstvami mladších rozlehlých sídlišť ve stejných polohách a jsou objevována až při zemních odkryvech, nejsou často zachycena ani při předchozích povrchových sběrech. Na Malé Hané bylo prokazatelně sídliště u Vanovic, které zachytil výkopy na pozemcích svého zahradnictví Fr. Vlk (Skutil 1946, 121), snad bylo sídliště na „Padělcích“ u Sudic (kde byla mezi nálezy z jiných období nalezena i bronzová jehlice s provrtanou kulovitou hlavicí; Skutil 1931, 63). Povrchové sběry D. Vícha přítomnost sídlišť únětické kultury v severní části brázdy nesignalizují, stejně tomu ovšem zpočátku bylo i v jižní části Boskovické brázdy. Zatím jediný keramický depot byl objeven u Uhřic při melioračních pracích západně od vsi v r. 1957. J. Ondráček zde zjistil v pravěké sídlištní vrstvě současného sídliště profaté výkopem zbytek skupiny nádob uložených dny vzhůru (Ondráček 1958a).

Také velká zásobnice z Boskovic naznačuje, že někde v katastru bude dosud neodkryté sídliště únětické kultury. V Lysické sníženině bylo dosud objeveno jen jedno sídliště; pod kulturními vrstvami mladších sídlišť na „Nivách“ u Skalice bylo v letech 1979–1980 prozkoumáno 5 sídlištních objektů, především zásobních jam. Obsahovaly hlavně keramiku, zajímavý je i doklad výroby drobných kamenných nástrojů z místních spongolitů. Jak je vidno, tato sídliště jsou objevována až při zemních pracích. Podobné je to ovšem i s dalšími druhy současných terénních památek. Při úpravě terénu Hradiska u Knínic našel A. Ferulík mimo doklady osídlení z jiných časových období i polovinu bronzové hřivny a měděný struskovitý slitek. Slitek může být i novověký, ale hřivna je jednoznačně starobronzová a může zde snad opravňovat úvahu o představě výšinného sídliště tohoto období na Malé Hané. Tuto funkci plnilo ovšem každopádně Hradisko u Svitávky, které bylo v období únětické kultury osídleno. Doklady soudobého opevnění ovšem chybí. Mezi náhodně objevované lokality patří i kostrová pohřebiště. Ta známe zatím jen z Malé Hané a pouze jen jejich části, žádné dosud nebylo zkoumáno celé. První pohřebiště bylo odkryto v katastru Chrudichrom při zemních pracích v souvislosti s budováním dálnice RAB v r. 1939 a byly z něho zachyceny 2 kostrové hroby, které obsahovaly jen chudou výbavu v podobě keramiky (archiv H. Freisinga). Druhé pohřebiště bylo objeveno v šebetovské trati „Kenicka“ na hřbetě při severním okraji Kní-

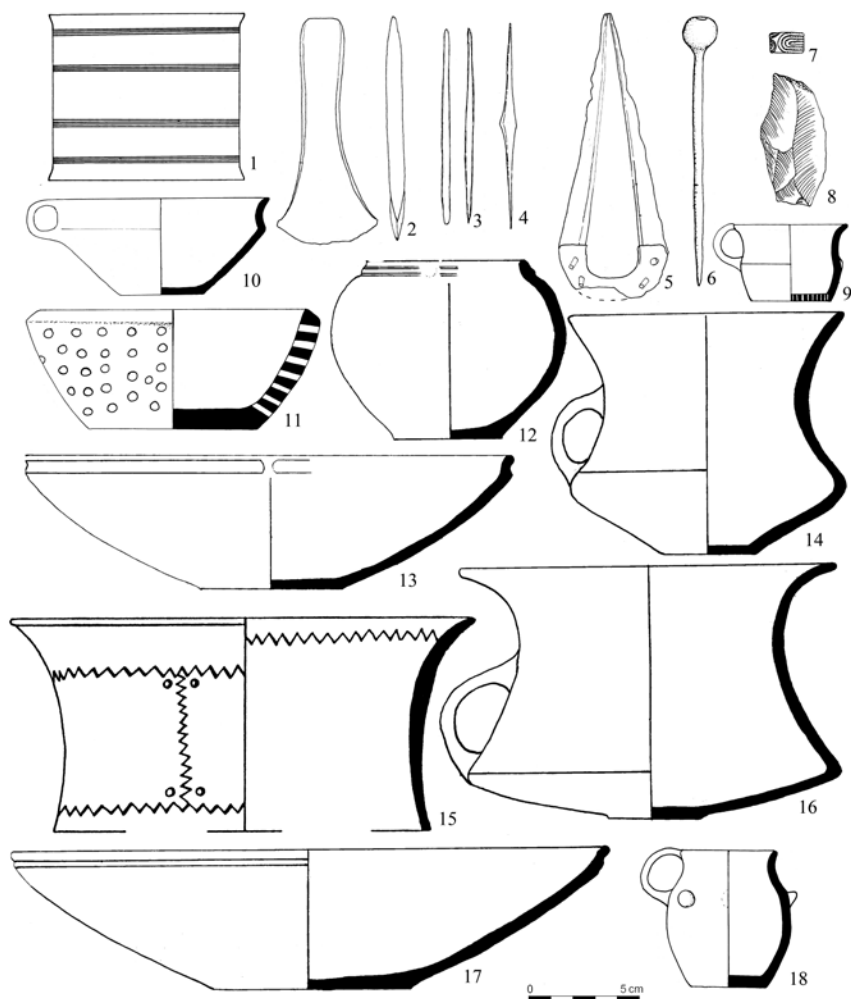

Obr. 27. Nádoba z keramického depotu v Uhřicích. Foto archiv Archeologického ústavu AV ČR Brno.

Obr. 28. Zdobená nádoba ze sídliště ve Skalici nad Svitavou.

nic. Objevil je A. Ferulík v r. 1939, kdy prozkoumal první hrob. Ten obsahoval i přes známky po vyloupení bronzovou záušnici, keramickou misku, pazourkový úštěp a jantarovou perlu. V r. 1958 a 1961 pak ve spolupráci s objevitelem vykopal ještě J. Ondráček další 3 hroby (Ondráček 1958b; 1962). První obsahoval vedle keramiky (koflík

Obr. 29. Keramika a předměty únětické kultury z obcí: Letovice (9, 18), Svitávka (15), Šebetov (1–8, 12–14, 16, 17) a Vanovice (10, 11).

a miska) ještě bronzovou hřivnu, bronzovou jehlici s oválnou terčovitou hlavicí, dva bronzové zdobené nárameníky borotického typu ve zlomcích, náhrdelník z bronzových spirálovitých trubiček, náramky z dvojitého bronzového drátu a zlomek jehly z jehlice z téhož kovu. Druhý hrob řemeslníka obsahoval vedle keramické výbavy (miska, koflík, osudíčko) bronzové dvojhroté šídlo, bronzové dlátko, sekerku z téhož kovu, pazourkovou čepel a velký jantarový korál. Poslední hrob poskytl misku a krásnou bronzovou dýku s nýty a s otiskem původní dřevěné rukojeti v patině. Všechny hroby měly kamenné obložení stěn, jeden byl kameny i zčásti zavalen. Hroby patří svojí výbavou mezi bohaté, potvrzuje to i kamenná úprava hrobových jam. Jantarové ozdoby nalezené ve dvou ze čtyř hrobů svádí k úvaze o začlenění Boskovické brázdy do trasy tzv. Jantarové stezky, která zprostředkovala již v hlubokém pravěku obchod s touto velmi žádanou surovinou mezi severem a jihem Evropy a po níž k jihu proudil jantar, ve zpětném směru zase vedle obchodních ekvivalentů také nové

Obr. 30. Knínice „Baba“, fotografie z výzkumu. Foto V. Bláha.

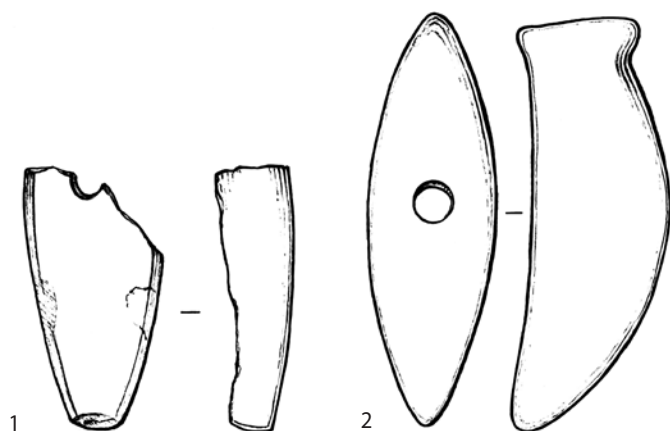
kulturní, náboženské a technologické impulsy. Pravděpodobnost trasy (případně jedné z tras) procházející brázdou i v době bronzové zvyšují průkazné nálezy v ní z následující starší doby železné. Nález patrně hrobu únětické kultury v Letovicích nebyl zdokumentován a k dispozici je jen malý soubor nádob bez dalších informací (cedník a džbánky s výčnělkou). Zatím největší část pohřebiště byla prozkoumána v r. 2011 při záchranném výzkumu v Sudicích v poloze „Padělky“, kde bylo v netypické poloze v inundačním území potoka prozkoumáno 8 většinou vykradených kostrových hrobů (dosud nepublikovaných), z nichž jeden byl uložen původně pod mohylou s kamennou konstrukcí (první doklad mohyly nad únětickým hrobem na Moravě). Ve vykradených hrobech zůstala většinou jen keramika, kostěné a kamenné předměty a přehlédnuté drobné bronzы (záušnice). Nevykradený dětský hrob s bronzovou hřivnou a jehlicí byl zase ve velmi špatném stavu. Pohřebiště je v blízkosti sídliště stejné kultury v trati „Padělky“, kde byla nalezena zmiňovaná jehlice s kulovitou hlavicí. V r. 1985 byl zkoumán zával u vápencového převisu, který je součástí tzv. „Vratíkovského krasu“ a jako nejsevernější výběžek Moravského krasu vybíhá nad východním okrajem údolí Malé Hané u Knínic. Zde, v blízkosti skalního útvaru „Baba“, byla objevena únětická keramika pod zdaleka viditelným převisem, který mohl sloužit jako kultovní místo (Štrof 1987a, 26).

Věteřovská kultura (přibližně 1600–1450 př. n. l.)

V plynule pokračujícím vývoji z předchozího období zaznamenáváme na území dřívější únětické kultury v polovině druhého tisíciletí př. n. l. výrazný impuls z kulturních oblastí ležících jižně a jihovýchodně; zřetelně jsou rozpoznatelné vlivy až z prostředí mykénské kultury. Vliv jižního a východního Středomoří, který zprostředkovaly do nitra střední Evropy kultury v Karpatské kotlině, které působily na Moravu v průběhu doby bronzové téměř průběžně. V dobách zesílené intenzity tohoto působení (provázené patrně i příchodem nových kulturních impulsů, nových technologií, náboženských praktik, výraznějších obchodních styků a snad i příchodem nových skupin obyvatelstva) je i příčinou tak velkých změn v dosavadním vývoji, že mluvíme o vzniku nových kultur.

Území osídlené v době únětické kultury je zhruba totožné s osídlením věteřovským; na Moravě je dnes známo přibližně půldruhé stovky lokalit. Téměř všechna naleziště jsou sídliště, necelá desítka z nich jsou výšinná sídliště (u těch blíže zkoumaných bylo většinou prokázáno soudobé opevnění). Hrobů je velmi málo; jediným dosud známým pohřebištem na Moravě jsou Borotice na Znojemsku. Zemřelí byli opět ukládáni ve skrčené poloze na boku, hrobové jámy jsou ovšem mělké a nad hroby byly patrně často navršovány mohylové násypy. Nepřítomnost kovových milodarů a zpřeházení kostí pohřbených vypovídají o pokračujícím vykrádání hrobů. Novým ojedinělým způsobem pohřbívání je ukládání jedinců (většinou dětí) do velkých zásobních nádob, obdobně jako ve Středomoří. Stejně jako v předešlé únětické kultuře a v obdobích následujících jsou občas ukládáni mrtví do zásobních jam na sídlištích. Jejich pozůstatky jsou někdy uloženy rituálně, někdy jsou zcela zřetelně jen vhozeny do jam a v některých případech jsou lidské kostry neúplné. Posuzujeme-li tento jev v souvislostech i následných etap doby bronzové, můžeme v něm spatřovat součást obětních rituálů; zda jde o jedince právě zemřelé, popravené za přečin, osoby nesvobodné, zajaté nebo čímkoli jiným předurčené k oběti zatím neumíme určit.

Sídliště věteřovské kultury jsou poměrně malá a nacházíme je v obdobných polohách jako sídliště únětické kultury. Neznáme zatím konkrétní typy běžných sídlištních staveb, můžeme ale předpoklá-

Obr. 31. Keramické modely sekeromlatů z Hradiska u Svitávky.

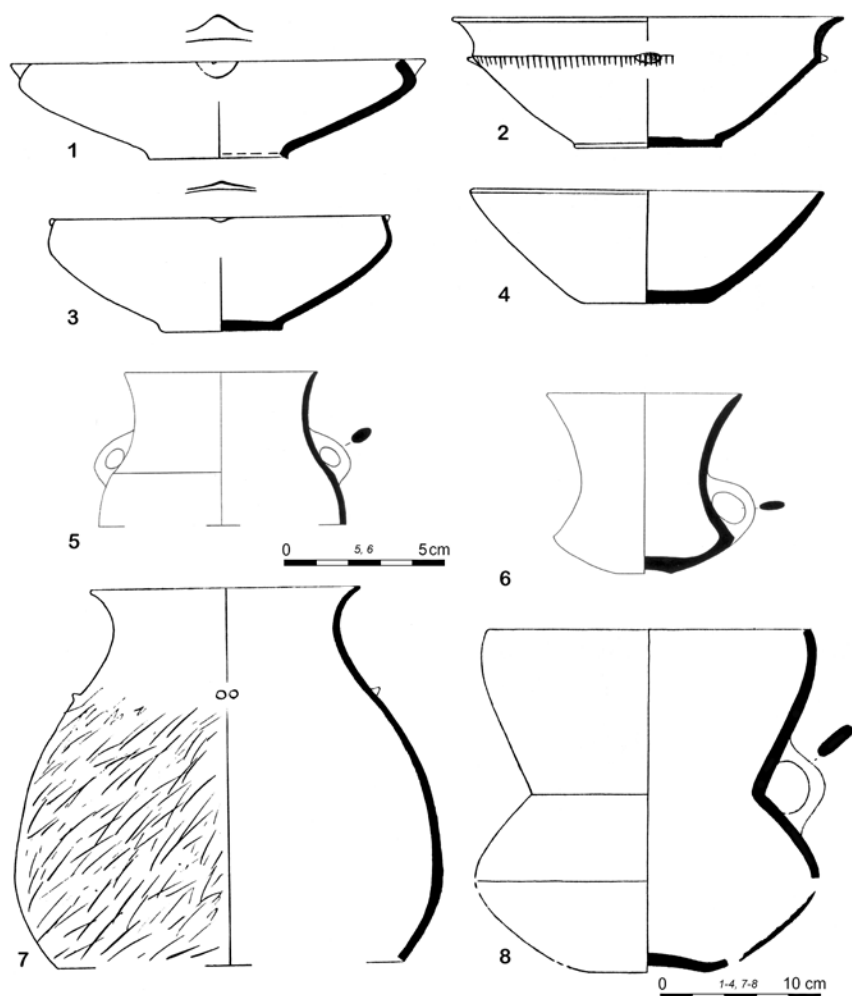

*Obr. 32. Odkryv souvrství na severním svahu Hradiska u Svitávky.
Foto A. Štrof.*

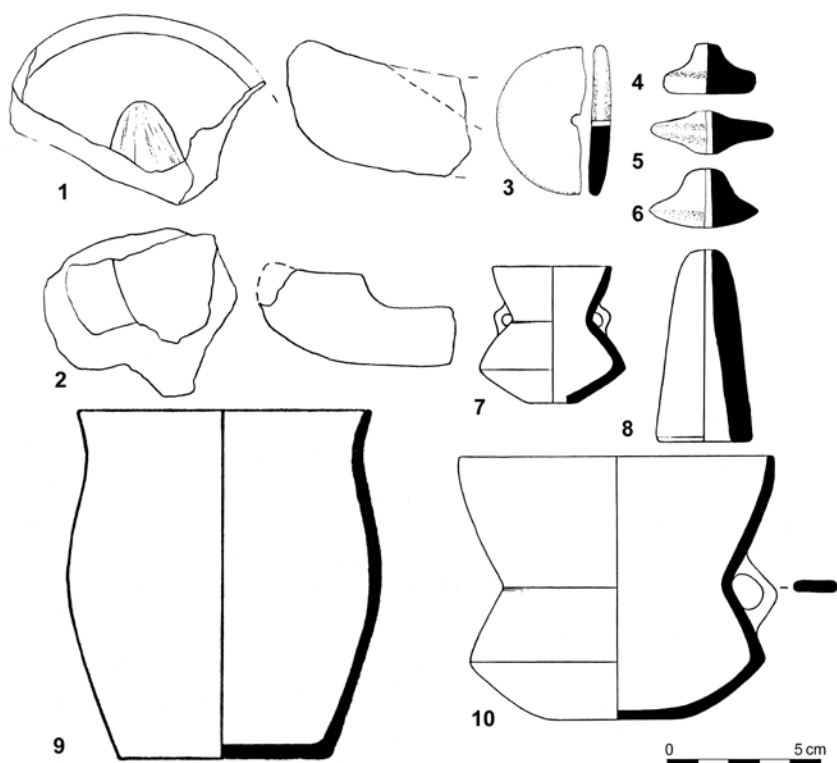
*Obr. 33. Destrukce kamenné zdi
z čela opevnění věteřovské kultury,
Hradisko u Svitávky. Foto A. Štrof.*

dat pokračování předešlých stavebních typů obydlí. Zajímavý je objev obdélníkového srubového domu o rozměrech 5 x 10 m v Hodonicích na Znojemsku v r. 2010 (Fojtík – Parma 2013, 59). Protože téměř neznáme pohřebiště, jsme nepříliš dobře informováni o bronzové produkci tohoto období. Ze sídlišť máme ojedinělé doklady svědčící o kovolitectví (kamenný kadlub z Josefova, keramické dyzny), pou-

Obr. 34. Keramika věteřovské kultury ze Svitávky (2, 4–8), z Chornice (3) a Velkých Opatovic (1).

ze na Hradisku u Svitávky byly objeveny kovolitecké dílny před opevněním. Nálezy bronzových předmětů jsou na sídlištích velmi vzácné. Hospodářská struktura se patrně nijak oproti únětické kultuře nezměnila. Pokračuje okrajové využívání štípané industrie, jako surovina jsou téměř vždy využívány místní zdroje. Objevuje se časté používání zvířecích kostí a zubů k výrobě ozdob a nástrojů. Stejně jako u únětické kultury se vzácně objevila ještě kamenná nátepní destička. V rituální sféře je posílený vliv středomořských kultů zřetelný v drobných plastikách. Objevují se keramická kolečka ze „slunečního vozu“ (vzácně také zobrazují realisticky kola s loukotěmi, jaká patrně ještě centrální Evropa v praxi neznala); jedno z nejhezčích bylo nalezeno na Hradisku u Velkých Opatovic (obr. 142). Na kovoli-

Obr. 35. Věteřovská kultura, zlomky keramického odlévacího kadlubu (1, 2) a keramická dyzna (8), keramika ze Svitávky (1–6, 8–9) a Velkých Opatovic (7, 10).

teckém ohništi na Hradisku u Svitávky byl zase objeven rozlomený keramický model sekeromlatu rovněž s čistě rituální funkcí a zlomek jiného ve stejně starých vrstvách. Představují reálné bronzové nástroje nebo kamenné palice používané při úpravě rudy.

Hradisko u Svitávky bylo již opevněno kamenitohlinitou hradbou s čelní kamennou zdí; před opevněním byly do svahu vybudovány terasy se zmíněnými kovoliteckými dílnami umístěnými po obou stranách tehdejšího vstupu do hradiska. Nově vzniklo další hradisko na Hradisku u Velkých Opatovic. Bylo rovněž opevněno, tentokrát byl ještě v přístupnějším terénu před náspem s kamennou čelní zdí patrně vyhlouben i příkop (obě lokality jsou podrobněji popsány v kapitole o kultuře lužických popelnicových polí). Hroby ani depoty v Boskovické brázdě z tohoto období zatím neznáme.

Střední doba bronzová

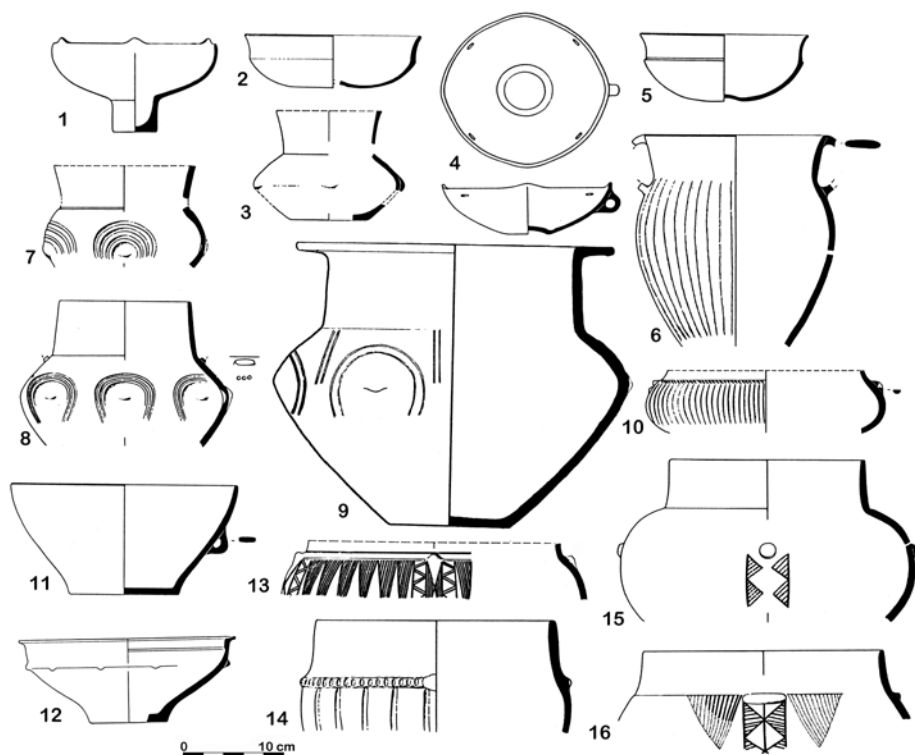
Středodunajská mohylová kultura (asi 1500–1250 př. n. l.)

Způsob pohřbívání dal jméno celému rozlehlému komplexu kultur, který ve střední době bronzové nacházíme od Francie až do střední Evropy. Ve středních Čechách, na Moravě, v Dolním Rakousku a v přilehlé části jihozápadního Slovenska nacházíme jednu z nich, středodunajskou mohylovou kulturu. „*Její vznik můžeme vysvětlit v podstatě plynulým vývojem z věteřovské skupiny za současného intenzivního působení kulturních vlivů z jihovýchodu a východu*“ (Stuchlík 1993, 272). Nejstarší krystalizační centrum bylo zjevně díky bezprostřednějšímu geografickému propojení s Karpatskou kotlinou v jižní části Moravy (stupeň B B1), zatímco na střední a severní Moravě ještě pokračovala dál ve svém vývoji věteřovská kultura. Až v průběhu stupně B B2 nacházíme středodunajskou mohylovou kulturu v celém prostoru Moravy a výše jmenovaných území. Zde dnes vidíme zlomový vývojový bod, kdy započal poněkud odlišný vývoj jihomoravské (kulturně podunajské) oblasti a oblastí severněji položených, který trval po celé následující tisíciletí (Štrof 1993a). Středodunajská mohylová kultura trvala přibližně po dvě století, pak se dle obdobného schématu domácí prostředí pod postupně sílícími impulsy z jihovýchodu znovu výrazně proměnilo a my již mluvíme o nových kulturách popelnicových polí. K této přeměně

dochází na přelomu stupňů BC/D (přibližně okolo roku 1250 př. n. l.) a ono přechodné období označujeme v jižní podunajské sféře jako mohylovo-velatické, v severnější pak mohylovo-lužické (Štrof 1990, Stuchlík 1993).

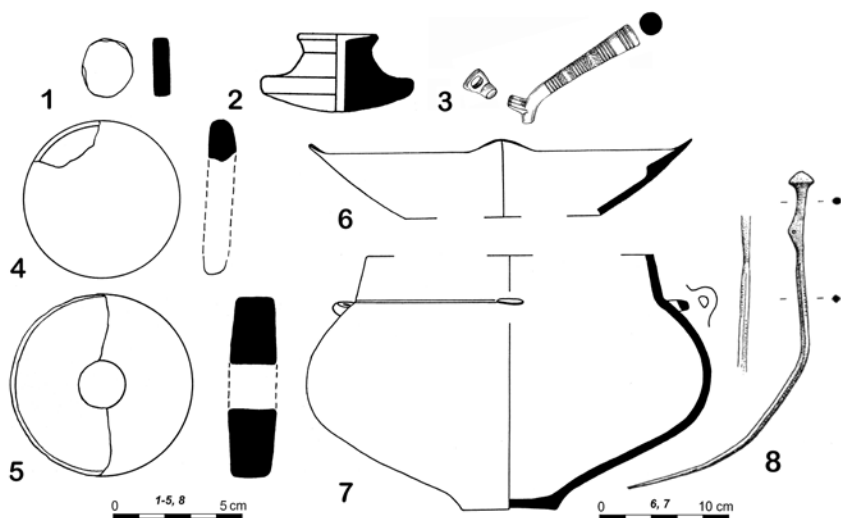
Sídliště nacházíme opět v zemědělských polohách, jsou nevelká, téměř vždy neopevněná. Žádné nebylo dosud prozkoumáno celé, známe pouze jejich poměrně malé části.

Výjimkou je několik rozlohou i umístěním velmi odlišných lokalit, které ovšem opevněny byly. Opravdu velké je zjevně centrální sídliště v Hradisku u Kroměříže o opevněné ploše 14 ha, které leží na samém břehu řeky Moravy. Jeho opevnění (hlinitý násep o původní šířce asi 10 m a výšce 6 m, obehnané z vnější strany širokým příkopem) vzniklo v mladším období vývoje středodunajské mohylové

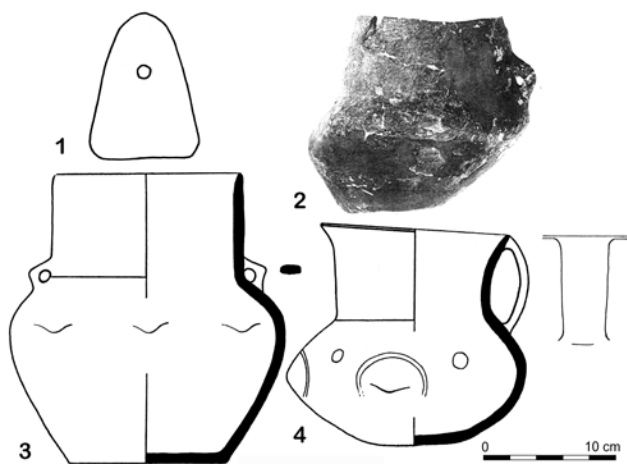

Obr. 36. Keramika středodunajské mohylové kultury z Býkovic (1–16).

kultury (Mikulková – Parma 2010). Naopak poměrně malá a monokulturní byla opevněná osada na nevýrazném návrší u Přítluk, obehnaná příkopem (o šířce 3–4 m) a původně patrně hliněným náspem kombinovaným s kamennými a dřevěnými konstrukčními prvky (Trňáčková 1954). Zřetelně výšinným opevněným hradiskem s velmi malou rozlohou bylo výrazné návrší Hradisko u Svitávky, opevněné kamenitohlinitým náspem s čelní kamennou zdí, osídlené již v době únětické kultury a opevněné v době věteřovské kultury. Byly rovněž zjištěny terasovité úpravy před opevněním, které umožňovaly přístup do hradiska. Nálezy z doby středodunajské mohylové kultury jsou známy i z jiných polykulturních výšinných poloh bez zřetelného vztahu k opevnění (Šumárník u Kněždubu, Klentnice) a patrně budou objeveny i další. Typy obytných staveb na sídlišti známe zatím z Přítluk, kde byly odkryty dvě kúlové stavby (obdélná o rozměrech 5 x 2,5 m a čtvercovitá 4 x 4 m) a z Bezměrova, kde byly prozkoumány dvě rozměrné halové stavby (12 x 8 m a 15 x 8 m). Rozměrný dům byl odkryt rovněž ve Slavoníně; měl rozměry 8 x 19 m (Šmíd 1998). Na sídlištích v Jiříkovicích a ve Skalici nad Svitavou byly

Obr. 37. Keramické nádoby středodunajské mohylové kultury ze Skalice (6–7), keramická kolečka ze Svitávky (1–2, 4–5) a bronzová jehlice z Jevíčka (3) a z hradiska u Kladek (8, dle Vícha 2012, 242).

Obr. 38. Inventář jámového hrobu přechodného mohylovo-lužického období ze Skalice (1–4). Keramický podstavec rožně (1) a žárem deformovaná nádoba (2).

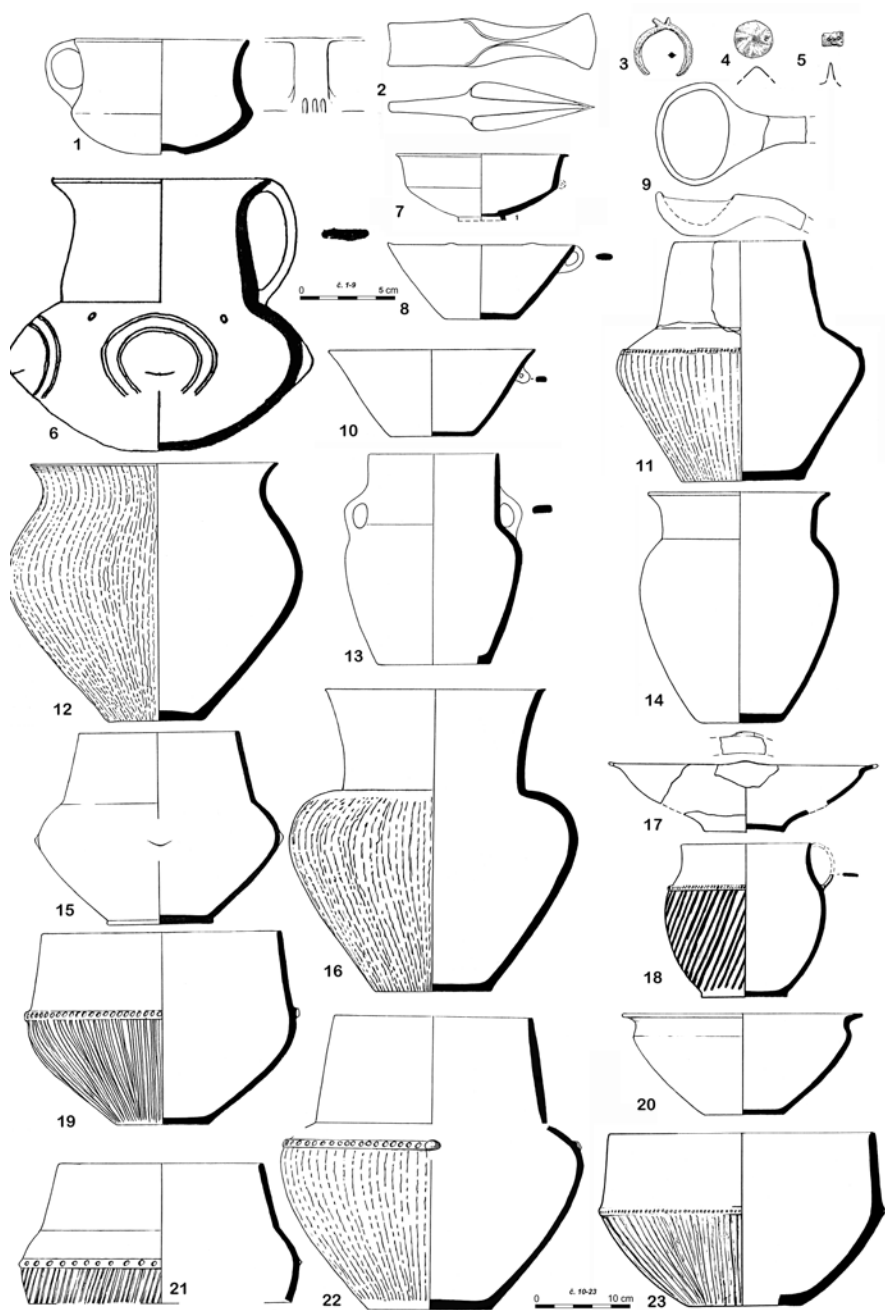
zjištěny vícebarevné omítky. Jámy na zásoby jsou válcovitě zahluobené nebo nalézáme známé kónicky zahluobené zásobnice. Na sídlištích jsou zjišťovány i rozměrné hliníky; v jednom na sídlišti v Býkovicích (o rozměrech 9 x 13 m) bylo zjevně těženo v hloubce asi 1,5 m jen hlinitojílovité promísené rozhraní těchto dvou jinak odlišných vrstev snad pro keramickou výrobu a omítky stěn. Kovoliteckou výrobu snad dokládaly amatérsky prozkoumané objekty v Rybníkách a v Plenkovicích, zcela jistě byla odkryta malá tavicí pícka s bronzovinou (a odpovídající struska a kamenný kadlub k odlévání šipek) v Těšeticích na Znojemsku. Zřetelné jsou nálezy v kultovních objektech dokládající náboženské rituály z Černčína, Viničných Šumic a Uherského Brodu, stejného charakteru jsou i nálezy mazanicevých konstrukcí, souborů druhotně přepálené keramiky, zoomorfni keramiky a podobných předmětů, objevujících se především v takovémto prostředí.

„Neobyčejně rozmanitý pohřební ritus svědčí o značné volnosti v nazírání na posmrtný život“ (Stuchlík 1993, 275). Pro kulturu typické mohylníky se ovšem zachovaly jen v zemědělsky méně využívaných oblastech Chřibů a Ždánického lesa, podobně tak i na

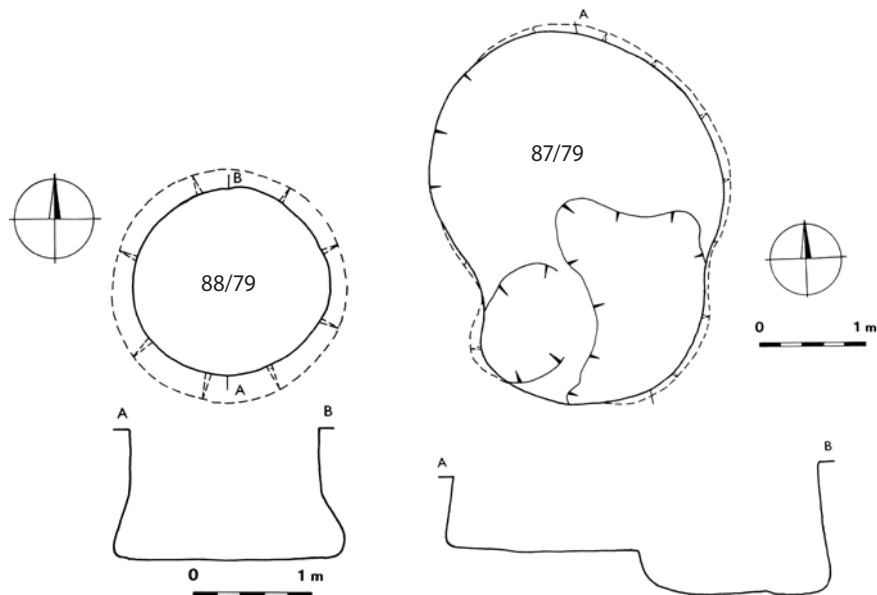
Obr. 39. Býkovice „Příčníky“. Výzkum hliníku. Foto A. Štrof.

Znojemsku. Jinde dlouhodobá orba tyto většinou jen hlinité náspy nenávratně zničila. Dnes známé mohylníky obsahují od několika mohyl po několik desítek těchto náspů. Liší se svými rozměry, od velmi malých až do průměru 20 m a s výškou náspu téměř 1,5 m. Ojediněle mají mohyly také kamenné prvky, původně měly většinou zamezovat rozplavení náspu a snad také rituálně vymezovat plochu pohřbu. Jsou známy i ploché hroby, u nich ovšem není jistota, zda původně násep neměly. Ritus je žárový i kostrový, počáteční skrčené pohřby střídají mladší s pohřbeným v natažené poloze. Žárové hroby jsou s kremací uloženou v popelnici, v jámě i volně uložené spálené kosti na hromádce. Není jednotná úprava hrobových jam; hroby zcela jednoduché provází hroby s náročnou úpravou, někdy jsou pro úpravu použity kameny. Vedle hrobů zcela chudých nacházíme hroby vybavené keramikou (až tři nádoby) a bronzovými předměty; pohřebiště opět dokládají výraznou sociální rozdílnost pohřbených. Tato mnohotvárnost pohřebního ritu pokračuje i v následné kultuře lužických popelnicových polí.

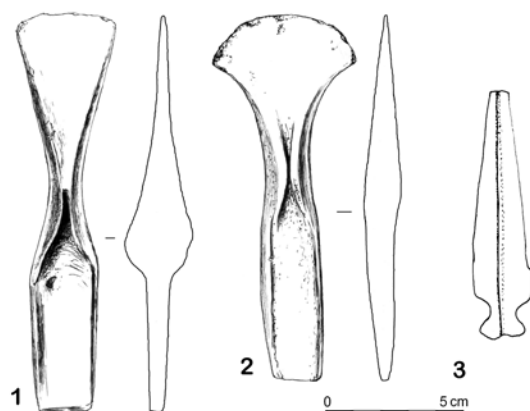

Obr. 40. Keramika a bronzové předměty mohylovo-lužického období z Hradiska u Svitávky. Sekera (2), měsíčekovitý závěsek (3), nášivky (4–5).

Vedle keramických skladů, u nichž zatím není ujasněná interpretace (přítomnost bronzových předmětů alespoň v některých případech naznačuje jejich rituální charakter), jsou známy značné počty bronzových depotů, které jasně hovoří o úplném proniknutí kovu do všech možných sfér výroby, boje, lovu a šperkařství. V depotech se objevují jako surovina koláčovitě slitky taveniny a jen vzácně tyčinkovité hřivny. Již výrazně široký sortiment bronzových výrobků ještě rozhojnilo hroty šípů, nože a meče, k toaletním potřebám umožňujícím udržovat vysokou kosmetickou kulturu patří břitvy a pinzety. Výrazněji tvarovaná a zdobená je také keramika, jejíž typy (amfory, džbánky, misky, šálky, hrnce, hrnky, cedníky, naběračky, pokličky, velké zásobnice, zoomorfní nádoby a kupříkladu i plastiky koleček aj.) přechází z předešlých období do náplně středodunajské mohylové kultury a pak dále i do následujících kultur. Dříve panovala představa o spíše dobytkařském stylu hospodářství; dnes je zřejmé, že i mohylová kultura má svůj hospodářský základ ukotven v zemědělské produkci (poměrně častými nálezy jsou srpy) pouze doplňované chovem dobytka, rybolovem, lovem divoké zvěře. Nálezy

Obr. 41. Zásobní jáma a zahloubený objekt středodunajské mohylové kultury, Skalice.

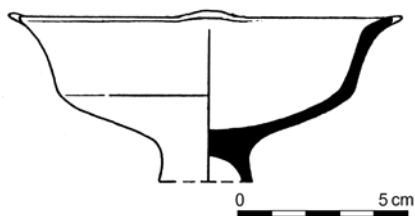

Obr. 42. Bronzové sekerky a dýka středodunajské mohylové kultury, Kunice (1), Šebetov (2), Boskovice (3).

bronzů v trvale neosídlených oblastech vysočin, kupř. západně od Boskovické brázdy, samozřejmě pobyt dobytčářů připouští, ale tato oblast výskytu nálezů především ojedinělých bronzů se kryje s místy výskytu měděných rud a naopak ze stejného krajinného prostředí Dražanské vrchoviny na východ od brázdy podobné nálezy neznáme.

Sídliště se při povrchovém průzkumu hůře zjišťují, více zdobená keramika středodunajské mohylové kultury se však přece jen vyčleňuje lépe než keramika starší doby bronzové. Známe je z celé brázdy, jejich počet však zatím není nijak vysoký. Při podrobnějším průzkumu téměř všech sídlišť následující kultury lužických popelnicových polí se však najdou i doklady o předchozím osídlení a je zřetelná kontinuita osídlení ze střední do mladší doby bronzové a dále. Dodatečně byla rozlišena mohylová příměs v keramickém souboru získaném „Pod Lipníky“ u Boskovic v r. 1907; na středobronzové počátky sídliště ukazovaly i tehdy nalezené bronzы (dýka, dvě sekerky). Středodunajské mohylové kultuře patřila i zásobní jáma, prozkoumaná ve Skalici v 30. letech 20. stol. D. Tichým z kunštátského muzea.

Části sídlišť byly prozkoumány až v poslední čtvrtině minulého století v Býkovicích a ve Skalici nad Svitavou (Štrof 1990, 1995). Na „Nivách“ u Skalice bylo prozkoumáno v letech 1979–80 celkem asi 10 objektů; většina z nich byly podhloubené zásobní jámy. Objekt

Obr. 43. Miska na nožce z hrobu XXVII z Jevíčka.

87/79 o rozměrech 2,7 x 3,6 m, hloubce až 1,2 m a se zásobní jámou kuželovitého tvaru v těsné blízkosti byl patrně obytnou zemnicí, jaké známe z následujících mladších období (Štrof 1990, I: 78–79; II: 35 : 1). Bylo rovněž odkryto i několik částí povrchových staveb s kůlovou konstrukcí, na polykulturní plo-

še ovšem nebyla zřetelná jejich kulturní příslušnost. Na sídlišti v „Příčnickách“ u Býkovic byl v r. 1991 prozkoumán rozměrný hliník a povrchový objekt patřící středodunajské mohylové kultuře. Hliník byl značně rozměrný (9 x 13 m, hloubka až 2 m) a zřetelně v něm byla těžena především smíchaná hlinitá a jílová vrstva, sloužící patrně pro keramickou produkci. V jeho vrstvách byly mimo keramiku a běžné sídlištní projevy nalezeny i doklady o místní kovolitecké produkci.

Návrší Hradisko u Svitávky bylo opevněným a strategicky umístěným výšinným sídlištěm i v tomto období. Jeho nově vybudované opevnění bylo obdobou toho předchozího z doby věteřovské kultury, odlišovalo se pouze jiným umístěním vstupu. Středodunajské mohylové kultuře a celému tomuto období patří kulturní vrstva D, kterou na hraně svahu a ve svahu provází výrazná destrukce opevnění. To tvořila čelní kamenná zeď před kamenitohlinitým náspem. Z obsahu vrstvy D je zřejmé, jak se postupně proměňovala náplň středodunajské mohylové kultury a spěla ke vzniku nové kultury, kultury lužických popelnicových polí, jejíž plynule pokračující vývoj bylo možné sledovat na blízkém sídlišti „Nivy“ u Skalice nad Svitavou (Štrof 1990). Ve vrstvě D byl nalezen rovněž depot asi 50 ozdobných nášivek dvou druhů a 3 měsíčkovitých závěsků.

Při předběžném vyhodnocení dosud ani laboratorně nezpracovaných souborů nálezů z pohřebišť následujících popelnicových polí, zkoumaných při výstavbě dálnice RAB v katastrech Lysic a Jevíčka, se objevují rovněž doklady o počátcích těchto nekropolí již ve střední době bronzové, v době trvání středodunajské mohylové kultury. Z lysického pohřebiště to je mladším hrobem porušený hrob č. 1 z r. 1941, u Jevíčka „Na panském“ zase např. hrob č. XXVII. Oba to jsou hroby žárové, kostrové hroby dosud nebyly objeveny.

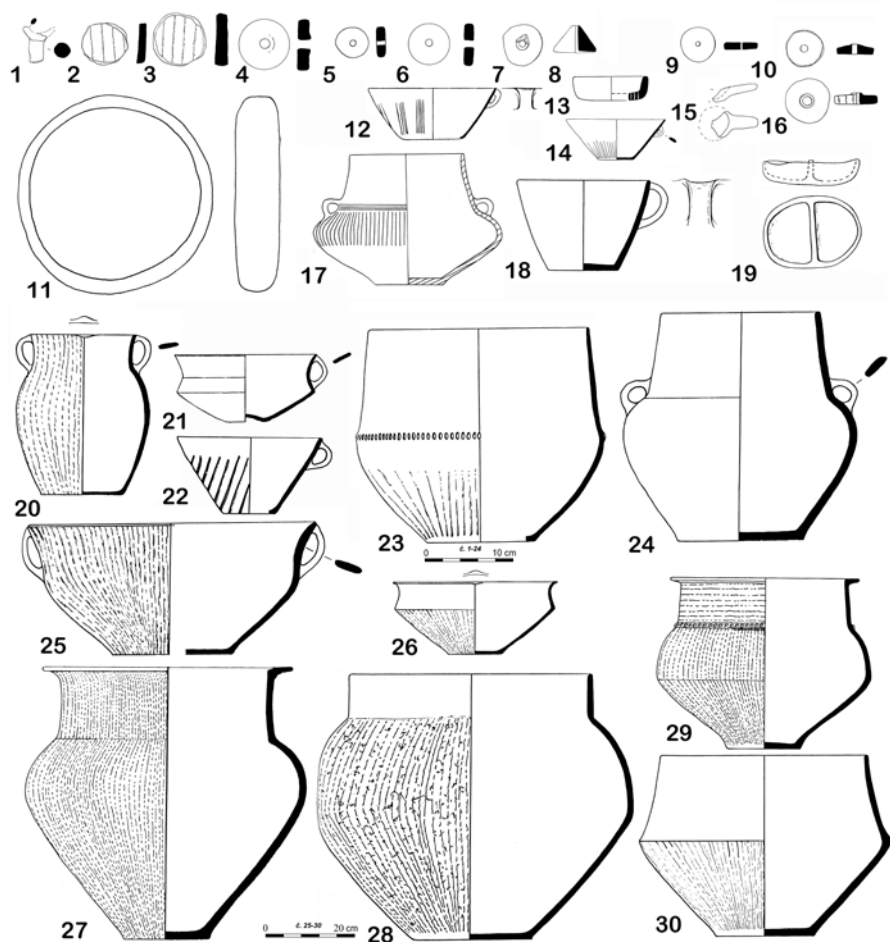
Mladší a pozdní doba bronzová (asi 1250–750 př. n. l.) a starší doba železná (750–400 př. n. l.)

Kultura lužických popelnicových polí (1250–400 př. n. l.)

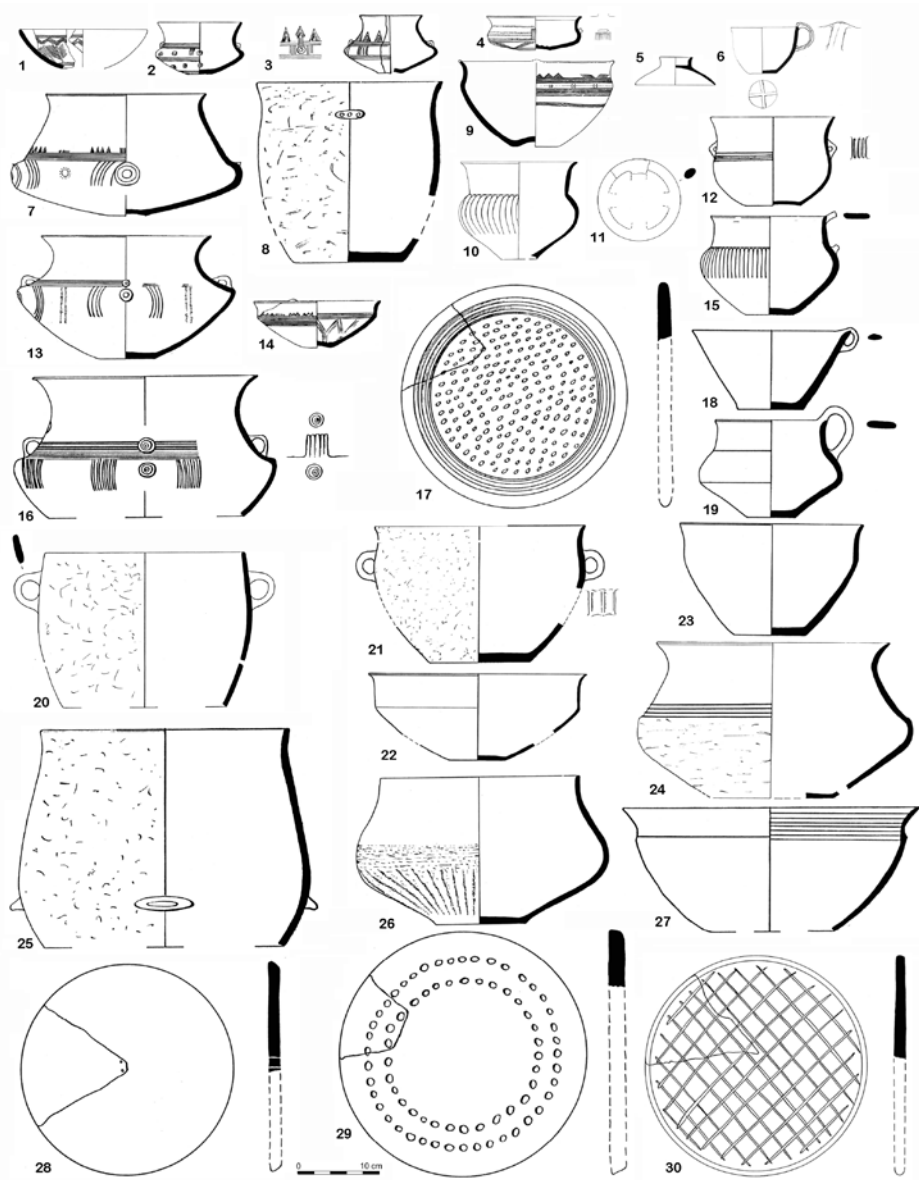
Nejdůležitějším prvkem v oblastech osídlených kulturou lužických popelnicových polí byla nížinná sídliště. Zde žila většina obyvatelstva, odehrávaly se zde téměř všechny formy života jejích nositelů, většina hospodářské činnosti a náboženská činnost související jak s životem, tak i se smrtí (vzhledem k těsné blízkosti současných pohřebišť). Na Moravě (střední a severní, jih byl již součástí jiného – podunajského – kulturního prostředí) je známo z celého období kultury na tři sta těchto sídlišť, v Lysické sníženině a na Malé Haně v současnosti desítky sídlištních lokalit. Neznáme samozřejmě celkový počet, odhadem můžeme říci, že dnes známe polohu více než dvou třetin z předpokládaného celkového počtu tohoto typu lokalit. Sídliště jsou rozložena především na mírných svazích orientovaných k jihu v blízkosti vodních zdrojů a v těsné blízkosti půdních ploch vhodných k zemědělství. Jsou opravdu velká svojí rozlohou, téměř žádné nemá sídlištní plochu menší než 10 ha, spíše dosahují až násobné rozlohy. V této době již nedocházelo k cyklickému stěhování sídlišť jako v neolitu, jejich stabilní poloha prodělávala jen změny velikosti v závislosti na počtu obyvatel (určitá změna sídelní struktury ovšem proběhla v halštatském období, snad s určitou změnou klimatu a s výrazným impulsem pro společenský vývoj z jihu z prostředí sousední horákovské kultury, jejíž vliv v oblasti rovněž pozorujeme). Na některých sídlištích se v dlouho osídlovaných partiích vytvořila i kulturní vrstva, na „Nivách“ u Skalice silná dokonce více než 1 m. Téměř celé tisíciletí trvající vývoj kultury byl podpořen velmi vhodným klimatem a zjevnou populační explozí. Ve spojení s intenzivním zemědělstvím se do vrstev těchto sídlišť po dlouhou dobu dostávala tmavá humózní složka, která dodnes zřetelně vyčleňuje plochy někdejších pravěkých sídlišť z okolních světlejších neosídlených ploch.

Jako první bylo již před koncem devatenáctého století uvedeno do literatury sídliště nad soutokem Lysického potoka a Býkovky v jižní části Bořitova, a to v souvislosti s výzkumem vedle ležícího pohřebiště v trati „Druhý díl“ (Knies 1892, 9). Sídliště mělo kulturní

vrstvu a pod ní byly prozkoumány „jámy kotlovité se střepinami nádobí slezského, přesleny, závaží a jehlance“. V prvním desetiletí dvacátého století pak bylo učiněno několik závažných objevů, které dodnes figurují v odborné literatuře (podpora jim byla dána určitě vznikem nového muzea v Boskovicích). Výstavba lokální železniční dráhy v r. 1907 protala polykulturní sídliště pod lesem „Lipníky“ u Boskovic. Stavbu sledovali členové tehdejšího muzejního spolku K. Snětina a F. Lipka, kteří zde provedli i menší výkop a od-

Obr. 44. Keramika lužické fáze. Bořitov (17), Skalice (1–16, 18–30).

Obr. 45. Keramika slezské fáze. Bořitov (4–5, 13), Chornice (14), Jablončany (2), Skalice (1, 3, 6–12, 15–30).

kupovali nálezy od stavebních dělníků, nálezy publikovali. Opět pod kulturní vrstvou zde zjistili zahloubené zásobní jámy kultury lužických popelnicových polí a postupně zachytili 4 sklady bronzových předmětů. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let profala Boskovickou brázdu jako obrovská archeologická sonda budovaná dálnice Vídeň – Bratislav. Ta poprvé ukázala archeologické bohatství oblasti a přinesla značné množství nových lokalit a nálezů, z nichž je odborně zpracováno a využito dosud jen zlomkové množství. V souvislosti s tehdejší politickou situací před druhou světovou válkou a na jejím počátku vedl záchranné výzkumy nejprve H. Freising, následně pak G. König a W. Titze. Při budování strategicky důležité trasy dokázali v daných podmínkách provádět precizní výzkumy, velmi dobře také dokumentované. Vedle lokalit z jiných období uváděných v ostatních kapitolách prozkoumali také řadu nalezišť patřících kultuře lužických popelnicových polí. Vedle částí pohřebišť uváděných dále prozkoumali velké části sídlišť. Byly to výzkumy v katastrech Býkovic, Chornice a Jevíčka (Freising 1940). V roce 1975 publikoval Z. Smrž svoji diplomovou práci, která byla analýzou jednoho pravěkého období Boskovické brázdy – kultury lužických popelnicových polí. V létech sedmdesátých a osmdesátých prováděl povrchový průzkum oblasti autor. Na některá zjištění (především v jižní oblasti brázdy) pak navazovaly zjišťovací a záchranné výzkumy různých rozměrů a výsledků; blíže se vrátíme k záchranným výzkumům v jižní části Bořitova a k dosud největší prozkoumané sídlištní ploše u Skalice nad Svitavou. V r. 1999 ještě přibyl záchranný výzkum na Masarykově náměstí v Boskovicích (doplněný výzkumem Z. Pančíkové v r. 2008), který zachytil několik desítek sídlištních objektů. Od let devadesátých až dosud provádí povrchovou prospekci především severní a střední části brázdy (včetně navazujících oblastí východních Čech) David Vích (2010). Ta se tak stala z téměř neznámé odlehle oblasti jednou z nejlépe prozkoumaných.

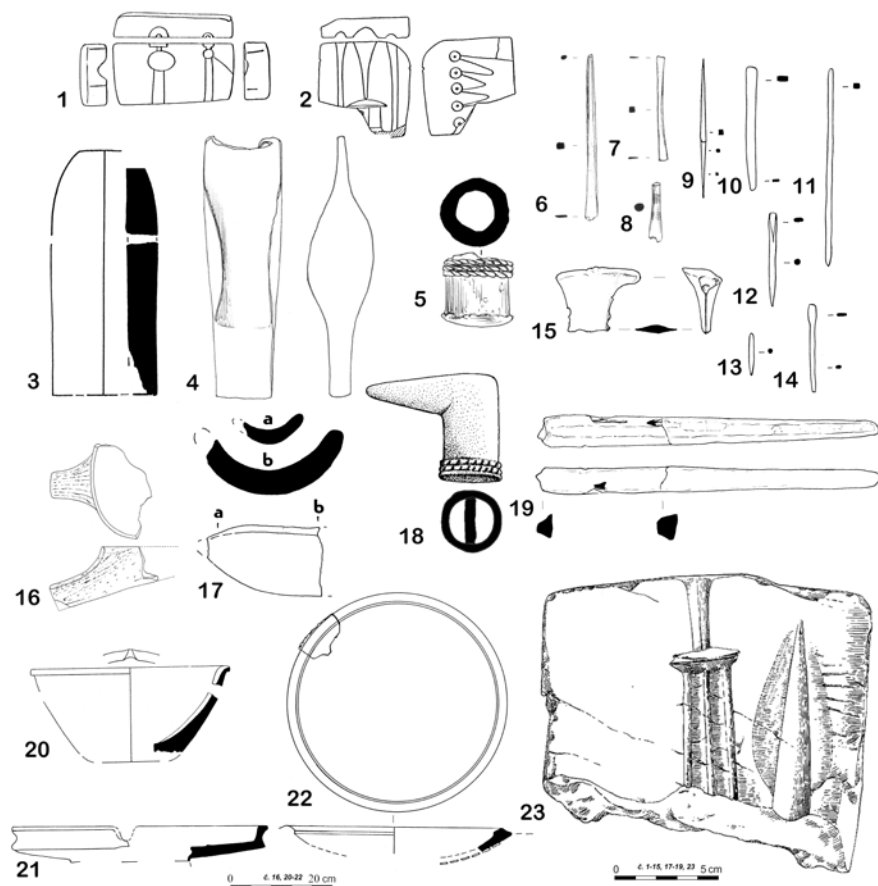
Všimněme si teď několika větších odkryvů výše zmíněných sídlišť. U Býkovic byla při výstavbě „německé dálnice“ prozkoumána část velkého centrálního sídliště v trati „Příčnický“. Těleso dálnice zde zabralo (a po výzkumu zničilo) plochu přibližně 100 x 50 m (viz nálezové deníky uložené v archivu MZM v Brně). V její severní části byly prozkoumány na dvě desítky zásobních jam mísovitého a kuželovitého tvaru především ze staršího úseku vývoje kultury. Také zde

byl prozkoumán zahloubený objekt (obj. 1) zhruba obdélného půdorysu o rozměrech 2,8 x 4 m a o hloubce 0,5 m. Podobné obdélné objekty byly objeveny i při pozdějším výzkumu na „Nivách“ u Skalice nad Svitavou a jsou to dle mého soudu zahloubené obytné objekty polozemnicového typu. Z území kultury lužických popelnicových polí jsou to zatím jediná takto konstruovaná obydlí; na území kultury středodunajských popelnicových polí nejsou známa vůbec. Další prioritou je z býkovické lokality kompletní půdorys povrchové kůlové stavby, první zjištěné z území kultury lužických popelnicových polí v rámci Moravy. Nacházela se v jižní části zkoumané plochy a doplňovaly ji ještě další menší zahloubené objekty (i zásobní jámy) a pec. Koncentrace objektů v této okrajové části sídliště není nikterak vysoká, spíše se zdá, že sem krátkodobě zasáhlo osídlení, jehož stopy

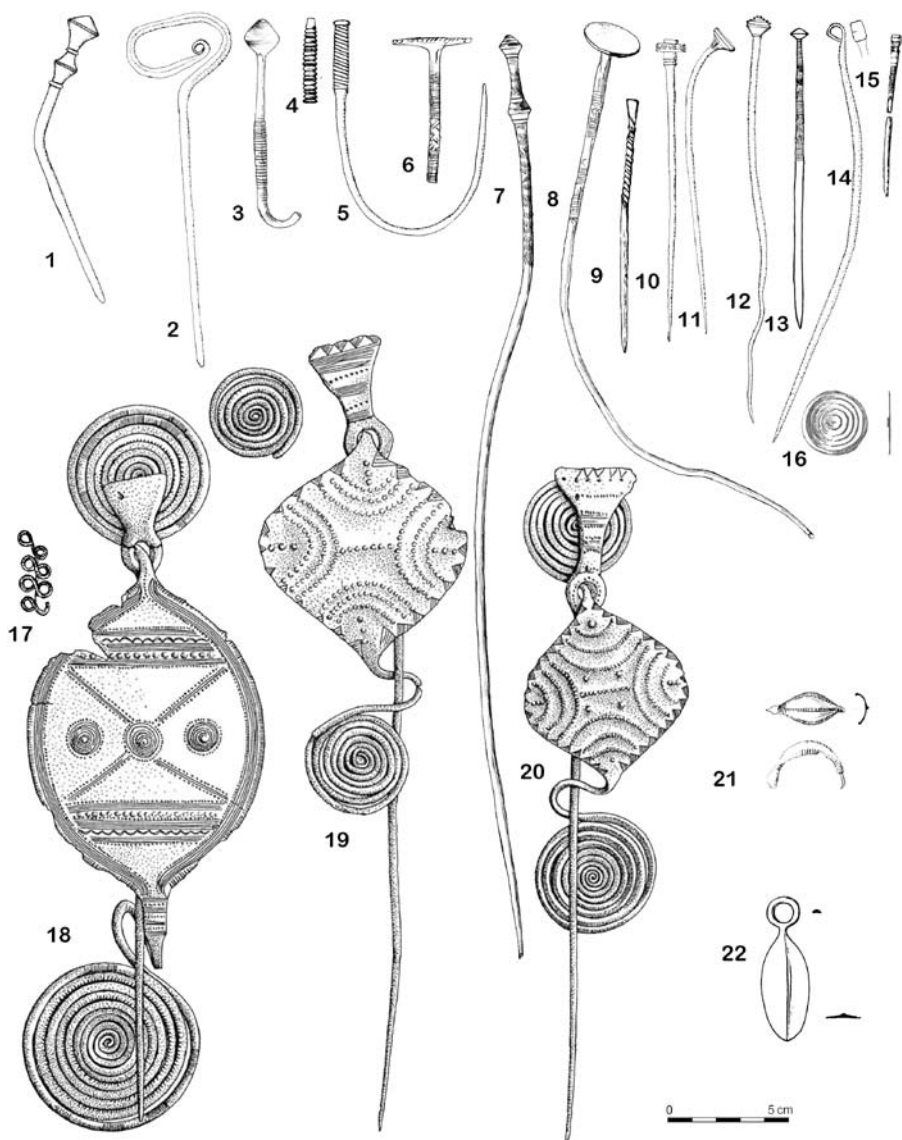

Obr. 46. Rekonstrukce kůlové stavby kultury lužických popelnicových polí z katastru Býkovic. Kresba P. Kos.

nebyly znehodnoceny následnými mladšími stavbami; ani kulturní vrstva zde nebyla zjištěna. Kulová stavba má obdélný půdorys o rozměru zhruba 6 x 9 m s orientací delší osy východ–západ. Stavba byla postavena z kúlů o průměru 0,2–0,3 m, zakopaných do podloží

Obr. 47. Doklady metalurgie a kovolitectví kultury lužických popelníkových polí. Části ohniště (22), rituální oltářík (21), tavící tyglík (20), odlévací tyglík (17), dyzny (3, 16), kamenné kadluby (1, 2, 23), kovadlinka (18), podle Salaše 2005 II, 183; kladívko (5), kladivo (4), dláta a rydla (6–13), odlomený náhlitek (15), tyčinkovitá měděná hřivna (19). Boskovice (17), Bořitov (23), Drválovice (5–8), Jevíčko (18), Skalice (1–3, 9–14, 16, 20–22), Šebetov (4, 15, 19).

Obr. 48. Spinadla a ozdoby oděvu kultury lužických popelnicových polí. Jehlice: Boskovice (1), Boskovicko (12), Bořitov (9, 14), Jablonoňany (2, 10–11), Krhov (16), Míchov (6), Skalice (4, 5, 13), Svitávka (15), Šebetov (3), Vanovice (7, 8). Spony: Skalice (17), Kladky (18–20), Krhov (21). Závěsek: Skalice (22).

a uložených ve stavebních jamkách o průměru 0,25–0,4 m. Menší zahluobené objekty nacházející se v jejím prostoru a v její blízkosti jsou patrně se stavbou současné a patřily k technicko-provoznímu vybavení stavby, zejména pec v jihozápadním rohu s vanovitě zahluobenou spodní částí, s předpecní jámou a se zásobní jámou v severozápadním rohu. Celou stavbu můžeme interpretovat jako rozměrnou sídlištní povrchovou stavbu s tříprostorovým členěním, v jehož rámci je dobře rozlišitelná pracovní část domu v západní třetině jeho půdorysu. Je problematické najít konkrétní analogie ve světě téže kultury. Dlouho chyběly na Moravě jakékoliv další podobné nálezy, které přinesly až velké liniové stavby na přelomu tisíciletí. Byla to plocha sídliště a pohřebiště ze střední a mladší doby bronzové v Přáslavicích na Olomoucku, která poskytla další důležité nálezy a srovnání (Šabatová 2000, 2004). Složitější konstrukční uspořádání mají častěji kúlové domy v prostředí kultury středodunajských popelnicových polí, konkrétně kupříkladu v Lovčičkách (Říhovský 1982). Stejný kulturní i hospodářský základ obou kultur na Moravě včetně téhož přírodního prostředí a podnebí snad dovolí předpokládat i obdobné sídelní formy přinejmenším ve starším úseku vývoje.

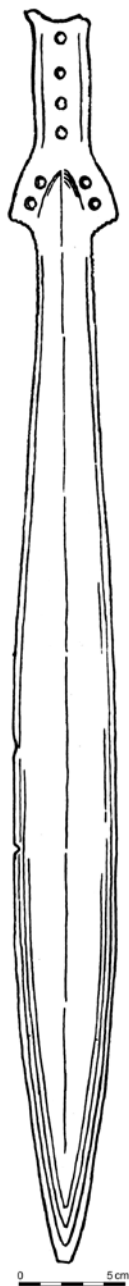
Sídliště v jižní části intravilánu Bořitova je – díky své v současnosti exponované poloze – narušováno průběžně při stavebních zásazích. Při nich byly postupně prozkoumány na tři desítky sídlištních objektů, ve všech případech zásobní jámy. Ty ovšem byly důležitou součástí sídlištní ekonomiky a nebyly vždy po skončení své funkce zaplňovány jen odpadním materiálem z okolních domů. Hluboká a členitá rituálnost celé kultury, projevující se přísným a očistným ritem při pohřbívání, se o to více musela stát běžnou součástí života. Její projevy zasahovaly nejen běžnou denní činnost, ale hlavně sezónně konané obřady, kde byla nutností opakovaná rituální činnost.

Součástí přípravy pole a zrna na setí, sklizně a uložení „požehnané“ úrody právě do těchto malých sil byly patrně obřady, jejichž průběh budeme jen těžko rekonstruovat. A asi také ukončení jejich praktické funkce probíhalo rituálně. Výjimečné postavení zásobnic naznačují nespálená lidská těla, někdy také neúplná nebo jen jejich části, uložená po skončení funkce do těchto objektů (jev dobře známý i z okolních kultur popelnicových polí, stejně jako ze starších kultur doby bronzové). Při záchranném výzkumu v Bořitově byla

v r. 1995 prozkoumána spodní část zásobní jámy, v jejímž obsahu byly mimo jiné objeveny 2 kamenné kadluby, žárem prošlá a částečně deformovaná keramika, která byla společně s horní částí velkého hliněného mísovitého oltáříku do jámy vhozena v plném žáru (okolní hlína se na povrch keramiky přímo napekla a zrůžověla). Nádoby byly vystaveny vysokému žáru až po původním (redukčním) vypálení při výrobě, kdy získaly téměř černý povrch (v případě mísy i tuhovaný), který se při druhotném přepálení (oxidačním) na otevřeném ohni vypálil do cihlově červené, nádoby praskly a jejich tvar částečně destruktoval. Stejně stopy vysokého žáru nesou i fragmenty oltáříku, který byl vystaven patrně stejnému ohni. Nabízí se interpretace zápalné obětiny na oltáříku, kdy byly nakonec pozůstatky obřadu smeteny doslova ještě žhoucí do zásobní jámy (zdá se také, že všechny hmotné součásti obřadu byly záměrně ničeny). Podobné oltáříky byly objeveny jak při výzkumu ve Skalici nad Svitavou, tak i v Uhřicích na Malé Hané, kde byla mezi fragmenty oltáře (výkopcem nerozpoznaným) nalezena rovněž přepálená nádoba (Trňáčková 1958, 36–8). V oblasti centrální Hané je obdobným oltářem i nález z Unčovic, interpretovaný výkopcem ovšem jinak (naposled Dohnal 2004, obr. 7) a z mladšího období kultury lužických popelnicových polí nález celého exempláře z Palonína (Nekvasil, nepublikováno, jáma 433).

Záchranný výzkum, který proběhl při výstavbě agrochemického centra v trati „Nivy“ ve Skalici nad Svitavou v několika sezónách od r. 1979 (viz příslušné pasáže v kapitolách o starší a střední době bronzové), přinesl zatím největší prozkoumanou sídlištní plochu v Boskovické brázdě (přibližně 6 ha), i když i ta je jen zlomkem z celkové rozlohy tohoto zjevně centrálního sídliště. Jeho celkovou rozlohu je možno zběžně a s rezervou odhadnout na 25 ha. Nachází se na výrazné sprašové návěži ukončené svahem s jihovýchodní orientací, který v tomto místě poměrně prudce přechází do údolní nivy pravého břehu řeky Svitavy (dnes je řeka vzdálena přibližně 0,5 km, dříve ovšem mohl být svah volně obtékán řekou). O lokalitě se zmiňuje již J. Knies (1904, 166), v meziválečném období zde provedli omezený výkop muzejníci z Boskovic a někdy v té době zde prováděl své výzkumy D. Tichý, který své nálezy uložil do někdejšího muzea v Kunštátě (dnes v MZM v Brně). Tichý ovšem zaměřil své výkopy na doklady mladšího osídlení z doby římského císařství, z doby bronzové je zmiňována pouze superpozice objektu ze střední a pozdní doby bron-

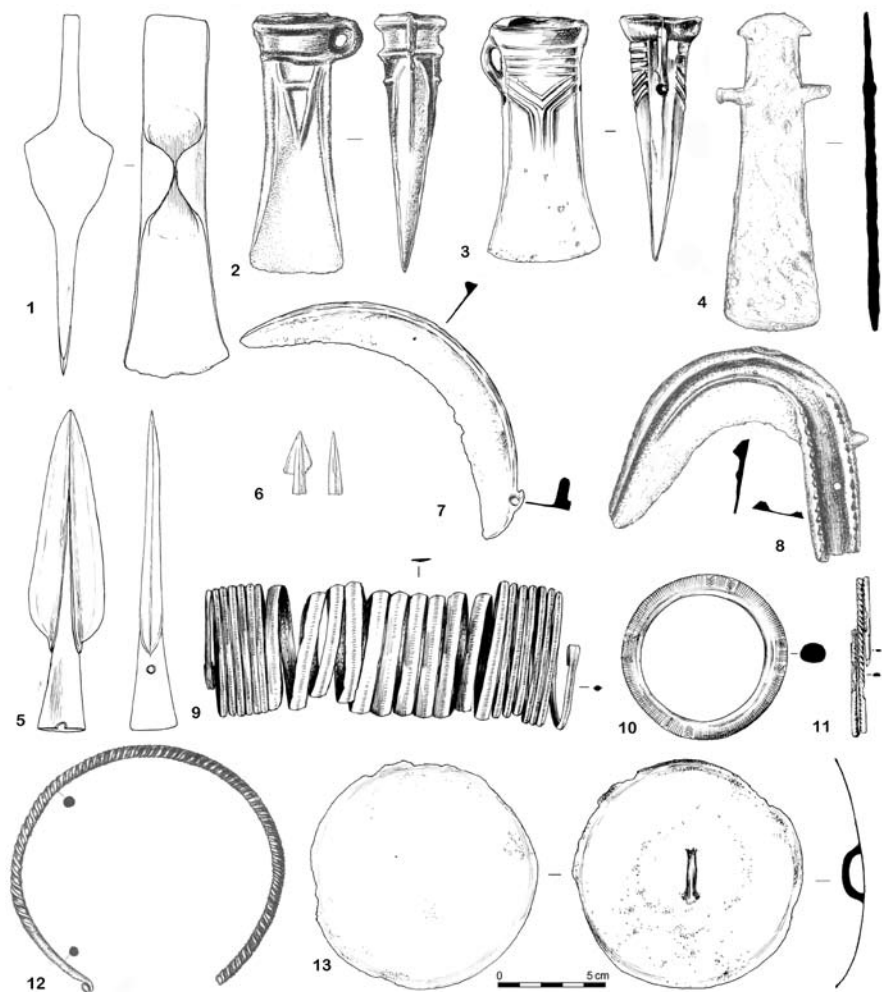
zové (Tichý 1942). Na lokalitě byly tehdy získány sběrem i 4 zlomky kovoliteckých kadlubů, dnes ovšem ztracených. Při shora uváděném záchranném výzkumu byly od 70. let prozkoumány téměř dvě stovky archeologických objektů, z nichž asi sto čtyřicet patřilo kultuře lužických popelnicových polí. Tyto a ostatní pravěké objekty se nacházely na ploše a při hraně svahu, na svah k říční nivě sbíhaly jen objekty z doby římské. V areálu pravěkého osídlení nad svahem se díky velmi dlouhému a intenzivnímu osídlení provázenému stavební a hospodářskou činností vytvořila výrazná kulturní vrstva o síle přibližně 0,5 m, při hraně osídlené plochy v nejpříhodnějších místech až 1,2 m. To byla také příčina velmi špatného dochování kúlových a jiných povrchových staveb (stopy nejstarších staveb byly poničeny následující výstavbou a mladší stavby už byly zahlabovány do stále mocnější kulturní vrstvy). V místech nejhustějšího osídlení v jižní části lokality nebyly zachyceny ani části nadzemních objektů, pouze ojedinělé jamky po kúlech. V severní části zkoumané plochy byly jejich doklady početnější, jednotlivé stavby ale nebyly úplné, překrývaly se, poškozovaly jedna druhou a především nebylo možné – vzhledem k polykulturnosti lokality a charakteru povrchových staveb (z nichž se dochovaly jen kúlové jamky většinou bez nálezů) – spolehlivě provést jejich přiřazení ke konkrétním kulturám. Kulturní vrstva byla při výzkumu odstraněna a byly – i vzhledem k časovým možnostem (v první etapě r. 1979 byl pro plochu 5 ha stanoven nepřekročitelný limit necelých dvou měsíců) – zkoumány až objekty, které se zahlabovaly do sprašového podloží a které slibovaly uzavřené celky. Ve valné většině případů (140) to byly zásobní jámy. Jejich tvary a velikost se mezi sebou liší patrně podle účelu využití, v rámci jednotlivých skupin je ale patrná až jednotná norma. Rozlišujeme mezi nimi jámy mísovitého, válcovitého a kuželovitého tvaru (jako jsou známy z většiny kultur popelnicových polí). Objekt LXXIII prozkoumaný na Hradisku u Obrán (hradisko kultury středodunajských popelnicových polí, Adámek 1961) měl ve svém dně zahloubeny zásobní jámy všech tří uvedených profilů, což podporuje spíše představu jejich různého účelu. S nálezy z nejstaršího období kultury lužických popelnicových polí se objevují (zatím jen ve Skalici) jámy hruškovitého tvaru. Někdy nesou zásobní jámy i doklady po dalších úpravách na povrchu (kúlové jamky souvisící patrně se zastřešením), nebo ve dně, příp. ve stěnách – zde zase dokládají

Obr. 49. Meč
s jazykovitou
rukojetí nale-
zený v Jevíčku.

stopu další konstrukce usnadňující vstup do sila. Výjimečně byla zjištěna současná kombinace dvou zásobních jam – kuželovitá jáma měla ve svém dně vyhloubenu ještě další zásobní jámu opět kuželovitého tvaru s velmi úzkým vstupem a se stopou po kůlu přístupové konstrukci do 1,7 m hlubokého spodního sila (obj. 33/79). V tomto velmi nestandardním případě můžeme hledat důvod takového řešení ve snaze utajit část zásob uložených ve spodním silu. Podobnou konstrukci má zásobní jáma XXX z Lovčiček na Vyškovsku z prostředí kultury středodunajských popelnicových polí; i zde je její výskyt ojedinělý (Říhovský 1982, obr. 14). Již v souvislosti s popisem výzkumu na dálnici u Býkovic jsme zmínili nález zahluobeného obydlí – polozemnice. Obdobné objekty jsme odkryli i na sídlišti ve Skalici. Je to nejméně 5 objektů odkrytých v r. 1979 – obj. 8, 24, 29, 42 a 77/79. Obj. 8 o rozměrech 1,95 x 3 m a hloubce 0,7 m měl ve svém dně kruhovou jamku o průměru 0,8 m a zahluobení 0,1 m; podobný byl objekt 24 (1,7 x 2,8 m, hl. 0,6 m) s nepravidelnou jamkou 0,9 m a hl. 0,16 m. V obou byly zjištěny nálezy ze samého počátku kultury, v keramické náplni ještě s mohylovými prvky z předchozího období. Objekt 29 o rozměrech 2,05 x 2,6 m a hloubce 1,2 m je obdobného datování ze staršího úseku vývoje kultury. Objekt 42 (2,6 x 2,9 m, hl. 0,7–1,4 m) měl na dně dvě různě hluboké propojené části úrovně dna; nálezy jej datují do závěru lužického úseku vývoje. Podobně je datován i objekt 77 o rozměrech 2,3 x 2,4 m a hloubce 0,6 m, který měl ve svém jihovýchodním rohu ještě zahluobenou zásobní jámu o hloubce 1,2 m. Z objektu pochází zlomek mazanice omítky líčené bílou a hnědočervenou barvou, který ještě zdůrazňuje představu stavby jako obytného objektu.

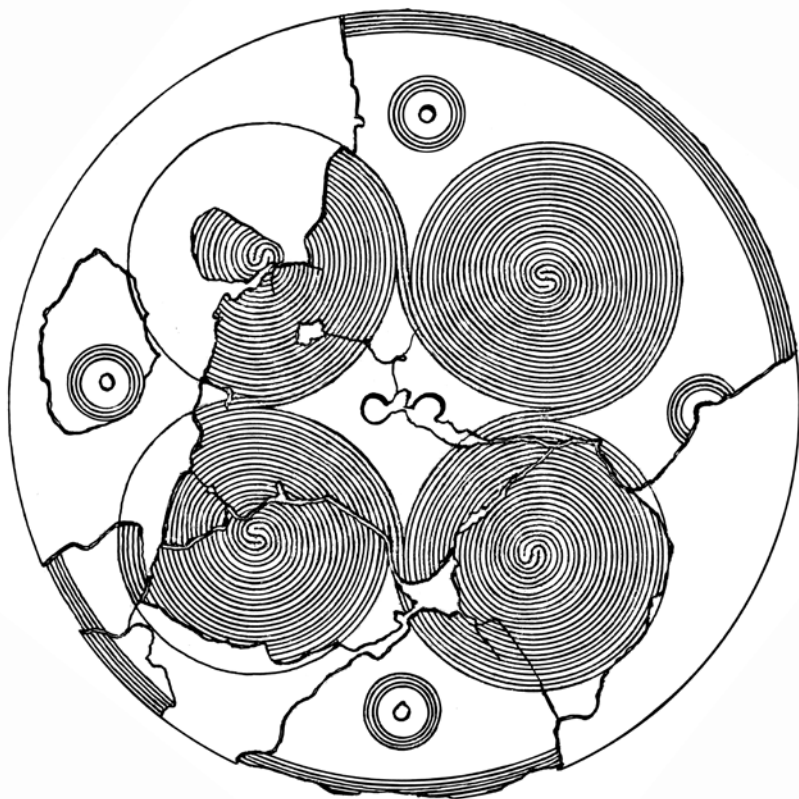
V kulturní vrstvě jižní části skalického sídliště byla odkryta také 2 rozměrná ohniště, konstruovaná na vrstvě keramických střepů, sloužících jako tepelný kondenzátor. Na jednom z nich byl nalezen slitek bronzu a část odlévacího kadlubu. Pozornost si zaslouží také

Obr. 50. Zbraně, nástroje a ozdoby kultury lužických popelníkových polí. Sekery (1–4), kopí (5), šipka (6), srpy (7–8), nápazník (9), náramky (10–11), nákrčník (12), faléra (13). Borotín (10–11, 13), Drnovice (2, 8, 12), Míchov (1, 5), Svitávka (6), Šebetov (4, 7), Vanovice (3, 9). Vše bronz, č. 4 železo.

již zmíněná skupina nálezů, které označujeme jako technické a kultovní a které jsou vyrobeny z mazanice – hlíny s příměsí organických částí rostlin (především plev a slámy), které se při vypálení rozložily. Praktické využití patrně měl mísovitý pekáč (o průměru 0,6 m a výšce stěn 0,15 m). Ostatní výrobky z mazanice nesou téměř vždy doklady obnovovaného bílení povrchu vápenným nátěrem a pravidelně se objevují v nálezovém prostředí, které kládeme do souvislosti s ritem. Na prvním místě to jsou již několikrát zmíněné hliněné oltáře, které mají tvar ploché nebo mělké mísy na kónické duté nožce. Jejich horní části jsou rozměrné (průměr od 0,7 m až 0,9 m) a jejich okraje jsou u všech dochovaných kusů vždy jinak profilované. Zčásti rekonstruovaný exemplář z obj. 13/79 má ve svém vzhůru vytaženém okraji prožlabení (výlevku?). Spodní kónické podstavové části se ve stejném objektu nenašly; můžeme je spojit s kónicky profilovanými zlomky s vápenným nátěrem z jiných objektů z lokality. Z jámy 2 z Uhřic zachráněné Z. Trňáčkovou v r. 1958 se dodatečně podařilo zrekonstruovat několik částí exempláře, které umožňují téměř úplnou kresebnou rekonstrukci. Horní talířovitá část je jen velmi mírně ke středu prohnutá (průměr 0,7 m) a je velmi masivní; kónická až mírně soudkovitě zaoblená spodní dutá část bez vlastního možná zesíleného podstavového ukončení je naopak odlehčená (výška celé zachované konstrukce je přibližně 0,35 m – tedy poměr průměru horní části k celkové výšce je 2:1). Všechny exempláře z Boskovické brázdy i z centrální Hané (Unčovice) pochází z nejstaršího období kultury lužických popelnicových polí a především keramika je provázející nese ještě výrazné prvky předchozího vývoje ve střední době bronzové. Můžeme je spojit – podobně jako patrně ostatní mazanice konstrukce a pečlivé úpravy a výzdobu ohnišť – se severní podunajskou částí Karpatské kotliny, kde nacházíme jisté analogie kupř. v Tószeku (Banner – Bóna – Márton 1959). Nepublikovaný nález téměř kompletně rekonstruovaného jednoho oltáříku a části přinejmenším dalšího z jámy č. 433 pochází z Palonína; tento exemplář je již menší (průměr horní části asi 0,3 m) a poměr horní mísovité části a celkové výšky konstrukce je opět přibližně 2:1, ale pochází již z mladšího období (HA) a prokazuje dlouhé přetrvávání těchto praktik a snad i kontakty s oblastí, kde byly tyto rituály běžné. Do kultovní sféry ještě patří kruhové prstence s vápennými nátěry a někdy s plastickou výzdobou (o prů-

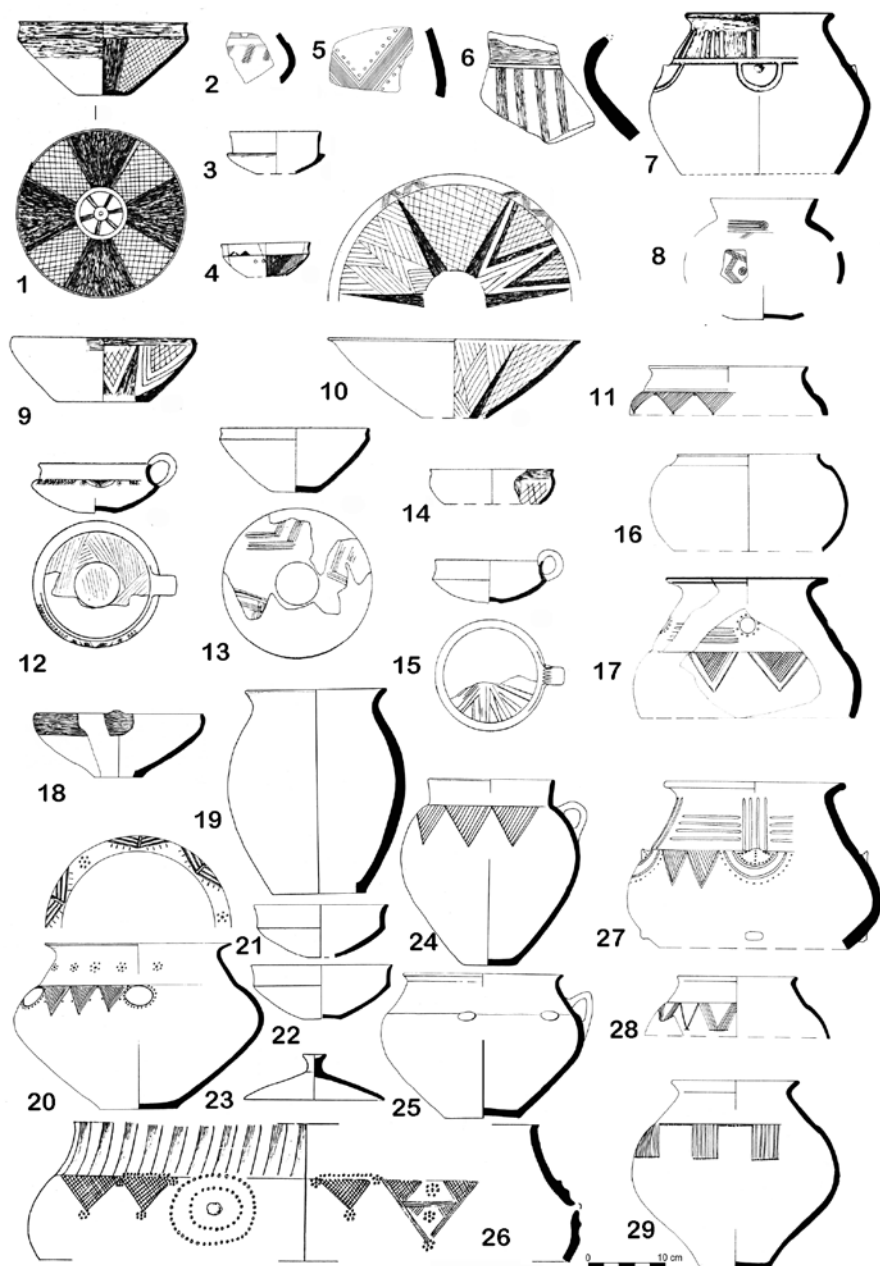
měru necelých 0,4 m) a patrně i rozměrné a opět líčené diskovité kouče (o průměru až 0,8 m), které se téměř vždy nalézají s oltáříky – není tak vyloučena jejich provázanost. Již zmiňované mazanice konstrukce se objevují v nálezovém prostředí se stopami ohně a bývají v něm často zastoupeny většinou jen ve zlomcích tyto předměty: jehlancovitý podstavec k ohništi (někdy interpretován jako textilní závaží), zrnatka, kadlub, někdy až velké množství druhotně v ohni přepálené keramiky, amorfni kus ohněm vypálené hlíny, keramické kolečko ze střepu nebo model kola se středovým otvorem (všechny tyto modely kola ze Skalice byly nalezeny jen v objektech s mazanice konstrukcemi) a rozlamané bronzové předměty (v obj. 64/79 jich bylo deset!).

Obr. 51. Bronzová faléra zdobená slunečními symboly z Velkých Opatovic (rekonstrukce).

Na skalickém sídlišti nebyly objeveny žádné stavební jámy – hliníky, typické např. pro neolit a obecně především pro povrchové kůlové stavby se stěnami tvořenými často prutovým výpletem omítnutým z obou stran hliněným mazanicevým materiálem. Jednak patrně zcela dostačovala kubatura hlíny vytěžená při hloubení zásobních a jiných objektů, jednak je to údaj nepřímo svědčící o převládající celodřevěné konstrukci zdejších domů; rovněž byla prozkoumána jen malá a okrajová část z celého sídliště (v Paloníně objekty interpretované jako hliníky jsou a jsou běžné i v podunajském kulturním prostředí).

Vývoj sídliště v jednotlivých vývojových obdobích kultury naznačuje časové zařazení obsahu jednotlivých objektů: z celkového počtu 140 zásobních jam je možno zařadit do lužického úseku vývoje 114 jam, do slezského 24 jam a do nejmladšího halštatského jen 2 zásobní jámy (zásobní jámy se – oproti obydlím – s postupem vývoje konstrukčně nemění a neměly by proto příliš situaci zkreslovat). Jak počty naznačují, patrně došlo ve slezském období a v následujícím období halštatském k redukci počtu obyvatelstva na sídlišti (obdobnou situaci naznačují i ostatní, méně reprezentativní odkryvy v oblasti). Musíme počítat ale s odsunem části obyvatel na nově vznikající hradiska, která plnila svoji funkci i v halštatském období (Smrž – Štrof 1973). V případě sídliště na „Nivách“ je patrný i jiný důvod: sídliště nebo alespoň jeho část se posouvá v rámci mikroregionu o několik set metrů jižněji na protější břeh potoka, na svah mírného a nevysokého návrší Hradisko, ležícího již v intravilánu Skalice. Pomístní název naznačuje mladohradištní opevněnou lokalitu, příležitostný sběr v zahradách na temeni přinesl halštatskou keramiku, stopy případného terénního opevnění možná skrývají zahradní terasy. Na severním svahu návrší bylo při výstavbě vodovodu a při budování rodinného domu prozkoumáno asi deset zásobních jam a zahloubená polozemnice, vše z halštatského úseku vývoje. V tomto případě – blízkost nově vzniklého opevněného centra mikroregionu – by posun většiny obyvatel z původního sídliště vysvětloval. Známe však i jiné případy: posun sídliště jen o 200–300 m k severu z bořitovské trati „Perná“ do katastru Krhova, do trati „Nivky“. Obě sídliště jsou vzdálena přibližně 500 m západně od hradiska na Malém Chlumu, osídleném současně s oběma sídlišti. Nejsou však tím typickým sídlištěm pod úpatím hradiska, tím je jiné čistě halštatské výrobní sídliště přímo pod

Obr. 52. Keramika platěnické fáze, Bořitov (4, 18, 28–29), Boskovice (8, 14), Jevíčko (20–26), Krhov (1, 7, 9–10, 16), Obora (2, 12–13, 15), Skalice (5, 19), Velké Opatovice (3, 6, 11, 17, 27).

jižním a východním úpatím Malého Chlumu u Hutě sv. Antonie v katastru Obory. Podobně známe v blízkosti „Mořicova dvora“ v katastru Šebetova nové halštatské sídliště; další místní posuny naznačují situace zjištěné D. Víchem v severnější části Boskovické brázdy (2010).

Hradiska

Jsou to opevněná a terénem znepřístupněná sídliště s vícero funkcemi, která ve své době byla součástí sídelní sítě a její oporou. Téměř všechna byla v posledních desetiletích alespoň sondážně zkoumána nebo přímo objevena a tyto výsledky umožňují formulování již obecnějších závěrů pro oblast Boskovické brázdy. Také jsou vzhledem ke své nápadnosti v terénu rozpoznána snad všechna (?).

Biskupice, „Hrubé kolo“

Hradisko se nachází na vrcholu kopce Homola a má nejvyšší bod 455 m n. m. Je součástí východního okraje Boskovické brázdy. Rovná plocha hradiska má rozlohu asi 0,7 ha a výrazné opevnění ji odděluje od sníženého okolního terénu. Od něho je plocha hradiska oddělena na východní straně výrazným příkopem, v současnosti ještě až 1 m hlubokým. Do údolí spadá prudký severo- a jihozápadní svah bez patrných stop opevnění. Poprvé lokalitu uvedl do literatury J. Mackerle (1948, 15 a nestránkovaný plánec). Dosud zde ale nebyl proveden výzkum a na základě nevýrazných nálezů pravěké keramiky byla lokalita kladena do halštatského úseku kultury lužických popelnicových polí (Mackerle, Smrž 1975, 38) nebo se uvažovalo o jejím středověkém opevnění (Plaček 2001, 96–97). Drobnou sondu do zásypu příkopu provedl v rámci soupisu hradisek popelnicových polí na Moravě V. Dohnal, nevýrazné nálezy zařadil obecně do doby popelnicových polí (Dohnal 1988, 22, 24). I v r. 1998 byly sběrem získány podobné nálezy (Čižmář, M. 2004, 81). Dosud ostře formované zásahy v terénu a drobné terénní prvky zejména v jižní části lokality ale opravdu připouští i středověké využití polohy, byť tuto představu zatím nepodporují nálezy (části příkopů Hradiska u Velkých Opatovic byly snad rovněž později prohlubovány; zde konkrétní nálezy dokládají využití plochy hradiska ve střední době hradištní a sondáž přinesla i středověkou keramiku (Štrof 1987, 25).

Obr. 53. Boskovice – Hradní kopec, pohled od východu. Foto A. Štrof.

Boskovice, Hradní kopec

Opevněné hradisko bylo zjištěno autorem v r. 1979 na východním okraji táhlého Hradního kopce s max. výškou 487 m, kde byly pravěké terénní reliktů dosud považovány za součást středověkých a novověkých opevnění předsunutého obranného systému boskovického hradu a pevnůstky „Bašta“. Vlastní plocha hradiska o rozměrech 200 x 50–100 m má rozlohu o málo větší než 1,5 ha. Sondáž v r. 1980 prokázala osídlení kultury lužických popelnicových polí ve slezské a platěnické fázi (Štrof 1984, 83). Mimo novodobého opevnění „Bašty“ se na severním obvodu vrcholové plošiny nachází pravěký obvodový val se zbytky příkopu, lemující vrstevnici 475 m, přičemž dnešní výška valu je až 3 m. Na 4 místech navazují na val polokruhovitě výběžky, připomínající mladší bastiony. Na jižní straně nejsou stopy opevnění patrné, jsou zde ale také nejprudší svahy. Sondážně byla zkoumána výrazná kulturní vrstva u severního a východního obvodu valu o síle až 0,85 m, vlastní kamenitý až kamenitohlinitý val, příkop před ním a další nižší val po jeho obvodu níže ve svahu (navršený patrně z vykopaného materiálu) zkoumány nebyly.

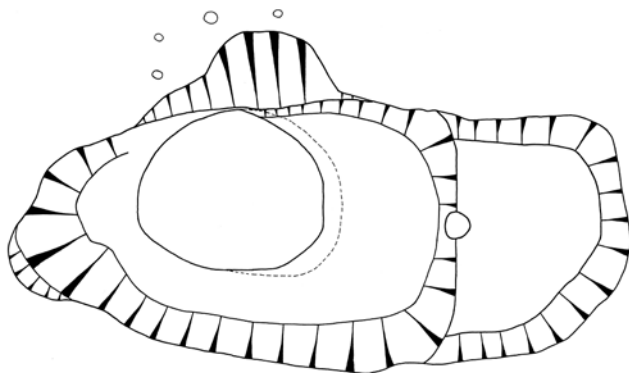
Kladky, kóta 487

Hradisko objevil v r. 2010 D. Vích, který lokalitu také popsal a s pomocí amatérských detektorářů kovů povrchově prozkoumal. Leží v údolí říčky Nectavy (tekoucí zhruba k západu), které společně

s údolím protilehle tekoucí Romže vytváří jednu z přirozených spojnic Malé Hané a centrální Hané napříč Dražanskou vrchovinou (např. Šimek 1958, 154; ten zde dokonce upozorňoval na nálezy laténských mincí ve Džbelu a na staré sejpy snad po rýžování zlata). Bezejmenná ostrožna s hradiskem o rozloze téměř 2,5 ha tak společně se severněji položeným Oberskem u Lechovic v údolí Třebůvky kontrolují obě možná propojení s centrální oblastí kultury lužických popelnicových polí na střední Moravě. Ostrožna je nad údolím převýšena zhruba 80 m, její nepřítis členitá plocha je skloněna k jihu. Z východu je sedlem propojena s okolním masivem, ostatní strany tvoří strmé svahy. Násep valu je patrný po celém obvodu v různých stadiích dochování, nejvýraznější je na východním obvodu, kde lze také očekávat vchod z přístupnějšího sedla. Nalezená keramika patří do slezské fáze kultury lužických popelnicových polí. Spolupráce s detektoráři přinesla také velké množství jednotlivě nalezených bronzových předmětů a 5 depotů (výjimečné jsou rozhodně dvě spony typu Gamów-Práčov a jedna typu Křenůvky-Domaniža (Vích 2012).

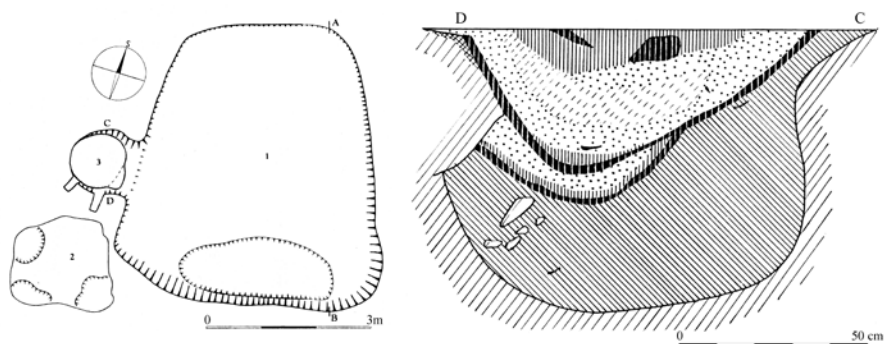
Krhov-Obora, Malý Chlum

Opevněné hradisko o rozloze přibližně 1,5 ha se nachází na vrcholu osamocené kopce typu stolové hory Malý Chlum s nejvyšším bodem 489 m. Svahy jsou prudké, relativně nejmírnější je jižní svah. Temeno tvoří oválná plocha 225 x 85 m, svahy i zčásti temeno kopce jsou poničeny těžbou písku a opuky; nejvíce lokalitu poničil lom

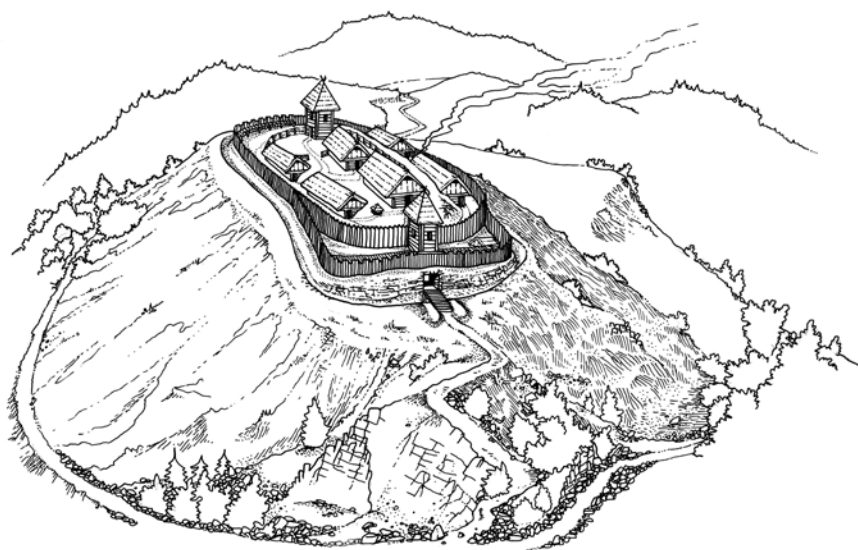

Obr. 54. Půdorys sídlištního objektu, Obora – Pod Chlumem.

přímo na temeni a písečník, který odtěžil většinu východního svahu. Až na menší úseky je zřetelný násep valu, který obepíná při hraně celou plošinu, níže ve svazích jsou stopy dalších úprav a opevnění. Nejvíce je jich patrné na nepřístupnějším jižním svahu, jehož horní část je skoro celá terasovitě upravena (některé z těchto úprav snad souvisí s pozdějším zemědělským využíváním těchto ploch, část jich

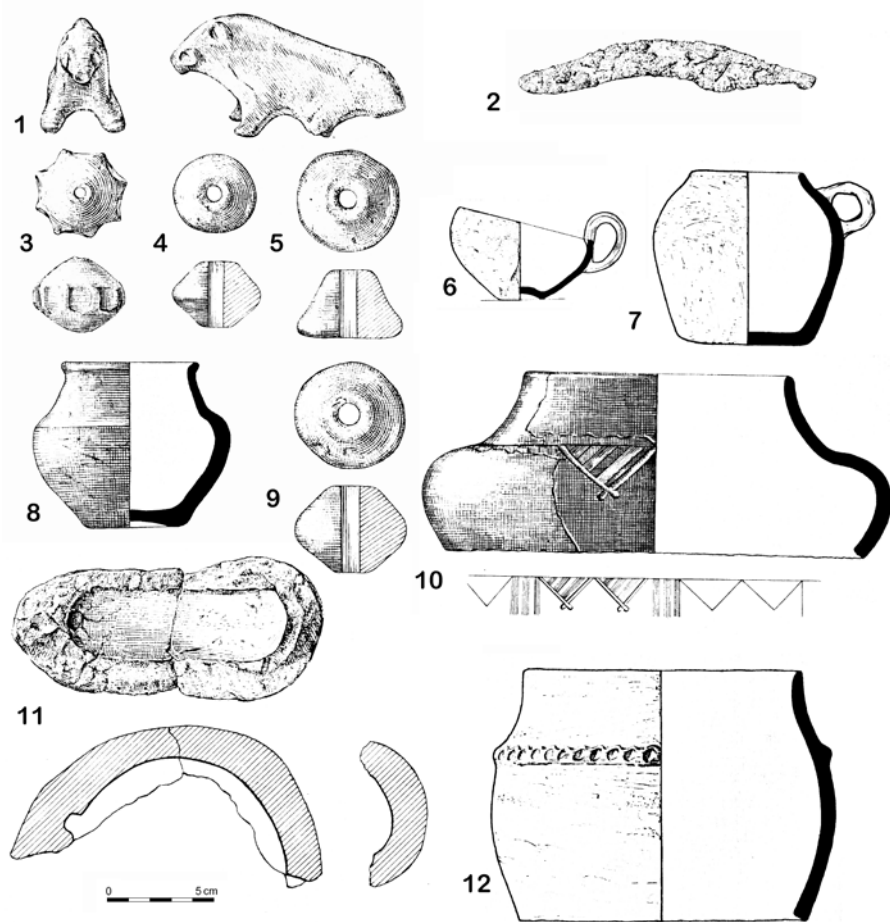

Obr. 55. Kovolitecká dílna pod Malým Chlumem.

Obr. 56. Idealizovaná rekonstrukce hradiska Malý Chlum v nejmladší fázi osídlení v platěnické fázi. Pohled od západu. Kresba P. Kos.

však zřetelně navazuje na pravěké zásahy na ostatních svazích, kde již zemědělské využití nebylo možné. Těchto zhruba pět terasovitých stupňů je nejnižší ve svahu obepnuto zřetelným náspem dalšího valu, který je zhruba uprostřed jižního svahu přerušen, a obě jeho ukončení se krátce přesahují – zřetelný vstup do linie opevnění (na jižní svah ostatně kladou přístup do hradiska všichni, kdo se lokalitou za-

Obr. 57. Kovolitecké sídliště pod Malým Chlumem. Keramická plastika medvěda (1), keramické textilní přesleny (3–5, 9), keramika (6–8, 10, 12), železný nůž (2) a hlíněná odlévací forma (11).

Obr. 58. Výzkum vstupní partie na jihozápadním okraji obvodu hradiska Krhov – Malý Chlum. Foto A. Štrof.

Obr. 59. Výzkum opevnění na severním obvodu hradiska Krhov – Malý Chlum. Foto A. Štrof.

bývali). Na východním svahu je ještě pod obvodovým opevněním temene další terénní vlna, která přechází na severovýchodním svahu ve zřetelný násep. Ten je dále v prudkém severozápadním svahu přerušen asi 10 m širokým úsekem, pod nímž jsou ale níže na vrstevnici další 2 krátké výrazné náspy. Osídlení z pravěku zjistil již v r. 1882 J. Knies (1902a, 59–61), který kopal na několika většinou neurčených místech (sám blíže uvádí pouze nález ohniště pod hranou plošiny na jižním svahu) a zjistil v až metrových kulturních vrstvách nálezy kamenné industrie, drobné bronzové předměty a keramiku „*obřanského rázu*“ (slezská fáze kultury lužických popelnicových polí). Drobné a nepublikované výkopy zde provedl D. Tichý a V. Kočířík z kunštátského muzea, jejich nálezy se ale bohužel ztratily (zmiňuje je J. Mackerle – mimo keramiku i bronzovou spirálu, roubík s tulejí a jehlici neurčeného typu – 1952, 46; i J. Skutil se zmiňuje o nálezu zlomku bronzové spony – 1931, 46). Ztratila se i místní školní sbírka z Obory.

Proto byly provedeny v letech 1982 muzeem v Boskovicích sondy u severního a jihozápadního obvodu hradiska; posledně zmíněná se pak rozrostla v odkryv vstupu do hradiska a jeho opevnění trvajících několik let (Štrof 1984, 82–85, obr. 34–37, tab. 16–18; 1990 I: 4–22).

Lechovice, „Obersko“

Hradisko leží v poloze vysunuté k východu z Boskovické brázdy v údolí Třebůvky. Nachází se na ostrožně nad říčkou a jejím soutokem s bezejmenným potokem ve výšce 340–360 m. Výrazný, až 4–5 m vysoký val s příkopem obíhá obvod hradiska (až na východní část, kde na sídlištní plochu navazuje ostrý svah) o rozměrech 340 x 80 m a rozloze asi 2,3 ha. Opevnění se na západním okraji hradiska lukovitě prohýbá a v jeho středu se patrně nacházel původní vstup (Čižmář, M. 2004, 164–165).

Lokalitu již v r. 1885 popsal J. Havelka, v r. 1929 provedl na dvou místech průkop valem H. Moravek (1931); z drobných sondáží a sběrů většinou amatérů pochází další soubory nálezů (především keramiky). Je zde zastoupena jak slezská, tak platěnická fáze kultury lužických popelnicových polí (Moravek, Abb. 4).

Moravská Třebová, zámek

Vyvýšenina o výšce 350 m s areálem dnešního zámku v Moravské Třebové byla opevněným hradiskem v době kultury lužických popelnicových polí, konkrétně v jeho pozdněbronzové slezské fázi. Nasvědčuje tomu výsledek záchranného výzkumu středověkého a renesančního zámeckého příkopu, při němž objevil J. Hudec v r. 1997 příkop pravěkého hradiska (Čižmář, M. 2004, 182). Další konstrukční prvky opevnění neznáme, neznáme ani velikost opevněné plochy. Hradisko leží na samém severním okraji sídlištní oblasti v době kultury lužických popelnicových polí, plnilo pravděpodobně jako jiná okrajová hradiska Boskovické brázdy mj. obzvláště funkci strážní.

Skalice nad Svitavou, Hradisko

Již v souvislosti s osídlením v katastru v poloze „Nivy“ byla zmíněna možnost existence opevněného hradiska v této poloze, na jejíž svah se v halštatském období posunuje osídlení. Sběrem byla i v zahradách na temeni lokality zjištěna nevýrazná keramika z platěnické fáze kultury lužických popelnicových polí a opevnění snad můžeme hledat v terasách a v terénním převýšení především v jihovýchodní části návrší. To má protáhlý tvar s terénem skloněným k severu a s nejvyšším bodem 341 m. Plocha předpokládaného hradiska je asi 0,5 ha (Štrof 1985a, 95; 1993). V současnosti je již lokalita součástí jižního intravilánu obce.

Sudice, Zadní Vejštice

Hradiště východně od známější lokality Vejštice z mladší a pozdní doby kamenné (uváděné dříve rovněž mylně pod katastrem Vážany) má nadmořskou výšku 440 m a plochu asi 0,5 ha. Nejlépe je přístupné sedlem z východní strany, kde je dodnes patrný násep valu a příkop; postupně se směrem k západu vytrácející. Z jižní strany není opevnění patrné, zde také plocha hradiska přechází v prudký svah. Patrně zemědělskou činností byly zahlazeny stopy opevnění i ze západní strany. Lokalitu objevil v r. 1971 J. Šrot, který ji – podobně jako západněji položenou Vejštici – datoval do pozdní doby kamenné (což ostatně potvrzují i povrchové sběry autora). V r. 2001 zde provedli u východního okraje plochy drobnou sondáž M. Čižmář

a M. Šmíd, kteří zde získali ještě i keramiku z platěnické fáze kultury lužických popelnicových polí (Čižmář, M. 2004, 237). O existenci hradiska z doby kultury lužických popelnicových polí na Vejšticí hypoteticky uvažoval Z. Smrž (1975, 37).

Svitávka, Hradisko

Návrší Hradisko leží ve strategicky velmi exponovaném průsečíku údolí brázdy a toku řeky Svitavy, kteréžto oba prvky byly samy o sobě komunikačními tepnami a zřetelně plnily tuto úlohu již v pravěku. Velmi výrazná je kulturní a interkulturní funkce svitavského údolí z hlediska propojení této části Moravy a východu Čech. Hradisko je zalesněné návrší protáhlé ve směru východ–západ, z východní strany je napojeno na okolní terén strmým svahem. Svahy jsou prudké, především jižní a severní (až 40–45 stupňů), protáhlá vrcholová plošina o max. rozměrech 85 x 20 m (plocha 0,15 ha) má kótu 390 m. Ve východní části jsou trosky barokní kaple. Přístup byl nejsnadnější z východní strany, zde bylo také téměř ve všech obdobích nejvýraznější opevnění. Lokalitu objevil a uvedl do literatury J. Knies (1904, 178–180). Provedl zde výkop, na základě něhož zjistil mladohradištní a středověké osídlení lokality. V r. 1978 a v následných letech zde R. Procházka a autor provedli zjišťovací výzkum, který potvrdil předchozí zjištění a začal odkrývat základy středověkých hradních staveb na plošině (Štrof – Procházka 1980). Až od r. 1981 se výzkum nasměroval na svahy a hrany svahů, kde bylo zjištěno polykulturní osídlení a opevnění lokality v pravěku (Štrof 1984, 1990, 22–39). Výzkum pak pokračoval s malou přestávkou do r. 1991. Zjistil, že při stavbě středověkého hradu byly z plošiny odstraněny pravěké vrstvy, ty se dochovaly pouze na svazích. Bylo zjištěno osídlení kultur lengyelské, jevišovické a únětické, osídlení a opevnění věteřovské kultury, stejně tak osídlení a opevnění středodunajské mohylové a osídlení (?) slezské fáze kultury lužických popelnicových polí, osídlení laténské, osídlení a opevnění mladohradištní, středověký hrádek a nakonec z jeho ruin postavenou barokní kapli. My si zde budeme blíže všimnat osídlení z doby bronzové. Velmi výrazné stopy zde zanechala věteřovská kultura starší doby bronzové (vrstva E). Ve výrazných vrstvách osídlení a opevnění byly přimíseny i doklady starších osídlení lokality, ze starší doby bronzové se objevovaly

zlomky keramiky předchozí únětické kultury. Vzhledem k nálezovým okolnostem nemůžeme říci, zda bylo v době osídlení únětickou kulturou návrší také opevněno (nemáme pro to žádný doklad). Naopak zcela zřetelně je doloženo výrazné opevnění hradiska v době osídlení věteřovskou kulturou. Na hraně svahu byla vybudována hradba s čelní kamennou zdí, která zpevňovala kamenitohlinitý násep nasypané hradby za ní. Hradba velmi pravděpodobně obíhala celý obvod plošiny. Pod patou kamenné hradby níže ve svahu byla souběžně s hradbou vybudována terasa o šířce přibližně 2 m, opět obíhající patrně celé návrší. Hradba i terasa byly přerušeny ve své severovýchodní části, kde byl spolehlivě zjištěn původní vstup do opevněného hradiska. Terasy měly svoji funkci také – ta na severovýchodním obvodu hradiska sloužila především jako přístupová cesta podél opevnění ke vstupu; patrně vzhledem k omezenému prostoru uvnitř opevnění a také patrně z bezpečnostních důvodů – byly terasy využívány při některých pracovních činnostech. Byly zde nalezeny doklady kovolitecké činnosti na dvou pracovištích po obou stranách vstupu do opevnění. Na jednom pracovišti bylo odkryto ohniště se speciálním keramickým výmazem a s lehkou hliněnou zídkou na jedné straně (mazanicí omítnutý proutěný výplet) proti sálavému žáru, na něm a v blízkosti patrně dalšího pracoviště u začátku terasy pod vstupem do hradiska zlomky hliněné formy k lití na ztracený vosk a jednostranný odlévací kadlub. Další pracoviště (východně od vstupu do hradiska) bylo vybaveno menším ohništěm s keramickým výmazem, vedle něhož byla kotlovitá jamka na vodu vymazaná jílem, kovoliteckou činností v tomto případě prokazoval keramický náustek na kožený dmychací měch a zlomky jednostranného kadlubu vymazaného grafitem. Na terasách bylo nalezeno rovněž několik desítek kamenných zrnůtek a jejich zlomků, sloužících k mletí obilí. Po destrukci opevnění se kamenná hmota opevnění sesula na terasy a na svah a dokonale tak zakonzervovala situaci.

Následně ve střední době bronzové bylo o něco výše ve svahu vybudováno nové opevnění obdobné konstrukce, tentokrát ale byla vybudována vstupní brána na východním obvodu hradiska a terasy před hradbou dosahovaly šířky 2–3 m. Osídlení již patřilo středodunajské mohylové kultuře střední doby bronzové a trvalo až do přechodného mohylovo-lužického období. Současné sídliště mohylové kultury bylo na dohled na „Nivách“ u Skalice, (po zániku opevněného hradiska

ve Svitávce pokračovalo na zdejším sídlišti osídlení dále). Návrší Hradisko bylo ještě využito v pozdní době bronzové, ve slezské fázi kultury lužických popelnicových polí, ze které zde byl odkryt žárový hrob vybavený bronzovými milodary a na velkém úseku severního svahu byly nalezeny rozptýlené části spálených lidských kostí, keramika a další bronzové předměty. Ve vrstvách z pozdní doby bronzové byl nalezen depot dvou náramků. Násilnou akci proti lokalitě dokládá více než desítka bronzových hrotů šípů. Návrší v té době mohlo mít i kultovní význam.

Velké Opatovice, Hradisko

Výrazné pravěké hradisko, známé již v počátcích vlastivědných snah, uvedl do literatury B. Popelka (1912, 46, 179). Leží na výrazném hřbetu borotínského Čihadla na západní straně Malé Hané. Poloha Hradisko je jeho nejvyšší částí. Vlastní zbytky opevnění hradiska jsou v dnes částečně zalesněném terénu velmi dobře patrný. Obvodový val je oproti vnitřní sídlištní ploše dnes vyšší až o 1–1,6 m, oproti vnějšímu terénu až o 5–6 m. Ze severní a východní strany lemuje těleso valu v určité vzdálenosti dané šířkou bermy příkop o hloubce 0,6–1,1 m. V současnosti patrný příkop je však na několika místech nedobudován a je rovněž možné, že jeho dnešní podoba v terénu není reliktem pravěkého, ale časně středověkého nebo středověkého příležitostného opevňování (viz také dále). Pravěký příkop ovšem ve své době očekáváme. Na mladší využití lokality při obranné funkci nepřímo poukazuje v regionu používaný pomístní název Hradisko, který nacházíme u terénních reliktních opevnění sloužících skutečně tomuto účelu v době hradištní nebo ve vrcholném středověku a kde se tato informace takto tradovala a dochovala. Jen pravěké opevněné lokality zde tento místní název nemají.

Obvodový val v různém stupni dochování uzavírá na severu, západu a jihu zhruba podkovovitou plochu. Na severovýchodním obvodu, kde spadá svah prudce do údolí, není dnes v terénu opevnění patrné (bylo prokázáno až výzkumem). Vstup byl buď v jihovýchodní části hradiska, kde je dnešní nově upravený přístup, nebo byl v lépe hajitelném severovýchodním obvodu hradiska. Celá opevněná plocha o rozloze zhruba 1,8 ha má nejvyšší kótu 513,8 m ve své centrální části a od ní se terén mírně svažuje všemi směry. Centrální

část je silně poškozena lomem na opuku. Schematický nákres opevnění předložil J. Mackerle (1948), popis hradiska uvedl Z. Smrž (1975, 38), obé pak ještě znovu V. Dohnal (1988, 68–69, příl. 41). Jediná zpráva o výkopu na Hradisku je nejasná. Výkop podnikli členové místního historicko-vlastivědného kroužku v 60. letech minulého stol. v jihovýchodní části hradiska; provedli i průkop valem, kde zjistili výrazné propálené vrstvy, které byly svého času označovány jako „spečené valy“ a byly považovány za pravěký způsob zpevňování opevnění (Sedlák 1969; Smrž 1975, 38).

Patrně všichni, kdo se k lokalitě kdy vyjadřovali, měli k dispozici nějaké (dnes většinou ztracené) nálezy, které často rozporuplně interpretovali. To byl jeden z důvodů, proč byla v r. 1984 provedena sondáž při jihovýchodním (sonda I) a severozápadním okraji hradiska (sonda II; Štrof 1985b, 1990). V obou téměř protilehlých částech lokality byla zjištěna obdobná situace. Byla zjištěna kulturní vrstva až 1,3 m silná, která vznikla ve dvou různých obdobích. Spodní a starší vrstva se vytvořila za obvodovou hradbou, která byla vybudována z kamenitého (sonda I) a hlinitokamenitého (sonda II) náspu bez dalších rozpoznávaných konstrukčních prvků (šířka základu opevnění v sondě I byla 1,6 m, v sondě II pak 2 m). Obsah kulturní vrstvy v obou sondách mocných přibližně 0,5 m patřil věteřovské kultuře starší doby bronzové. Především na keramice je patrné, že zdejší vývoj věteřovské kultury pokračoval ještě na počátku střední doby bronzové (na jihu Moravy již v této době probíhal krystalizační proces vzniku středodunajské mohylové kultury a vznikaly první obrysy kulturního rozdělení jihu a severu Moravy, které se plně projevily při vzniku popelnicových polí – podunajských na jihu země a lužických na severu; Stuchlík 1993, Štrof 1993).

Horní část kulturní vrstvy v obou sondách vznikla až ve starší době železné (halštatské) a kulturně patří platěnické fázi kultury lužických popelnicových polí. Síla vrstvy byla až 0,75 m a v obou sondách se opět opírala o zbytek náspu opevňovací hradby (v sondě I široké 1,2 m, v sondě II, kde se většina hmoty opevnění sesula dolů na svah, byl základ široký jen 0,5 m), která měla v obou případech zjištěnou na sucho postavenou zídku z vnitřní strany; nedochovaná vnější kamenná zeď je v tomto případě velmi pravděpodobná.

V sondě II byly v povrchové části pravěké vrstvy nalezeny i drobné nálezy (železný nůž, keramika) ze středohradištního období,

v amatérských sondách pak spíše ojedinělé zlomky keramiky mladohradištní a středověké. Z těchto období nemáme opevnění lokality doloženo a je možné usuzovat na spíše příležitostné využívání zbytků pravěkého hradiska jako refugia (Štrof 1987b, 25).

Železné, Hradisko

Hradisko oválného půdorysu o rozloze asi 0,4 ha na okraji Nedvědké vrchoviny o výšce 347 m; s okolním masivem je na východní straně spojeno šíjí. Jeho svahy jsou prudké. Opevnění po obvodu je zemědělskou činností redukováno do terasovitého stupně, na přístupové východní straně je nevýrazný násep valu. Do literatury lokality uvedl J. Skutil (1932, 87), který ji také v r. 1929 objevil. Drobným výkopem zde získal datující nálezy i J. Doležel (1985, 88). Zlomky keramiky dosud z lokality získané umožňují datovat její osídlení (mimo lengyelskou kulturu) do slezské a platěnické fáze kultury lužických popelnicových polí (Čižmář, M. 2004, 270–271). Bližší datování opevnění a jeho prvky zatím neznáme.

Nebývalé množství opevněných hradisek v oblasti Boskovické brázdy klade otázky, jaká byla jejich základní funkce v době jejich existence a v čem se shodují a v čem naopak odlišují od jiných oblastí téže kultury. Chronologicky vzato, na samém předpočátku doby kultury lužických popelnicových polí stojí pouze jedno z nich – Hradisko u Svitávky. Plnilo svou funkci regionálního střediska ve starší době bronzové; v době středodunajské mohylové kultury ve střední a na přelomu střední a mladší doby bronzové stejně tak. V tomto období ale nejsou opevněná hradiska na Moravě běžnou záležitostí; prokazatelně k nim patří nevelké opevněné sídliště v Přítlukách (Trňáčková 1954) a zejména opevněná lokalita v Hradisku u Kroměříže o rozloze 14 ha (Spurný 1954, Mikulková – Parma 2010). Ve střední části Čech nacházíme obdobné hradisko ve Velimi u Kolína (Hrala – Šumberová – Vávra 2000). Po zformování kultury lužických popelnicových polí ale skončilo osídlení hradisek přinejmenším v Boskovické brázdě. Opevněné stavby v nepřístupném terénu kopců a návrší jsou opět budovány až po několika stoletích, v průběhu a především v mladším úseku vývoje slezské fáze pozdní doby bronzové. Známe je nyní z Mor. Třebové, Lechovic, Kladek,

Obr. 60. Bronzový záměšek ve tvaru slunečního kotouče z Dravovic.

Boskovic, Krhova a ze Železného; v případě Svitávky si nejsme zcela jisti funkcí lokality. Otázkou je zatím i doba trvání osídlení těchto poloh; nevíme, zda vývoj s dalšími přestavbami pokračoval dál či zda na čas hradiska ztratila svůj význam, byla opuštěna a po čase v halštatském období znovu obnovena. Jisté však je další osídlení nebo nově vybudované opevnění na lokalitách Lechovice, Velké Opatovice, Sudice, Boskovice, Krhov a Železné, zatím výzkumem neověřena jsou hradiska v Biskupicích a ve Skalici. Tato nebývalá hustota opravdu naznačuje odlišnost brázdy od

ostatních území kultury v rámci Moravy. Běžně mají soudobá hradiska větší rozlohu a plnila funkci především jako centrum jednoho velkého kmenového území (se zázemím o ploše až 150 km²). Po obvodu brázdy ale nacházíme na přibližně stejně velké rozloze v pozdní době bronzové 6 (7?) hradisek, v době halštatské 6 (8?) lokalit. Zde patrně převažuje jejich obranná funkce nad funkcí center kmenové oblasti. Nabízí se představa komplexu obrany kmenového území na samé hranici podunajské a lužické kulturní oblasti, která má vlastní zdroje surovin – především mědi – s rozvinutou metalurgií a kterou prochází jedna z větví obchodní Jantarové stezky, spojující střední Podunají koridorem českomoravského pomezí a Labe se severoněmeckým prostorem.

Pohřebiště

Pohřební ritus byl v mladší době bronzové v centrální části Evropy spojen s žárovým způsobem pohřbívání. Zesnulý byl často i se svými osobními věcmi spálen na hranici a zbytky kostí byly uloženy do hrobu včetně jiných, většinou bronzových milodarů. Někdy byl do nádoby s kremací, která jako popelnice byla překryta mísou, proražen otvor pro průchod odhmotněné duše – „dušník“. Většinou bylo do hrobu uloženo nádob více, někdy až několik desítek. Ve vy-

bavení jsou výrazné rozdíly, dané jak společenským postavením pohřbených, tak závislostí na velmi rozvětvené rituální sféře. Jednotlivé hroby mají celou řadu navzájem se lišících forem. Ve vztahu ke světu zemřelých se plně projevovala složitost věrských představ a rituálních praktik. Zatím v nich ovšem neumíme příliš číst. Je ale naprosto zřejmé, že potřeba transponovat z mrtvého těla nadále žijící duši očistným posvátným ohněm prostupuje důsledně celý ritus. Byly dokonce budovány jenom symbolické hroby těch, kteří zemřeli tak, že jejich tělo nebylo možné pohřbít (bojovníci, utopení apod.). Z předchozí středodunajské mohylové kultury, v níž se již postupně začalo žárové pohřbívání prosazovat, pokračoval zvyk ukládat část pohřbů zemřelých pod náspy mohyl. Součástí těchto mohylových náspů byly i konstrukce z kamenů, které měly zamezit jejich sesedání. V zemědělské krajině jsou náspy dnes již setřeny orbou, ale kamenné základy mohyl se při odkryvu větších ploch objevují. Je také množství menších prostých hrobů, postupně ukládaných v prostorách mezi mohyly nebo do náspů již stojících mohyl (jedinci se vztahem k pohřbenému). V Boskovické brázdě se pohřební mohyly (reduované již na menší náspy s přetrvávajícími kamennými konstrukcemi) dožívají slezské fáze kultury v pozdní době bronzové; někdy mohylovou konstrukci nahrazuje jen kámen nebo několik kamenů v hrobě. V halštatské fázi zase přinesl silný impuls z podunajského prostředí (konkrétně z horákovské kultury) odstředivé společenské tendence; jejich průvodním jevem bylo budování rozměrných hrobek členů vládnoucí vrstvy. Tyto hrobky měly dřevěnou komorovou konstrukci a hliněný násep zpevněný kamennými prvky.

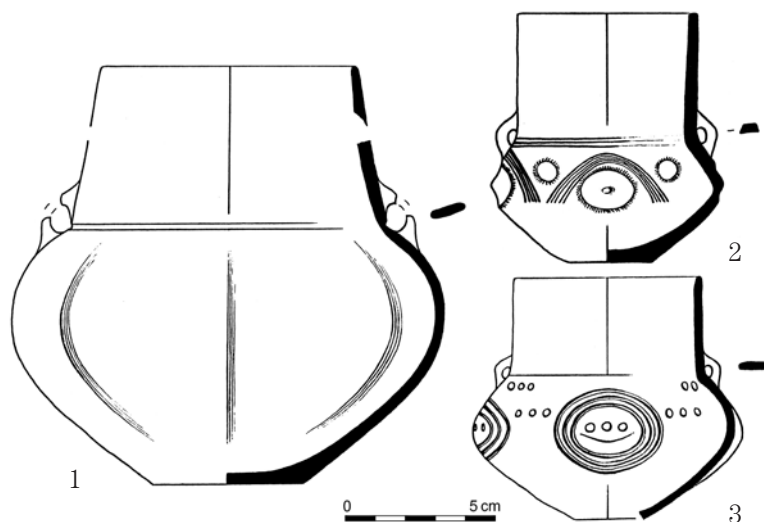
Většinu informací o hmotné kultuře éry popelnicových polí v rámci Moravy máme díky pohřebištím, která byla v amatérských dobách archeologie zkoumána mnohem častěji pro koncentraci efektnějších nálezů na malé ploše. V Boskovické brázdě je v současné době situace právě opačná; počáteční převahu poznatků i nálezů z pohřebišť výrazně převážily výsledky výzkumů ze sídlišť a hradišek. Starší výkopy na pohřebištích trpěly velmi častým neduhem své doby – nebyla prováděna dokumentace nálezových situací a předměty z jednotlivých hrobů byly smíchány bez zachování informace, z kterého hrobu pocházejí. Nyní tak máme efektní kolekce nálezů, ale jejich vypovídací schopnost je velmi snížena. Výjimkou jsou části pohřebišť prozkoumaných u Lysic a u Jevíčka při stavbě „německé dálnice“, z kte-

rých je pečlivě vedená dokumentace. Nálezy ovšem nejsou dodnes laboratorně ošetřeny a rekonstruovány (zejména keramika) a tím se také tyto lokality vyčleňují z možnosti přesnějšího vyhodnocení.

Obecně ovšem platí v Boskovické brázdě schéma totožné s jinými oblastmi kultury – v každém katastru je doloženo alespoň jedno sídliště (někdy až tři) a téměř ke každému sídlišti existovalo pohřebiště. Některá pohřebiště v centru hustě osídlených mikroregionů ovšem mohou být společná několika současným okolním osadám. Na Moravě nebylo dosud prozkoumáno žádné celé pohřebiště; největší část byla odkryta v Moravičanech (1260 hrobů). Dle odhadů celkového počtu pohřbů na zdejší lokalitě a podle situace na jiných moravských nekropolích, případně u nalezišť i v okolních zemích se běžně počítá s několika tisíci pohřbů na jednom pohřebišti (skutečná „pole popelnic“), které rovněž musí zabírat plochu několika hektarů. I v tomto ohledu je výzkum v Boskovické brázdě na počátku. Nejvíce pohřbů bylo dosud odkryto v Bořitově, jejich počet odhadujeme na dvě stě.

Lysice, „Oujezdy“, „Farské pole“

Územně patrně rozsáhlé pohřebiště, souvisící s rovněž rozsáhlým sídlištěm na „Příčnickách“ u Býkovic (jeho východní okraj rovněž protíná trasa nedobudované dálnice). První zprávy o výkopech na pohřebišti jsou již z r. 1909, kdy zde nezávisle na sobě kopali Š. Chytil, F. Dvorský a F. Lipka (viz Smrž 1975, 33–34, tab. 10–13). Prokopali nezjištěný počet hrobů, o nichž nemáme žádné bližší informace. Jen z výzkumu F. Lipky pochází fotografie, na níž je snad celý jeho tehdejší odkryv (keramika uložená v muzeu v Boskovicích zhruba odpovídá počtu a typům nádob v bohatých hrobech zachycených na fotografiích). Další hroby v blízkosti těchto odkryvů byly zničeny místními amatéry. V r. 1931 bylo pohřebiště zachyceno trasou vodovodu, z výkopu jsou dochovány jen fragmenty nádob. Největší a nejhodnotnější soubor nálezů pochází z r. 1941, kdy byly prozkoumány dvě nesterénně velké plochy po bocích náspu tělesa dálnice (viz nálezové deníky a dokumentace W. Titzeho, uložené v archivu MZM Brno). Na větší ploše při východní straně náspu (o max. rozměrech 15 x 86 m) bylo prozkoumáno celkem 49 hrobů a mělkých prohlubní

Obr. 61. Nejstarší lužická keramika z hrobů u Lysic, výzkum dálnice.
1. hrob A/41, 2. hrob 53/41, 3. hrob 9a/41.

v jejich okolí. U hrobů č. 5, 8 a 9 byly zjištěny zřetelně doklady kamenných konstrukcí, jejich zbytky byly patrné i v případě hrobu 7. Méně výrazné kamenné konstrukce a prvky měly i hroby č. 3, 4, 6, 10, 16, 20, 26, 38 a 47. Hrob č. 13 byl postaven na plochem kamenu, kamenem byla přikryta popelnice v hrobě 30, 33 a 35. Menší plocha při západním okraji tělesa dálnice (o maximálních rozměrech 9 x 22 m) poskytla další hroby č. 50 až 61. Kamenný věnec mohyly měl hrob 58, menší kamenné úpravy měl hrob 59. Hrob č. 56 byl kameny překryt. Většina hrobů se navzájem územně tolerovala a jednoduché hroby byly ukládány do náspů původních mohyl a v ploše mezi nimi. Časově patří obsah hrobů do lužické a do slezské fáze vývoje kultury. Při ukládání těchto hrobů byly ale poškozeny dva hroby starší (hrob A a hrob č. 1), které patří do přechodného období mohylovo-lužického. Pohřebiště můžeme na základě všech dosavadních zjištění datovat do stupňů BD až HB; je svou skladbou, datováním i užitím kamenných konstrukcí velmi podobné nedalekému pohřebišti v „Druhém dílu“ u Bořitova.

První výzkum zde provedli již v r. 1908 L. Šafář a R. Zachoval, nálezořá zpráva L. Šafáře doplněná fotografiemi některých nálezů je uložena v muzeu v Boskovicích. Pohřebiště bylo známo místním obyvatelům již dříve, jeho plocha byla při orbě rozpoznávána podle kamenných konstrukcí mohyl, které ztěžovaly orbu (jeden vlastník části pole po 9 dní vykopával se svým čeledínem kameny, kterých „*na několik fur bylo*“. L. Šafář prozkoumal šest hrobů (I–VI) a ve své zprávě podal jejich letmý popis a fotografie významnějších nálezů, fotografie nebo nákresy hrobů chybí. Podle stručné zprávy měly patrně všechny hroby kamennou konstrukci mohyly. Výkopce v úvodu uvádí, že popelnice byla skoro vždy na plochem kameni v obložení a byla obyčejně přikryta mísou. Kamenná konstrukce je ale výslovně zmiňována u dvou hrobů, měly ji patrně všechny prozkoumané hroby (hroby vyhledávali pomocí železné tyče zarážené do půdy; je tedy pravděpodobné, že takto našli jen kamenné konstrukce). Již tato zpráva hovoří o poničení pohřebiště orbou. Hloubka hrobů je udávána „*hned pod ornici nebo až třikrát hlouběji*“ (u hrobu IV je uvedena hloubka 0,8 m). Rozměry hrobů uváděny nejsou, obecně nepřekračují 2 m (jen v případě hrobu III je uvedeno, že pod mohutnými balvany byla 0,4 m široká jáma). V popisu není vždy rozlišeno, která nádoba obsahovala kremaci (všechny nádoby jsou zde označovány jako „popelnice“). V hrobu I byl patrně pouze okřín, v hrobu II byla popelnice zničena (opět okřín ?) a z dalších nádob je v nálezořové zprávě (obr. 17) střep s ouškem (z amfory ?). V tomto hrobě však bylo šest bronzových předmětů, uložených na plochých kamenech mimo popelnici – berlovitá jehlice, dva náramky s roztepanými a přesahujícími se konci, malý kroužek, část nože a úlomky drátu. V hrobě III sloužila za popelnici velká amforovitá zásobnice, střep hrníčku a střep snad z amfory. V hrobě IV byly čtyři „popelnice“ a část čepele dýky. Hrob V obsahoval popelnici přikrytou mísou a okřín, v kremaci byla jehla bronzové jehlice. V hrobě VI bylo vedle „popelnice“ ještě asi 10 menších nádobek; podle popisované geometrické výzdoby patří hrob do slezské fáze kultury. Později téhož roku pokračoval ve výkopech R. Zachoval, z jehož výzkumu pochází jen méně výrazné nálezy hrobů většinou ze slezské fáze (odkryl také nejméně jeden žárový hrob z pozdní doby římské). Celkový počet prozkoumaných hrobů dosáhl počtu 30. R. Zachoval pokračoval ve svých výkopech

jak na pohřebišti, tak na přilehlém sídlišti v trati „Velké lopaty“. Zde v r. 1934 prokopal několik sídlištních jam, z výzkumu známe opět jen několik fotografií. Z nich je patrné, že na pohřebišti byly opět odkryty hroby jak z lužické, tak ze slezské fáze, některé opět s kamennou konstrukcí. Ze sídliště (všechny nálezy jsou bohužel smíchány) pochází i velmi stará keramika, tvarovaná mazanice a bronz. Část bronzových předmětů z pohřebiště (berlovitá jehlice, jehlice s pečetítkovitou hlavicí) patří velmi časnému období vývoje a naznačuje, že zde bylo jedno z nejstarších pohřebišť v mikroregionu. Není vyloučeno, že zdejší pohřebiště bylo i pohřebišťem osady ležící v „Nivách“ u Skalice (vzdálenost necelého jednoho km jihozápadně).

Bořítov, „Druhý díl“ („Na panském“)

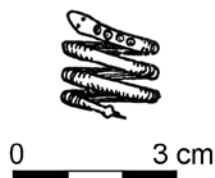
Pohřebiště bylo známo a částečně zkoumáno již v osmdesátých (1886) a devadesátých letech (1892) 19. stol. W. Gurlittem a M. Helfem z Naturhistorisches Museum ve Vídni (1888, 1895) nákladem hraběte A. Friesa. Objeveno bylo, když do konstrukcí kamenných mohyl narazily při hluboké orbě parní oračky. Zmínění badatelé prozkoumali poměrně značnou plochu s více než stovkou hrobů (celkem 105); kamenné konstrukce mohyl považovali za kamennou dlažbu. Výsledky svého výzkumu publikovali, bohužel jako trend své doby bez podrobného popisu situace, bez zachování celků jednotlivých hrobů a bez vyzvednutí většiny rozbitých nádob (což byly takřka všechny). Celé nádoby a bronzové předměty vyobrazuje M. Helf, z jeho práce převzal řadu vyobrazení I. L. Červinka (1902, obr. 91, 92, tab. XXXIII, XXXIV). Kopřivův akvarel zobrazující jeden ze žárových hrobů odkrytých v r. 1886 podle náčrtu M. Trappa je uložen v MZM Brno (obr. 151). Na pohřebišti kopal F. Lipka, doba ani jakékoli podrobnosti jeho výzkumu nejsou známy (nálezy jsou bez jakéhokoli rozlišení a informací uloženy v muzeu v Boskovicích), z nepodchyce-ných výkopů je uložena keramika i v MZM v Brně. Velmi obecný popis M. Helfa udává, že hroby byly uloženy „*v jámách, překrytých kamennou dlažbou, další byly mezi kameny i na kamenech*“. Je zřejmé, že na pohřebišti byly zastoupeny hroby zahloubené i hroby na úrovni terénu, takřka vždy s kamennou úpravou. Při srovnání s pohřebišťem v Lysicích je zřejmé, že na obou lokalitách byl shodou okolností zachycen okrasek pohřebiště s kamennými konstrukcemi

mohyl, do nichž a mezi něž byly ukládány další hroby. Na obou lokalitách jsou datovány mohylové pohřby do lužické fáze a část většinou již skromnějších hrobů bez náspů patří do slezské fáze. I v Bořitově je část nálezů ukazující na velmi časný počátek pohřebiště (okřín značně starobylé profilace z výkopu M. Helfa, 1895, 197, obr. 275). Pohřebiště bylo také narušeno budováním plynovodů v r. 1972 a 1983 v jeho západní části; dle situačního plánu M. Helfa prořezaly obě sobě nepříliš vzdálené rýhy plochu těsně při západním okraji tehdy zkoumané plochy. V přibližně stometrovém úseku výkopu v r. 1972 zde byly zjištěny hroby s různou úpravou. Velké kamenné konstrukce v této části již prozkoumány nebyly; objevily se pouze ve 3 úsecích, ale protože nebyly poškozeny vlastní pohřby, nebyly z časových důvodů zkoumány a neznáme jejich rozměr. Pouze při drobné sondě 2 x 2 m mimo plynovodní rýhu směrem k dřívějším odkryvům byla zjištěna výrazná kamenná konstrukce na celé ploše sondy; nebyla blíže zkoumána, byl pouze vyzvednut hrob 5/72, který byl uložen v horní úrovni konstrukce. Menší kamenné prvky byly zjištěny u tří pohřbů, uložených v prohlubni 1/83 v severní části pohřebiště. Kameny byly používány v menší míře i v jiných hrobech, kde sloužily jako podstava pro popelnici (případně bylo kameny vyloženo celé dno hrobové jamky), nebo jimi byl hrob víceméně symbolicky přikryt. Tato symboličnost se někdy redukovala až v jeden kámen, položený na dno obrácené mísy uzavírající hrdlo popelnice. Zde je vhodné uvést popis dvojhrobu č. 5/83. Byl uložen v mělké oválné jamce a obsahoval 2 pohřby (nejsou k dispozici výsledky antropologického rozboru). V severněji uloženém pohřbu B sloužila za popelnici dvouúchá amfora ostře lomené profilace s otvorem v hrdle („dušník“), která byla překryta kónickou mísou s uchem. V jižněji položeném a zcela jistě současném pohřbu A sloužila za popelnici hrncovitá nádoba s jazykovitými výčnělky z okraje, která byla přiklopena dvojkónickou nádobou se spodní částí pokrytou svazky svislých rýh. Na dnech obou nádob sloužících jako poklice popelnic byl uložen jeden menší kámen, patrně jako symbolické doznívání dřívějších velkých kamenných konstrukcí mohyl. Byl objeven také symbolický pohřeb (kenotaf) v mohylce s kamennou konstrukcí o průměru 1,7 m. Kameny v náspu byly uloženy v několika vrstvách; pod centrálně umístěnou kamennou deskou ve spodní vrstvě byla do podloží zahlobena kónická jamka (o průměru 0,45 m a hloubce 0,3 m), v níž byla pouze příměs

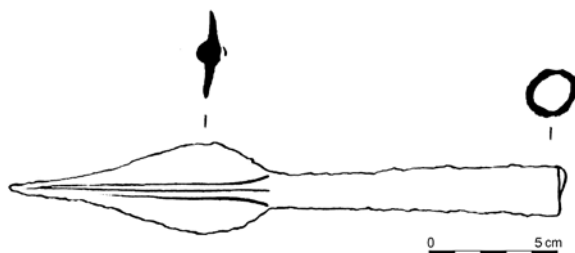
uhlíků beze stop kremace a jiných nálezů. Výkop zachytil i hrob č. I/83 v jedné z prohlubní (vznikly odtěšováním hlíny na mohylové násypy); keramika zde nalezená prokazuje silné vlivy piliňské kultury ze Slovenska. Z obou odkryvů je nejmladší hrob č. 4/72, který pochází z počátku slezské fáze v HA 2. Obsahoval dvě amfory s typickou výzdobou žlábků na plecích, vysoký šálek a šálek s uchem vyčnívajícím nad okraj. Nejstarší ani nejmladší část pohřebiště tehdy nebyla zachycena. Vývoj pohřebiště je ovšem delší; jeho založení na samém počátku kultury dokládá již zmiňovaný okřín z výzkumu M. Helfa i keramika s ještě mohylovými prvky z objektu I/83, odkrytého rovněž při budování plynovodu v této západní části pohřebiště (Štrof 1990–II, tab. 222: 1–4). Spodní hranici pohřbívání pak naznačují nálezy uváděné J. Kniesem z jižní části vsi (1892a, 10) a nádoby z Helfova odkryvu (Červinka 1902, tab. XXXIII: 6, 13), které již patří do platěnické fáze vývoje kultury.

Jevíčko

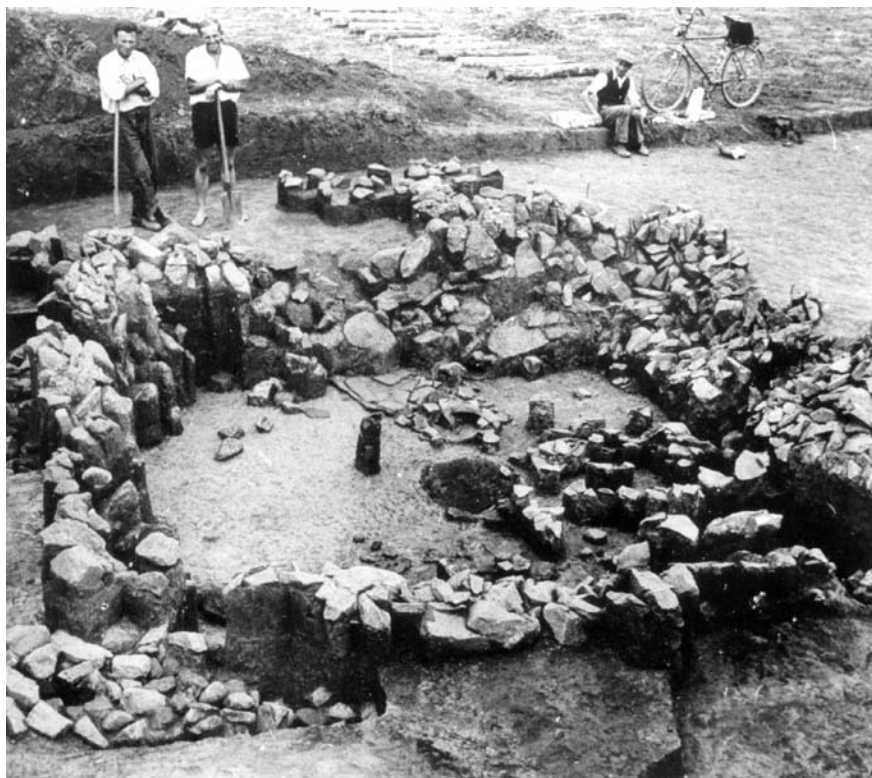
Při budování dálnice v r. 1939 byly západně od města zachyceny tři lokality – nevýrazné doklady lužického sídliště (Jevíčko I, viz náleзовé deníky v archivu MZM Brno ke všem třem lokalitám) a na protějším svahu současné pohřebiště (Jevíčko II) s poněkud izolovaně ležícími dvěma komorovými hroby z platěnické fáze kultury (Jevíčko III). Situaci na pohřebišti Jevíčko II známe rovněž z popisu Z. Smrže (1975, 32). V severní části zkoumané rozměrné plochy byly patrné kruhové kamenné konstrukce 4–5 mohyl a jejich orbou poničené dal-

Obr. 62. Zlatý prsten ve tvaru stočeného hada z halštatské komorové hrobky, Jevíčko III.

Obr. 63. Železné kopí z komorové hrobky B, Jevíčko III.

*Obr. 64. Výzkum halštatské komorové hrobky A na trase dálnice u Je-
víčka. Foto H. Freising.*

ší zbytky, další mohyla s kamennou konstrukcí se nacházela v jižní části skryté plochy. Jednoduché popelnicové hroby původně snad bez náspů se nacházely v kruhu především okolo dvou nejjižnějších mohyl; několik mladších hrobů bylo zahloubeno do již vybudovaných kamenných konstrukcí. Nálezy nejsou dodnes rekonstruovány; je však i tak zřejmé, že nejstarší a velmi výraznou etapu vývoje pohřebiště představují mohyly s kamennými konstrukcemi. Obsahují keramiku s výzdobou spodních částí nádob prováděnou svislým rýhováním, která patří staršímu úseku vývoje lužické fáze kultury lužických popelnicových polí. Obdobně jsou datovány většinou i hroby zapuštěné dodatečně do náspů mohyl (takové pohřby mohou představovat další dodatečné pohřby jedinců se vztahem k původně pohřbené osobě pod mohylou). Výjimkou je podobně uložený hrob, který ovšem po-

cháží až z pozdní platěnické fáze. Několik hrobů z Jevíčka mělo kremaci uloženou v zásobnici. Jejich obsah byl ale ve všech případech velmi špatně dochován a dokumentace nasvědčuje tomu, že tyto hroby byly už v pravěku vyloupeny (k podobnému závěru dospěl i J. Nekvasil při výzkumu pohřebiště v Moravičanech; 1982, 174–175). Tomu nasvědčuje i velmi nízký počet bronzových předmětů na pohřebišti (v zásobnicových hrobech nebyly zjištěny v žádném případě). Podle náleзовé dokumentace snad mohou být některé z hrobů uložených mimo mohyly jakýmsi menšími variantami jámových hrobů (jedna forma hrobů v mladém mohylovém a přechodném mohylovo-lužickém období; původně byly pod mohylami bez kamenných prvků). Jsou menšího rozměru (1–1,5 m) a kremace je v nich rozptýlena společně s přepálenými střepy nádob (např. hrob XXV/39). Na tomto pohřebišti zjišťujeme řadu velmi starobylých prvků; vedle těchto zajímavých hrobů se objevují již zmiňované zásobnicové hroby, které J. Nekvasil považuje za způsob pohřbívání předcházející období mohyl s kamennými konstrukcemi. Vlastní mohyly jsou velkých rozměrů (o průměru až 8–9 m), pod náspy mohyl i ve volně uložených hrobech se objevují propálené plochy (i v Moravičanech – Nekvasil 1982; Jeřice, Vokolek – Rataj 1964 aj.), objevují se pohřby s kremací uloženou na kameni či kombinovaně je část kremace v popelnici a část volně uložena, objeví se kamenné čepelky nebo kamenná sekerka v hrobě (úlo-mek kamenného mlatu byl i v hrobě V v Jabložanech). Část volně uložených hrobů patří k nejstaršímu horizontu, které byly v místě mohyl při jejich budování částečně poničeny (podobnou situaci známe i z pohřebiště v Lysicích). Je to například keramika z hrobu XXVII, odkrytého v jižní části prozkoumané plochy. Tu je možno srovnávat ještě s nálezy z vrstvy D z Hradiska u Svitávky.

Mladším okrskem patrně téhož pohřebiště je lokalita Jevíčko III, vzdálená asi sto metrů jižněji od předchozí. Zde byly odkryty dva komorové hroby, vzdálené od sebe 20 m. Jejich rozměry jsou úctyhodné a v lužickém prostředí mají obdoby v nově odkrytých hrobkách v Seloutkách na Prostějovsku (výzkum P. Fojtíka); hroby podobné konstrukce objevené v Moravičanech (Nekvasil 1982), Drnovicích (Baarová – Mikulková 2004) nebo v Pustiměři (Šedo 1986) a ve slezském Kietrzu (Gedl 1992) jsou mnohem menší. Hrob A/39 má rozměr 4,5 x 4,3 m a hloubku 1,4 m; hrob B/39 pak 3,3 x 3,3 m a hloubku 0,5 m. Pohřební komora měla v obou hrobech podobu srubové stav-

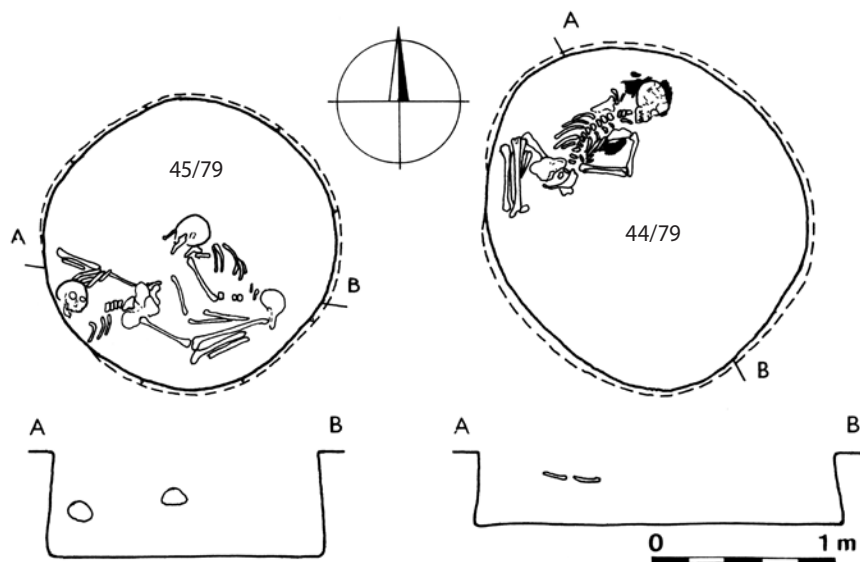
by o udaných rozměrech. Hrob A/39 měl ještě opěrné kůly vprostřed délky jednotlivých stěn, zastřešení pohřební komory podepíral kůl umístěný ve středu celé stavby. Hrob B/39 měl srubovou komoru o něco menší, s kůly v rozích, byl zde rovněž podpěrný kůl původního zastřešení. Nad oběma komorami byly původně navrženy hliněné náspy, množství kamenů dokládá kamenné zpevňovací a ochranné prvky obou konstrukcí. Ve větším hrobě A byla nalezena honosná keramika, jeden zlatý a dva bronzové prsteny, jantarový závěsek, zbytky bronzové nádoby a část železného náramku. Kremace zemřelého byla uložena v západní části komory. Datování hrobu je možno klást na přelom stupňů HC a HD, tj. někam na přelom 6. a 5. stol. př. n. l. Hrob B obsahoval rovněž keramiku, železné kopí a nůž, podobně jako předchozí hrob také zlatý prsten. Kremace byla uložena v nádobě. Nálezy jsou již mladší, nesou znaky pozdního stupně HD, tj. 5. stol. př. n. l.

Skalice nad Svitavou

Při výzkumu sídlištní plochy na „Nivách“ byl v jižní části sídliště, kde byla koncentrace nejstarších sídlištních objektů kultury lužických popelnicových polí, objeven objekt č. 20/79 o rozměru 1,8 x 1,35 m, hloubkou 0,3 m a s delší osou orientovanou ve směru východ–západ. Byl to velmi pravděpodobně jámový hrob, původně ještě překrytý mohylovým náspem a datovaný do přechodného mohylovo-lužického období. Při jeho západní stěně byly uloženy dvě amforky a džbánec. Po částečném zasypání hrobové jámy čistou spraší (proto se také jámové hroby v terénu snadno přehlédnou) byl v místě uložení keramiky založen oheň a patrně proběhla pohřební tryzna. Jejímí pozůstatky jsou na hromádce uložené zvířecí kosti (částečně přepálené) a jehlancovitý podstavec pro rožeň se zbytky vápenného nátěru na povrchu. Ještě hořící oheň byl zasypán další spraší, která byla vypálena do růžova. Intenzitu hořícího ohně dokládá keramika, která nese výrazné stopy přepálení (jedna amforka vysokým žářem dokonce zčásti destruovala). V zásypu hrobové jámy byly přimíseny ojedinělé uhlíky a zlomky keramiky, nebyly zde ale zřetelné stopy kremace (podobně jako u některých jámových hrobů např. z Moravičan, s nimiž má shodný tvar i orientaci – např. hroby č. 478, 790 a 957; Nekvasil 1982, 147, 221, 264).

Obr. 65. Výzkum zásobní jámy kultury lužických popelnicových polí, Skalice „Nivy“. Foto A. Štrof.

Obr. 66. Zásobní objekty ze slezské fáze s uloženými lidskými pozůstatky, Skalice.

Obr. 67. Lidský jedinec uložený v objektu 44/79 ze slezské fáze, Skalice „Nivy“. Foto A. Štrof.

Obr. 68. Birutuální pohřeb nedospělého jedince na Masarykově náměstí v Boskovicích v objektu 51/99. Foto A. Štrof.

Těsné provázání sídliště s pohřebními praktikami, konstatované řadou badatelů z různých současných lokalit lužického i podunajského okruhu, pozorujeme i na sídlišti na „Nivách“ u Skalice. Vedle již zmiňovaných uložení koster v zásobních jamách podporuje tato zjištění i objekt 63/79, objevený v jižní části sídliště. Do hrdla hruškovitě zahluobené zásobní jámy s velmi starobylými nálezy, především množství keramiky a předměty patřící často do kultovní sféry (lícované mazanice, zlomky výmazu ohniště, tři keramická kolečka, devět kamenných brousků, části zrnotěrky s roztěračem aj.), byl po zaplnění dvou třetin jejího obsahu uložen žárový pohřeb. Po umístění amfory s kremací a uložení drobných milodarů vedle ní (dvě různé bronzové puklice, dvě trubičky z plechu a spirálky a snad dvě drobná dlátka; vedle ležela ještě odlomená vřetenovitá hlavice jehlice) byla jamka s popelnicí v hrdle objektu vystavena vysokému žáru; část bronzových předmětů jím byla poškozena a zejména byla až deformována horní část nádoby s pohřbem – popelnice.

Přetrvávající praktiky obdobných rituálů na sídlištích dokládá i odkryv osady kultury lužických popelnicových polí na Masarykově náměstí v Boskovicích v r. 1999. Zde prozkoumaná zásobní jáma 51/99 ze závěru slezské fáze přinesla mimo zlomky odlévacího tyglíku i velmi zajímavý birituální pohřeb nedospělého jedince. Na dně zásobní jámy s kónicky podhloubenými stěnami (max. průměr dna 2,2 m, hloubka 0,8 m) byla uložena neúplná kostra dítěte, tj. lebka a neúplná část hrudníku. K zadům takto uloženého jedince byla rituálně přistavena popelnice s kremací, obsahující patrně spálenou zbývající část těla. Jako popelnice byla využita do roviny olámaná spodní část zdobené a tuhované amfory (nyní sloužící jako mísa), ta byla společně s kremací překryta velkým fragmentem ze dna a spodní části rozměrné nádoby. Po uložení tohoto kombinovaného a naprosto nezvyklého pohřbu byl objekt jednorázově zavalen vrstvami spraše. Velmi zvláštní způsob pohřbu v kombinaci s doklady kovolitectví opět dokládají rituální využití původní zásobní jámy (Dostál – Štrof 2001).

Zpracování kovu na sídlištích

Na výjimečný charakter oblasti upozornily hned první výkopy na sídlištích, zejména nálezy z průkopu terénní vlny pod návrším „Lipníky“ severně od Boskovic (Lipka 1908). Tehdy na pěti metrech čtverečních v kulturní vrstvě objevené čtyři depoty bronzových předmětů (z nichž tři mají charakter výrobního skladu; Podborský 1970, 26, tab. 27–29), jasně prokázaly – společně s výskytem slitků a tyglíku – existenci kovolitecké dílny na tomto sídlišti v závěru pozdní doby bronzové (slezská fáze, HB 2). Vedle čerstvě odlitých sekerek a srpů se švy a nálitky (některých defektních) bylo opotřebované kladivo, surovina ve formě slitků a velký koláčovitý slitek mědi. Jinde bylo ještě nalezeno *„v zářezu veliké množství škvárů s jasně zelenou patinou, pěnovitý to zbytek od odlévání bronzů a též silně připálený kelímek“*, to vše *„poněkud opodál směrem k okresní silnici“*. Tento nález nemusí být nutně stejného stáří, spíše naopak (z těchto míst pochází nález jehlice typu Blučina, která pochází z počátečního období kultury). V r. 1960 nalezený depot přímo v lese „Lipníky“ je ze slezské fáze jako první čtyři depoty, je však o něco málo starší (HB 1). V letech 2002 a 2003 našli ještě M. a J. Kejzlarovi pomocí detektoru kovů další dva depoty v areálu sídliště. Tentokrát v jejich obsahu zcela převažují slitky mědi; doplňují je v jednom případě zlomky srpů a sekery, v druhém případě zlomky srpů, seker, nože a jehlice. Oba depoty jsou nejen svým složením ze zlomků a slitků včetně tvarů předmětů datovány do starší lužické fáze (Salaš 2007). Z tohoto sídliště a jeho bezprostředního okolí tak dnes známe díky jeho poloze v blízkosti města a zájmu o lokalitu známou již více než jedno století již celkem sedm skladů bronzových předmětů. Vlastní sídliště je však dosud prozkoumáno velmi málo. Informaci o jeho trvání od střední doby bronzové do starší doby železné (platěnická fáze) máme zejména díky povrchovým sběrům, pouze 2 zásobní jámy slezské fáze byly prozkoumány autorem při úpravě úvozu v 70. letech. V platěnické fázi bylo se sídlištěm současné hradisko na Zadní Vejstici; s tím patrně také souvisí mnohem menší počet nálezů tohoto období na dosavadním sídlišti. Jinak osada „Pod Lipníky“ představuje průměrnou sídlištní lokalitu v Boskovické brázdě jak svou rozlohou, průběhem osídlení i umístěním, výjimečnou je díky zachyceným depotům.

Výzkumy a povrchová prospekce v oblasti brázdy v poslední čtvrtině minulého století přinesly celou řadu dalších poznatků o metalurgické činnosti v oblasti. Hrob řemeslníka se šídlem a dlátkem ze Šebetova patřící únětické kultuře nemusí nutně patřit metalurgovi. Již ze starší doby bronzové jsou ale obě pracoviště v blízkosti vstupu do hradiska u Svitávky, patřící věteřovské kultuře (16–15. stol. př. n. l.). V obou případech ohniště (výrazně se ovšem lišící svou velikostí, konstrukcí i použitým materiálem a tím pádem také snad technologií lití kovu) provázená v jednom případě jamkou na vodu, v druhém mazanícovou zástěnou proti vysokému žáru a v obou případech provázená zlomky forem k lití jak polotovarů, tak hotových předmětů; na jednom pracovišti se dochovalo i náústí měchu. Paradoxně nemáme z celé Boskovické brázdy jediný kovový předmět z tohoto období, je zde však unikátně doložena jejich výroba. Není také doklad o původu zpracovávaného kovu, nevíme, zda šlo o dovezenou surovinu či zda zdejší produkce mohla vycházet i z místních zdrojů. Metalurgická výroba je doložena i ze střední doby bronzové, z doby osídlení oblasti středodunajskou mohylovou kulturou. Na „Příčnickách“ u Býkovic byl v zásypu hlíníku nalezen slitek bronzu a bronzové dlátko prokazující vztah ke kovolitectví (Štrof 1995). To lze rovněž říci o části pískovcového kadlubu z objektu 9/80 z „Niv“ u Skalice nad Svit., který k této činnosti jednoznačně sloužil (odlévaný předmět ovšem ze zlomku určit nelze). Velmi zřetelné a početné stopy zpracování kovu přinesly výzkumy sídlišť kultury lužických popelnicových polí. Dřívější spíše ojedinělé povrchové nálezy z Jevíčka (trať „U kapličky za hřbitovem“, kde byla nalezena část kadlubu k odlévání měsíčkovitých závěsků, Mackerle 1952, 74) a Skalice nad Svitavou (trať „Nivy“, odkud uvádí z výzkumů D. Tichého J. Mackerle čtyři zlomky kadlubů, z nichž jeden sloužil k odlévání seker s laloky – 1952, 52) doplnil ještě rovněž povrchový nález dvou kadlubů z „Příčnicků“ u Býkovic (Štrof 1979, tab. 46: 10, 12), sloužících k odlévání kroužků a kopí. Záchranné výzkumy sídlišť pak přinesly další prvky kovolitectví, které bylo doloženo v podstatě na všech sídlišťích, na kterých byly provedeny alespoň menší odkryvy (Boskovice „Pod Lipníky“ a Masarykovo náměstí, Bořitov – ves, Skalice nad Svitavou). O možnosti získávání měděné rudy v podhůří Vysočiny (v okolí Borovce a Štěpánova) uvažoval Z. Smrž, vyslovil se však k této otázce skepticky a surovinu považoval za importovanou (1975, 29). Naproti tomu již

dříve V. Podborský (1974, 67) zde jednoznačně předpokládal těžbu měděných rud. Široce problematiku zpracoval M. Salaš v souvislosti s rozborem depotu z Borotína, kde konstatuje v oblasti existenci kovolitectví, ale využívání místních zdrojů a ložisek v oblasti Borovce u Štěpánova nepovažuje za prokázanou (Salaš 1986, 152–158). Jednoznačné jsou ovšem nálezy dvou kamenných palic se žlábkem, které jsou s těžbou a drčením rudy jednoznačně spojovány (naposledy Z. Pančíková 2008). První byla nalezena v kulturní vrstvě sídliště kultury lužických popelnicových polí na „Nivách“ u Skalice nad Svitavou bez bližšího časového zařazení, druhá pak v zásypu zásobní jámy slezské fáze kultury lužických popelnicových polí na Masarykově náměstí v Boskovicích (Štrof 1990, 2001). Ze Skalice byly rovněž z kulturní vrstvy získány vzorky břidlice s krystaly chalkopyritu, což patrně představuje vytržiděný odpad nebo pokusné vzorky. Více se nám patrně těžko podaří získat z hmotných dokladů pro doložení těžby místní mědi; původní v pravěku těžená ložiska byla mnohem intenzivněji využívána i v mladších obdobích, zejména ve středověku a novověku a pozůstatky mladší těžby zničily nebo překryly doklady

staršího kutání. Další výzkum je nutno nasměrovat k spektrografickým analýzám zejména čistého kovu, mědi, která je často součástí depotů ve formě slitků. Je to ovšem obecný jev na území kultur popelnicových polí a pouze analýza kovu může odlišit místní měď od importu a stanovit podíl domácí suroviny. Poslední rozbor naznačuje, že čtvrtina mědi je opravdu původem z podhůří Vysočiny či přímo z prostoru Boskovické brázdy. Většinu zpracovávaného kovu na sídlištích kultury lužických popelnicových polí ovšem získávali místní kovolitci tavením zničených a poškozených předmětů (doslova šrotu

Obr. 69. Kamenná palice k roztloukání měděné rudy ze Skalice.
Foto A. Štrof

z dnešního pohledu); v takovýchto případech je již vystopování původních ložisek kovu složité, ne-li nemožné. Jak naznačují nálezové situace z doby bronzové, při kterých byly zjištěny doklady metalurgické činnosti, probíhal tento proces v areálu tehdejších nížinných sídlišť na povrchu (nikoli v zahloubených objektech), v areálu hradisek (kde je v jiných částech Moravy tato činnost někdy doložena) v Boskovické brázdě chybí. V této souvislosti jsou zajímavé nálezy slitků kovu (celkem 31 kusů) z nově objeveného hradiska Kladky (Vích 2012). Na současném hradisku malý Chlum u Krhova nebyl při opakovaném detektorovém průzkumu nalezen žádný: hradisko má ve svém nejbližším okolí ale množství metalurgických nálezů a přímo pod úpatím dílnu z halštatské fáze kultury popelnicových polí. Proces kovolitectví byl patrně také vázán na velká ohniště (Skalice nad Svitavou, ohniště 2/79 se slitkem kovu a zlomkem kadlubu), ve starším období kultury konstruovaná na vrstvě keramiky, sloužící jako tepelný akumulátor. Využití ohnišť při lití kovu je zřejmé (viz i starobronzové analogie z Hradiska u Svitávky), ta však měla obecně více funkcí, přičemž všechny spojovalo ritualizované používání posvátného ohně. Vlastní kovolitecký proces nebyl jen specializovaným řemeslným výkonem k uspokojení určité poptávky po určitých druzích výrobků, ale byl to rovněž silně ritualizovaný úkon. Dokládají to současné etnografické paralely ve společnostech na kmenové úrovni, paralely ze starověkého světa obdobných věrských představ ve východním Středomoří (metalurgická pracoviště byla součástí chrámových okrsků v Egeidě – např. Salaš 2007, 224), stejně vypovídá i nálezové prostředí na námi popisovaných lokalitách. Tavicí pece, jak je známe např. z jižního Podunají, v našem prostředí nebyly zjištěny. Hutnické patrně byly pouze v místech těžby měděné rudy, odkud pak byl dále transportován, patrně jen ve formě nám z depotů známých amorfních slitků kruhovitých koláčů a tyčinkovitých hřiven, již jen hutnickým procesem získaný čistý kov. Ten byl dál zpracováván již na sídlišťích slévačským postupem. Poměrně měkká měď zde byla mísena s cínem na slitinu bronzu, který má mnohem vyšší tvrdost a je tak vhodnější zejména pro výrobu nástrojů a zbraní. Poměr mědi a cínu byl zhruba devět ku jedné; tehdejší kovolitci ovšem dokázali záměrně vyrábět větším či menším podílem cínu měkkí nebo naopak tvrdší výslednou slitinu tak, že nakonec byli schopni opracovávat a zdobit výrobky nástroji z téhož kovu. Tyto

kovolitecké činnosti již probíhaly v osadách. Konkrétní pracoviště se všemi komponentami zachovanými v pracovních pozicích se nám patrně jen tak nepodaří odkrýt, zde budeme asi vždy odkázáni na rekonstrukci procesu z jeho jednotlivých prvků, nalézáných již ve zlomcích a v druhotném uložení (rituální ničení předmětů lámáním, rozbíjením a ohněm známe z pohřebišť a ze zásobních jam se zřetelně rituálním obsahem; podobně byla patrně ničena a poškozována ohniště a podobný přístup můžeme očekávat i v případě silně ritualizovaného kovolictví). Jak již bylo konstatováno, slévání a odlévání kovu již probíhalo v rámci osady. Je dost pravděpodobné, že vlastní pracovní úkon předcházel, doprovázel nebo také uzavíral rituál, který technologicky s tavbou naprosto nesouvisel. Zde nám snad pomůže sledování ostatních nálezů, které doprovází doklady kovoliteckých činností v uzavřených celcích a které se pravidelně opakují. Jsou to téměř vždy mazanicevé konstrukce (o těch ještě dále), keramická kolečka z rituálních „slunečních vozů“, záměrně ohni vystavená keramika a někdy také lidské ostatky. Vlastní pracoviště si dnes můžeme představit jako zmíněné ohniště (zpočátku s tepelnou akumulací vrstvou) a v jeho blízkosti velmi jednoduchou dřevěnou konstrukci s dmychacím měchem (snad i mobilní) ve sklonu asi 45° k ohništi; měch mohla před bezprostředním žářem chránit kožená zástěna nebo hliněnou mazanicí omítnutý prutový výplet. Ústí měchu chránil keramický náústek (v době hradištní byly ve stejné situaci při hutnění železa používány náústky vyrobené z keramické hmoty namačkané do válcovitého tvaru na dřevěný kolík a následně stažené a vysušené; k jejich částečnému vypálení došlo až působením žáru tavicí pece). V blízkosti snad byla i jamka (viz Svitávka) nebo nádoba s vodou. Kov byl vložen do mísovitého tavicího tyglíku, vyrobeného z odlehčené keramické hmoty. Na vnitřní stěně tyglíku bylo svisle ode dna k okraji paprscitě prožlabeno několik licích kanálků, umožňujících cílené vylévání tekutého kovu výlevkou v okraji. Okraj takovéto tavicí mísy byl částečně ven vytažen a jeho přesazená část sloužila k uchycení tyglíku v kruhovitém ústí jeho mobilní podstavky. Jako podstavec velmi pravděpodobně sloužila některá ze zmíněných mazanicevých konstrukcí s kruhovitým průřezem (průměr obou popisovaných prvků je přibližně 30 cm). Ze zlomků dosud nalezených tyglíků je jednoznačně doloženo, že žár tavicí kov působil do tyglíku zvenku shora (vnitřní části tyglíku pouze po

obvod okraje jsou přepáleny oxidačně, vnější spodní části od okraje dolů včetně dna jsou vypáleny redukčně do výrazně odlišných tmavých odstínů). Tyglík jednoznačně nemohl být usazen v ústí pícky, která by přiváděla teplo na spodek tavicí nádoby. Dále již musíme uvažovat pouze hypoteticky, jak podle našich současných nálezů mohla tavba probíhat. Protože se pomocí měchu dmychalo do tavicího tyglíku shora, nemohl být tyglík umístěn nikterak vysoko. V jeho těsné blízkosti muselo být umístěno jisté minimální množství žhoucího dřevěného uhlí, zajišťujícího potřebný žár. Protože se po roztavení kovu muselo s tyglíkem dále manipulovat (naklonit ho, případně i zvednout a vylít kov do kadlubu), můžeme pravděpodobně vyloučit jeho usazení v zemi apod. V úvahu připadají dvě varianty. První předpokládá umístění tyglíku ve válcovité nebo mírně kónické podstavě z mazanice hmoty, položené v tomto případě na ploše ohniště a obklopené dřevěným uhlím. Tomu nasvědčuje velmi vysoký stupeň vypálení ohnišť a přítomnost kadlubu a slitku kovu v případě skalického ohniště č. 2. Obdobně ovšem mohlo probíhat tavení na oltářících z mazaniny. Jejich velikost (průměr 0,7–0,9 m) i předpokládaná výška (0,35–0,45 m) by patrně vyhověly potřebě umístění jak kompletu s tyglíkem, tak i uložení dostatečného množství paliva i přístupu dmychadla. V případě exempláře se zvýšeným okrajem z Bořitova by zachované výlevkovité přerušení okraje mohlo sloužit k odstraňování odpadu. Možné jsou ovšem i kombinace ohniště i mazanice konstrukcí (musíme počítat se souběžnou přípravou paliva do žhoucího stadia). Také můžeme předpokládat větší technologickou rozmanitost (podobně jako snad již ve starší době bronzové, viz odlišná kovolitecká pracoviště na Hradisku u Svitávky). Využití oltáříků, které jejich poměrně složitá modelace, různé úpravy okrajů a líčení povrchu vápennými nátěry jednoznačně včleňují do věrské sféry, vůbec našim představám neodporuje; o provázanosti procesu tavby kovu s rituálem není pochyb. V době kultury lužických popelnicových polí již mizí užívání jednostranných kadlubů jako ve starší době bronzové (Svitávka), převládají dvou- a vícedílné kadluby kamenné (někdy kovové) a část předmětů se průběžně odlévala „na ztracený vosk“. Kamenné formy byly vymazány tuhou pro snadnější vyjmutí odlitého předmětu, kov se vléval nalévacím kanálkem a většinou u hmotnějších předmětů zajišťovaly odchod vzduchových bublin z kovu ještě vzduchové kanálky. V takovýchto

formách bylo možné opakovat odlévání téhož předmětu až do zničení formy. Kamenné kadruby v oblasti Boskovické brázdy jsou vyrobeny téměř vždy z místních jemnozrnných pískovců (až prachovců); v případě jiných materiálů můžeme uvažovat o jejich cizím původu. V druhém případě byl předmět vymodelován z vosku (nebo z téhož materiálu odlit v jiném kadrubu) a obalen silně porézní hliněnou hmotou (ta zajišťovala vstřebání vzduchových bublin); po vysušení byla forma vypálena a do dutiny po voskovém modelu byl vlit kov. Po zatuhnutí kovu byla forma nenávratně rozbita. Doklady tohoto postupu se nachází jen při pečlivém výzkumu; v podstatě je nelze získat při povrchovém průzkumu lokalit (jsou velmi nestabilní a těžko je lze odlišit od záplavy běžné mazanice z destrukcí sídlištních staveb). Hrubé odlitky pak byly zbaveny nálitku (kov utuhnoucí v nalévacím kanálku), okrajových „švů“ (ostré rozhraní, kde na sebe nedokonale nasedaly jednotlivé formy) a byly dále podle charakteru předmětů tepány, za tepla ohýbány, broušeny, leštěny nebo zdobeny rytím tvrdými rydlý. Kovolitci museli svou práci dokonale ovládat, svou zručnost získali jen opravdu schopní řemeslníci i díky neustálému opakování této činnosti; zcela jistě nemohlo jít jen o mimosezónní práci běžných obyvatel osady v době mimo vrcholnou zemědělskou činnost. Jejich postavení bylo rovněž výjimečné a provázané s rituem. Neuzavřenou otázkou je ovšem místo jejich působení a způsob distribuce jejich výrobků. Převládá představa řemeslníka putujícího osídlenou krajinou, vybaveného vedle své zručnosti jen nemnoha řemeslnými nástroji (kladívko, dlátka a rydla) a odlévacími formami, případně určitým množstvím suroviny a pracujícího na zakázku. Ten také sám se svými výrobky obchodoval. Po jeho krátkodobé výrobní činnosti patrně v opouštěné osadě nezbyly takřka žádné archeologické doklady. S takovouto činností jsou spojovány především tzv. „zlomkovité depoty“, tj. sklady zničených předmětů. Nás ovšem zajímá, jak probíhala kovolitecká činnost v Boskovické brázdě, kde nacházíme odlišné základní prvky výrazně tuto činnost ovlivňující. Velmi důležitá je surovinová základna s měděnou rudou v blízkosti a patrně i přímo z Boskovické brázdy, která byla zdrojem kovu, který jinde koloval pouze jako velmi cenné zboží; zde ho bylo možno získat po zvládnutí hutnického procesu „zdarma“ a po ukojení místní potřeby používat pro další směnu. Podmínkou pro možnost trvalého využívání strategické rudné oblasti byla také její ochrana, což ne-

bylo v silách skupiny kovolitců; zde musíme počítat s pevným začleněním rudné oblasti do ekonomiky i do silové sféry přilehlé sídelní oblasti Boskovické brázdy, obývané a spravované obyvatelstvem na poměrně vyspělém kmenovém systému. O detailech společenské organizace a velikostech kmenových území bohužel nic bližšího nevíme, ale geograficky výrazně ohraničené a relativně uzavřené území námi sledovaného úseku Boskovické brázdy se jeví jako ideální sídelní prostor jednoho kmenového uskupení. S předchozím souvisí i již jinde zmiňované odlišné silové zajištění oblasti. Místo omezeného počtu spíše centrálně umístěných velkých hradisek zde nacházíme po celém obvodu brázdy malá hradiska. V jiných kulturně hraničních oblastech na Moravě nejsou hradiska kultury lužických popelnicových polí a kultury středodunajských popelnicových polí směřována do obranné pozice vůči sousední podunajské oblasti, ale slouží jako správní centra oblastí. V Boskovické brázdě se jeví situace poněkud odlišně a za rozmístěním zdejších hradisek je možné vidět spíše ekonomicko-ochranářskou funkci (tomu by nasvědčovala i absence kovolitecké činnosti a depotů na hradiscích – výjimku tvoří Kladky – naopak hojně doložených v nížinných osadách). Tu podtrhuje i zřetelná, nálezy potvrzená trasa jedné z větví Jantarové stezky, procházející tímto přirozeným komunikačním kanálem od severu a severozápadu k jihu a v opačném směru zase fungující jako nosič a urychlovač nových kulturních a náboženských impulzů, nových technologií, obchodních kontaktů a také samozřejmě lidí, svázaných s těmito činnostmi a propojující střední Podunají s českou kotlinou a dolním Polabím. V takových souvislostech pak můžeme uvažovat o místní metalurgické produkci jako o stálé činnosti organizované na kmenové úrovni a dlouhodobě prováděné domácími specialisty jak pro potřebu místní, tak i pro obchod. Doklady místního kovolitectví známe od lužické fáze kultury lužických popelnicových polí (BD) až do halštatské fáze (HD, tj. od 13. do 5. stol. př. n. l.) a můžeme konstatovat, že po celou dobu existence lužických popelnicových polí byla i Boskovická brázda jedním z menších center bronzové metalurgie ve střední Evropě.

Dnes se zákonitě zdá centrálním sídlištěm s kovoliteckou specializací osada na „Nivách“ u Skalice nad Svitavou, ale i přes její opravdu poněkud významnější pozici v oblasti vzhledem k blízkosti svitáveckého Hradiska a zejména vzhledem k průsečíku Boskovické bráz-

dy a dalšího zde se napojujícího komunikačního koridoru údolí řeky Svitavy je její z dnešního pohledu zřetelně dominantní pozice dána především stavem výzkumu. Jak již bylo konstatováno jinde, alespoň menší odborné odkryvy na místních sídlištích přináší téměř vždy doklady metalurgie (starší výkopy neregistrovaly mazanice zlomky). Tavicí mísovitě tyglíky byly jako dosud izolované novum nalezeny ve Skalici nad Svitavou, v jižní části Bořitova, na Masarykově náměstí v Boskovicích a drobné zlomky byly identifikovány i v souboru z průkopu trati „Pod Lipníky“ (k tomuto nálezu ještě i následně). Známe je jak z lužické (Bořitov, Skalice obj. 43/79, 49/80 a 51/80), tak i slezské fáze kultury (Boskovice, náměstí). Ze sídliště „Pod Lipníky“ je znám i fragment mnohem menšího vaničkovitého tyglíku z keramické hmoty s příměsí tuhy a s výlevkou (Štrof 1990–II, 221: 6), nalezeného ovšem v jiném kontextu v r. 1907 než první čtyři depoty („*poněkud opodál směrem k okresní silnici při „Panině louce“ jedna bronzová jehlice a v zářezu veliké množství škvárů s jasně zelenou patinou, pěnovitý to zbytek od slévání bronzů a též silně připálený kelímek, jako důkaz místní slévárny*“, Snětina 1908, 168). Jehlice s vývalky je mnohem starší než depoty (pochází ze samého počátku lužické fáze); není ovšem jisté, že situaci datuje. Nejasný popis nálezové situace umožňuje opravdu jen hypoteticky uvažovat i o možné interpretaci situace jako pícky. Z tohoto místa může pocházet i onen zmiňovaný zlomek mísovitě tyglíku (téměř vždy mají několik vrstev přetavené krusty a obsahují kuličky taveného kovu). Fragment válcovitě tyglíku pochází ze Skalice nad Svitavou z obj. 113/79; je vyroben z patrně keramické hmoty a je silně přepálen používáním. Chybí mu spodní část (dno mohlo být oblé – jak často mívají tyglíky především z mladších období – nebo i případně rovné; výška tyglíku mohla být asi 10 cm a průměr jeho ústí je 9 cm); v maximální výduti jsou na vnitřní stěně nad sebou dva vodorovné žlábků, které snad měly zachycovat při vlastním lití kovu nečistoty nebo zpomalovat výtok kovu (Štrof 1990–II, 203: 4). Ze skalického objektu 49/80 známe ve zlomcích dochované náustí měchu, které je oproti starobronzovým poměrně malým exemplářům (nález ze Svitávky má délku 6 cm a větší průměr kónického nasazení na měch byl 3 cm s výstupním otvorem o průměru 0,5 cm) mnohem větší; průměr válcovitě tvaru se zaobleným ústím je 5 cm, vnitřní otvor více než 2 cm a zachovaná délka zřetelně neúplného exem-

pláře je téměř 12 cm (Štrof 1990–II, 218: 4). Jak již bylo konstatováno výše, jejich velká podobnost s hradištními náústími jednoznačně prokazuje jak jejich účel a stejný způsob výroby, tak i maximální efektivnost takového tvaru, ke kterému shodně dospěli řemeslníci v rozmezí dvou tisíciletí. Velmi pravděpodobně patří mezi metalurgické pomůcky i nález ze skalického objektu 62/79, datovaného do slezské fáze (obsahuje i zlomek kadlubu k odlévání snad srpu, dva fragmenty „slunečních kotoučů“, jehlancovitý podstavec a zlomky „oltáříku“ s prožlabeným okrajem). Je to oválný miskovitý útvar (s delší osou asi 20 cm) s dnem skloněným k válcovitému vývodu vybíhajícímu z jedné delší stěny směrem šikmo dolů; délka tohoto válce je asi 12 cm a průměr 5 cm. Předmět je vyroben patrně z běžné keramické hmoty ovšem s příměsí zrněk tuhy a svým zpracováním také keramickou nádobu připomíná (vnitřní strana je zběžně vyhlazena a vnější má povrch drsnější, podobně jako hrncovité tvary tohoto období; tím ovšem podobnost s běžnou keramickou produkcí končí). Povrch je druhotně vypálen do okrových odstínů, pouze spodní část má původní tmavý povrch; touto částí předmět spočíval na podložce, když byl vystaven žáru. Jeho přesnou funkcí si nejsme jisti; nejpravděpodobněji je to jiná varianta náústí měchacího systému (tomu odpovídá i stejný průměr válcovitého vývodu 5 cm), přičemž miskovitá část byla ochranou kožené části měchu). Úhel vývodu by odpovídal i představě tyglíku na ohništi a šikmo vedle ve vyšší poloze měchacímu systému. Odlišné varianty náústí mohou souviset s odlišnými technologiemi metalurgických procesů nebo s příchodem nové skupiny obyvatel s novými prvky (nápadně často jsou doklady bronzové metalurgie objevovány v prostředí s nálezy zejména keramiky se zřetelnými kulturními vazbami na centrální podunajskou oblast).

Další skupinou nálezů související s odléváním bronzů jsou odlévací formy. Nejčastěji to jsou kamenné kadluby, většinou původně dvojdielné a vyrobené téměř vždy z místních jemnozrnných pískovců. Téměř vždy jsou nalézány poškozené a ve zlomcích. Je možné je zachytit při povrchových sběrech a jejich výskyt v sídlištních objektech je téměř zákonitě vázán na spektrum většinou poškozených nebo záměrně rozbitých předmětů, které spojujeme s rituálními praktikami. Dva kadluby byly nalezeny v obj. 1/93 z počátku lužické fáze v jižní části Bořitova. Další byly získány na „Nivách“ u Skalice nad Svítavou. O čtyřech zlomcích jsme byli informováni již před odkryvem

v letech 1979–83. Při zmíněném výzkumu bylo získáno celkem ještě 13 dalších kadlubů či spíše většinou jejich zlomků (jeden byl získán z ohniště, dva z kulturní vrstvy a deset z obsahu sídlištních objektů). Vzhledem k dosavadním zkušenostem o uložení dokladů kovoliteckých prací v povrchových vrstvách sídlišť můžeme jen dodatečně velmi želeť nutného chvatu s odstraněním kulturní vrstvy, kde byla jistě uložena řada takovýchto dokladů; ovšem i množství nálezů získaných z uzavřených nálezových celků má svoji neocenitelnou hodnotu. Jak již bylo řečeno, téměř všechny formy byly nalezeny ve zlomcích a ne vždy jsou zřetelně identifikovatelné odlévané předměty; vlastní formy z pískovce se stopami žáru a někdy ještě s tuhovým výmazem, někdy s rýhami pro svázání forem drátem na obvodu jsou dobře odlišitelné. Výjimkou je dvojdílný kadlub k odlévání dvou jehlic s vázičkovitou hlavicí (jedna z jehlic má velkou, druhá velmi malou hlavicí – důkaz souběžnosti obou typů). Obě části jsou kompletní a vymazané tuhou; jedna polovina formy byla nalezena v objektu 44/79 (kónická zásobní jáma, v níž byl na dně uložen lidský skelet) a druhá v obj. 56/79 (opět kónická zásobní jáma); oba zjevně současné objekty jsou ze slezské fáze. Vedle skeletu lidského jedince prokazuje rituální charakter objektů importovaná keramika, zlomek „slunečního kotouče“ i závěsek z kančího klu. Část kadlubu byla v obj. 64/79, který je ze staršího úseku vývoje kultury a patří k nejbohatším na lokalitě. Vedle keramických koleček byly většinou ve zlomcích nalezeny část „slunečního kotouče“, naběračka a deset (!) bronzových předmětů (mj. listovitý závěsek, osmičkovitě vinutý lučík jednoduché spony a čtyřboké dlátko-rydlo). Za zmínku stojí rovněž část kadlubu z obj. 1/79, jehož jedna strana sloužila k odlévání jehlic s hřebíkovitou hlavicí, druhá k odlévání tyčinkovitých předmětů: takto bylo možno odlévat tyčinkovité hřivny s průřezem podoby písmene D o šířce 1,6 a výšce 0,7 cm. Takovéto hřivny jako polotovar suroviny jsou typické především pro podunajskou kulturní oblast, i tam jsou ovšem vzácné. Pokud je možno určit typ odlévaných předmětů z dalších forem nalezených v ostatních objektech, jsou to většinou běžné předměty (jehlice, sekerky, nože, šípky, náramky); z obj. 2/79 ale známe část formy, využívané snad k odlévání mečů. Zlomky forem k lití „na ztracený vosk“ jsou většinou křehké a jsou nalézány opravdu jen v prostoru vlastních metalurgických pracovišť. Dosud byly v Boskovické brázdě zjištěny jen v starobronzových

kovoliteckých dílnách na Hradisku u Svitávky; z období popelnicových polí je známe ze skalického obj. 51/80 z lužické fáze, kde byl mimo importovanou keramiku nalezen i zlomek kamenného kadlubu a předměty rituálního charakteru (keramická kolečka, zlomky zoomorfní nádoby a rohatého idolu). Další objekt 49/79 obsahoval vedle obdobných zlomků odlévací formy „na ztracený vosk“ i části mísovitěho tyglíku a již výše zmiňovanou válcovitou dyznu.

O pokračování metalurgické tradice v oblasti brázdy ve starší době železné (platěnická fáze kultury lužických popelnicových polí) nás informuje několik objektů prozkoumaných na sídlišti jihovýchodně pod Malým Chlumem. V r. 1975 zde byl prozkoumán komplex tří objektů, z nichž největší byl objekt 1. Byl to zahloubený dílenský objekt zhruba trapezoidního tvaru (o rozměrech 4,7 x 5,1 m), k jehož západní straně přiléhaly dva menší objekty 2 a 3, původně sklípek zhruba čtvercovitého půdorysu a zásobní jáma čtvercovitého půdorysu (Štřof 1985b). Po částečném zasypání zásobní jámy 3 zhruba do poloviny popelovitou výplní a úpravou okraje částečným zasypáním spraší vznikla kruhovitá prohlubenina mísovitěho profilu, která pak sloužila jako kovolitecká výheň. Do sprašovitě úpravy byly vymodelovány kolmo k obvodu výhně a šikmo dolů ke dnu výhně skloněné dva dmychací kanálky pro umístění ústí dmychacích měchů; kanálky o délce 35 a 40 cm byly široké 16 a 18 cm a jejich vyústění do výhně bylo výrazně vypáleno. I v objektu 1 byla čtyři propálená místa o průměru až 0,65 m. V zásypu obou byly nalezeny drobné kousky i malé obité valouny hnědele, zlomky hliněných kovoliteckých forem k lití „na ztracený vosk“ k odlití širokých bronzových náramků nebo nákolí vozů, zlomky mazanic oboustranně vyhlazených, obloukovitě profilovaných a velmi tvrdě vypálených snad z konstrukce kopule pece, železný dlátkovitý nástroj a železný nůž. Výplň mísovitě výhně tvořily výrazně popelovité vrstvy černé, šedé, červené a bělavé barvy; jak dokládá uložení vrstev v profilu, byla výheň nejméně jednou obnovována a proběhlo zde vícero taveb. V popelovitých vrstvách výhně byly rovněž zjišťovány kousky hnědele; to nás vede k předpokladu, že výheň pro tavení bronzu sloužila současně k primární redukci železné rudy. Její standardní velikost spolehlivě vylučuje její náhodný výskyt. Ruda se ovšem na sídlišti vyskytuje; byla také záměrně těžena. Prokázal to odkryv v r. 1977 pod jihozápadním úpatím hradiska, kde byl zjištěn okraj kutací jámy, v níž byla dobývána

v písku uložená vrstva limonitu několik cm až 30 cm silná (v hloubce 0,9 –1,2 m); situaci provázely zlomky halštatské keramiky.

Metalurgická dílna byla umístěna patrně záměrně na hřbetu vystavenému větru, kde jeho van usnadňoval dmychání. Popsaný komplex objektů je příkladem halštatské metalurgické dílny v období HD (6.–5. stol. př. n. l.), v níž se odlévaly a finalizovaly bronzové výrobky a současně se při tavení bronzu využívalo tavicí výhňe jako vyhřívačky k oxidační redukci již mechanicky připravené železné rudy, která pak byla tavena v jinde umístěné peci (zde ovšem nezjištěné). Již dříve to konstatovala řada autorů – v tomto období lze očekávat společné zpracovávání obou kovů (bronzu i nového železa) stejným řemeslníkem. Při tavení a lití tradičního bronzu ale pozorujeme oproti předchozímu lužickému a slezskému úseku vývoje kultury lužických popelnicových polí určité změny.

Pro kulturu lužických popelnicových polí je charakteristické ukládání souborů bronzových předmětů do země. Zvláště v případě hromadných skladů je zřejmé, že nejde o zapomenutá depozita, ale spíše o obětiny náboženského charakteru. Jejich složení je značně rozdílné jak skladbou zastoupených předmětů, jejich počtu, uložení atp. Některé početně bohaté mohly představovat obětinu vsi nebo kme-ne, malé byly zase spíše obětiny jednotlivců, atd. Tyto sklady („depoty“) se také liší svým místem a způsobem uložení. Odlišují se ale zejména dobou, kdy byly uloženy do země – dělo se tak v celém úseku vývoje kultury lužických popelnicových polí v době bronzové, což představuje celou polovinu tisíciletí (od 13. do 8. století př. n. l.).

Soupis všech známých depotů z lužické části Moravy uvádí z Boskovické brázdy poměrně nedávno (Salaš 2005) necelé dvě desítky depotů. Nástup detektorové prospekce v posledním desetiletí tento počet až skokovým způsobem znásobil na nynější půl stovku bronzových skladů. Tento počet nyní představuje podstatnou část lužických depotů na Moravě, což samo o sobě naznačuje metalurgický a obchodní význam oblasti (Malach – Štrof – Hložek, v tisku). Dokládá to i skladba některých těchto pokladů, z nichž některé obsahují i stovky kusů. Doklady metalurgie vycházející i z místních surovinových zdrojů jsou jedním z výzkumných zaměření Muzea Boskovicka.

Doba laténská (400 př. n. l. – ±40 př. n. l.)

Když se v 6. století před naším letopočtem začali Řekové a Etruskové zajímat o kontinentální Evropu, našli zde na území mezi Atlantickým oceánem a oblastí na sever od Alp usazené obyvatelstvo, jehož doložené pojmenování bylo Keltové, později rovněž nazývaní Gallové nebo Galatové; etnikum, které v následujících stoletích sehrálo významnou úlohu ve vývoji Evropy, do jejíž tvářnosti vtisklo dodnes patrné stopy. Antičtí autoři používali název Keltové k označení „barbarského“, tedy cizího obyvatelstva, které sídlilo v jejich západním a severním sousedství. Řecký historik 5. století př. n. l. Hérodotos z Halikarnassu věděl, že řeka Dunaj sbírá své prameny v oblasti osídlené Kelty, což byla podle jeho pojetí velká etnická skupina lišící se od ostatních řečí i vlastními zvyky. Od počátku 5. století jsou již tito tzv. historičtí Keltové jmenováni ve zprávách řeckých a římských historiků přímo v souvislosti s masivním vpádem jejich bojových skupin do severní Itálie a na Balkán. Nejznámějším a nejbohatším pramenem o životě Gallů jsou „*Zápisky o válce gallské*“ římského vojevůdce a vítěze tažení proti nim Gaia Julia Caesara.

Původní území osídlené Kelty se rozkládalo ve Švýcarsku, severovýchodní Francii a jihozápadním Německu; jejími obyvateli byly kmeny indoevropského původu, jejichž etnogenezi můžeme sledovat snad až do doby bronzové. V závěru doby halštatské, v průběhu 6. století před n. l. zde vzniká bohaté knížecí prostředí, výrazně ovlivněné mediterránní civilizací, jehož nositelé pronikají v průběhu 5. století i do oblasti horního Podunají, severní Itálie i do části Čech. Změna ekonomických vztahů a vytvoření velkých sociálních rozdílů, vznikem nového kulturního stylu (laténské kultury) doprovázená existence mimořádně bohaté vládnoucí vrstvy – vojenské aristokracie, patrně i přelidnění, stejně jako touha po kořisti, očekávané ve vyspělých jižních oblastech – to vše byly faktory, které způsobily, že z této „pravlasti“ expandovaly keltské kmeny do velké části Evropy.

Pronikly na Britské ostrovy, překonaly Pyreneje, jejich nápor neza-
držely Alpy a pocítila ho bohatá etruská města i mladá římská re-
publika – počátkem 4. stol. před n. l. pronikali Keltové do severní Itá-
lie a postupně se dostali až k Římu, který dobyli a vypálili (k oblé-
hání Říma v roce 387 př. n. l. se váže známá pověst o posvátných hu-
sách Jupiterova chrámu, které zachránily před vyplněním Kapitol,
kde se zbytky obránců města ukryly). Jiná migrační vlna postupova-
la územím kolem Dunaje do Karpatské kotliny a na Balkánský polo-
ostrov a bezprostředně poté, v roce 280 př. n. l., následovala výprava
proti Řecku. Při ní v roce 279 př. n. l. měli keltští nájezdníci vyplnit
Delfy i s jejich známou věštírnou, část jich pronikla až do Malé Asie
a usadila se zde, vytvořivši stát Galatii. Keltové se v očích antických
současníků stali ztělesněním barbarství, které ohrožovalo tehdejší
civilizovaný svět. Na konci 3. a v průběhu 2. století př. n. l. však po-
čala moc početných, ale nejednotných keltských kmenů slábnout
a upadat. V porážkách se vyčerpala úderná síla maloasijských Keltů.
Po skončení války s Hannibalem v tzv. druhých punských válkách
římská republika definitivně pacifikovala severní Itálii, Caesarovy
legie dovršily v 50. letech posledního století starého letopočtu do-
bývání tzv. zaalpské Gallie. Středoevropský prostor začínal pociťovat
ze severu tlak germánských kmenů (svébských Kimbrů a Teutonů),
keltskou moc v Podunají oslabují války s Dáky, jižní část střední
Evropy se postupně dostává do sféry římského vlivu. Všechny tyto
okolnosti způsobily postupný zánik keltské moci na větší části dříve
jimi ovládaného území a jejich kultura se do nového letopočtu udr-
žela pouze na britských ostrovech a v západní Francii; zvláště v křes-
tanském Irsku se uchovala hluboko do raného středověku.

Keltové byli prvním známým etnikem, které významně ovlivnilo
osudy našeho území a o jejichž osudech nám podávají svědectví ved-
le písemných zpráv jejich současníků především archeologické nále-
zy. Antické zprávy hovoří o Keltech jednou jako o divokých nájezd-
nících, divoších a barbarech, pohrdajících smrtí stejně jako krásou
antických měst, jindy vychvalují jejich hlubokou oddanost náboženství
a pozoruhodnou učenlivost; zrovna tak ovšem zmiňují jejich zálibu
v obžerství a hromadění zlata, zálibu v dekorativnosti stejně jako dů-
vtipnost a schopnost napodobení. Potvrzení toho všeho a řadu dal-
ších poznatků přinášejí i výsledky archeologické disciplíny (Čižmář,
M. 1993, 380–381).

Keltské osídlení Moravy

Podle svědectví archeologických pramenů bylo moravské území Kelty zasaženo podunajským invazním proudem již počátkem a v průběhu pátého století, druhá keltská vlna ho obsadila v první polovině čtvrtého století. Byl to kmen Bójů, podle kterých jejich místa později obsadivší germánští Markomané zemi dali jméno: *Boiohaemum* = domov Bójů. Bóje měl na Moravě snad vystřídat ve třetím století z Karpatské kotliny přišedší kmen Volků-Tektoságů. Keltské kmeny či jejich části poměrně značně migrovaly a na základě historických zpráv lze rekonstruovat směry jejich pohybu – např. Bójové jsou v průběhu několika staletí uváděni na území severní Itálie, Čech, Francie, ale i Pannonie; stejně tak i sídla Volků-Tektoságů jsou kromě Moravy zmiňována jak ve Francii, tak např. v Turecku. Těmto zprávám by mohla odpovídat i situace ve vývoji osídlení Moravy – málo sídlišť má kontinuální vývoj po celou dobu laténskou nebo alespoň po její větší část a osady z jednotlivých fází doby laténské, z nejstaršího období, ze středního laténu a z období nejmladšího, současného s keltskými oppidy, nebývají vždy na stejném místě – z toho by bylo možno vyvodit i to, že nové vlny osídlenců zakládaly i nová sídla.

Na svém postupu přinesli Keltové do nově získaných oblastí kulturu nazvanou podle naleziště La Tène na břehu švýcarského Neuchâtelského jezera kulturou laténskou. Ta vznikla působením vlivů vyspělého Středomoří na halštatské prostředí střední Evropy. Její výrazný a od předchozích či sousedních kultur zcela odlišný charakter je nejzřetelněji patrný v projevech keltského umění. Působením mediterránních výzdobných prvků se předchozí halštatský geometrický styl zcela změnil na styl laténský, užívající nových prvků orientálních – zvířecích a rostlinných motivů, spojovaných mnohdy do hybridních. K vrcholu keltské umění dospělo ve 3. století př. n. l., kdy se tento rostlinný styl přetvořil v dekorativní a silně působivý styl plastický, využívající především lyrovitých a volutovitých motivů. Pro ztvárnění zvířecích i lidských podob je typická silná stylizace, abstrakce a fantastická ornamentika; tento charakter keltského umění, pramenící z nejhlubších principů keltského náboženství, ještě více vynikne ve srovnání s naturalismem řeckého a římského umění či s předcházejícím strohým geometrickým stylem halštatským.

Laténský styl ovládl ve druhé polovině posledního tisíciletí před změnou letopočtu velkou část Evropy a v době svého největšího rozkvětu přesáhl i hranice rozšíření keltských kmenů.

Vznik, rozšíření a vývoj tohoto laténského stylu je možno nejlépe sledovat tam, kde je koncentrace předmětů užitého umění největší, totiž na pohřebištích, neboť zemřelí byli pochováváni s věcmi, které je doprovázely během jejich života – ženy se šperky, muži se svými zbraněmi. Příznačná jsou tzv. plochá (to proto, že hroby nejsou kryty mohylami) pohřebiště, jichž je na Moravě známo na 150, od velkých nekropolí, kde byly pochovány desítky zemřelých přes menší hřbitovy o několika hrobech k ojedinělým pohřbům. Právě na pohřebištích lze dobře sledovat rozvrstvení tehdejší společnosti od vrstvy aristokracie (hroby bojovníků a bohaté hroby žen), přes vrstvu průměrně situovaných jedinců (střídmě vybavené pohřby) k vrstvě svobodné chudiny (hroby s minimální nebo žádnou výbavou). Na Moravě dosud vzácné bojovnické hroby ohraničené příkopem naznačují pohřeb významné osobnosti a občas se vyskytující dvojhroby většinou ukazují na pohřeb společensky výše situovaného zemřelého s osobou závislou.

Bojovnické hroby obsahují součásti výzbroje (kompletní válečnická souprava sestává z meče s opaskem, kopí a štítu, doplněných náramkem a sponou; někdy se v hrobech – mužských i ženských – nachází i nádoba a zvířecí kosti jako pozůstatek vybavení zemřelého potravou), zálibu žen ve šperku dokládají pohřby s garniturami sestávajícími z četných spon, pro Kelty typických nákrčníků, opaskových řetězů, náramků, nánožníků a prstenů; tyto předměty představují mnohdy špičkové produkty uměleckého řemesla. Ovšem bližší pohled na jejich provedení a charakter jejich stále se opakující výzdoby nás nenechává na pochybách, že tyto nálezy, dokreslující podobu kroje Keltů, nesloužily jen jako pouhé šperky, ale měly i ochrannou moc pro svého nositele; některé předměty pak jako nákrčníky a antropomorfní meče byly symbolem výjimečného postavení nositele.

Výzkum pohřebišť kromě nezastupitelné role při řešení chronologických otázek přináší řadu dalších poznatků (Čižmář, M. 1993, 393–402). Kromě již zmíněných zjištění o sociální skladbě obyvatelstva jsou to i podklady pro antropologická a demografická studia a poznatky o pohřebním ritu. Z antropologických rozborů kosterných

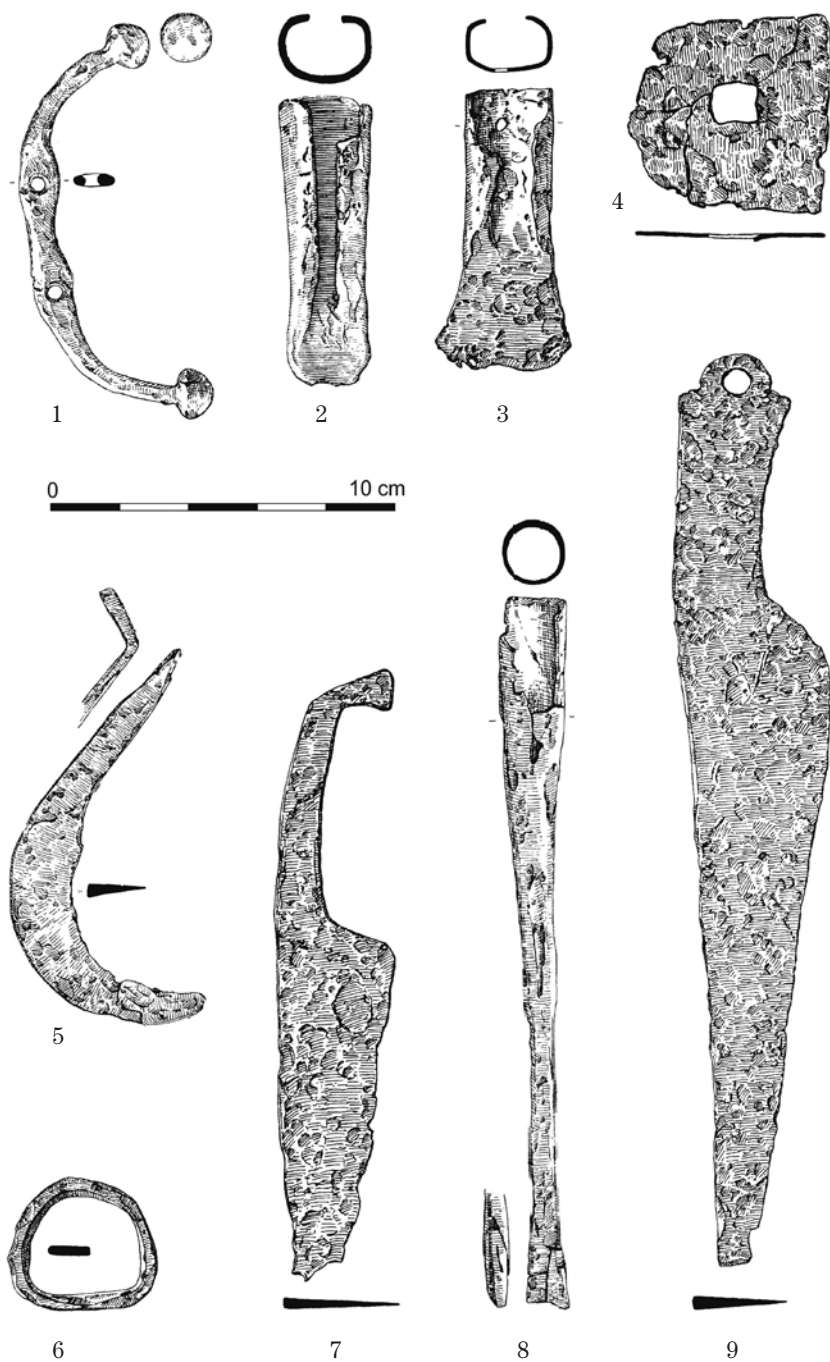
pozůstatků plyne, že Keltové byli urostlí lidé ne jednotného antropologického typu, kteří se v průměru nedoživali příliš vysokého věku. To odpovídá zjištěním pro pravěk obecně – průměrný věk je snižován vysokou dětskou úmrtností, mužskou část populace hubily kromě běžných chorob i následky zranění utrpěných v boji, pohřby mladých žen jsou zase většinou důsledkem poporodních komplikací. Zajímavé je, že na pohřebištích se téměř nevyskytují pohřby velmi malých dětí. Tento jev už může souviset se světem rituálních praktik a magických úkonů, s duchovním světem, do něhož je velmi nesnadno nahlédnout bez znalosti dalších souvislostí. Pod pojmem duchovní svět můžeme chápat navzájem propojené projevy náboženského cítění, mytologie, rituálů, zvykosloví a folklóru včetně poezie, tance, hudby. Pohřební ritus je jen jedním z projevů, které nám umožňují učinit si o duchovním světě Keltů alespoň částečnou představu.

V Caesarových *„Zápiscích o válce gallské“* se dočteme, že „...v Gallii jsou pouze dva stavy, které něco znamenají; jedním z nich jsou jezdci (rytíři), druhým druidové“. Druidové (tento název je odvozován od starokeltského „*dru wid*“ = velmi učený; nebo také od řeckého slova „*drys*“, což znamená jmelí – a jmelí byla posvátná rostlina Keltů) jako kněží byli prostředníky mezi světem lidí a božstvy, jejich role však byla mnohem širší – prováděli rituály, kultovní úkony a oběti, astronomická pozorování, byli ochránci tradic a práva. Jejich důležitým úkolem byla výchova následovníků – vzhledem k zákazu písemných záznamů probíhala memorováním textů, což mělo trvat údajně 20 let (tento zákaz vycházel z přesvědčení, že písemné zaznamenání principů jejich víry by dovolilo nepřátelům, kteří by se jej zmocnili, získat nad nimi moc). Na druhé straně důsledkem toho je značná konzervativnost právě v oblasti duchovní kultury – zatímco v materiálně technické oblasti docházelo k vstřebávání nových podnětů a jejich přetváření podle vlastních potřeb s opouštěním starší technické úrovně, v duchovní oblasti trvala u Keltů myšlenková kontinuita bez ohledu na prostorové a časové rozdíly od počátku projevů jejich kultury na přelomu 6. a 5. století přes její rozkvět a pozdní období u nás (2.–1. století př. n. l.) až do plně historického období na britských ostrovech.

V počátcích osídlení našich zemí, ve 4. a 3. století př. n. l., pochovávali Keltové své mrtvé inhumací, tj. pohřbívali nespálená těla. Nebožtíci byli uloženi v hrobě (někdy na dřevěné desce či dokonce

v rakvi) v natažené poloze na zádech, s rukama podél těla, většinou hlavou k severu; to je poměrně významný znak, protože např. pro Karpatskou kotlinu je typická poloha s hlavou k jihu a takto odlišná orientace může svědčit o kontaktu s touto oblastí, některé – převážně bojovnícké – hroby jsou orientovány ve směru východ–západ. Hroby na rozdíl od předchozí doby halštatské nebyly kryty mohylami, ale nepochybně byly na povrchu nějakým způsobem označeny, neboť se navzájem respektují a tvoří poměrně pravidelné řady či skupiny. Kromě předmětů z osobního vybavení pohřbeného se v hrobech nacházejí i nádoby nebo zvířecí kosti jako doklad potravy vkládané do hrobu. Tento kostrový pohřební ritus převažuje po celou starší dobu laténskou, pouze ojediněle se objevuje kremace, která však během krátké doby ve středolaténském období 2. poloviny 3. stol. až 1. poloviny 2. stol. př. n. l. zcela převládla. Z pozdní doby laténské pak hroby neznáme vůbec, a to nejen u nás, ale téměř v celé Keltů obývané střední Evropě. To lze vysvětlit velkým zjednodušením až změnou pohřebního ritu, která je opět výrazem posunu v náboženských představách.

Věrské představy lze nicméně spatřovat i v jiných projevech, např. nepochybně s nimi souvisejí drobné plastiky zvířat, především kance, které měly přenést na člověka vlastnosti svých předloh, či stylizovaná lidská vyobrazení jako vyjádření božské postavy. U Keltů ovšem jako národa podle antických autorů „*hluboce oddaného bohům*“ byl celý život úzce spjat a prostoupen vírou v nadpřirozeno. Ta docházela výrazu i v nejprostších a nejběžnějších činnostech a předmětech, především však o svátcích, které byly během keltského roku čtyři – svátek jara *Beltine* 1. května, *Lugnasad* koncem srpna po sklizni, *Samhain* – svátek mrtvých v listopadu a koncem ledna *Imbolc* spjatý s probouzením nového života. Množství bohů (mezi více než 400 jmény zaznamenanými u různých kmenů je to především Taranis – bůh nebes a hromu, Teutatés, bůh kmene, který ochraňoval bojovníky a zajišťoval blahobyť, Lug, bůh obchodu a řemesel, a Epona – bohyně vod, zobrazovaná na koni) a nadpřirozených bytostí uctívali Keltové na posvátných místech – v hájích, studánkách, pramenech, jeskyních – a zde jim také přinášeli oběti. S těmi se setkáváme v podobě často až neuvěřitelně bohatých nálezů různých předmětů (např. tzv. podmokelský poklad, kdy bylo ve velkém bronzovém kotli uloženo na 40 kg zlata v podobě asi sedmi tisíc

Obr. 70. Železné nástroje, část uzdy a kování zámku ze sídliště v Bořitově.

mincí, nebo tzv. duchcovský poklad – více než 2000 spon a náramků uložených v bronzovém kotli v horkém vřídle, či již zmíněné naleziště v La Tène; na Moravě snad můžeme k tomuto typu nálezů přiřadit depot ze Ptení, sestávající z téměř čtyřiceti drobných bronzových, jantarových a skleněných předmětů, patrně amuletů). Za svatyně nebo posvátné okrsky jsou považovány z téměř celé Kelty osídlené části Evropy známé velké čtyřúhelníkové objekty s hlubokými šachtami, pro něž se vžil německý termín „*Viereckschanze*“ (čtyřúhelníkové valy), datované do pozdní doby laténské. V jejich prostoru měl stát chrámek a měla být umístěna obětní šachta. Nejnověji ovšem bývá tato interpretace zpochybňována a uvažuje se o dvorcích keltské nobility. Představu o běžném každodenním životě Keltů ovšem umožňuje především poznání podoby osad. Z Moravy známe na 400 keltských sídlišť, jejichž výzkumy vypovídají o způsobu života starých Keltů, o způsobu bydlení, o hospodaření, řemeslech, zemědělství atd. Prokázala se existence rozsáhlých sídlišť, menších osad i zcela malých izolovaných usedlostí – to je ostatně doloženo i v „*Zápisích o válce gallské*“ Gaia Iulia Caesara, který zmiňuje „*oppida*“ (tj. keltská města), „*vici*“ (vesnice) a „*aedificia privata*“ (dvorce). Základním typem venkovského obydlí byla částečně zahloubená obdélníková stavba o rozměrech zhruba 3 x 5 metrů, se sedlovou střechou nesenou většinou dvěma kůly na podélné ose stavby. Domy byly budovány ze dřeva dokonalými tesařskými nástroji za použití četných stavebních kování a zajišťovaly se zámky se železnými klíči. Podle charakteru nálezů na sídlištích, ale i podle jejich umístění v terénu (v nížinných polohách na úrodných půdách – na Moravě hranice keltského osídlení v podstatě nepřekračuje vrstevnici 300 metrů nad mořem) je zřejmé, že hlavním způsobem obživy obyvatel bylo zemědělství, to však neznamená, že nebyla zjištěna i specializovaná řemeslná výroba. Byly zkoumány početné hrnčířské dílny, hojné jsou doklady kovolitectví barevných či dokonce drahých kovů. Méně časté jsou doklady hutnických a kovářských pecí, třebaže jsou doloženy kromě hojných železných předmětů i nálezy kovářských nástrojů, strusky a lupy. Lze soudit, že hutnění železa se dalo mimo vesnice, v blízkosti ložisek rudy.

Výsledky dlouholetých výzkumů sídlišť i pohřebišť umožňují načrtnout obraz vývoje keltské ekonomiky (Čižmář, M. 1993, 412–420). Důsledkem bouřlivé expanze bylo nejen obsazení nových území

(z většiny z nich se Keltové koneckonců po čase stáhli nebo byli vytlačeni), ale především kontakt s vyspělou antickou civilizací, který umožnil získat mnoho technických znalostí a zkušeností, jež Keltové posléze využili, rozvinuli či přetvořili podle svých potřeb. Zde je třeba spatřovat jeden z impulsů vytvoření laténské kultury, který je charakterizován i mohutným rozvojem výroby a z něho plynoucími důsledky společenskými. Především výroba železa doznala od střední doby laténské výrazného pokroku – keltské hutnictví poskytovalo dostatek železa na výrobu zbraní, ale především mnoha druhů nástrojů pro řadu různých specializovaných činností a řemesel. Zatímco pece na hutnění železa zatím nejsou na Moravě známy, kovářství se zřejmě provozovalo v každé větší vesnici. Laténské nástroje byly důmyslně konstruovány a staly se základem nástrojářské techniky pro všechna další období až do raného středověku – objevují se kladiva, sekery, kleště, pily, vrtáky, pilníky, sekáče, průbojníky, protahováky drátu, pérové nůžky; nesmírný význam ovšem měla výroba dokonalejšího náradí zemědělského – radlice, krojidla, kosy. Ty umožnily lepší obdělávání půdy a společně s pěstováním výnosnějších plodin (pšenice, ječmen, žito, oves, proso, hrách, čočka, vikev, konopí, len), dokonalejšího mletí obilí na rotačních mlýnech a chovem domácích zvířat (tur, prase, ovce a koza, kůň, pes, kur, husa) i větší zemědělskou produkci, která zajišťovala podle antických autorů nejen dostatek, ale i nadbytek potravy; to zase umožnilo ve svém důsledku osamostatnění i rozvoj důležitých řemeslných činností. V již zmíněných hrnčířských dílnách se užívá rychle rotující hrnčířský kruh a dokonalé zboží na něm vytočené se vypaluje ve speciálních dvoukomorových pecích.

Kromě výše uvedených oborů doznaly značného pokroku další úzce specializované řemeslné činnosti, náročná odvětví uměleckého řemesla (šperkařství, emailérství, sklářství), vyžadující množství složitých technologických postupů; tento rozvoj váže na sebe hospodářské změny včetně rozvoje obchodu, a to jak dálkového, tak v rámci jednotlivých regionů. Projevem těchto změn je od 3. století př. n. l. nejdříve používání a vzápětí napodobování řeckých mincí a od 2. století př. n. l. výroba vlastních keltských ražeb. Užívání mincí obchodní styky podstatně usnadnilo, nebyl to však jediný způsob jejich užití – především u zlatých ražeb vyšších nominálních hodnot musíme předpokládat, že byly používány jako obětiny (o tom svědčí řada depotů sestávajících z někdy až neuvěřitelného množství zla-

tých mincí) a sloužily nepochybně i k platbám keltským žoldněřům za jejich působení ve službách antických vládců.

Vzrůst produkce a rozvoj obchodu na jedné straně a na straně druhé určitá konsolidace poměrů spolu s impulsy z antického světa vedly v průběhu druhého století př. n. l. ke vzniku tzv. oppid. Tento Gaiem Iuliem Caesarem používaný výraz označuje opevněná sídliště městského typu, která byla výrobními a obchodními, nejspíše i správními a patrně i kultovními středisky jednotlivých kmenových oblastí. Oppida vznikají na celém území osídleném Kelty – od Britských ostrovů a Francie na západě až po Moravu, jihozápadní Slovensko a západní Maďarsko na východě. Původ střeoevropských oppid je nepochybně nutno hledat v severní Itálii a pravděpodobně souvisí s odchodem Bójů roku 180 př. n. l. do oblasti severně Alp. Římané založili tehdy na adriatickém pobřeží klíčové obchodní středisko Aquileiu, odkud směřoval dálkový obchod do střední a severní části Evropy po trasách pozdější tzv. Jantarové stezky; Keltové pak podél její trasy na území severně Alp zakládali oppida. V česko-moravském prostoru je nevybudovali ovšem uprostřed osídleného území, nýbrž na jeho okrajích. Důvod můžeme spatřovat jednak v blízkosti surovinových zdrojů, jednak v umístění na strategických místech kontrolujících dálkové obchodní trasy. Z moravského území probíhala Jantarová stezka severním směrem Moravskou branou, v níž měly patrně kontrolní funkci výšinné lokality na Hostýně, na Kotouči u Štramberka a u Loučky u Lipníka nad Bečvou. Oppidální charakter se značně rozvinutou místní řemeslnou výrobou a doklady dálkového obchodu měla patrně i nově objevená výšinná lokalita u Němčic nad Hanou, ta je však starší než oppidum Staré Hradisko (její zánik je zhruba současný s jeho počátkem, tedy přibližně kolem roku 120 př. n. l.) a vykazuje silné vazby na jižní a jihovýchodní keltské prostředí. Naopak nejznámější moravské oppidum, Staré Hradisko, které se nachází na západním okraji Hané, mělo odlišný charakter: bylo také centrem dálkového obchodu zvláště s jantarem, i střediskem značně rozvinuté řemeslné výroby, ale hmotnou kulturou bylo jednoznačně spojeno s bójským prostředím České kotliny. Jde o jedno z nejlépe prozkoumaných oppid nejenom u nás, díky rozsáhlým plošným výzkumům v jeho areálu i na dalších důkladně zkoumaných lokalitách si můžeme udělat již velmi reálnou představu o jejich původní podobě, charakteru a vývoji.

Gaius Iulius Caesar ve svých „*Zápisích o válce galské*“ podobu oppid v Gallii popsal včetně důmyslné techniky stavby opevnění, kterou nazýval výrazem „*murus gallicus*“, tj. galská zeď – kamenná konstrukce těchto hradeb byla zpevněna dřevěnými rošty, spojenými hřeby, takže bylo téměř nemožné je prorazit. Tato technika je ovšem typická pro západní keltskou oblast, ve východní se hradby oppid budovaly poněkud odlišným způsobem, s kamennou vnější zdí zpevněnou svislými kůly. Plocha oppida uzavřená hradbami byla rozparcelována do dvorců o rozměrech zhruba 50 x 50 m obehnaných ploty či ohradami. Dvorce patrně byly samostatnými hospodářskými jednotkami a obývaly je zřejmě jednotlivé rodiny či rody; v jejich areálu jsou zachyceny jak velké domy postavené na úrovni terénu, tak polozahloubené menší chaty, sloužící podle všeho jako dílny; zjištěny byly i hrnčířské pece a pozůstatky ohnišť na volné ploše mezi stavbami; cisterny doplňovaly zásobování vodou. Parcely dvorců byly od sebe odděleny komunikacemi, z nichž některé byly dlážděny.

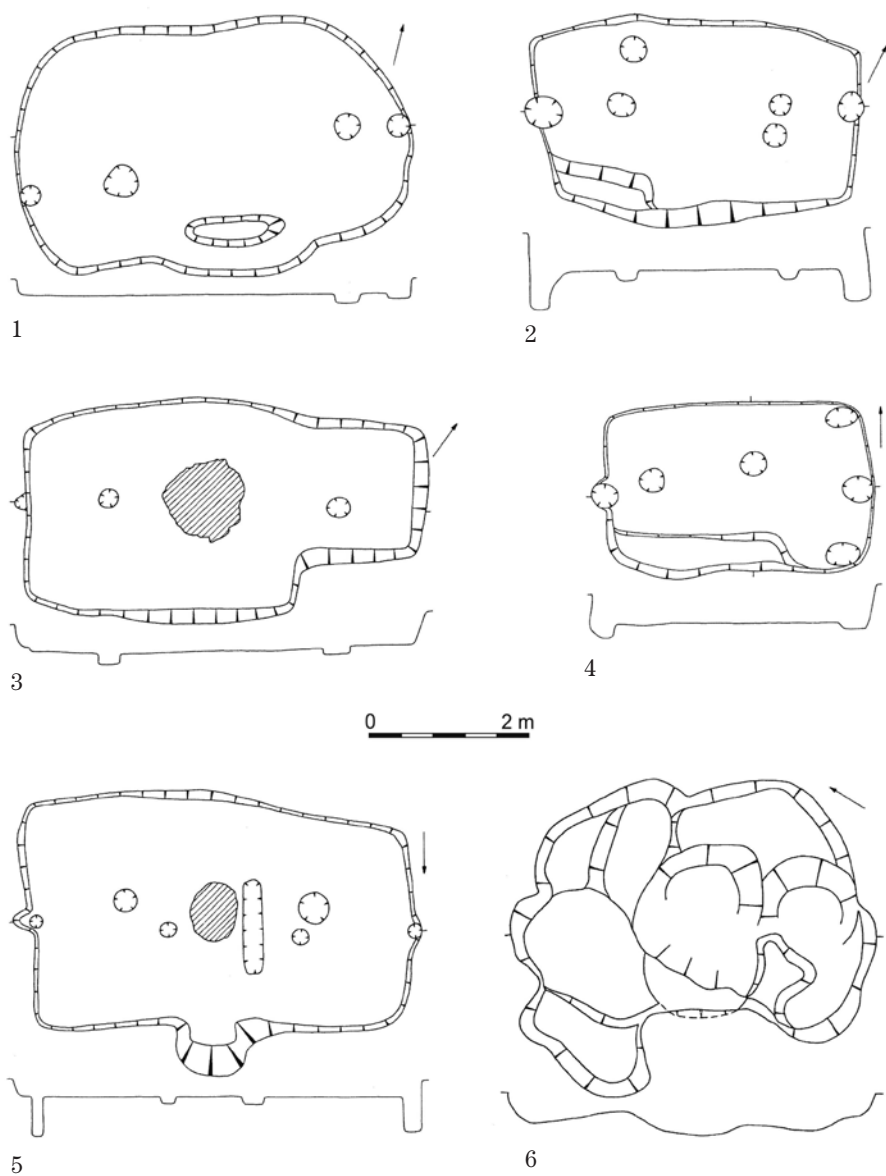
Zatímco Keltové obsadili větší úrodnou část našich zemí, okrajové oblasti zůstaly neosídleny nebo byly obsazeny nekeltskými populacemi. V období mladší a pozdní doby laténské shledáváme na Moravě doklady kontaktů Keltů s kulturou przeworskou ze severně položeného území Polska, jejímiž nositeli byl východogermánský kmen Lugiů, nálezy některých typických předmětů je doložitelný i zásah západních, polabských Germánů. Významné jsou kontakty keltské populace s lidem takzvané púchovské kultury, která se vyvinula v posledních staletích před změnou letopočtu na území hornatého severního a středního Slovenska a pronikla v období pozdní doby laténské do hornatých oblastí východní a severovýchodní Moravy a Slezska. Púchovská kultura byla silně latenizována a je možno uvažovat i o tom, že etnicky lze její nositele alespoň částečně spojovat s keltským kmenem Kotinů. Nejvýznamnější moravskou púchovskou lokalitou je hradisko „Požaha“ u Nového Jičína, typická malá výšinná opevněná sídliště – hradiska pak tvoří pás na okraji hornaté hraniční oblasti Moravskoslezských Beskyd a Bílých Karpat a na jihu sahají až do Pováří. Úloha púchovské kultury v procesu zániku keltského osídlení Moravy není zcela jasná, ovšem zatímco doklady o přítomnosti Keltů mizí zhruba kolem roku 50 př. n. l., její výskyt na Moravě pokračuje i nadále až ke zlomu letopočtu. Zhruba poslední

dvě století před změnou letopočtu představují vrchol keltské civilizace, kdy rozsah osídlení keltskými kmeny se stabilizuje a kdy dochází k obrovskému rozmachu řemesel a obchodu, který zase spolu s dalšími faktory spolupůsobil při vzniku předchůdců měst – keltských oppid. K tomu však, v důsledku vlivu řady historických událostí a změny poměrů v Evropě, již nedošlo; po polovině posledního století před naším letopočtem se keltská moc v Evropě hroutí. Ze severu se do Evropy začínají tlačit výbojné germánské kmeny, Podunají je ohrožováno dáckými výboji, na jih a západ keltského území expanduje agresivní římská republika, která své první provincie získává právě na úkor keltských držav. Jednak podvázání dálkového obchodu (a tím jedné z nejvýznamnějších funkcí oppid) a jeho převzetí do římské režie, jednak drtivá porážka Bójů dáckým králem Burebistou sehrály zřejmě rozhodující roli i při pokojném odchodu Keltů z Moravy – snad by bylo dokonce možné ztotožnit s nimi ony hercynské Bóje, kteří se podle Caesara připojili ke stěhování Helvetiů a našli potom svá konečná sídla v Gallii. V každém případě z posledních desetiletí starého letopočtu nemáme již pro přítomnost Keltů na našem území žádné doklady a teprve až v prvních desetiletích letopočtu nového se objevuje na Moravě obyvatelstvo nové, germánské, které začíná psát další kapitolu naší historie.

Laténské osídlení Boskovicka

Z území Boskovicka je známo poměrně značné množství nalezišť, datovatelných do průběhu doby laténské, převážně však o nich máme informace pouze z povrchových nálezů. V kvalitě získaných archeologických pramenů je v tomto směru výrazně lepší situace v oblasti Lysické sníženiny, kde bylo prozkoumáno v katastru Bořitova několik sídlištních objektů; především však se zde v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století uskutečnil na lokalitě v trati „Písky“ rozsáhlý plošný odkryv (Čižmář, M. 2003).

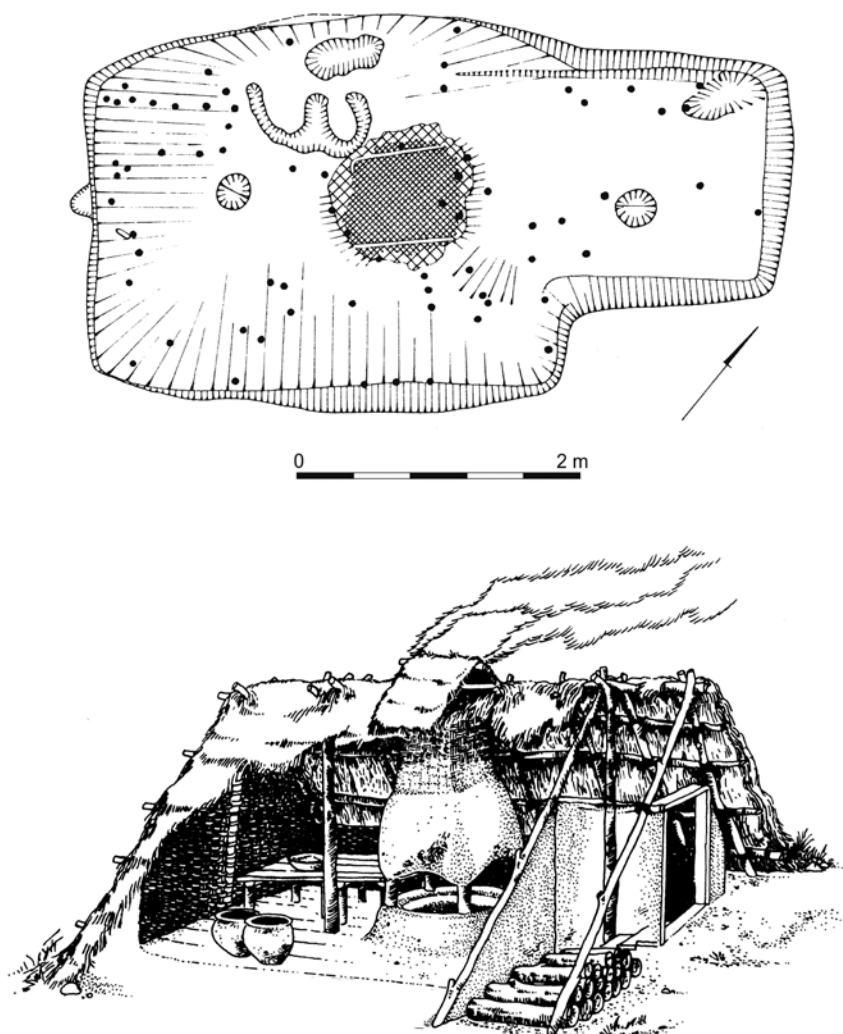
Podařilo se zde odkryt první úplně pozdně laténské sídliště na moravském území, mající patrně dvě stavební fáze. Rozkládalo se přibližně na ploše 1,5 ha a sestávalo ze sídlištních objektů různých typů. Bylo prozkoumáno 15 zahloubených obdélníkových chat, většinou s kůlovou konstrukcí dokládající sedlovou střechu. Dále se podařilo odkryt šest velkých, nepravidelně členitých oválných objektů, patrně

Obr. 71. Polozahloubené obdélníkové chaty a výrobní objekt ze sídliště v Bořitově.

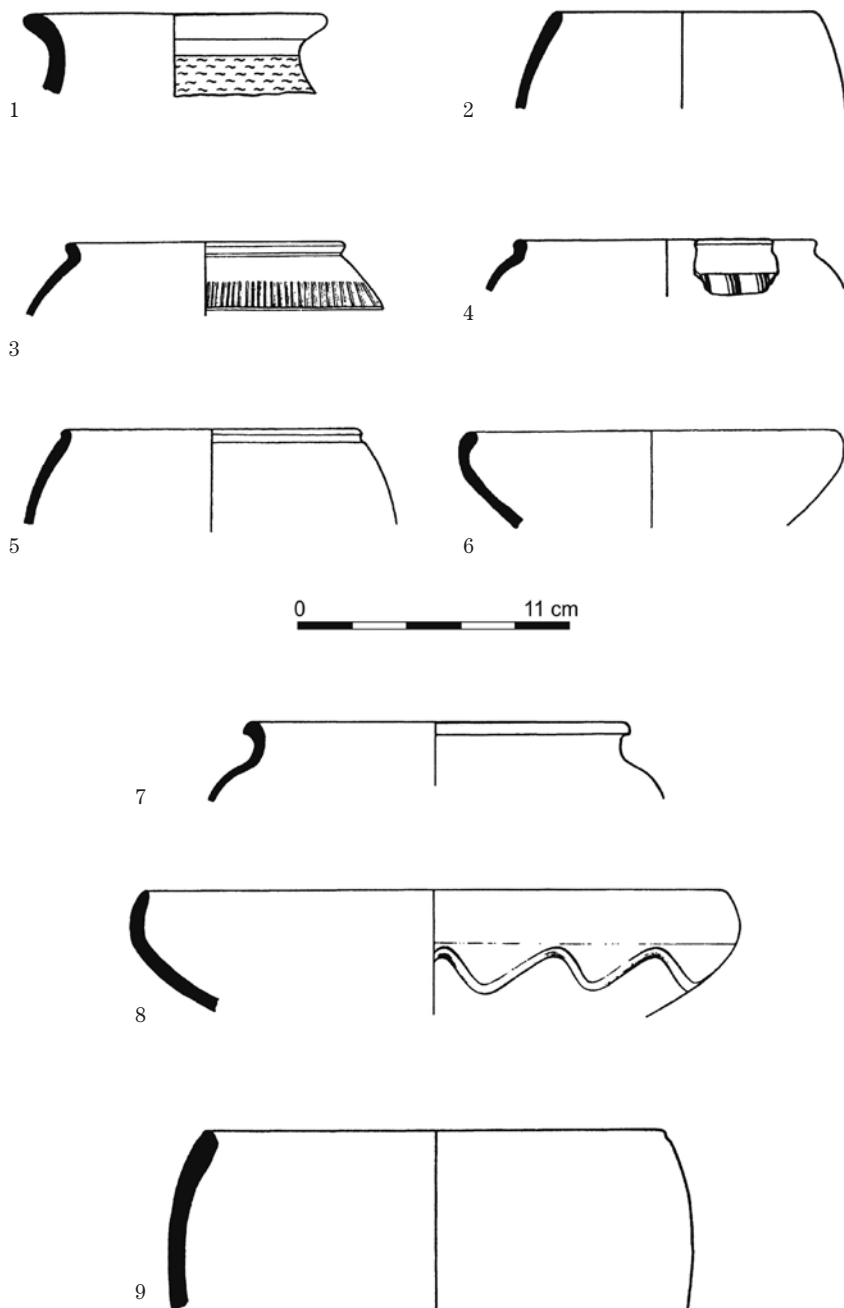
výrobního charakteru, různé menší jámy, zásobní jámy a početné kůlové jámy, které jsou pozůstatky blíže bohužel nerekonstruovatelných povrchových staveb.

Zemědělská činnost obyvatel bořitovského sídliště je doložena kromě nástrojů i paleobotanickými nálezy zuhelnatělých semen obilnin a luštěnin a nálezy zvířecích kostí, hlavně domácích druhů. Z obilnin je zde nejvíce zastoupena pšenice, poněkud více pšenice dvouzrnka (41,1 %) než pšenice obecná (29,1 %), ječmen je zde zastoupen až na třetím místě (6,6 %). Ve skladbě potravy zaujímalý důležitou roli rovněž luštěniny – hrách, čočka, bob a vikev. S obděláváním půdy a sklizní plodin souvisí v nálezovém materiálu z Bořitova několik motykovitých nástrojů s tulejí a kosy. K dalšímu zpracovávání sklizeného zrna sloužily na sídlišti nalezené žernovy, pro dlouhodobější uchovávání obilnin byly používány zásobní jámy, půdorysy nadzemních špýcharů se v Bořitově nepodařilo identifikovat. Důležité poznatky přinesly i nálezy zvířecích kostí. Lze konstatovat, že na bořitovském sídlišti mezi domácími druhy zvířat převládají zřetelně čtyři hlavní druhy – tur domácí, prase domácí, koza a ovce. Celkově největší podíl mají kostní zbytky tura domácího (31 %), u něhož navíc již jeho hmotnost určovala prioritu pro jateční účely. Důležitým druhem domácího zvířete bylo prase domácí (28,9 %), jehož pozůstatky jsou početně na druhém místě. Značný podíl ve skladbě domácích zvířat zaujímal drobní přežvýkavci – ovce a koza (27,4 %). Podstatně menší zastoupení mají kůň (8,4 %) a pes (2,9 %), u nichž je doloženo také jejich konzumní využití. Doložen je i kur domácí a husa domácí, donedávna na Moravě pro dobu laténskou neznámé zvířecí druhy. Všechna domácí zvířata měla samozřejmě jateční význam, většina však byla chována i z jiných důvodů. Zatímco výraznou část nálezů prasete domácího tvoří nedospělé kusy do 1,5 roku (nechybí ovšem ani doklady velmi starých samic), skot, ovce a kozy byly poráženy především dospělé. Důvod je nepochybně nutno spatřovat v mléčné produkci těchto zvířat, u skotu pak i v jeho využití jako tažné síly. Stejně tak a navíc i k jízdě byl používán kůň, pes nepochybně pak k hlídání, případně i k lovu. Domácí zvířata kromě masa poskytovala i další velmi podstatné složky obživy – vejce, tuky a mléko, z něhož se vyráběly jako další produkty máslo, tvaroh a sýry. Neméně závažná byla také skutečnost, že domácí zvířata poskytovala i důležité suroviny (kůže, vlna, kosti, rohovina, peří)

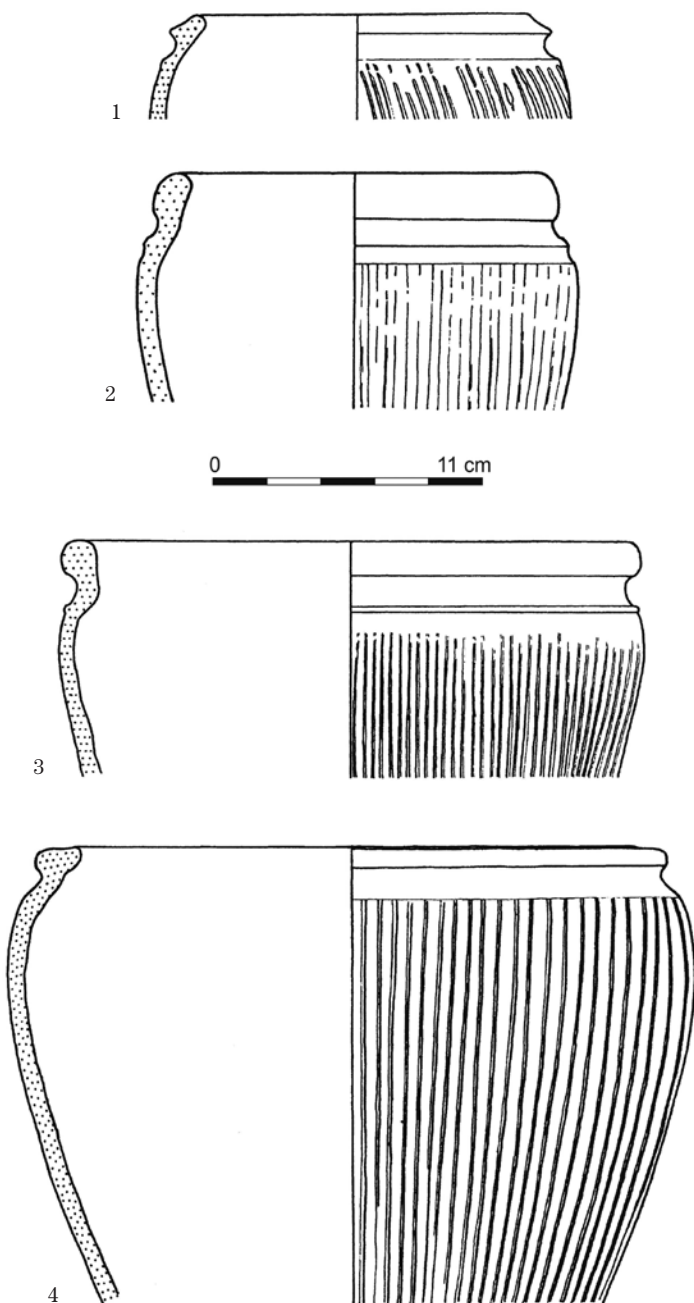

Obr. 72. Půdorys chaty z Bořitova a pokus o rekonstrukci její nadzemní podoby. Kresba P. Kos

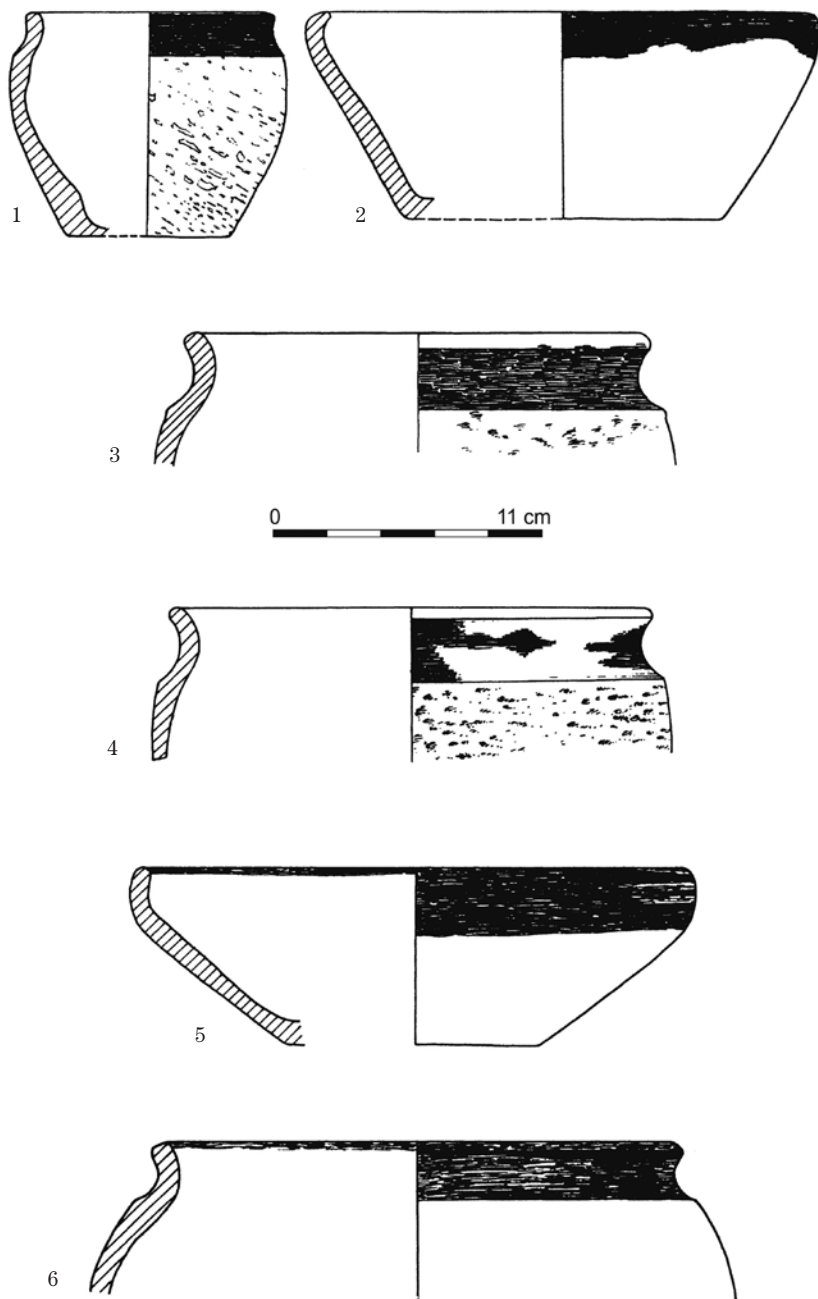
pro řadu řemeslných činností. Otevřenou zůstává otázka způsobu chovu domácích zvířat, pro který nemáme dosud v archeologických pramenech průkazné doklady. S chovem drobného zvířectva je třeba počítat přímo v areálu sídliště a u dobytka je nutno předpokládat volný chov stád v prostoru lučních niv potoků, spojený s lesní pastvou.

Obr. 73. Keramické nádoby z jemného materiálu ze sídliště v Bořitově.

Obr. 74. Keramické nádoby z tuhového materiálu ze sídliště v Bořitově.

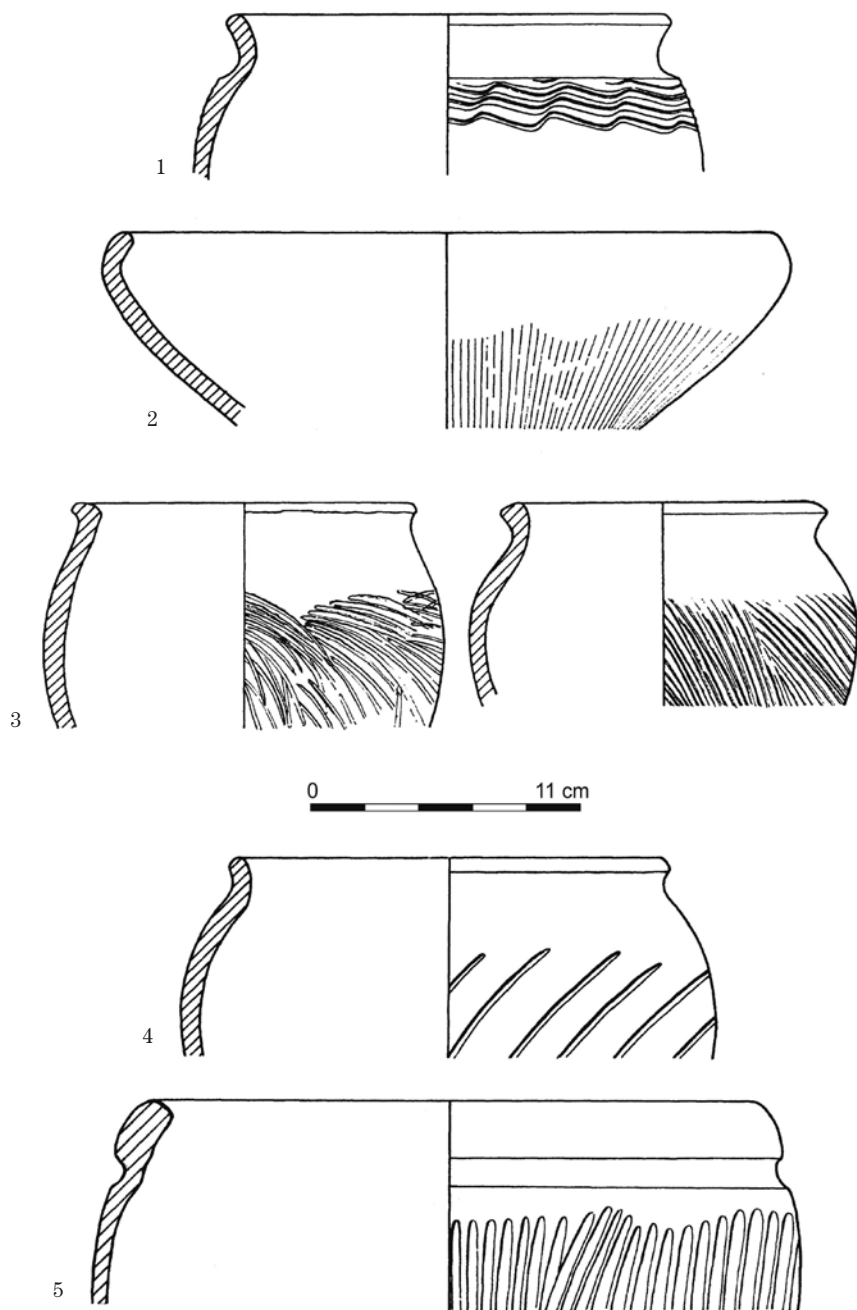
Obr. 75. Keramické nádoby z hrubého materiálu středočeského původu ze sídliště v Bořitově.

V celkové skladbě zvířecích kostí z Bořitova činí podíl divokých druhů 6,8 %, což je na dosud známé poměry doby laténské poměrně vysoký počet. Obdobně vysoký podíl divoké zvěře zaznamenáváme z Lysické sníženiny ovšem i z předcházejícího laténského období stupňů LT-B2-C1, jak to dokumentují rozborů osteologických nálezů z několika dalších sídlišť, a lze ho snad vysvětlit blízkostí neosídleného, značně zalesněného okolí. Divoká zvířata mohla být ovšem lovena ve větším měřítku spíše než ke konzumaci z důvodů získávání parohoviny, kostí, kůže, kožešin a tím se jejich kostní pozůstatky v sídlištním prostředí nemusely projevit. V každém případě ve vyspělém hospodářském životě laténského období byly lov a také sběr využívány pouze příležitostně a doplňkově. Některé v Bořitově zjištěné rostliny (svízel přitula, růže šípková) mohly být obyvateli sídliště využívány i pro své léčivé účinky.

Na sídlišti byla kromě různých druhů podomáckých řemeslných činností silně rozvinuta železářská výroba, metalurgická výroba barevných a zřejmě i drahých kovů a předpokládat můžeme snad i zpracovávání surového jantaru.

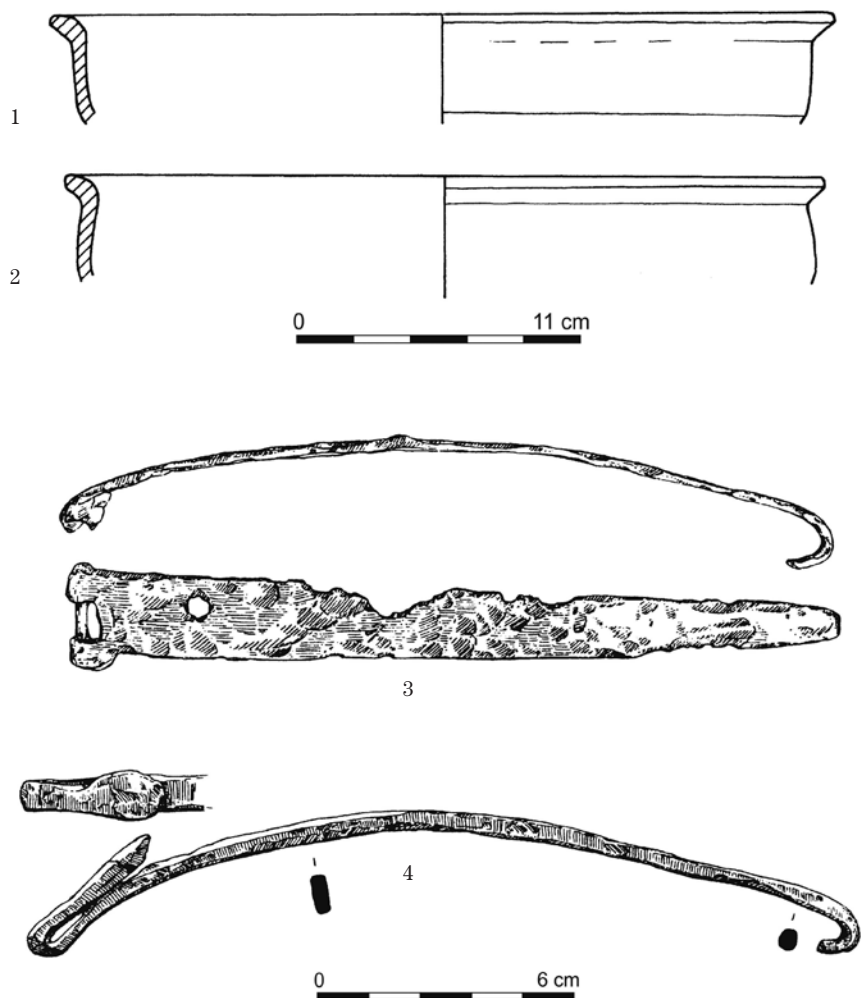
Důležitým druhem pramenů pro poznání rituálních praktik obyvatel osady jsou nálezy lidských kostí, zjištěné v několika objektech, které stále nelze přesvědčivě interpretovat. Je pouze nepochybné, že se jedná o nestandardně uložené pozůstatky části keltské populace, snad přímo obyvatel bořitovského sídliště, jejichž význam lze obecně spatřovat v oblasti kultu či sociálních vztahů.

V keramice sídliště v Bořitově lze sledovat různé tvary nádob vyrobených z hrubého, grafitového a jemného materiálu, poslední druh mimo jiné i s malovaným povrchem. Kromě této na Moravě běžné keramiky se v oblasti Lysické sníženiny a Malé Hané výrazně projevují i nálezy typických nádob, které ukazují na spojitost obyvatel sídliště se středo- a východočeským a dokonce snad až se severozápadočeským územím. Různý původ mají také nalezené zlomky rotačních žernovů. Jeden je vyroben z bazaltu, pocházejícího z území Burgenlandu, ostatní pocházejí z oblasti Dražanské vrchoviny a Boskovické brázdy (Čižmář, M. – Leichmann 2007, 121–122). Někde v tomto prostoru, snad v širším okolí Bořitova, je nutno hledat i zdroj křemenného pískovce a arkózy, z nichž byla vyrobena převážná většina na sídlišti nalezených brousků (Leichmann 2003). Můžeme se dokonce domnívat, že výrobou těchto kvalitních brousků, které se distri-

Obr. 76. Keramické nádoby z hrubého materiálu severozápadočeského původu (nahore) a domácího původu (dole) ze sídliště v Bořitově.

buovaly ve velkém množství i na oppidum Staré Hradisko, se mohli zabývat přímo obyvatelé bořitovského sídliště. Překvapuje poměrně neobvyklé množství nálezů kovových i skleněných předmětů – od šperku a součástí oděvu, spon, skleněných náramků a korálů až po různé druhy nástrojů. Řada nálezů je dokladem i dálkových obchodních kontaktů. Severního původu jsou východogermánské zápony

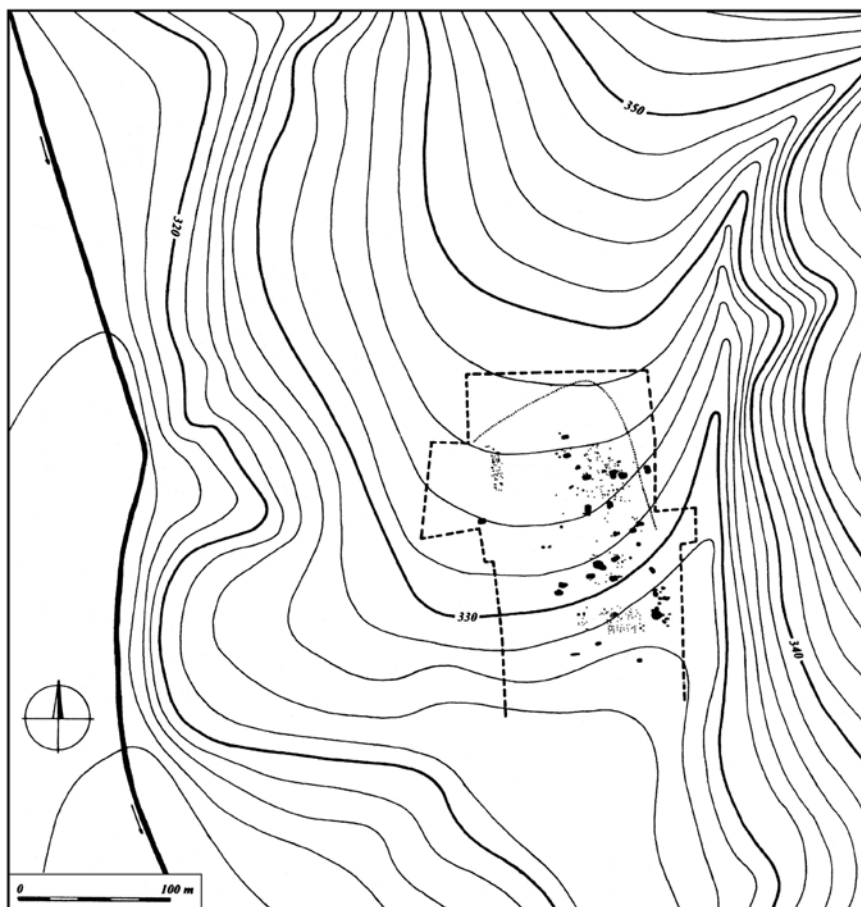

Obr. 77. Keramika a železné zápony germánského původu ze sídliště v Bořitově, pocházející z oblasti dnešního území Polska.

a surový jantar, o kontaktech s germánskou tzv. przeworskou kulturou z polského území svědčí dokonce i zlomky příznačné keramiky. Další nálezy mají naopak jednoznačně jižní provenienci. Část skleněného náramku s plastickou výzdobou náleží k typu, který se vyskytuje především na slovenském území, a také zlomek emailovaného článku z opasku má svůj původ v Karpatské kotlině. Bronzový kroužek se čtyřmi trojicemi vývalků pochází patrně ze slovinské oblasti, která zprostředkovávala styk s italským republikánským prostředím. Odtud pravděpodobně pochází prsten s lůžkem pro gemu, podloženou zlatou folií, a snad tam lze spatřovat i původ bronzových amuletů ve tvaru ruky s gestem „fica“, nalezených jak v poloze „Pisky“, tak i na sousedním sídlišti. Zlomek bronzového cedníku je zjevně ze střední a jižní Francie a naopak železné roubíkovité udidlo koňské uzdy pochází z východoevropské trácké oblasti. Zmíněné nálezy tak zřetelně dokládají obchodní kontakty s různými částmi keltského světa, které na Moravu zjevně přicházely z Podunají přes dnešní burgundlandské a dolnorakouské území a pokračovaly dále na sever.

*Obr. 78. Pohled na polohu sídliště v Borítově před výzkumem.
Foto A. Štrof.*

Obr. 79. Plán sídliště v Bořitově. Podle Čižmáře, M. 2003.

Bořitovské sídliště muselo být zcela jistě významným obchodním střediskem na jedné, již v době halštatské používané větvi pozdější tzv. Jantarové stezky. Tento jeho charakter nepochybně umocňovala poloha sídliště pod Velkým Chlumem, který mohl sloužit jako výrazný orientační bod.

V této souvislosti se nelze ubránit spekulativnímu pokusu o ztotožnění této lokality s některým z obchodních středisek známých z mapy Klaudia Ptolemaia, vytvořené sice v polovině druhého století n. l., nicméně na podkladě starších itinerářů, které zaznamenávaly starší situace ještě z doby keltského osídlení. Bořitov se na-

chází v prostoru, kudy probíhala trasa z Vindobony, směřující k ústí Odry a předpokládá se, že na moravském území se na ní nacházely osady Félikia, Meliodunon a Strevinta. E. Šimek, který se nejpodrobněji výkladu Ptolemaiovy mapy věnoval, kladl Strevintu s největší pravděpodobností do prostoru Skalice nad Svitavou (Šimek 1949, 142–143), odkud totiž znal sídliště ze starší doby římské. Domnívám se však, že pokud by E. Šimek ve své době znal bořitovské sídliště s jeho výrazným řemeslným a obchodním charakterem, ležící vzdušnou čarou asi jen 8 km jižněji, lokalizoval by jistě Strevintu právě tam (Čižmář, M. 2003, 113).

Spekulativně se lze u bořitovského sídliště zabývat také otázkou počtu jeho obyvatel. Pokud budeme uvažovat, že zahloubené chaty lze interpretovat jako řemeslnické dílny, připočteme k nim ještě tři další větší výrobní objekty a mechanicky je přiřadíme dvěma časovým fázím, pak můžeme konstatovat, že v nich pracovalo současně minimálně 9, zaokrouhleně snad tedy 10 dospělých osob. Pokládáme-li těchto deset osob za představitele maximálně stejného počtu rodin a uvažujeme-li velikost jedné průměrné rodiny podle modelu E. Neustupného a Z. Dvořáka 3–4 osoby, pak lze soudit, že na sídlišti v Bořitově žilo současně 30–40 osob (Čižmář, M. 2003, 114).

Obr. 80. Pokus o rekonstrukci podoby sídliště v Bořitově. Podle Čižmáře, M. 2003.

Na základě všech výše uvedených skutečností je možno konstatovat, že osada v Bořitově se jednoznačně vymykala běžnému průměru moravských sídlišť doby laténské na Moravě, měla výrazný výrobně-obchodní charakter a patrně byla centrálním místem celé širší oblasti (Čižmář, M. 2003, 113).

V současné době známe přímo z oblasti Lysické sníženiny, zaujímající rozlohu asi 60 km², celkem 18 lokalit běžného sídlištního charakteru a pravděpodobně i jeden nález hrobový. Sídliště zjištěná převážně povrchovými sběry A. Štrofa se vyskytují především v jižní části oblasti, a to podél toků Lysického potoka a Býkovky a v prostoru mezi Malým Chlumem a Velkým Chlumem a dále v severní části Lysické sníženiny v prostoru toku Úmoří a Sebranického potoka (Čižmář, M. 2003, 111). Od těchto lokalit, nacházejících se v běžných sídlištních polohách, se odlišují dvě naleziště sídlištní povahy, nacházející se již mimo prostor Lysické sníženiny a mající i poněkud odlišný charakter. Nálezy laténské keramiky z Hradiska u Svitávky dokládají, že význam této výšinné, strategicky umístěné lokality, v prostoru, kde v krátkém úseku pouhých asi 4 km řeka Svitava protéká osídlenou oblastí, pravděpodobně spočíval v kontrole a případně i ochraně dálkové komunikace. Také druhá lokalita z Doubravice nad Svitavou, nacházející se bezprostředně u řeky Svitavy a zcela mimo osídlenou oblast, dokládá snad komunikační spojení podél tohoto říčního toku s oblastí Moravského krasu, kde u Blanska bylo před několika lety zjištěno další pozdně laténské sídliště.

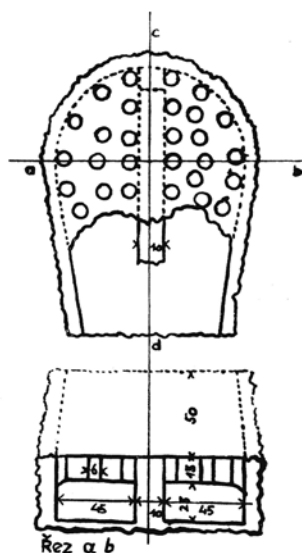
Na jihu je Lysická sníženina oddělena žernovicko-milonickou vyvýšenou oblastí s osídlením Kuřimské kotliny v době laténské, odtud osídlení plynule pokračuje jižním směrem jednak do Brněnské kotliny, jednak dále Boskovickou brázdou. Komunikační spojení Lysické sníženiny a Kuřimské kotliny přes asi 10 km široký zvýšený terén dokládá nález laténské keramiky z Újezda u Černé Hory.

Na severu osídlení Lysické sníženiny plynule souvisí s oblastí Malé Hané. Nejbližší sídliště se zde nacházejí v prostoru Boskovic a je jich zde v současné době, včetně výšinné polohy Hradiska u Svitávky možno registrovat bezpečně dvacet pět. Většina sídlišť, zejména v severní části Malé Hané, byla v tomto prostoru zjištěna teprve v nedávné době zásluhou povrchových sběrů D. Vícha, kterému se podařilo získat také spolehlivé doklady o propojení východočeské oblasti s Malou Hanou (Vích – Mangel 2012).

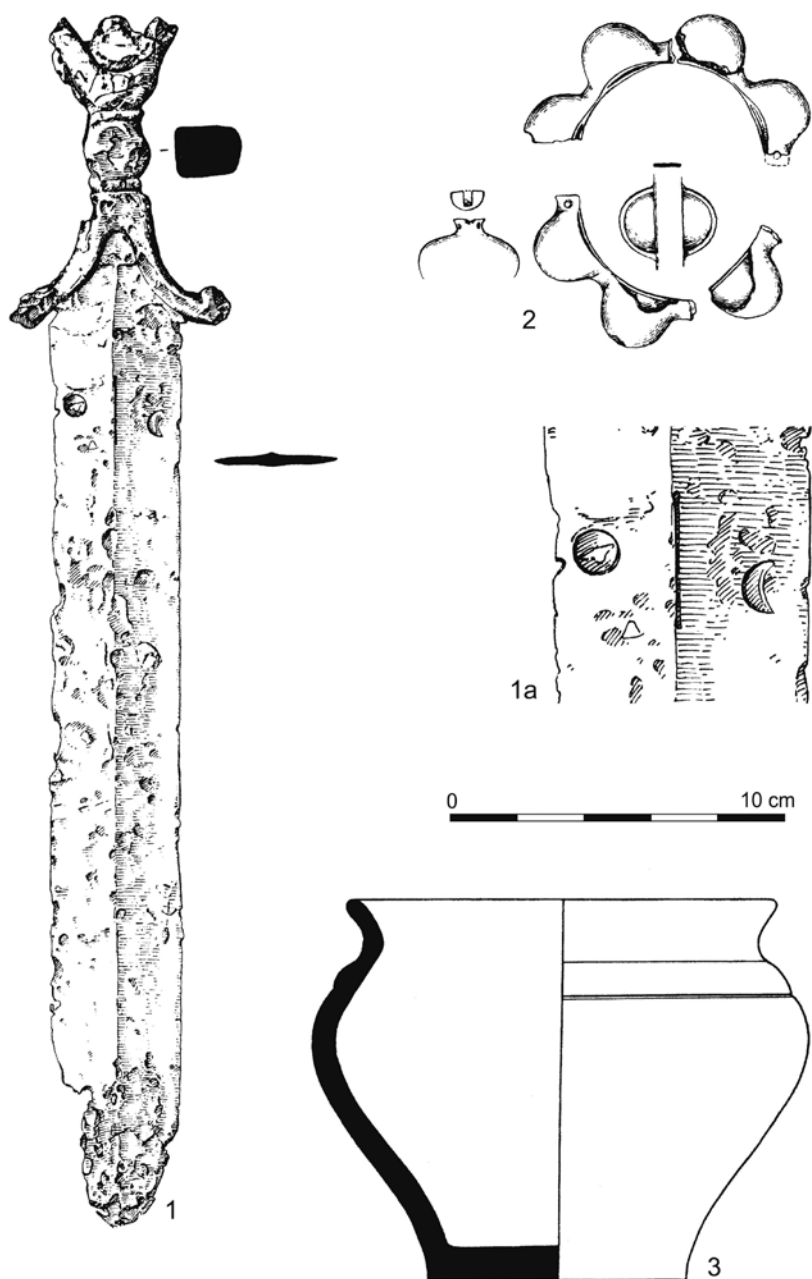
Časně laténské nálezy ze stupňů LT-A a LT-B1 dosud z prostoru Boskovicka nejsou známy a počátek keltského osídlení je zde bezpečně doložen až z období stupňů LT-B2 a LT-C1. Takto spolehlivě datované jsou z oblasti Lysické sníženiny dosud čtyři sídlištní lokality a stejný počet obdobně starých lokalit je znám také z Malé Hané, kterou dříve J. Meduna přiřazoval k okrajovým územím, Kelty okupovaným až v pozdně laténském období. Ostatní známé lokality z Boskovicka (pokud je lze přesněji datovat) náležejí do pozdně laténské- ho období závěru druhého a první poloviny posledního století př. n. l. Značný rozdíl je ovšem v kvalitě získaných pramenů. Z Lysické sní- ženiny kromě úplného bořitovského sídliště byly prozkoumány za- hloubené chaty z Bořitova – „Mezichlumí“, Bořitova – „Nivy“ a Lysic. Hroby z tohoto území dosud prozkoumány nebyly, hrobový cha- rakter však nepochybně mají nálezy nádoby a meče s pseudoantro- pomorfní rukojetí a původně zlatem tauzovanými značkami slunce a měsíce na čepeli nalezené na trase dálnice u Lysic. Z území Malé Hané laténská sídliště nebyla bohužel blíže zkoumána, podařilo se zde však ve Velkých Opatovicích prozkoumat typickou horizontální dvoukomorovou hrnčířskou pec, jaké jsou známy i z jiných oblastí Moravy. Pravděpodobně hrobovým nálezem je část bronzového ná- nožníku z dutých hladkých polokoulí z Boskovic. Ze sídlišť pochází většinou keramika a drobné nálezy byly získány doposud ze zkou- maných objektů z Bořitova, především ze sídliště v poloze „Písky“. O tom, že atraktivní drobné nálezy byly běžnou součástí inventáře i dalších sídlišť svědčí zlomky skleněných náramků a spon z dalšího sídliště v katastru Bořitova a nález kostěné hrací kostky z Jablůňan. Kovové nálezy z dalších sídlišť jsou však v posledním období získá- vány z cíleně prováděné povrchové prospekce za pomoci detektoru kovů. Podařilo se tak na řadě sídlištních poloh, zvláště z oblasti Malé Hané, nalézt různé kovové předměty, mimo jiné i zlaté a stříbrné min- ce, které nejenom podávají svědectví o původní různorodé skladbě hmotného inventáře sídlišť, nýbrž nám pomáhají i upřesnit jejich bližší datování.

Podle nálezů hmotné kultury není třeba nijak pochybovat, že oby- vateli sídlišť v prostoru Lysické sníženiny a Malé Hané byli Keltové. Kolonizovali však tento region až ve stupni LT-B2, tedy v průběhu první poloviny 3. století př. n. l., a to pravděpodobně z jihu přes ob- last Kuřimska. V období tohoto i následného stupně LT-C1 nepozo-

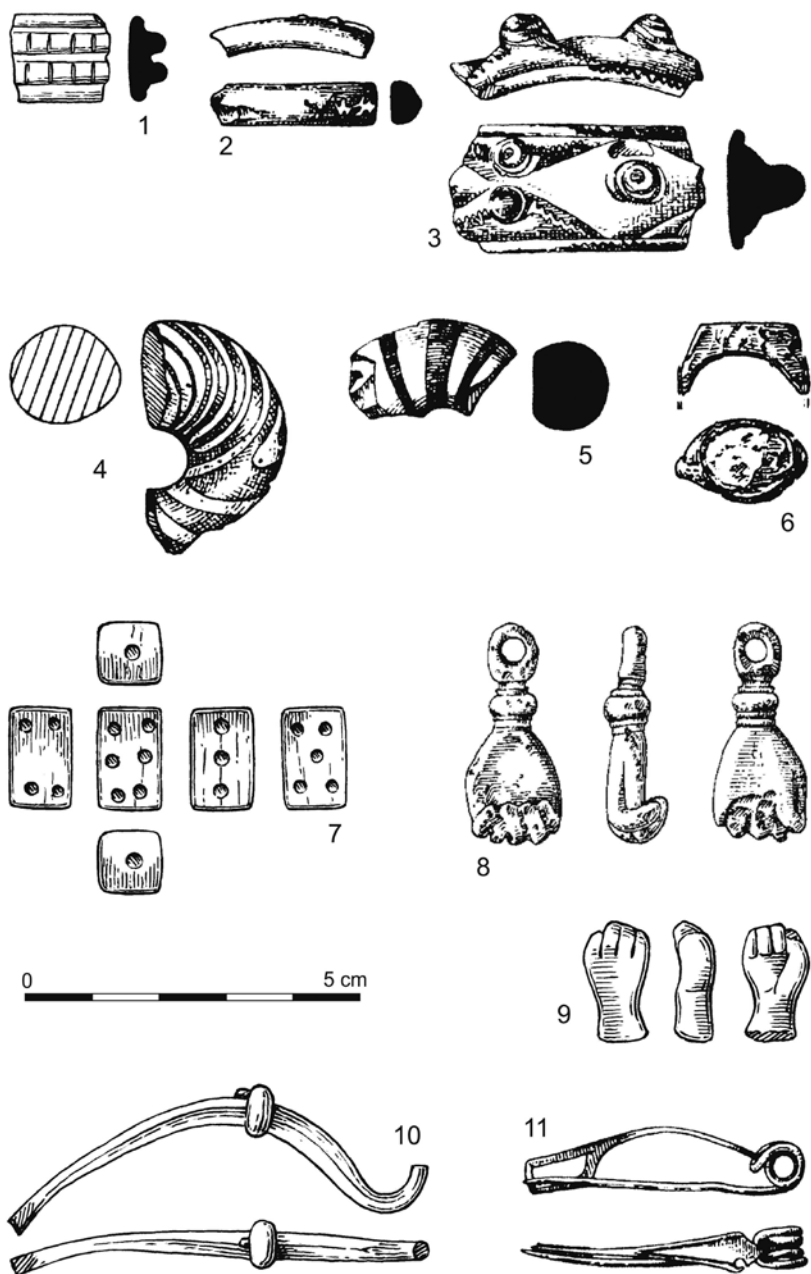
rujeme v hmotné kultuře jejich sídlišť žádné výrazné rozdíly oproti jiným Kelty okupovaným částem Moravy. Lze usuzovat, že výraznou složkou činnosti obyvatel sídlišť Boskovicka bylo získávání nerostných surovin, železářství a metalurgické zpracování drahých a barevných kovů, v neposlední řadě pak i výroba kvalitních kamenných brousků a snad i rotačních žernovů.

Obr. 81. Pohled na hrnčířskou pec z Velkých Opatovic a její půdorys a řez. Podle Skutila 1947.

Obr. 82. Hrobové nálezy z oblasti Malé Hané a Lysické sníženiiny.
1, 1a, 3 – Lysice, 2 – Boskovice.

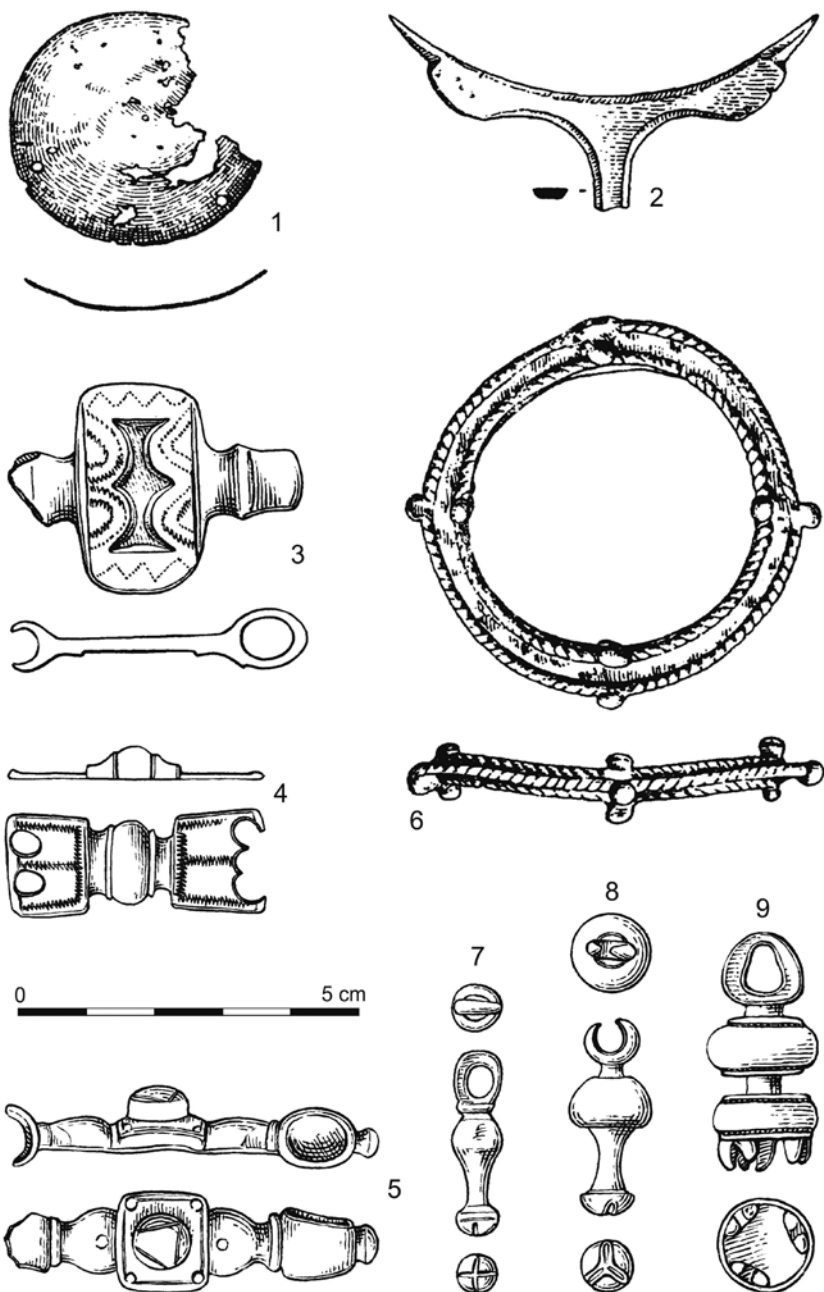
Obr. 83. Skleněné náramky a perly, železný prsten, kostěná hrací kostka, bronzové závěsky a spony. 1–6, 8, 9, 11 – Bořitov, 7 – Jabloňany, 10 – Šebetov.

V pozdně laténském období lze v hmotné kultuře tohoto regionu, podobně jako i nedalekého oppida Starého Hradiska, pozorovat silné ovlivnění středo- a východočeským prostorem. V archeologických pramenech to již dříve bylo sledováno zejména na příkladu hrubé keramiky se struhadlovitým povrchem, v poslední době byla prokázána masová distribuce rotačních žernovů vyráběných z fonolitů Kunětické Hory zejména na Staré Hradisko, ale i do dalších oblastí Moravy, mimo jiné i do prostoru Lysické sníženiny. Jde o průkazný doklad toho, že spojnice Moravy s centrální částí Čech probíhala z nejvýchodněji osídleného Litomyšlska do prostoru mezi Městečkem Trnávkou a Chornicí, kde souvislé osídlení oblasti Malé Hané končí. Odtud se tato dálková komunikace větvila jednak údolím Nectavy a Romže do prostoru Hané a na Staré Hradisko, jednak Malou Hanou do Lysické sníženiny. Údolím Třebůvky pak mohlo probíhat spojení i se severomoravským Mohelnickem, doložené již ve starším pravěkém vývoji; zde mohli Keltové získávat grafit na výrobu keramiky.

V pozdní době laténské se v materiálu z Bořitova i z jiných sídlišť regionu objevuje keramika z hrubého materiálu s charakteristickou rytou výzdobou zvláště nepravidelného hřebenování, jejíž původ lze pravděpodobně vysledovat v oblasti severozápadních Čech a mohla by být snad považována za projev posunu skupin obyvatelstva z této oblasti na moravské území.

Pro poznání duchovních představ Keltů sídlících v Lysické sníženině na Malé Hané máme v archeologickém materiálu jen velmi málo opor. Z období stupňů LT-B2 a C1 totiž odtud stále téměř postrádáme pohřebiště, lze se však jistě domnívat, že by jejich charakter byl přibližně stejný, jako na ostatním moravském území (Čižmářová 2013, 12, 14, 108–109). Sledovat tento rozměr duchovního života keltského obyvatelstva v následném období pozdní doby laténské je pak obecně velmi obtížné, neboť pohřebiště z tohoto období v Evropě na východ od řeky Rýna prakticky téměř neznáme.

Problematika hustoty osídlení jednotlivých regionů v době laténské byla sice poměrně často diskutována, je však podle mého soudu pouze velmi obtížně řešitelná a ocitáme se přitom na pokraji pouhých spekulací. Pro území Čech se předpokládá na 100 km² 5–8,3 sídlišť, podobně na území břeclavského okresu by připadalo na 100 km² 6,6 sídlišť. Sledování hustoty osídlení na základě velmi dobře

Obr. 84. Bronzové držadlo z nádoby, miska z vážek, kroužek, části opas-
ků a jejich závěsků. 1.–8. – Bořitov, 9. – Chornice.

prozkoumané oblasti pod Pavlovskými vrchy v Podyjí však ukázalo podstatně vyšší hustotu asi 83 sídlišť na 100 km².

V Lysické sníženině, pomineme-li sídliště z Doubravice nad Svitavou a Svitávky, se nachází na prostoru asi 60 km² celkem 18 sídlišť, tedy na 100 km² v průměru 30 sídlišť. Je však samozřejmě nutné upozornit, že ne všechna sídliště byla současná. V pozdně laténském období v prostoru Lysické sníženiny bylo současně užíváno podle našich dosavadních znalostí 10 sídlišť, tedy hustota by byla 16,6 sídlišť na 100 km². Přidržíme-li se současných názorů o velikosti typické obcí pravěkých zemědělců, pak na deseti pozdně laténských sídlištích Lysické sníženiny by mohlo v průměru žít 60–120, maximálně 250 osob (Čižmář, M. 2003, 113).

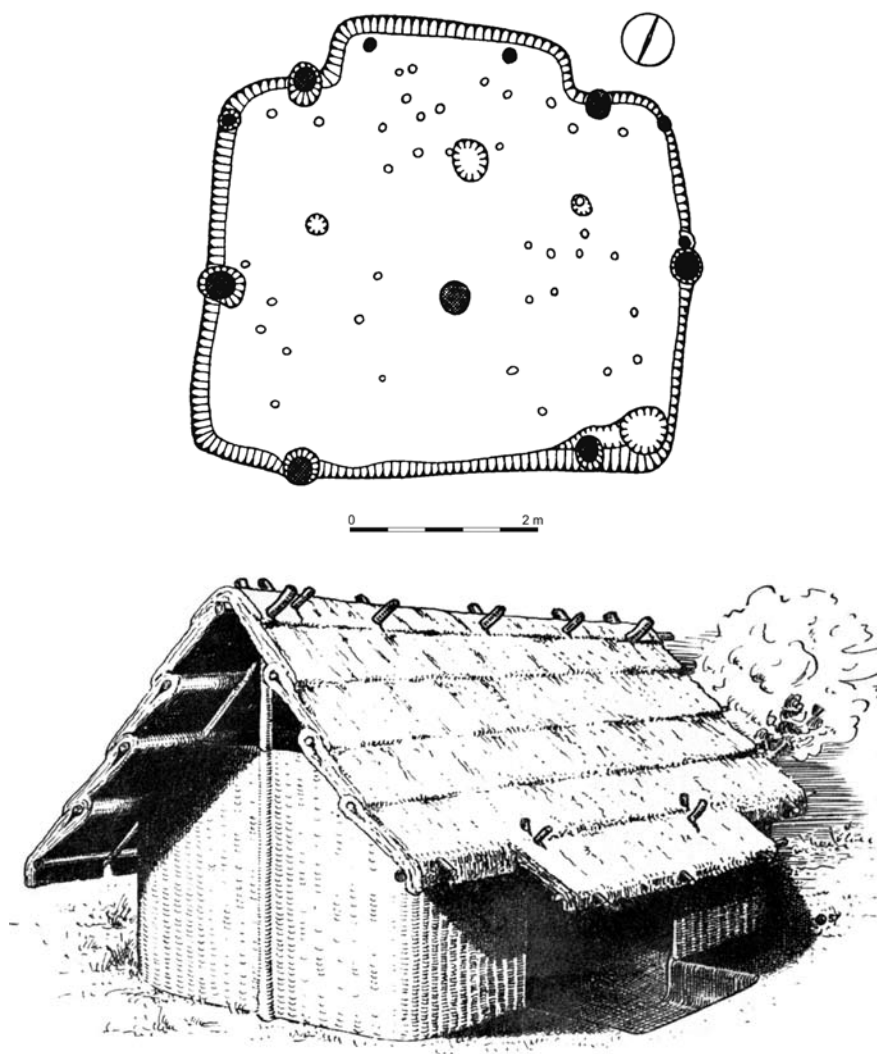
Území Boskovicka bylo v době laténské osídleno až přibližně od poloviny 3. století př. n. l. a podle hmotných nálezů se zde nejprve usadilo stejné obyvatelstvo, jako v prostoru Hané na střední Moravě. Sídliště měla zřejmě zemědělský charakter, je však na nich doložena i specializovaná výroba, jako kovářství či šperkařství, jak to dokládá nález odlévacího tyglíku se stopami zlata z jednoho sídliště u Bořitova. Předpokládat je nutno i existenci současných pohřebišť, o nichž však máme prozatím pouze sporé informace. Teprve v pozdní době laténské, v období konce 2. a první poloviny posledního století zde zaznamenáváme nárůst osídlení a vznik nových sídlišť, u nichž lze podle odlišné keramiky soudit, že byla založena obyvatelstvem pocházejícím z českého území, snad až ze severozápadních Čech. V úrodné oblasti Malé Hané a Lysické sníženiny se nacházela poměrně hustá síť převážně zemědělských sídlišť s doplňkovou řemeslnou činností, mezi nimiž máme prozatím doloženo sídliště centrálního významu v Bořitově s výrazným výrobním a obchodním charakterem. Oblast Boskovicka byla ovšem i důležitým koridorem, kterým procházely dálkové spojnice mezi Čechami a Moravou, směřující jak na středomoravskou Hanou, tak i na Brněnsko a dále do jiho-moravského prostoru.

Doba římská a období stěhování národů (±40 př. n. l. – 400 n. l.)

V druhé polovině posledního století př. n. l. ovládl římský stát oblast celého Středomoří a jeho vládní systém se přetvořil v římské císařství. Dochází k mohutné expanzi římského imperia do části Evropy severně Alp, kterou zahájil kolem poloviny 1. století př. n. l. Gaius Iulius Caesar dobytím Gallie. Za jeho nástupce Augusta, zakladatele římského císařství, obsadili v roce 15 př. n. l. Římané alpské území a nedlouho poté připojili k říši norické království; tato území byla pak přeměněna na římské provincie. Tam, kde tyto provincie hraničily s územím barbarů, bylo k ochraně římského teritoria vybudováno pásmo opevnění, nazývané *limes*, jehož průběh se až do počátku 5. století prakticky nezměnil. Tato hranice sousedila v Podunají s oblastmi svěbských a sarmatských kmenů.

Písemné a archeologické prameny umožňují ztotožnit germánské kmeny, osazující od přelomu letopočtu území Čech, Moravy, jihozápadního Slovenska a naddunajské části Dolního Rakouska s kmenovým svazem Svěbů. K nejvýznamnějším svěbským kmenům náleželi Markomani a Kvádové. V české kotlině založili Markomani pod vedením krále Marobuda mocné království; po určité době byly vojenské družiny Marobudovy a jeho nástupce Katvaldy usazeny Římany na severním břehu Dunaje, někde mezi řekami Moravou a Váhem na území kvádského krále Vannia. Po zničení Vanniova království kolem roku 50 n. l. počaly další posuny barbarských skupin směrem k Dunaji. Na základě archeologických nálezů se ukazuje, že v průběhu 1. století n. l. se severně od středního Dunaje, východně Malých Karpat a při dolním toku Moravy rozvinula dvě mocenská centra, doložená velkými žárovými pohřebišti a bohatými knížecími hroby. Tato oblast těžila především ze své strategické polohy na trase tzv. Jantarové cesty a byla patrně i pod přímou kontrolou Římanů. Blízké vztahy k impériu se projevují nápadným přílivem římských luxusních výrobků, zejména kovových a skleněných nádob, zjišťovaných v bohatých germánských hrobech na sklonku 1. století a v první polovině 2. století (Tejral 1993a, 424–427).

Ze starší doby římské je z moravského území známo téměř 300 sídlišť, z nichž ovšem pouze nepatrné množství bylo archeologicky zkoumáno ve větším rozsahu. Byla zakládána na mírných svazích a nevýrazných vyvýšeninách v těsné blízkosti řek a potoků, podél nichž se setkáváme s hustou sítí osad, které jsou od sebe vzdáleny často

Obr. 85. Typický půdorys polozahloubené obdélníkové chaty z doby římské a pokus o její rekonstrukci. Podle Droberjara 2002.

jen několik set metrů. Rozloha sídlišť se odhaduje na 1–2 ha a některé větší odkryvy nás seznamují dokonce i s půdorysným rozvržením zástavby. Nejpočetnější skupinou objektů jsou polozahloubené chaty tvaru protáhlého čtyřúhelníku, jejichž nadzemní konstrukci tvořilo šest dřevěných kůlů, rozmístěných v šestiúhelníkovém schématu tak, že dvě protilehlé dvojice se nacházely uprostřed delších stěn a dva kůly, které nesly krov, uprostřed kratších stěn. Kromě těchto chat se na sídlištích objevují nejrozumnější jednoduché zahloubené jámy, které sloužily mimo jiné ke skladování zásob obilí, k těžbě hlíny nebo jako odpadní jámy. Nepříliš časté jsou odkryvy nadzemních staveb kůlové konstrukce. K zániku nebo opouštění těchto sídlišť muselo dojít ještě někdy v rámci 2. století, nejpravděpodobněji v letech markomanských válek nebo v době krátce před nimi. Častým druhem nálezů na sídlištích jsou zvířecí kosti, které vypovídají o významném podílu chovu domácích druhů zvířat. Hlavní úlohu hrál chov skotu, početně bylo zastoupeno prase domácí a na některých lokalitách též ovce a kozy, zaznamenán byl i výskyt koně. Jsou známy rovněž doklady lovu a rybolovu. V nálezovém fondu ze sídlišť jsou doklady řady druhů řemeslné činnosti. Nejvíce je samozřejmě zastoupeno hrnčířství, a to především hotovými výrobky, v ruce robenými nádobami. Z početných sídlišť jsou známy i hrnčířské pece typické konstrukce. Velmi důležitým oborem bylo železářství, i když vlastních výrobních objektů bylo doposud objeveno relativně málo. Často se na sídlištích starší doby římské nacházejí doklady zpracovávání parohů a kostí a textilní výroby. V archeologických pramenech lze pozorovat i doklady obchodních vztahů mezi místním germánským obyvatelstvem a římskou říší. Pozornost mezi nálezy z hrobů i sídlišť poutají mimořádně hodnotné římské výrobky, mezi nimiž vynikají bronzové nádoby, jejichž přísun do oblasti severně Dunaje započal již na počátku prvního století; zpočátku převládaly výrobky italské, postupně je však z trhu vytlačily výrobky dílen z Gallie. Římské obchodní zboží se na naše území dostávalo dvojím způsobem: jednak římscí obchodníci pronikali po známých cestách do barbarika, jednak se Germáni přímo účastnili římských trhů. Hlavní bránou obchodu pro oblast moravskou a dolnorakouskou bylo Carnuntum. Nejasná zatím zůstává otázka předmětu obchodních vztahů. Alespoň část keramického zboží, dovezeného z provincií, sloužila jako obal pro produkty organického původu, ostatní importy jsou na našich sídlištích

zastoupeny v nepatrném množství. Je velmi pravděpodobné, že barbari prodávali na příhraničních trzích kožešiny, vlnu, suroviny, med, potraviny, koně a dobytek; významný musel být obchod s otroky.

U většiny germánských kmenů doby římské převládal žárový pohřební ritus. Počátky svébského osídlení severně od středního Dunaje nejlépe dokumentují popelnicové hroby, přičemž v popelnici byly uloženy nejenom spálené kosti zemřelého, ale i milodary, často sežehnuté žárem a záměrně deformované. Milodary v jednotlivých hrobech odrážejí nejen posmrtné představy zesnulých, nýbrž i jejich sociální postavení, přičemž lze rozlišit hroby prostého obyvatelstva od pohřbů bojovníků se zbraněmi. Mimořádně bohaté tzv. knížecí hroby se vzácnými bronzovými, stříbrnými a skleněnými předměty jsou připisovány příslušníkům nejvyšší kmenové nobility. Důležitým objevem byla hrobka germánského krále z Mušova, která je nejbohatším nálezem svého druhu v Evropě. Hrobka značných rozměrů nese stopy důkladného vyloupení, přesto nalezený soubor je impozantní. Tvorbí jej téměř dvě stě povětšinou luxusních předmětů, z nichž jedna část pochází z římské říše, druhá je původu germánského. Do hrobové komory byla uložena těla zemřelých s jejich osobní výbavou. Tu doplňovala bohatá a rozmanitá souprava na pití a stolování, včetně vzácných stříbrných nádob, jídelních příborů, originálních skleněných a keramických nádob a picích rohů. Byla zde umístěna také část mobiliáře, např. dřevěná bohatě zdobená skříňka a skládací stolek. Uvnitř komory ležela i obětní zvířata, většina výzbroje a některé zbraně. Vně hrobové komory pak byla umístěna garnitura na opékání a vaření, bronzová lampa a tělo hlavního obětního zvířete spolu se závěsným kotlem. Mezi předměty vyrobenými na území impéria vyniká 8 bronzových nádob, mimo jiné kotel s atášemi v podobě bust bradatých Germánů s účesem upraveným do tzv. svébského uzlu. Je nesporné, že zde zhruba v období mezi lety 170–180 n. l. byla k poslednímu odpočinku uložena osoba svým významem předstihující běžné barbarské náčelníky, snad král s úzkými vztahy k římské říši, který za své postavení vděčil právě Římanům (Droberjar 2002, 188–189).

Římská říše se po dlouhá desetiletí snažila zajistit klid na svých hranicích především politicky, ve druhé polovině 2. století se však rozpory mezi římským a barbarským světem znovu nebyvale vyostřily a vyústily v dlouhé markomanské války. Za vlády císaře Marca

Aurelia došlo k vojenskému střetu, který otřásl základy římské říše. Proti Římanům bojovala řada barbarských kmenů, ale jejich hlavními protivníky byli Markomané, Kvádové a Sarmaté. Hlavní vlna útoků probíhala v letech 169–171, kdy hordy barbarských útočníků zaplavily podunajské provincie a nejprve zatlačily římskou armádu do hluboké defenzívy. Teprve v následujících letech se podařilo přenést válečné operace na severní břeh Dunaje, v roce 172 podnikla římská armáda úspěšnou válečnou výpravu proti Markomanům v oblasti Pomoraví, v dalším roce se uskutečnila trestná výprava proti Kvádům. Těžké boje se protáhly až do roku 175, byly uzavřeny mírovou smlouvou, avšak již v roce 177 vypukl konflikt na Dunaji s novou intenzitou a odehrával se z větší části na území Kvádů a Markomanů. Na jaře roku 180 však císař Marcus Aurelius zemřel a jeho nástupce Commodus ukončil boje uzavřením míru. Do doby markomanských válek spadá na Moravě vznik opevněného vojenského centra u Mušova pod Pavlovskými vrchy, jediného dosud známého stálého opěrného bodu římských legií na našem území. Prozkoumány byly především pozůstatky dvou budov, vybavených systémem podpodlažního vytápění, které byly součástí rozsáhlé pevnosti, dnes již odhadované na 40 ha a opevněné mohutnou fortifikací. Z ní bylo zkoumáno těleso hradby s příkopem, široká brána a několik v pravidelných odstupech postavených čtvercových věží. O vojenském charakteru lokality u Mušova výmluvně vypovídají drobné nálezy, zejména některé nálezy zbraní a železné cvočky z vojenských bot, které dosvědčují, že poloha byla hustě osazena jednotkami římského vojska, mimo jiné X. legie, sídlící ve Vindoboně (Droberjar 2002, 193–196).

Skutečný, překvapivě velký rozsah římského vojenského zásahu severně Podunají se ovšem podařilo rozpoznat teprve díky letecké prospekci. Známe tak již několik desítek krátkodobých opevnění římské armády, jejichž největší počet byl zjištěn zejména v okolí Mušova, další byly zachyceny dokonce u Brna a na střední Moravě až u Olomouce. Byly rozmístěny podél jedné z větví tzv. Jantarové stezky a jejich rozložení prozrazuje směr postupu římských vojsk. Výsledky terénních výzkumů ukazují, že byly opatřeny opevněním, sestávajícím z hrotilého příkopu až 3 m širokého a více než 2 m hlubokého, který byl původně lemován nasypáním valem. Měly kvadratický půdorys o různé velikosti a mohly v nich být umístěny až dvě celé legie. Lze předpokládat, že většina z nich vznikla právě v době markomanských

válek. V této době se Římu ještě podařilo odvrátit barbarskou hrozbu, na připojení území severně a východně od středního Dunaje však již jeho síly nestačily. Přesto impérium zcela neztratilo schopnost zasahovat do vnitřních záležitostí germánských kmenů, mír na hranici však již byl čím dál tím více vykupován pomocí darů i peněžních úplat. Již někdy v průběhu první poloviny 3. století se situace podél celé hranice od horního Rýna až po dolní Dunaj podstatně změnila. Vpády početných germánských kmenů, jejichž důsledkem byl pád limitu na západě a později i vyklizení římské provincie Dácie, provázené hlubokou vnitřní krizí impéria, urychlily přeměnu vzájemných vztahů římského a barbarského světa, které se postupně měnily ve prospěch barbarů. Závěrečná kapitola tohoto vývoje byla stále více charakterizována infiltrací barbarského, zejména germánského živlu do řad římského vojska, která zesílila zejména od konce 4. století. Docházelo k usídlování jednotlivých barbarských skupin na římské půdě a to se ve svých důsledcích stalo pro impérium osudnější než jednotlivé vpády a posuny kmenů v době stěhování národů (od r. 375 n. l.). Historické prameny, týkající se Germánů ve středním Podunají, hovoří o postupném posunu Svěbů, zejména Markomanů, dále k jihu. Poslední fáze římsko-germánských střetů, které měly ze strany Říma většinou jen obranný charakter, pokračovala ve 4. století. V mladší době římské prochází závažnými změnami i germánská společnost, v níž dochází ke konečnému utváření kmenové organizace, v jejímž čele stojí vrstva náčelníků a králů. V závěru doby římské a v počínající době stěhování národů proběhly převratné změny v historickém vývoji celé Evropy a rozpadající se římské impérium již nebylo schopno čelit náporům barbarů, jejichž kmeny zaplavily a obsadily jeho území. Markomanské války změnily podstatně i obraz hmotné kultury barbarů, neboť otevřely cestu i ke zvýšené výměně kulturních podnětů z Podunají do vzdálenějších oblastí barbarika. Zejména v kovové industrii jsou patrné vlivy přicházející ze severovýchodních oblastí, snad dokonce jako doklad fyzického pronikání germánského obyvatelstva. Vliv provinciálního prostředí se na konci 2. a na počátku 3. století projevil zintenzívněním dálkového obchodu zejména po Jantarové cestě přes Moravu k baltskému pobřeží, je charakterizován dovozem keramiky, včetně luxusní terra sigillata a výrazných typů bronzových nádob.

Po krátkém údobí na počátku mladší doby římské, které je charakterizováno rozvojem jihomoravsko-dolnorakouské oblasti, kam proudila většina římského dovozu, se postupně dostává do popředí východnější region s centrem na jihozápadním Slovensku. Hromadění bohatství v rukou místní kvádské kmenové aristokracie je zřetelné v mimořádné výbavě knížecích hrobů. Migrační vlny germánských populací pokračovaly téměř po celé 3. století a dochází znovu k vpádům barbarů do Pannonie. Přesto se zdá, že teprve léta kolem poloviny 3. století přinesla zásadní zlom ve vývoji středního Podunají. Nepokoje a pohyby populací dokládá skutečnost, že v této době se znovu setkáváme se stopami ničení a opouštění sídlišť. S těmito událostmi souvisí zřejmě i mimořádný nález na lokalitě u Mušova, kde v příkopu po římské armádě se objevily naházené zvířecí a lidské kostry 33 jedinců i se součástmi oděvu. Na kostrách byly zjištěny četné násilné zásahy sečnými, bodnými a řeznými ranami (Droberjar 2002, 197–198). Tomuto časovému horizontu odpovídá celá řada sídlištních objektů na početných nalezištích jižní Moravy. Jejich zánik kolem poloviny 3. stol. dokumentuje dobu neklidu, která zasáhla celou barbarskou sféru. Doklad o příchodu nového lidu na Moravu v době velkých posunů okolo poloviny 3. století poskytlo rozsáhlé (kolem 400 hrobů) žárové pohřebiště v Kostelci na Hané; nejmladší hroby jsou z doby okolo roku 400. Popelnice z jeho nejstarší fáze mají přesné obdoby především v dolním Polabí a v Meklenbursku. V jižní části Moravy pokračují mnohá žárová pohřebiště, založená již dříve, až do konce 4. století, přičemž někdy v druhé polovině 3. století vznikají i nekropole nové. V mladší době římské jsme svědky vzestupu některých výrobních znalostí, zprostředkovaných zřejmě působením vyspělejšího provinciálního prostředí. Výrazně vzrůstá produkce hutnictví a hrnčířství, vyrábějící na kruhu točenou, povětšinou z šedé hlíny dělanou a s rytým vlnovkovým dekorem zdobenou keramiku. Byla vyráběna v dvoukomorových vertikálních pecích s roštem v době kolem roku 300 a v průběhu 4. století na četných místech severně od Dunaje. Největší centrum výroby bylo doposud zjištěno v Jiříkovicích u Brna, kde se našlo pět hrnčířských pecí.

Pozdní fáze svěbského osídlení severně od středního Dunaje je časově shodná s koncem doby římské a počátky stěhování národů. Koncem 4. století se totiž zásadně změnil obraz středního Podunají. Po roce 380 jsou podunajské provincie postupně zaplavovány vlnami

přistěhovalců, především z východu. Některé z těchto skupin zde byly Římany usídleny jako římsští spojenci – *foederati*. Cizorodé prvky pronikají i do materiální kultury místního svěbského obyvatelstva a lze sledovat vymezení horizontu početných sídlišť, které podle datovatelných nálezů začínají v poslední třetině 4. století. Novým prvkem v závěrečném období svěbského vývoje na Moravě jsou kostrové hroby, uložené do země kolem roku 400. Podle písemných pramenů většina Svěbů spolu s dalšími kmeny sice opustila Podunají a přesunula se na západ, přesto však archeologické nálezy naznačují, že jejich zbytky se zde udržely ještě na počátku 5. století, kdy jsou osazovány výšinné polohy, které sloužily zřejmě jako jejich útočiště. Menší část svěbského obyvatelstva tedy zřejmě v Podunají zůstala, postupně se však rozplynula v novém etnickém prostředí doby stěhování národů.

Před polovinou 5. století dochází na Moravě k velkým změnám v souvislosti s vytvořením Attilova hunského kmenového svazu. Zbytky domácího obyvatelstva byly převrstveny cizími východoger-mánskými kmeny, spojenými s hunským mocenským centrem. Především z jižní části země jsou doložena menší sídliště, z nichž některá jsou centry vyspělého hrnčířství, a kostrové hroby na malých pohřebištích. Po smrti Attily roku 553 nastal postupně rozpad jeho říše a dochází k dalšímu vývoji barbarské společnosti, kdy na Moravě sledujeme v archeologických nálezech existenci královské vládnoucí vrstvy. Na kostrových pohřebištích je možno zřetelně sledovat projevy rozvíjející se západní merovejské civilizace. Podle historických pramenů by na našem území pravděpodobně sídleli germánští Herulové, kteří ovšem tvořili jen úzkou vládnoucí vrstvu ovládající další skupiny obyvatelstva.

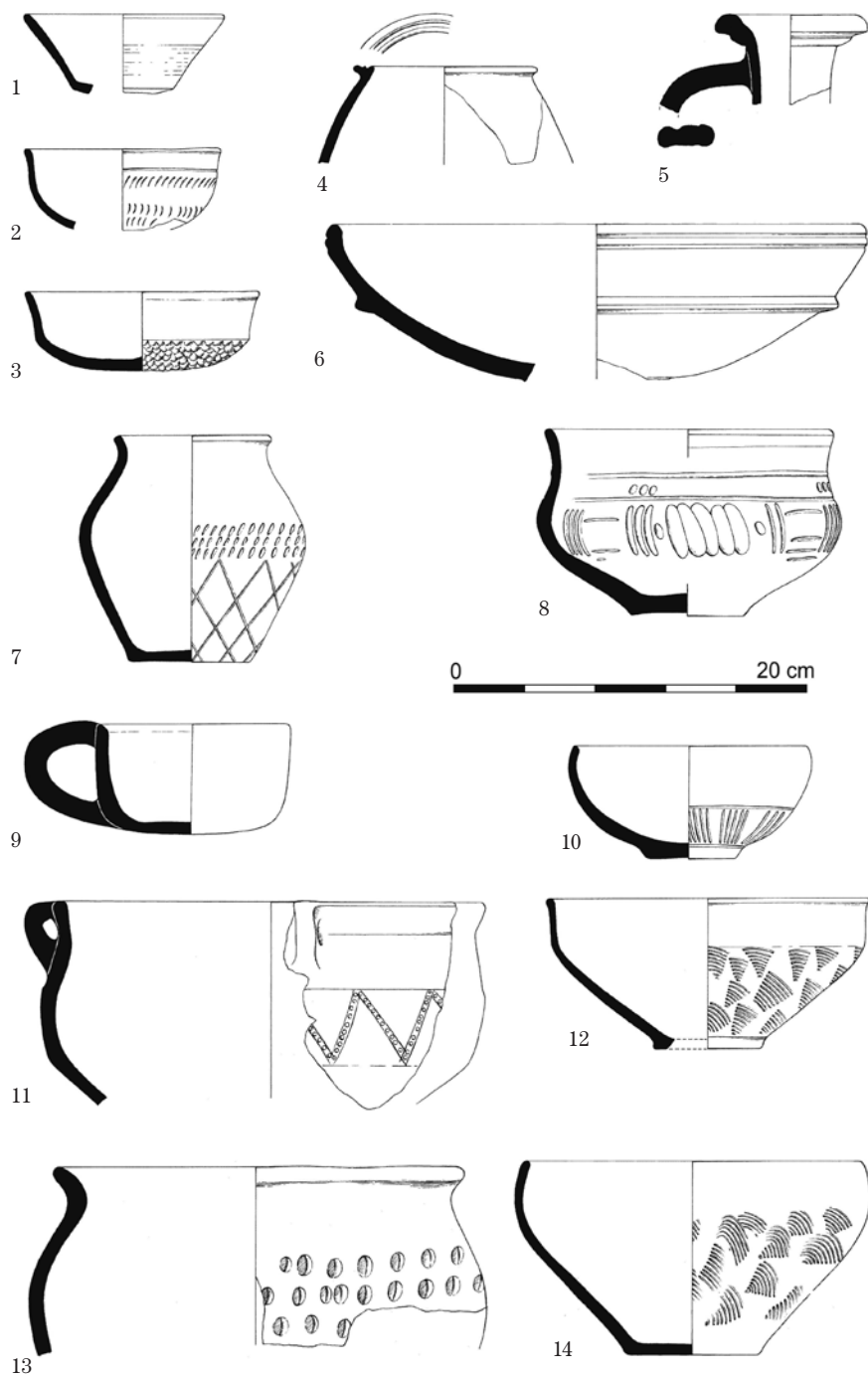
Kolem roku 500 se na moravském území objevuje nová skupina obyvatelstva, kterou lze připsat germánskému kmeni Langobardů. Ti táhli ze svých původních sídel v dolním Polabí přes naše území k jihu, kde vytvořili v severní Itálii svůj vlastní stát. Na moravském území obsadili pouze jižní část země a setrvali zde zjevně pouze po dobu asi dvou generací. V archeologických pramenech se projevují především početnými a rozsáhlými kostrovými pohřebišti, která byla patrně při odchodu obyvatel ze země až na výjimky vyloupena; sídliště jsou doložena pouze sporadicky. K odchodu Langobardů z Moravy došlo v průběhu první poloviny 6. století, kdy se přemístili

na území Pannonie. Některé skupiny však na moravském území setrvaly až k polovině 6. století a připojily se až k následnému odchodu Langobardů pod vedením krále Alboina v roce 568 do severní Itálie (Tejral 1993b, 471–503).

Doba římská a stěhování národů na Boskovicku (0–2. pol. 6. stol. n. l.)

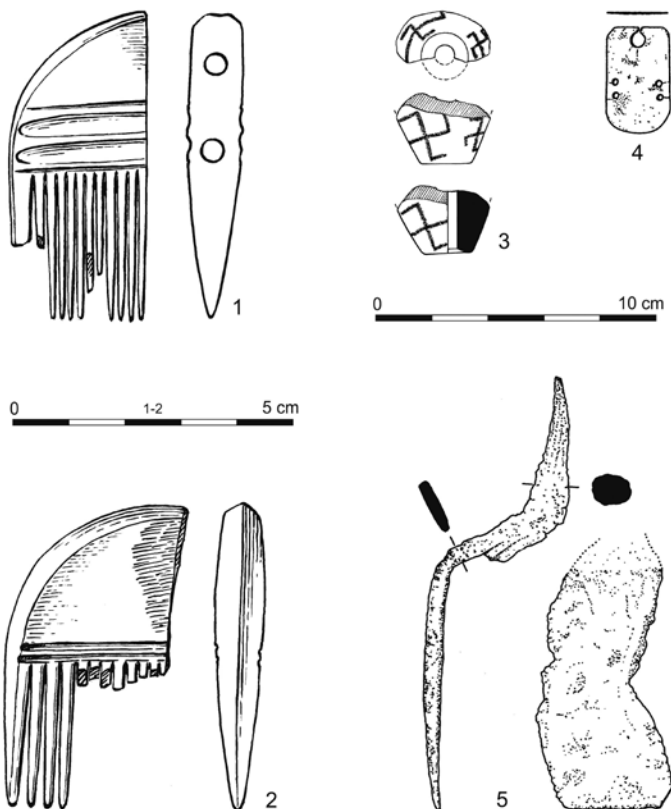
O osídlení Boskovicka v době římské jsou dosavadní poznatky nepříliš hojné a pocházejí většinou pouze z povrchových sběrů. Takto známých sídlišť známe výrazně větší počet díky terénní aktivitě D. Vícha v oblasti Malé Hané, odkud jich lze registrovat celkem třicet dva. Menší počet sídlišť, dosud pouze devět, je znám z území Lysické sníženiny a je otázka, zda tento zjevný nepoměr vyjadřuje původní obraz osídlení, či zda jde pouze o stav výzkumů. V této jižní části Boskovicka byla ovšem sídliště alespoň v omezené míře i zkoumána. Je ovšem nutno podotknout, že fragmentární stav nálezů mnohdy nedovoluje bližší časové zařazení jednotlivých lokalit, předběžně se však ukazuje, že jejich větší část náleží starší době římské.

Jde především o lokalitu ze starší doby římské u Skalice nad Svitavou (Droberjar 1997, 174, 195, taf. 130), kde bylo prozkoumáno několik sídlištních objektů, mezi nimi dvě části zahluobených chat s typickou šestiúhelníkovitě uspořádanou kůlovou konstrukcí nadzemní části. Ve velkém množství zde byla zjištěna keramika, a to jak barbarská, tak v poměrně značném množství i zboží římskoprovinciálního původu, mimo jiné luxusní terra sigillata a červeně malovaná keramika. Germánské nádoby jsou vyrobeny povětšinou z hrubého materiálu a jsou charakteristicky zdobeny rýhovanou a vtlačovanou výzdobou; vyskytly se však i části vysokých tvarů nádob z jemného materiálu zdobené radélkovanou výzdobou a misky s vodorovnými řadami rýh na povrchu a se dnem zdobeným plastickými vývalky; nalezena byla i tzv. prstencovitá mísa, příznačný moravský tvar druhého století. Zatímco většina zjištěných nádob je na moravském území domácí, hrubý hrnek s uchem pochází patrně z oblasti przeworské kultury na území dnešního Polska a původ části další nádoby lze podle tvaru i krokvicové výzdoby spatřovat na území dolního Polabí. Významnými nálezy byla na skalickém sídlišti i římská železná zed-

Obr. 86. Keramické nádoby ze sídliště ve Skalici nad Svitavou.

nická lžíce a část bronzového šupinového pancíře našivaného původně na kožený, případně textilní podklad, který užívali vojáci římské armády. Jde na našem území o dosud vzácný doklad pronikání výzbroje římských legionářů do barbarského prostředí, patrně v průběhu markomanských válek. Nalezený hmotný inventář sídlištních objektů doplňují i nálezy železných šipek, skleněných a kostěných předmětů, mimo jiné části dvou jednodílných hřebenů, a početné hliněné přesleny, vzácně i zdobené, které dokládají textilní výrobu obyvatel sídliště. Zemědělskou činnost obyvatel sídliště ve Skalici nad Svitavou dokládají nálezy různých druhů domácích zvířat, mezi nimiž

Obr. 87. Části dvou kostěných hřebenů, železná zednická lžíce, článek bronzového šupinového pancíře a přeslen zdobený svastikou ze sídliště ve Skalici nad Svitavou.

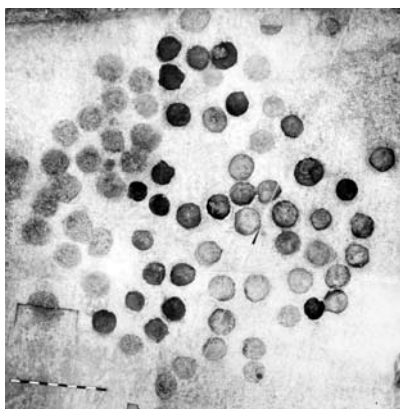
převládal tur domácí a prase domácí, v menší míře byl zastoupen kůň, ovce nebo koza a pes; ve dvou objektech byly nalezeny celé psí kosti. Lov je doložen pouze malým množstvím různých divokých zvířat (jelen, srnec, pratur, prase divoké a orel). Lze konstatovat, že sídliště ze Skalice nad Svitavou bylo původně zcela jistě značně významné a nelze v této souvislosti nezmínit, že E. Šimek ztotožňoval tuto lokalitu se Strevintou, uváděnou na mapě Velké Germanie Klaudia Ptolemaia (Šimek 1949, 142–143).

Důležitým přínosem pro poznání počátků pronikání germánských polabských Svěbů do oblasti Boskovicka a dále do dalších moravských oblastí je nález časně římské spony z Pamětic. Spolu s několika dalšími nálezy, mimo jiné i výše uvedené nádoby dolnopolabského původu ze Skalice nad Svitavou, dokládá pronikání germánského obyvatelstva z Čech již v druhé polovině posledního století př. n. l. a v první polovině prvního století n. l. (Droberjar – Vích 2009).

V oblasti Boskovicka je doloženo na řadě lokalit i osídlení z mladší doby římské, v tomto období mimo jiné pokračuje život i na výše zmíněném skalickém sídlišti, jak tomu i napovídá získaná keramika, mimo jiné část nádoby se žlábkovanou výzdobou.

Obr. 88. Stříbrný republikánský denár, Sudice. Foto R. Malach.

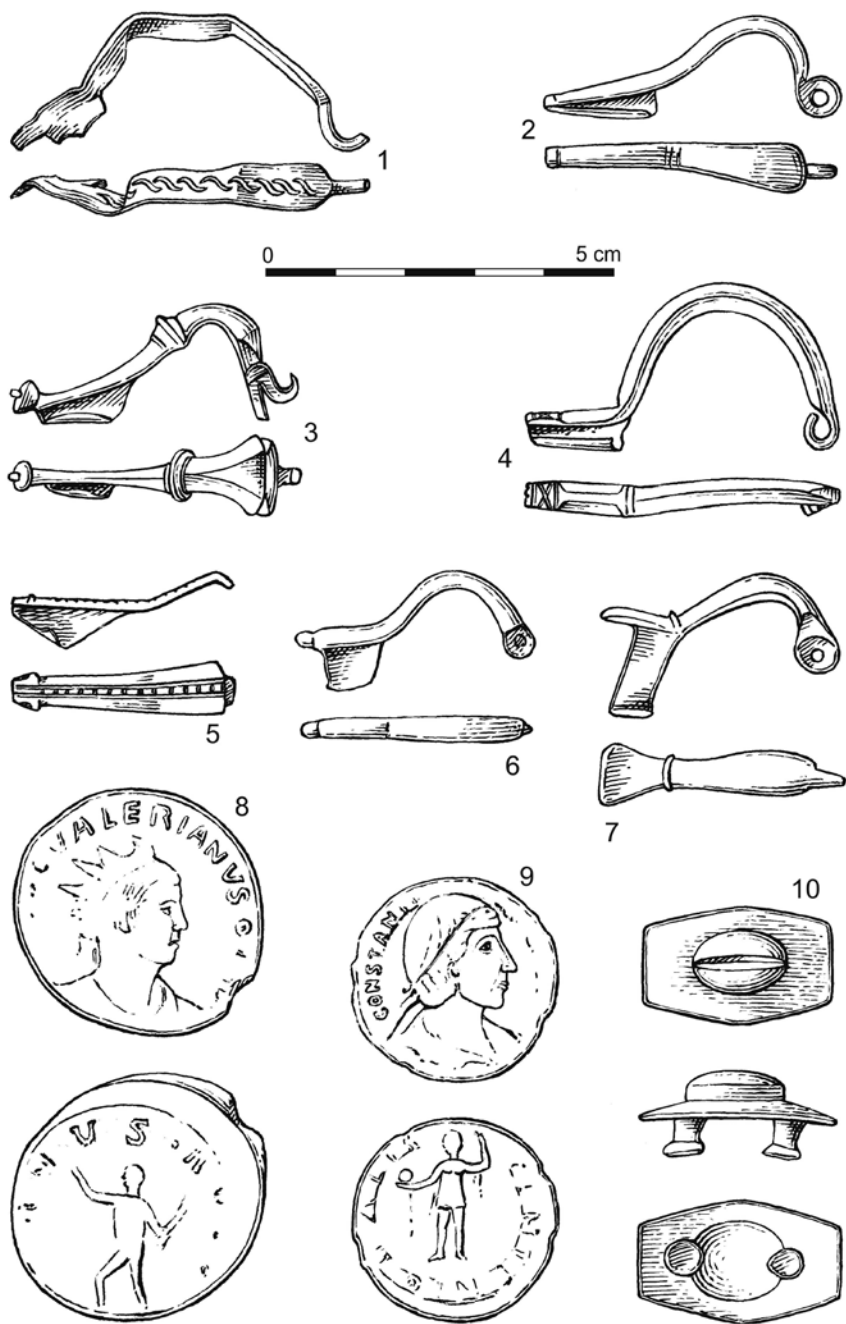

Obr. 89. Baterie železářských pecí ze Sudic. Foto K. Ludíkovský.

Osídlení regionu v této době je spojeno především se značně rozvinutým železářstvím, což nám dokládají početné nálezy strusky na sídlištích. V této době vznikají v Evropě metalurgická centra s několika desítkami až stovkami hutnických pecí na jednom místě.

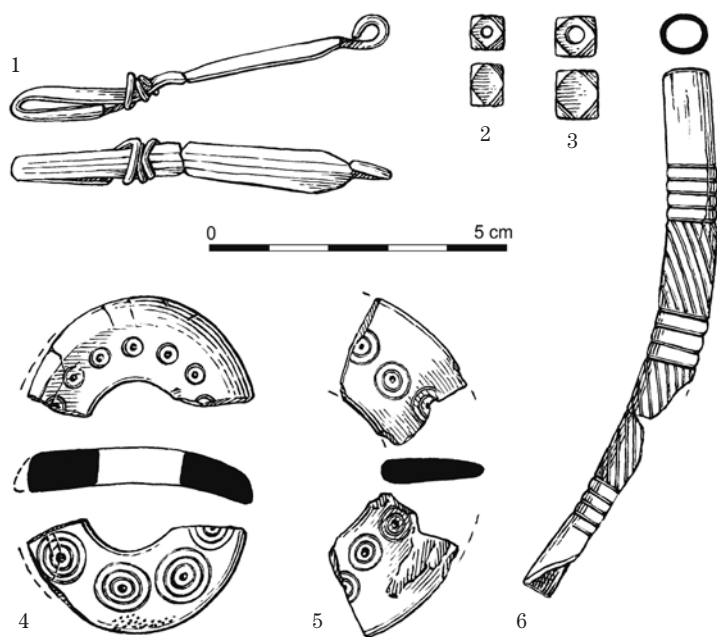

Obr. 90. Půdorysné plány odkryvů železářských pecí ze Sudic. Plán z pozůstalosti K. Ludikovského, Ústav archeologické památkové péče Brno.

Obr. 91. Bronzové spony, kování a měděné mince ze sídliště ze Šebetova.

Jedno z takových středisek se nacházelo i v Sudicích v oblasti Malé Hané. V letech 1975 až 1977 zde byly odkryty tři kumulace hutnických pecí s několika desítkami (136) objektů, uskupených v nepravidelných řadách, které dokumentují místní výrobu železa ve 3.–4. století (Droberjar 2002, 318). V prvním roce výzkumu byla odkryta nejprve baterie 72 pecí, situovaná na poměrně malé ploše o rozměrech asi 6 x 6 metrů; nístěje pecí byly umístěny velmi blízko sebe. Jednotlivé pece měly průměr cca 0,5 metru a v jejich nístějích se nacházela struska se značným obsahem železa. Ve dvou následujících sezónách se podařilo dokumentovat dalších 17 a 47 pecí obdobného charakteru jako v prvním roce výzkumu. Není vyloučeno, že železná ruda se dobývala pouze asi 150 metrů od zkoumaných baterií hutnických pecí. Lze považovat za velmi pravděpodobné, že v tomto regionu se nacházejí ještě i další obdobné výrobní lokality. Je možno usuzovat, že výroba železa v těchto hutnických centrech zjevně převyšovala místní potřebu a nepochybně byla určena pro zásobování i jiných, vzdálenějších regionů.

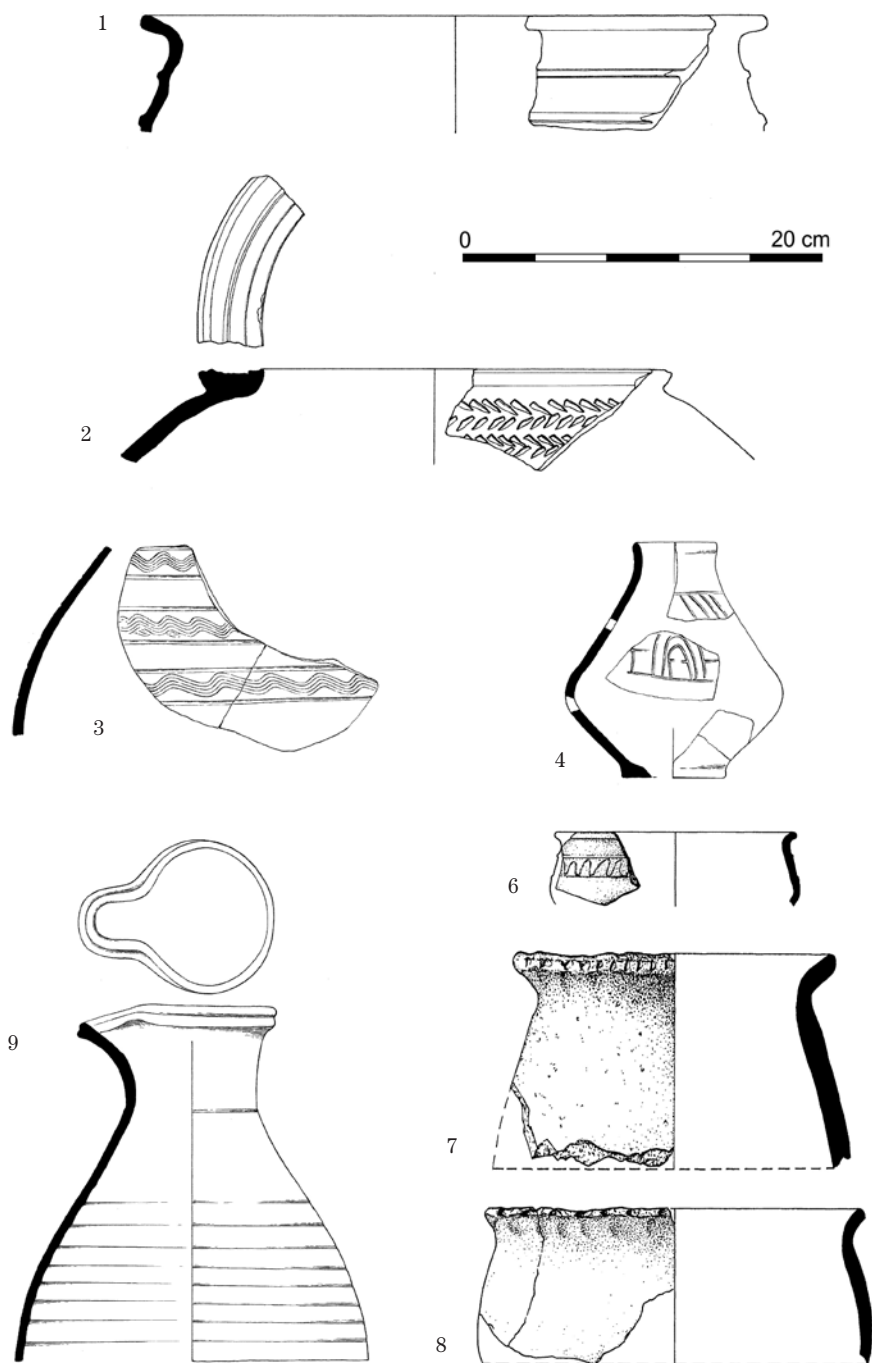
Obr. 92. Nálezy z porušených hrobů z Jablonian.

Archeologické doklady z přechodného období pozdní doby římské a počátku stěhování národů jsou dosud z území Boskovicka velmi sporadické. V období na konci 4. století a na počátku 5. století je odtud známo několik sídlišť, zjištěných především povrchovým sběrem. Jde nepochybně o doklady osad, které náležejí ještě pozdně svébskému obyvatelstvu. Nacházejí se především v oblasti Lysické sníženiny, např. na katastru Bořitova v tratích „Mezichlumí“, kde byla prozkoumána i jedna zahloubená obdélníková chata, a „U Lysicka“ a lze odtud uvést také i několik dalších lokalit. Stejně datovaná sídliště jsou známa i z prostoru Malé Hané.

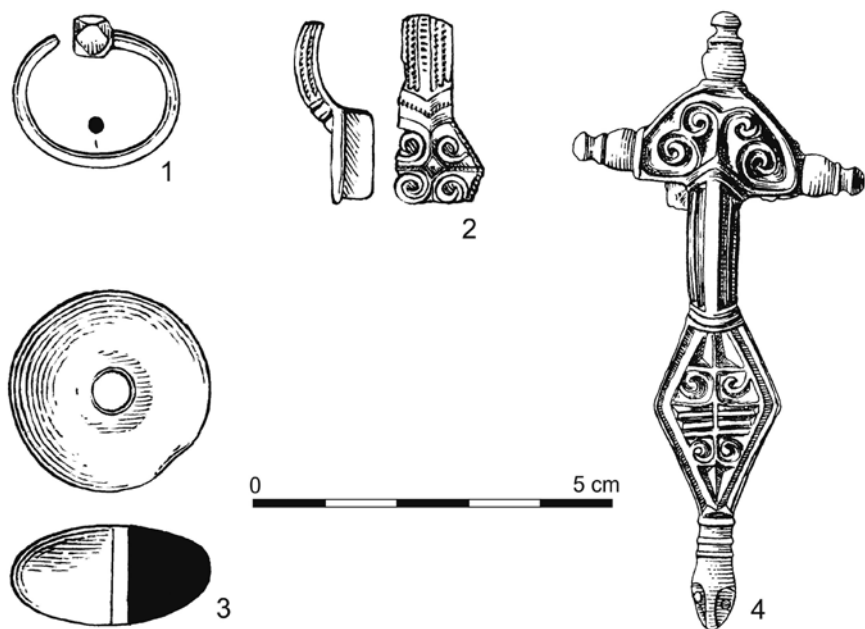
Římská sídliště byla do nedávné doby doložena především keramickými nálezy, pouze ze Skalice nad Svitavou se podařilo získat výše zmíněnou kolekci kovových, skleněných a kostěných předmětů. Teprve v posledních letech díky realizovanému povrchovému sběru za pomoci detektoru kovů se daří získávat drobné kovové nálezy i z areálů dalších sídlišť. Jde především o nález provinciálního bronzového kování a kolekci bronzových spon ze sídliště u Šebetova, které dokládají jeho osídlení od starší doby římské až po průběh 4. století pozdní doby římské.

Zatímco tedy z průběhu svébského osídlení od starší doby římské až do počátku doby stěhování národů je z Boskovicka znám poměrně značný počet sídlištních lokalit, neznáme odtud až na výjimky žádné hrobové nálezy. Tato skutečnost samozřejmě neudivuje, neboť v průběhu doby římské se vyskytující žárové hroby se v zemědělsky intenzivně obdělávané oblasti špatně dochovávají. Kromě předběžné informace o nových dokladech pohřebiště u Jevíčka jsou z Boskovické brázdy dosud známy pouze hroby z pozdní doby římské z lokality u Jabloňan v prostoru Lysické sníženiny. Roku 1908 se zde z porušených žárových hrobů podařilo získat dnes již bohužel ztracenou nádobu s přepálenými kostmi, fragment bronzové spony, kostěné závěsky a zdobený jehelníček a dva charakteristické hraněné skleněné korálky; jsou to nálezy, které dovolují datovat toto pohřebiště do druhé poloviny 4. století a snad i na počátek století pátého.

Důležitým zdrojem informací pro osídlení v době římské jsou i mincovní nálezy, přičemž detektorový průzkum přináší zcela nový pohled na jejich původní četnost v regionu; dokládají to například nálezy tří mincí z 3. a 4. století získané na sídlišti v Šebetově. Mincovní nálezy jednak pomáhají datovat jednotlivá sídliště, jednak mohou

Obr. 93. Keramické nádoby ze sídliště z Lysic.

Obr. 94. Bronzová záušnice, jantarový korál a část stříbrné spony z hrobu z Knínic (1-3) a příklad obdobné celé spony ze Sokolnic.

naznačovat směry dálkových komunikací. Podle rozložení sídlišť je zřejmé, že podobně jako v době laténské mělo souvislé osídlení severní části Boskovicka kontakty s římským osídlením východních Čech podél toku Loučné přes oblast Moravskotřebovska. Mincovní nálezy získané podél Svitavy u Letovic a nejnověji u Březové nad Svitavou, tedy již mimo osídlenou oblast, by snad také mohly naznačovat spojení Boskovicka s východními Čechami po trase tzv. Trstenické stezky (Čižmář, M. – Čižmářová – Kejzlar – Kolníková 2009, 139–140; tíž 2010, 125–126).

Z pokročilé první poloviny 5. století, případně z období poloviny století je ovšem známo pouze jediné sídliště. Při stavbě dálnice byl u Lysic odkryt sídlištní objekt, a to zahloubená obdélníková chata, obsahující typickou tvrdě pálenou keramiku a keramiku s vleštovanou výzdobou.

K polovině pátého století, případně do prvních desetiletí jeho druhé poloviny, je datován ojedinělý kostrový hrob zničený v jižní části katastru Knínic, z něhož se podařilo zachránit typickou bronzovou náušnici s hraněnou kostkou, jantarový korál a část postříbřené bronzové spony zdobené vrubořezem. Ta pochází ze spony, náležející ke skupině spon s polookrouhlou destičkou se třemi kuželkami a kosočtverečnou patkou, vyskytujících se i na dalších jihomoravských pohřebištích (Tejral 1982, 202).

Z langobardského období, to znamená z průběhu první poloviny 6. století, nálezy z Boskovicka známy nejsou. Přitom právě pouze územím Malé Hané a Lysické sníženiny musely skupiny Langobardů zcela jistě postupovat na své cestě z východočeské oblasti na jižní Moravu, kde se na určitou dobu usadily. Nejsevernější langobardské hroby z Boskovické brázdy jsou známy až z Kuřimi a z Moravských Knínic (Beninger – Freising 1933, 40, 108) a další současná pohřebiště se vyskytují až v oblasti Brněnska. Je zřejmé, že absence nálezů není náhodná a vypovídá s největší pravděpodobností o tom, že Boskovicko bylo v tomto období neosídleno a v době langobardského tažení bylo pouze průchozím koridorem.

Archeologický výzkum doby římské v Jevíčku (2010–2013)

Eduard Droberjar

Době římské na Malé Hané byla až do počátku tohoto století věnována spíše okrajová pozornost. Teprve systematická povrchová prospekce za použití detektorů kovů na řadě sídlištních lokalit s četnými římskými importy a mincemi (např. Biskupice, Cetkovice, Chornice, Jevíčko, Šebetov, Vanovice) a zejména terénní výzkumy v Jevíčku zásadním způsobem mění dosavadní poznatky ke germánskému osídlení v prvních čtyřech stoletích našeho letopočtu (Droberjar, v tisku; Droberjar – Vích 2009; tíž 2011; Militký – Vích 2011; Vích 2007; Vích, v tisku). Na samotném katastru Jevíčka, resp. Jevíčka „Předměstí“ se nachází devět lokalit s nálezy z doby římské, z toho minimálně tři jsou sídlištní, ostatní zatím označujeme jako ojedinělé nálezy. Lokalita Jevíčko „Předměstí 6“ (poloha „Pod Příčnou cestou“) je výjimečná nejen na Malé Hané, ale i v širším středoevropském kontextu, a to objevem žárového pohřebiště ze starší doby římské v roce 2005.

Během čtyřletého výzkumu (2010–2013), který realizuje Univerzita Hradec Králové a Univerzita Palackého v Olomouci, byla odkryta část patrně vět-

šího žárového pohřebiště (zatím 22 hrobů) ze 2. století. Spálené kosti byly ukládány hlavně do hliněných popelnic, v nichž se nacházejí různé milodary (spony, kování opasků, klíč, nože, kostěné hřebeny, skleněné korálky, militaria ad.). Popelnice lze zařadit mezi typickou labsko-germánskou keramiku starší doby římské. Podle milodarů datujeme hroby do mladšího stupně starší doby římské (B2), resp. B2b a B2/C1. Některé hroby jsou podrobovány CT-výzkumu na Radiologické klinice Univerzity Palackého v Olomouci. Důležitou činností vedle vlastního odkryvu je systematický detektorový průzkum a sběry v areálu pohřebiště. Během povrchové prospekce se podařilo objevit stovky artefaktů a jejich zlomků. Jsou to hlavně labsko-germánské předměty: trubkovité a další spony, některé druhy pásových garnitur (přezky a nákončí), ale i četné cizí artefakty: zejména římské a východogermánské (przeworská a wielbarská kultura), které svědčí o významné strategické poloze lokality. Římské importy jsou zastoupeny fragmenty různých bronzových nádob (žlábkovaná vědra, soupravy cedníků a naběraček), sponami (noricko-panonské výrazně členěné, kolínkovité, emailové), dále terrou sigillatou a fragmenty skleněných nádob. Mezi charakteristické východogermánské artefakty patří spony s válcovitou hlavicí, pozdní tzv. vendické, vzácná spona se spirálovitým drátkem na lučičku nebo nová varianta spony typu Almgren 132 (Droberjar 2012). Na lokalitě byl rovněž zaznamenán poměrně vysoký podíl stříbrných fragmentů a slitků, mezi nimi náramky, jehlice, spony a zcela unikátní doklad ingotu (Droberjar 2013). Nálezy potvrzují předpoklady vyslovené již dříve, že pohřebiště sloužilo labsko-germánským obyvatelům (Svébům) poměrně krátkou dobu několika desetiletí. Tito obyvatelé byli v intenzivních kontaktech s římskou říší i s barbary, kteří obývali území dnešního Polska (tzv. východní Germáni, resp. nositelé przeworské a wielbarské kultury).

Přibližně dvě stě let po existenci pohřebiště vzniká na tom samém místě osada v pozdní době římské. Prozkoumali jsme již několik desítek sídlištních objektů (většinou kulové, sloupové nebo větší jámy). V roce 2013 jsme mohli konstatovat existenci dvorce, a to podle základů dvou nadzemních domů, pravděpodobně dvoulodní dispozice. Zachovalé architektonické prvky v podobě mohutných sloupových jam uprostřed a zdvojených na okrajích naznačují silný římsko-provinciální vliv. Ten je navíc doložen i římskými importy (zejména glazovaná mortaria). V jednom z domů byla prozkoumána destrukce pece a vedle kumulace rozbitého kamenného žernovu. Dvorec užívali rovněž polabští Germáni (Svébové) a také v této době (2. pol. 4. století) byly v kontaktech nejen s římskými podunajskými provinciemi, ale rovněž s obyvateli przeworské kultury z jižního Polska, což dokumentují nálezy fragmentů na kruhu točené keramiky. Labsko-germánská keramika je velmi blízká keramice zlechovského typu (ručně tvarovaná i na kruhu točená).

Kromě objektů z doby římské se na lokalitě podařilo prozkoumat i jednu sídlištní jámu ze střední doby bronzové (středodunajská mohylová kultura).

Raně středověké osídlení (2. pol. 6. století – 1200)

Severní část Boskovické brázdy mezi Černou Horou a Jevíčkem zvaná též Malá Haná představuje geomorfologicky ohraničené území obklopené dílčími jednotkami Českomoravské, Dražanské a dalších vrchovin, které bylo osídleno ve všech obdobích moravského pravěku. Představuje přibližně 3–6 km široký, vůči okolí snížený pruh země. Od severního okraje Oslavanské brázdy, Tišnovské kotliny, s opět kontinuálním osídlením je oddělen výběžky zmíněných vrchovin, byť toto v raném středověku nálezově sterilní území mezi oběma hlavními částmi Boskovické brázdy nepřesahuje délku 5 km. Dříve se prostor mezi Černou Horou a Lipůvkou, tedy katastry obcí Brťov-Jeneč, Lubě, Milonice, Žernovnick považoval za zvýšenou část Boskovické brázdy; hovořilo se také o Žernovnické hrásti. Podle dosavadních znalostí zde osídlování začíná až ve 13. století obdobně jako ve zmíněných vrchovinách. Za Malou Hanou se před 2. světovou válkou považovalo jen území severně řeky Svitavy, zatímco jižní část se nazývala stejně jako dnes Lysickou sníženinou, ovšem v rovnocenném postavení (Demek, J. a kol. 1987, zvl. 119, 246, 333, 337; Hrádek 2008, 25, 28; Říkovský 1930, 18).

Obr. 95. Pohled na ještě nezalesněné Hradisko u Svitávky, z jihu, stav na počátku 20. století. Podle J. Kniese 1904.

Jedny z prvních raně středověkých nálezů ze sledovaného území získal J. Knies, a to výkopem na Hradisku u Svitávky, nálezy ani dokumentace se však nezachovaly (Knies 1904, 180). Počátky soustavného odborného zájmu o raně středověké osídlení Boskovické brázdy jsou spjaty se sice neprofesionálním, avšak vysoce erudovaným badatelem J. Mackerlem, jevíčským rodákem (1948; 1952; 1957), který v regionu prováděl povrchové průzkumy a dokumentoval nálezy uložené v muzeích. Jeho činnost však nezasáhla oblast Lysické sníženiny. Z profesionálních aktivit lze zmínit studii B. Novotného o mařínském hradisku (1971). Výrazné oživení archeologického zájmu přinesla činnost A. Štrofa, soustřeďujícího se na oblast Lysické sníženiny a jižní část Malé Hané (Štrof 1979; 1985; Procházka – Štrof 1983). Ač těžiště jeho aktivit leželo v pravěkých obdobích, zejména v době bronzové, povrchovými průzkumy významně rozšířil katastr raně středověkých lokalit a společně s autorem této stati prováděl i plošný výzkum Hradiska u Svitávky. V posledním desetiletí před-

Obr. 96. Pohled ze severu na návrší s Hradiskem u Svitávky, stav z 80. let 20. století. Foto A. Štrof.

stavovala významný přínos pro poznání sledované problematiky činnost D. Vícha, zaměřeného mimo jiné na oblast Malé Hané. Ze syntetického zpracování výsledků jeho prospekce vycházejí i příslušné statě týkající se severní části regionu, Jevíčské sníženiny (Profantová – Vích 2008). Z jednotlivých akcí nelze nezmínit nedestruktivní výzkum nectavského hradiska u Biskupic, odkud byl získán početný soubor kovových předmětů činností amatérských hledačů využívajících detektorů kovů (Doležel 2007; obr. 3–5).

Raně středověké osídlení Boskovické brázdy, tedy Malé Hané a Lysické sníženiny, odráží situaci na území Moravy, případně i východních Čech. Časně slovanské období (2. polovina 6. až polovina 7. století) reprezentují poměrně chudé památky zastoupené nejčastěji keramikou tzv. nezdobeného pražského typu, kterou postupně doplňuje a posléze nahrazuje keramika esovité profilace zdobená rytou výzdobou, tzv. podunajská. Upřesnění doby, kdy se první Slované usadili na našem území, není možné pouze na základě archeologických památek při skromné výpovědi písemných pramenů. Určité možnosti nabízí dendrochronologie, metoda vycházející z křivky růstu stromových letokruhů. V závěru období tzv. stěhování národů na sklonku 5. století byla jižní a částečně i střední Morava osídlena etnikem germánských Langobardů, kteří ovšem po několika desetiletích přesouvají těžiště své moci do Panonie, tedy území dnešního Maďarska a r. 568 odcházejí do Itálie. Nelze vyloučit, že první Slované pronikali na území Moravy vně jádra langobardského osídlení již před r. 568, avšak plně se zde mohli rozšířit až ve 2. polovině 6. století (Galuška 1990, 582, 583; Jelínková 1990; Měřínský 2002; Profantová 2005; Tejral 1993b; Třeštík 1996).

Starohradištní epocha se v oblasti hmotných památek odlišuje od předchozí výskytem již zdobené, tzv. podunajské keramiky (druhá polovina 7.–8./9. století). Nálezové spektrum dovoluje soudit na zvyšující se sociální rozrůzněnost společnosti. Na konci této etapy se objevují sídliště vyznačující se koncentrací předmětů, které můžeme v kontextu doby považovat za atributy vyšší vrstvy. Jde především o tzv. lité bronzы, součásti pásových souprav a ostruhy s háčky, v železném i bronzovém provedení. Především součásti pásových souprav a kování koňských strojů prozrazují souvislost s kulturním prostředím avarského kaganátu s centrem v Karpatské kotlině (Klanica 1986; Měřínský 2002, 222–564; Galuška 2013). Rozvoj moravské spo-

lečnosti si udržuje vzestupnou linii i v 9. století, v jehož průběhu vznikl raně státní útvar konvenčně zvaný Velká Morava. Podle nových datování pomocí dendrochronologie se zřejmě až ve 2. polovině 9. století řada již osídlených, přírodou či lehkým opevněním chráněných poloh opevňuje mohutnými dřevohliněnými hradbami, často s kamennou čelní zdí. Již v první polovině 9. století přijímají elity moravské společnosti křesťanství, zásluhou cyrilometodějské misie byla nedlouho poté dobudována církevní organizace v čele s arcibiskupem. Druhá polovina 9. a počátek 10. století zanechaly množství archeologických památek, proslulá jsou kromě hradišť kostrová pohřebiště s bohatě vybavenými hroby, mezi nimiž vedle zbraní nechybí další předměty, zejména nádoby a šperky z barevných a drahých kovů. Vrcholu dosáhla moravská společnost za vlády Svatopluka I. (871–894), který prováděl expanzivní politiku a uvedl do závislosti řadu okolních území. Zánik velkomoravské říše v prvním desetiletí 10. století zůstává vzhledem k nedostatku písemných pramenů opředen záhadami. Rychlé zhroucení raného státu, následované výraznou proměnou hmotné kultury nelze vysvětlit jen prameny doloženým úderem Maďarů, kteří na sklonku 9. století ovládli Karpatskou kotlinu. Každopádně došlo na přelomu 9. a 10. století k výraznému oslabení ekonomických zdrojů moravské aristokracie a pod silným vnějším tlakem k dočasnému rozkladu mocenských struktur (např. Galuška 2004; Měřínský 2006; Štefan 2011; Třeštík 1991; 2001).

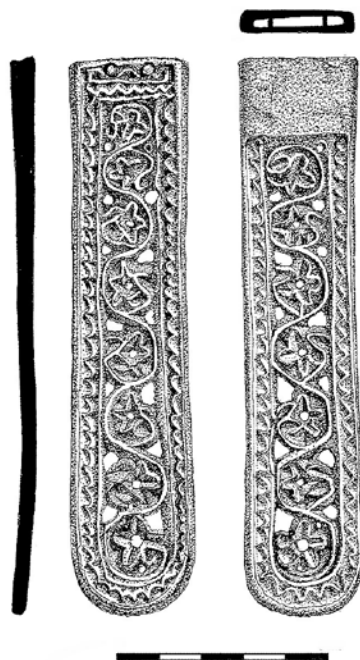
Sledované území patří spíše k okrajovým oblastem staré Moravy. Ovšem i zde se v 9. století setkáváme s mohutným hradištěm, pozoruhodné informace o struktuře zemědělského zázemí poskytují sídliště. Určitou záhadu představuje nápadný nedostatek pohřebišť, jež přetrvává i v následujících staletích (souhrnně s katalogem lokalit Malach 2010).

Časně slovanské osídlení keramikou pražského typu je v Lysické sníženině zastoupeno čtyřmi nebo pěti lokalitami. Jde o Bořitov „Zádvoří/Niva“, Jabloňany „Čtvrtě“, na Malé Hané pak Jevíčko „Předměstí“ (Hraničky), Knínice „Úzké díly“ a snad i některé polohy na katastrech Chornic a Vanovic (Profantová – Vích 2008, zvl. 144, 145; obr. 1, 22). Zatím nebylo plošně zkoumáno žádné sídliště ani pohřebiště tohoto období, jde vždy o malé soubory keramiky získané sběry na sídlištích zahrnujících i další etapy raně středověkého období. Všechna sídliště jsou vázána na vodoteče a vykazují i mladší, staro-

hradištní až středohradištní osídlení (Bořitov „Zádvoří“, Jevíčko „Předměstí“, patrně i Jabloňany „Čtvrtě“; pouze v Knínicích bylo zatím registrováno jen starohradištní osídlení, nikoliv středohradištní, což ovšem může být změněno rozsáhlejším výzkumem.

Navazující starohradištní etapa je zatím zastoupena také především sběry získanými zlomky keramiky ze sběrů; jedinou výjimku představuje odkrytý objekt v Bořitově, v trati „Niva“. Zatím bylo registrováno zhruba 8 lokalit, stejně jako v předešlém případě na svazích nad drobnými vodotečemi (Bořitov „Niva/Zádvoří“, Býkovice „Příčníky“, Jabloňany „Čtvrtě“, Jevíčko „Předměstí“, Knínice „Úzké díly“, Sudice „Pastvisko“ (areál bývalého JZD), některé polohy v extravilánu Chornic a Vanovic (Profantová – Vích 2008, zvl. 145, obr. 1, 22). Ve většině případů zde lze konstatovat i pokračování osídlení v 9. století, tedy v období středohradištním.

Donedávna jsme byli na sledovaném území pro předvelkomoravské období odkázáni pouze na keramiku, avšak s rozvojem průzkumu za pomoci detektoru kovů se nálezové spektrum dosti rozšířilo. V roce 2007 bylo v trati „Mokřinky“ pod silnicí Křenov–Pohledy nalezeno velké prolamované bronzové nákončí opasku (délka 13 cm) náležející okruhu tzv. slovanско-avarských bronzů. Nese velmi častý motiv esovitě zprohýbané rostlinné úponky, v tomto případě doplněné trojlaločnými lístky a vroubené zarámovanou vlnovkou. Podle zevrubné analýzy P. Kouřila lze předmět klást do 8. století s nejbližšími analogiemi na pohřebištích v Panonské pánvi (Karpatské kotlině), tedy v ústřední oblasti avarského kaganátu (Kouřil

Obr. 97. Nákončí opasku z předvelkomoravského období nalezené u Křenova. Podle Kouřila 2010.

2010, 246–249). Další, byť kratší a méně honosné nákončí tentokrát z okolí Sudic, z trati „Prašnice“ jižně obce, bylo odevzdáno do Muzea Boskovicka roku 2013. Je také zdobeno olistěnou úponkou, provedení je však podstatně hrubší a jednodušší. Obdobná krátká nákončí s jednou esovitou úponkou známe např. z hradiště Staré Zámky u Brna-Líšně i vzdálenějších center Mikulčice a Olomouc – „Povel“ (Měřinský 2002, 261, obr. 10; 270, obr. 8; 274, obr. 10; Galuška 2013, 49, obr. 30:2; 50, obr. 31, aj.). Nelze takto vyloučit, že zlomek ostruhy nalezený na lokalitě Jevíčko „Předměstí 1“ by mohl pocházet z typu s háčky s těžištěm výskytu v 8. století (Profantová – Vích 2008, 154). Hrnčířskou produkci zastupují výlučně hrncovité nádoby. Bohužel zatím nemáme k dispozici časově vymezené soubory ze zahluubených objektů, nejstarobyleji působí nálezy z vyhlívačky z Bořitova, v trati „Niva“, které převážně ovšem spadají až do samého závěru této epochy (obr. 98).

Proti tomu nejméně 21 lokalit, v některých případech po několika na katastru jedné dnešní obce (Jevíčko, Bořitov, Chornice) svědčí o výrazném vzestupu osídlení v následujícím, středohradištním období, kdy vzniká první státní útvar zahrnující i námi sledované území. Stejně jako v předchozích obdobích se opíráme zejména takřka výlučně o nálezy ze sídlišť, nově však přistupují sídla hrazená, hradiště (Křenov-Mařín, snad Biskupice – Nectavské hradiště). Jak již bylo uvedeno, překvapivě zatím postrádáme hrobové nálezy (mapa 12).

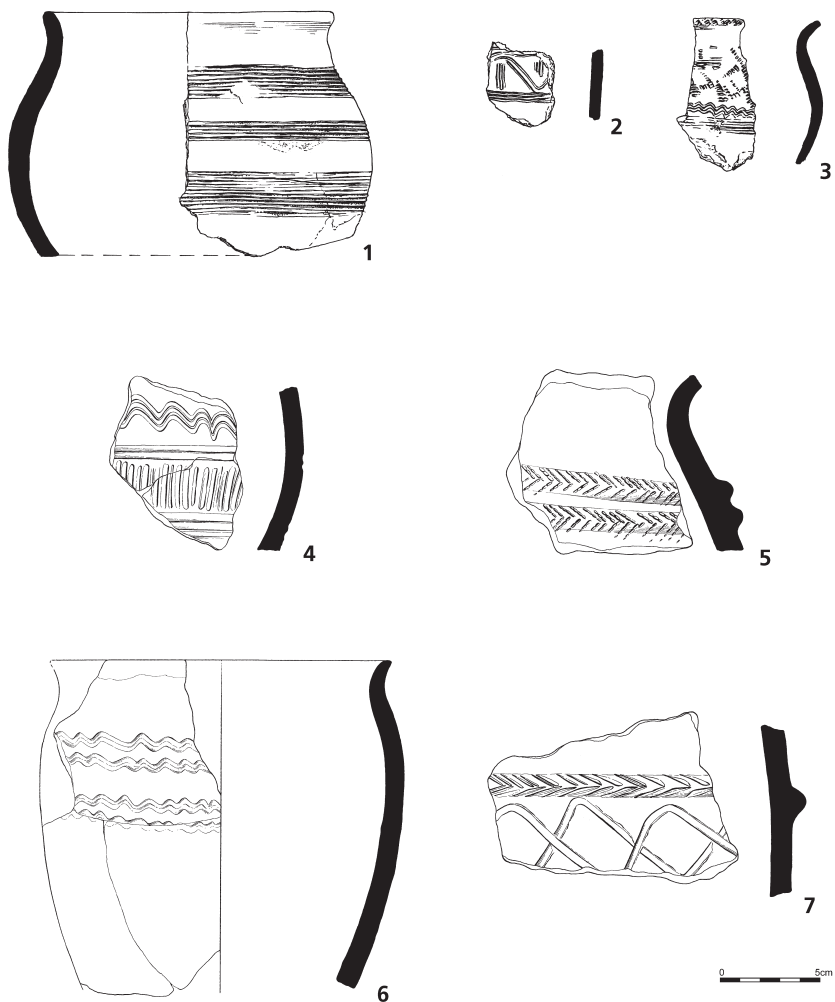
Je pravděpodobné, že naše znalosti o hustotě osídlení středohradištního období nejsou úplné, přesto dovolují učinit si určitou představu o rozložení vsí v rámci sledovaného regionu (mapa 12). V Lysické sníženině zhruba mezi Černou Horou a Boskovicemi bylo na ploše kolem 45 km² zaznamenáno 6 sídlišť, z nichž ovšem po dvou v nevelké vzdálenosti (Bořitov „Zádvoří/Niva“ a „Nepluště/U Badálka“, Sebranice „Zadní Pole“ a „Dolní Kopaniny“). Doklady dosídlení ovšem chybí v severní části, na katastrech Svitávky, Chrudichrom i Mladkova, což nejspíše odráží nedostatečný stav poznání. Reálnou představu o hustotě osídlení lze proto čerpat nejspíše z prostoru katastrů Bořitova, Býkovic, Drnovic, Jabloňan a Voděrad, tedy z plochy asi 20 km² nepočítaje ovšem zvýšené terény vně vlastní brázdy, využívané jinak než k pěstování polních plodin. Pokud uvažujeme o současné existenci vždy jen jednoho sídliště na katastru jedné dnešní

obce, lze dospět k velikosti zázemí kolem 3 km² na jedno sídliště, mezi Voděrady, Jabloňany, Drnovicemi a Sebranicemi s největším soustředěním sídlišť možná o něco méně. Je zajímavé, že na rozdíl od severní části brázdy nedoprovází toto venkovské osídlení žádné hrazené centrum. V Jevíčské sníženině bylo zjištěno asi osm až devět otevřených sídlišť, jeden starší nález mohl být součástí hrobu či snad spíše depotu (Jevíčko „Předměstí“ – přejezd říšské dálnice), pomíneme-li zatím nejednoznačné lokality s minimem nálezů. Při ploše kolem 25 km² lze uvažovat asi o 3 km² plochy převážně využitelné jako orné půdy na jednu osadu, o něco více než v Lysické sníženině. Na západním okraji bylo však osídleno i pravěké hradiště u Velkých Opatovic, aniž by zatím byla prokázána úprava reliktnů o více než 1000 let starší pravěké fortifikace. Antonín Štrof uvažoval o hloubení příkopu v raném středověku, případně o výstavbě opevnění na jižní straně, kde konstatoval tzv. spečený val (Štrof 1987, 87). Spíše jde o stopy požáru projevující se vypálenou hlínou. Pozůstatky nejvýznamnějšího hradiska se však nacházejí u osady Mařín na katastru Křenova, kde je raně středověký původ dosud dobře zachovaného valu nepochybný (obr. 100).

Povrchové sběry i plošné odkryvy naznačují význam železářství, byť vlastní výroba železa z rud nebyla dosud doložena nálezy hutnických pecí. Každopádně však výskyt bohužel zatím jen předběžně publikované vyhřívačky s dyznami a kamennými brousky, zlomků železné rudy (podle určení prof. A. Přichystala převážně hematitu), surového železa a železářské strusky na řadě lokalit (Jabloňany „Čtvrť“, Bořítov „Niva/Zádvoří“, „Nepluště“, Drnovice „Klínek“, Vanovice, Vážany – „Stěrchy“) naznačují zvýšenou úlohu zpracování železa v regionu. Je možné uvažovat o vztahu k primárním zpracovatelským centrům, z nichž nejlépe bylo poznáno železářské středisko na katastrech obcí Olomučany a Habrůvka v Moravském krasu. Zde byla zatím nejlépe doložena produkce surového železa v období 8.–1. poloviny 11. století (Souchopová 1986; 1995). Sice méně výrazné, avšak přesto poměrně jednoznačné doklady raně středověké výroby železa známe však i z jižnější části Boskovické brázdy, z Tišnovské kotliny, a to tentokrát z katastru Kuřimi. Zde byly odkryty pozůstatky dvou zčásti do podloží vtesaných pecí, jejichž datování však není jednoznačné (Procházka 1992).

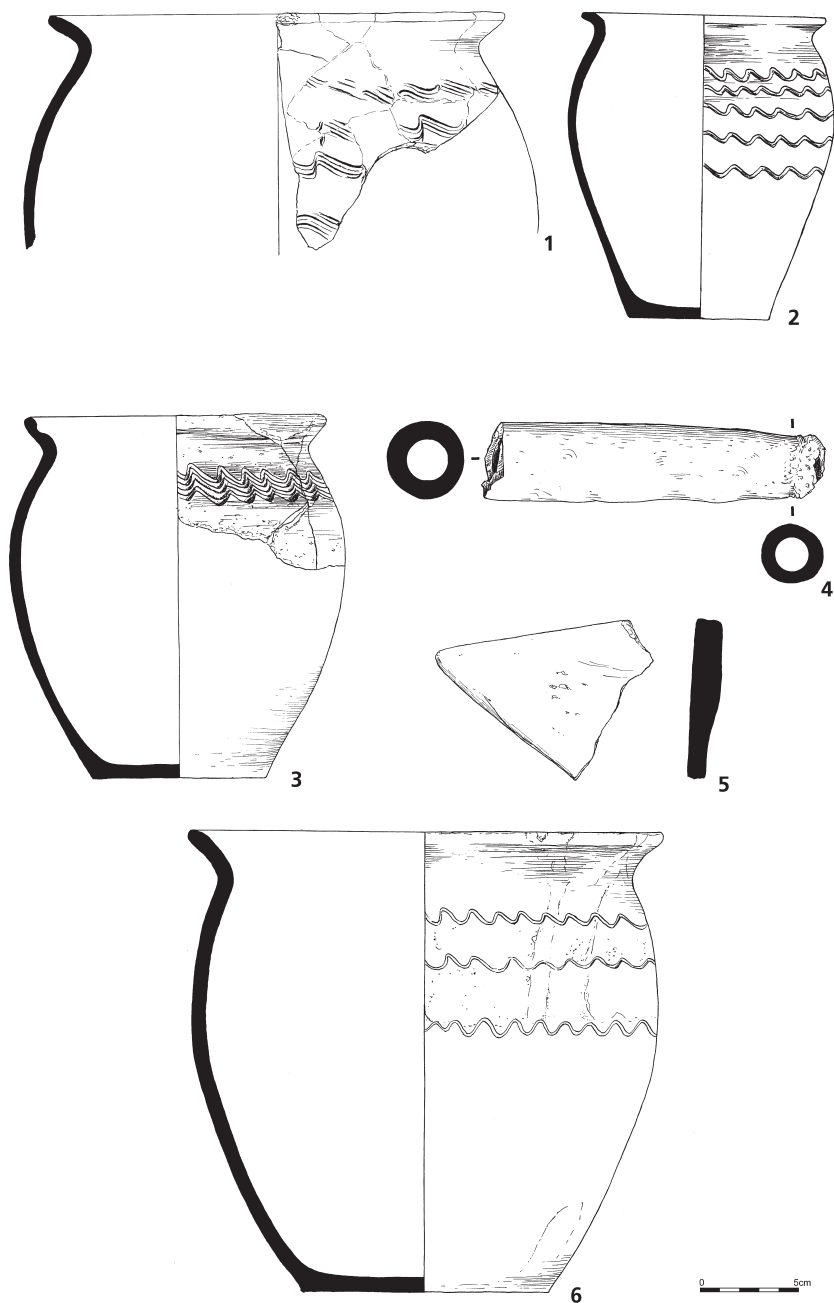
O charakteru zemědělských osad z 8.–9. století bylo získáno nejvíce informací z plošných výzkumů, byť jen nevelkého rozsahu. Čtyři zahloubené objekty byly odkryty v letech 1973 a 1974 v severovýchodní části katastru Bořitova, v souvisejících tratích „Niva“ a „Zádvoří“. Odděluje je strž, patrně pozůstatek někdejší vodoteče, ústící do dalšího obdobného útvaru s potokem na jižní straně (Souchopová 1976; 1995, 66; Souchopová – Stránský 2008, 84). Zhruba čtyřúhlý objekt v trati „Zádvoří“ s jedním pravoúhlým nárožím o plošných rozměrech 4 x 3 m byl opatřen sloupy v delších stranách, které jsou pozůstatkem nosné konstrukce střechy asi srubu. Obsahoval přes 100 bochníků železářské strusky, dyzny, a zlomek železné tyče, patrně polotovaru. V odpadní jámě v těsné blízkosti se našel zlomek železné misky, možná tzv. slezského typu. Další objekt v trati „Niva“ představoval asi mírně zahloubenou část nadzemní chaty asi také srubové konstrukce, jejíž fragment v úrovni sprašového podloží nepřesahoval délku 5 m. Železářská vyhřívačka se nacházela na východním okraji osídlení v téže trati. Šlo o protáhlou jámu o plošných rozměrech 1,2 m x 0,9 m a hloubce nejvýše 60 cm. Její zásyp obsahoval také četné zlomky strusky, brousků a zejména keramických dyzen, umožňujících vhánění vzduchu do vyhřívacího prostoru (obr. 99: 4–5). Je pravděpodobné, že se zde provádělo vyhřívání a zpracovávání železné houby, tedy surového produktu z hutnické pece. Podle přední specialistky na tuto problematiku V. Souchopové lze v Bořitově předpokládat přítomnost tavicích pecí, což naznačuje i přítomnost železné rudy na lokalitě. Těžiště nálezů keramiky ze zmíněných objektů spadá do 9. století s přesahem do století následujícího. Vyhřívačka obsahuje i část hrnce ještě starohradištní profílace, na druhé straně další zlomky obsahují některé mladší prvky, např. výzdobu jednozubým rydlem, či hřebenový vpich; lze uvažovat o přelomu 8. a 9. století (obr. 98: 2–7). Pozoruhodná je četnost výskytu plastických lišt, často s vhloubenou výzdobou (obr. 98: 7). Obdobného stáří je i keramika z druhého zde odkrytého objektu.

Další plošný výzkum alespoň části venkovského sídliště proběhl opět v Bořitově, a to v trati „Nepluště/Badálek“ asi 100 m jihovýchodně od polohy „Niva“, kde tehdejší archeolog boskovického muzea A. Štrof odkryl čtyři zahloubené objekty, které lze zařadit spíše do středohradištního období s těžištěm v pokročilém 9. století.

Obr. 98. Keramika starohradištního období. 1. Býkovice „Příčnický“, 2.–7. Bořitov „Niva“.

Zdá se, že zde jde většinou o pozůstatky rozsáhlejších dřevěných staveb s již nepoznatelnými povrchovými částmi, zničenými orbou. Kromě keramiky, tvořené charakteristickými hrnci s výzdobou zejména hřebenových vlnic, a zvířecích kostí, poskytly výplně těchto sídlištních jam parohové a kostěné hroty či četné kamenné brousky. Důležité jsou nálezy železářské strusky a zlomků železné rudy.

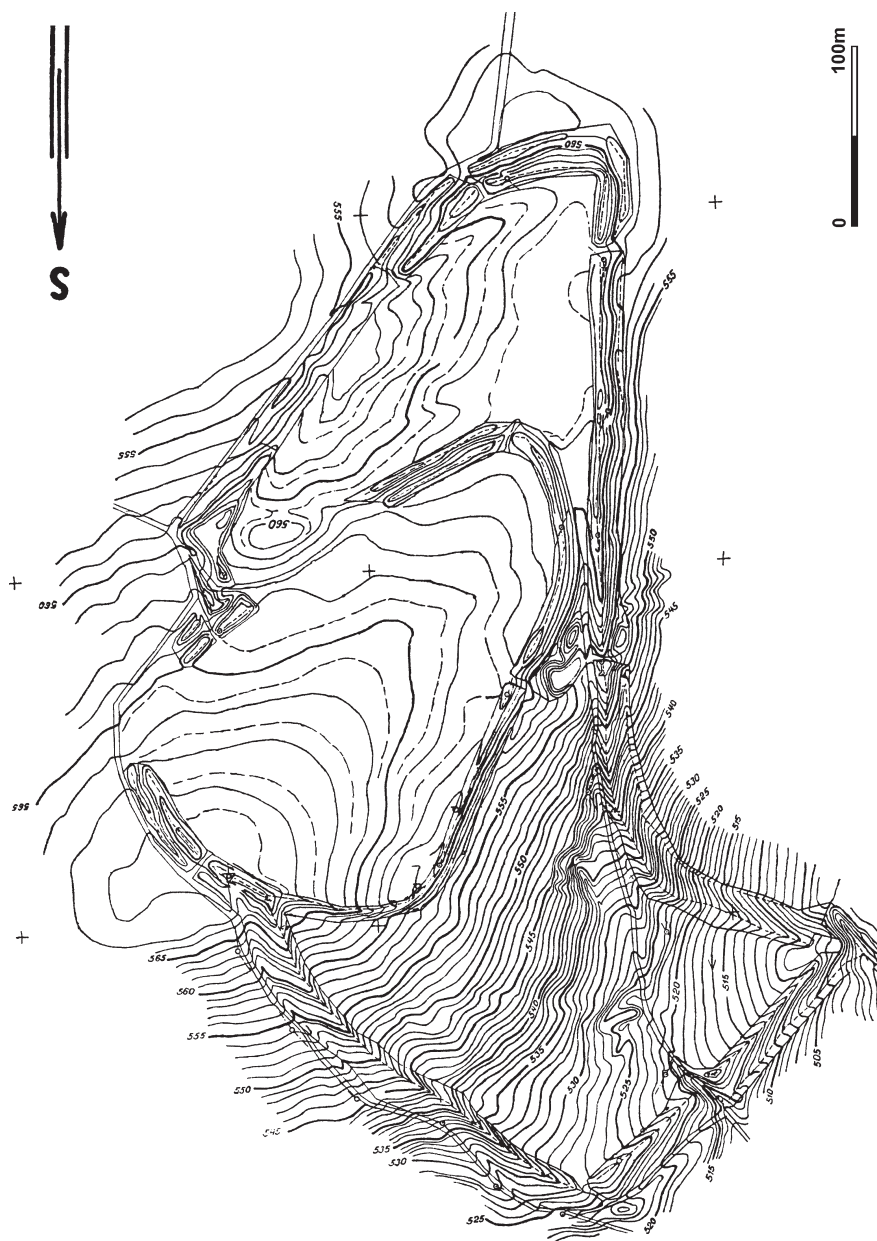

Obr. 99. Keramika středohradištního období. 1.–3., 6. Bořitov „Badálek“. 4. dyzna (výfučna) železářského pracoviště v Bořitově „Nivách“. 5. část kamenného brousku.

Další malý plošný výzkum středohradištního sídliště proběhl na katastru někdejší obce Drválovic, dnes místní části Vanovic (Kos – Parma 2008). Raně středověké osídlení se zde rozkládá při východním okraji obce a r. 2007 v souvislosti s výstavbou inženýrských sítí zde byly zachyceny kromě pravěkého osídlení čtyři raně středověké zahloubené objekty. Dva se podařilo odkrýt plošně. Objekt č. 500 sestával z hlubší pracovní části a mělké plošiny, na které se nacházely zbytky dvou nevelkých topenišť, patrně původně zaklenutých pecí. Výplň obsahovala četné zlomky strusky a železné rudy. Lze předpokládat, že šlo o součást železářského pracoviště. Další objekty představovaly běžné sídlištní jámy obtížně určitelné funkce, často sloužily jako krátkodobé zdroje hlíny pro omazy dřevěných stěn povrchových chat a hospodářských přístřešků.

Z opevněných lokalit stojí na prvním místě rozsáhlé hradiště na katastru Křenova, často zvané podle blízké osady Mařín (obr. 100). Výšinné hradisko (10,8 ha), mimořádně zajímavé výběrem terénu a návazným utvářením fortifikačního systému, se nachází na severním konci táhlého hřbetu Zadní hory v Moravskotřebovské pahorkatině v nadmořské výšce do 570 m (Čižmář, M. 2004, 156–158; Mackerle 1948, 21; Novotný, B. 1971, 217, 218; Profantová – Vích 2008, 143, 151, 152; Procházka 2009b, 147–150). Moderní plošný nebo sondážní výzkum zatím nebyl proveden.

Jádro lokality zhruba vejčitého tvaru o ploše 4 ha obklopuje stejně jako ostatní části hradiska uzavřený okruh valového opevnění, místy recentně porušený. Přimykající se předhradí se člení na dvě části. Severozápadní, čtyřúhelníkového půdorysu, je umístěna dosti neobvykle na poměrně strmý svah, severovýchodním úsekem valu se připojuje k hradbě jádra. Severozápadní val se v místě, kde vystupuje na náhorní plošinu, přibližuje až asi na 5 m k vnitřní fortifikaci. Tento úzký koridor zajišťuje spojení severozápadního areálu s jazykovitým jižním předhradím, které se východním valem napojuje na opevnění akropole. Autor zatím nejpodrobnějšího popisu lokality, Boris Novotný, předpokládal právě zde bránu. V terénu lze dnes konstatovat dva průrazy valu recentními polními cestami, byť s ohledem na přítomná boží muka poměrně starého data. Takových proluk přerušuje opevnění hradiska několik; nelze zatím rozhodnout, zda některá zaujímá místo původní brány. Nedávno se pokusil o rekonstrukci komunikačních směrů hradiskem D. Cendelín. Vcelku logicky

Obr. 100. Křenov-Marín. Plán středohradištního hradiště. Podle Novotného 1971.

předpokládá další vstup, snad kleštvitou bránu, v západním rohu severozápadního, tzv. dolního předhradí. Umožňovala by přímý vstup na jen mírně se svažující plochu dolního předhradí za valem, shora přístupnou jen po poměrně strmém svahu (Cendelín 2004, zvl. 290–295). Na jižní, východní a severovýchodní straně terén jen mírně klesá k jihovýchodu a zde také lokalita není přírodou v délce asi 550 m chráněna. Strmější sklon západního svahu hrál v obranném systému důležitou roli jen v krátkém úseku na západní straně jižního předhradí a na severozápadní straně akropole. Západní předhradí sbíhající po svahu téměř až do údolí, přičemž relativní převýšení proti okraji jádra činí až 60 m, disponuje přírodní ochranou minimálně. Pozoruhodné je zesílení západního nároží fortifikace, tedy v nejnižším místě. Západní rameno valu zde vybíhá plochým „bastionem“ do příkopu, v tomto místě nejhlubšího (asi 7 m). Jeho prohloubením získaný materiál byl zřejmě využit k výstavbě předsunutého náspu o délce cca 40 m, který probíhá před ohbím vnitřní linie ve směru severozápad–jihovýchod. Val předhradí doprovází především na

Obr. 101. Křenov-Mařín. Letecký snímek lokality. Foto M. Bálek, Ústav archeologické památkové péče Brno.

jižní, jihovýchodní, západní a severozápadní straně vnější příkop. Celková terénní konfigurace vybízí spíše k založení koncentrického opevnění nad srázem (Stará Kouřim, Hryzely). Zdá se, že zdejší Slované přistoupili k výstavbě hradiště způsobem, pro který, jak si povšiml B. Novotný, nacházíme určité analogie v severovýchodních Čechách (Ostroměř, Holovousy, Kaly, Česov; Novotný 1971, 221; Staňa 1985, 18). Z hlediska využití obraných vlastností terénu však rozhodně nešlo o optimální příklad.

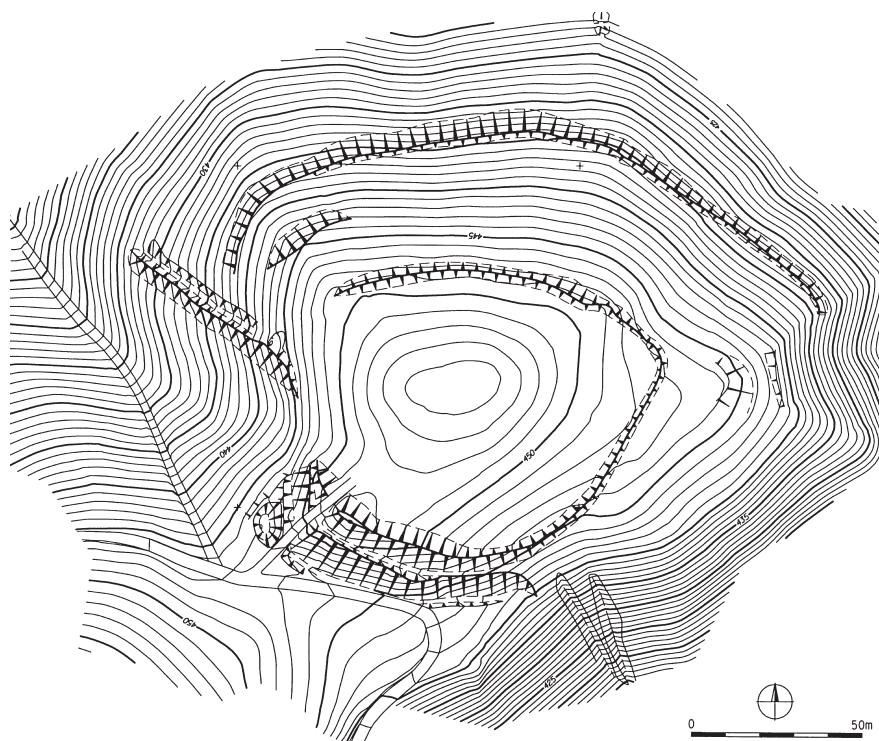
Samotná fortifikace nebyla zkoumána, ač svou zachovalostí k tomu přímo vybízí. Např. val akropole dosahuje oproti vnitřnímu areálu ještě výšky až 2,5 m, jižní val předhradí převyšuje dno vnějšího příkopu ještě kolem 5,5 m apod. Příkopy doprovázejí hradbu po celém obvodu, oddělené několikametrovou bermou od předpolí, jejich dochování v terénu je však v jednotlivých úsecích rozdílné. Ve valu byla kdysi pozorována zuhelnatělá břevna, zřetelné je i hojně použití kamene zejména v jihozápadním úseku severozápadní části předhradí. Těsně před rozrušeným úsekem valu na východní straně akropole byla D. Víchem dokumentována stěna stavebního výkopu o délce 7 m. Hned pod ornicí se nacházela vrstva vypálené hlíny, nasedající na kumulaci opálených kamenů, níže pak ležela popelovitá uloženina. Je velmi pravděpodobné, že zde máme co do činění s požárovou destrukcí hradby s čelní kamennou zdí.

O intenzitě a struktuře zástavby máme zatím jen mlhavé představy. Nepočetný soubor keramiky publikovaný B. Novotným má výhradně středohradištní charakter. V mnohem větším souboru z muzea v Moravské Třebové však byla kromě převažující středohradištní produkce konstatována i přítomnost mladohradištní keramiky zčásti s příměsí grafitu. Jde patrně o keramiku zařaditelnou nejvýše do 10. století, svým pojetím i technologií navazující na hrnčinu předchozího období. Mezi zlomky publikovanými v grafické příloze výše citovaného článku N. Profantové a D. Vícha se však nenachází typická produkce 2. poloviny 11.–12. století.

Pozornost si zaslouží kovové, především železné předměty, získané z areálu hradiště za blíže neznámých okolností do fondu Městského muzea v Moravské Třebové v průběhu minulého století, jednak nalezené v poslední době odborníky i laiky většinou pomocí detektoru kovů (Profantová – Vích 2008, 153–158).

Nejde ovšem vždy jen o věci pocházející z raného středověku. Pozornost si zaslouží zejména část typické velkomoravské sekery s ostny, dva hroty kopí, z nichž jedno s hraněnou tulejí by mohlo představovat import; třetí obdobný předmět se bohužel nedochoval. Dále lze uvést součásti výstroje koně, a to zlomek udidla a dva zlomky podkov, z nichž přinejmenším jeden je raně středověkého stáří s možností zařazení i do 11.–12. století. Pro úplnost uvedme ještě šest většinou neúplných nožů, dvě přezky, dláto, hrot nejasného určení, fragment srpů, ocílku kování a část snad dřevoobráběcího nástroje nejasného stáří.

Pozůstatky dalšího opevněného sídliště se nachází u Biskupic (Nectavské hradiště; obr. na str. 242). Hradiště o ploše 1,92 ha (bez valů 1,42 ha) se nachází na plochem temeni kupovité ostrožny nad údolím Nectavy, vybíhající severovýchodním směrem z masivu

Obr. 102. Plán hradiště u Biskupic. Podle Doležela 2007.

Kamenné hory (nadm. v. 455 m; Čižmář, M. 2004, 82, 83; podrobněji Doležel 2007; Procházka 2009b, 109, 110). Na jihozápadě je ostrožna spojena krátkým o cca 7 m sníženým sedlem s úbočími vrcholového hřebetu, na dalších stranách spadají její svahy velmi strmě 80–90 m hluboko k říčce Nectavě a do dvou bočních údolí. Hradiště je dvoudílné; vnější val ve snížené poloze proti vrcholové plošině tvoří oblouk na severní a severozápadní straně. Na nej přístupnější jihozápadní šíji dávají rozměry valu, a to šířka 7–11 m a výška proti předpolí až 4 m, tušit nejsilnější původní hradbu, doprovázenou příkopem o šíři cca 6 m a hloubce 1–1,5 m. Destrukce hradby zvláště na severní straně naznačuje značné užití lomového, resp. sbíraného kamene. Neobvyklým prvkem je přímý úsek příkopu o délce 60 m, doprovázený nízkým náspem. Tato fortifikace vybíhá víceméně po spádnicí severozápadním směrem po svahu dolů a při vrstevnici 427 m n. m. náhle končí. Podle J. Doležela poněkud připomíná chráněné přístupy vedoucí na některých slovanských hradištích k vodním zdrojům situovaným mimo opevněný areál. V této souvislosti

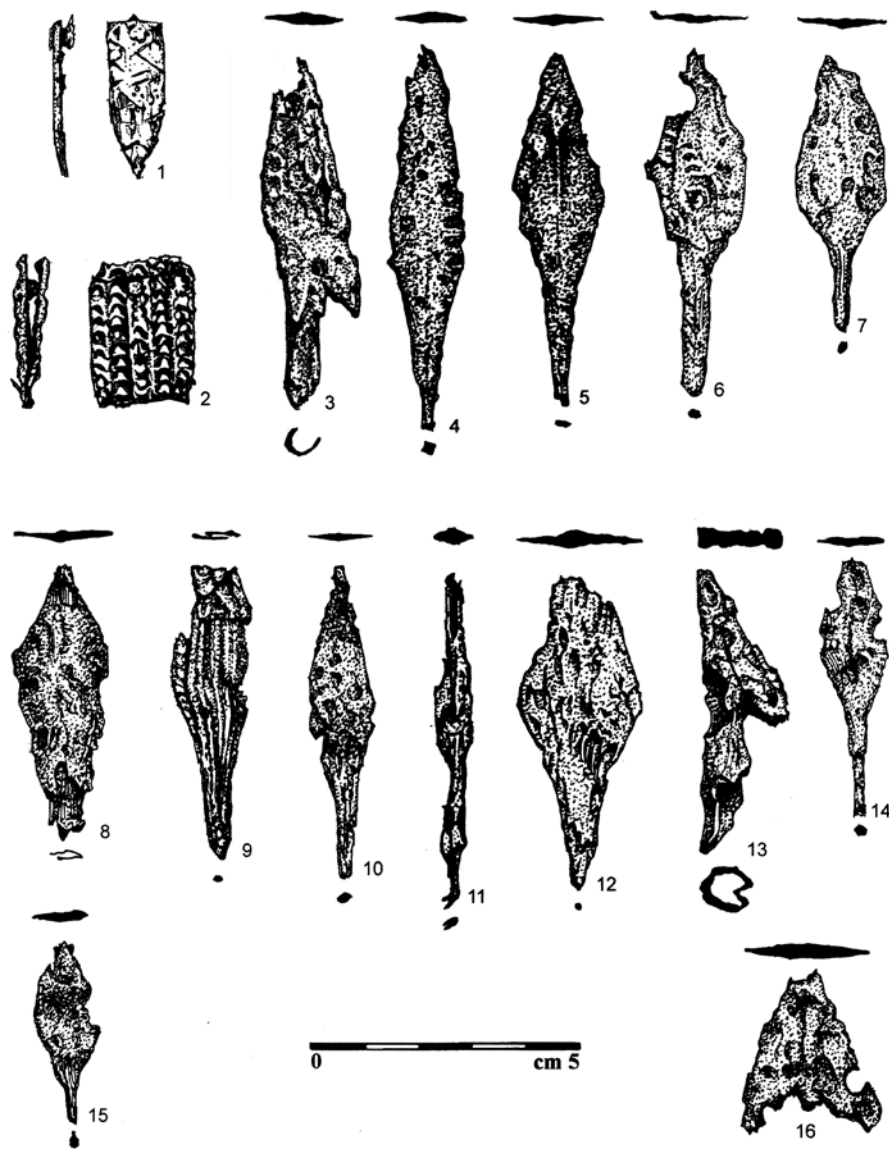
Obr. 103. Letecký snímek hradiště u Biskupic. Foto M. Bálek, Ústav archeologické památkové péče Brno.

jmenovaný badatel zmiňuje Klučov, Křenov-Mařín a Staré Zámky u Líšně, nakonec se ale přiklání k odlišné interpretaci ve smyslu snad dodatečného zpevnění západního boku hradiště, ve zvýšené míře ohrožitelného z protější strany nad bočním údolím.

Vnitřní opevnění, excentricky vložené do primárního pevnostního okruhu, vydělilo ústřední plochý vrcholový díl výšiny. Bylo na jihozápadě těsně přiloženo k hradbě na šíji, kde má podobu 10–12 m širokého a 2,5 m vysokého valu, v dalším průběhu však vnitřní fortifikace rychle ztrácí na mohutnosti, vyznívá do podoby terasy a v západním strmém svahu se zcela vytrácí. J. Doležel uvažuje o možném vstupu na jedné z bočních stran šíje v místech, kde se na okraje sedla napojuje opevnění. Vzhledem ke konfiguraci terénu považuje za pravděpodobnější jižní variantu; vnitřní pásmo na první pohled místo druhého vstupu nenaznačuje.

Z plochy hradiště pochází jen ojedinělé zlomky mladohradištní keramiky, zato však bohatý soubor kovových předmětů získaných dektorem. Zahrnuje jak předměty náležející spíše starší etapě středohradištního období, tak i mladohradištní nálezy, zejména denár uherského krále Štěpána I. Pozornost si zaslouží soubor 14 hrotů šípů, mezi nimiž výrazně převažují listovité, zejména rombické a deltoidní tvary (obr. 104: 3–16). Nalezly se na severním svahu mezi oběma pásmy opevnění a mohou souviset s ostřelováním lokality při dobývání, patrně za účasti maďarských oddílů, obdobně, jako v případě dalších lokalit s obdobnými nálezy (srov. Kouřil 2008). K mimořádným nálezům náleží nákončí opasku zdobené plastickými lištami a raženými půlobloučky, které pochází z 9. století a svými analogiemi ve významných velkomoravských centrech jako Mikulčice či Břeclav-Pohansko ukazuje na přítomnost vyšší společenské vrstvy, aristokracie. Fragment dalšího nákončí může být dokonce i západního původu z prostředí karolinské říše, nelze však vyloučit ani zařazení do 9./10. nebo pokročilejšího 10. století. Lokalita snad vznikla ve středohradištním období a byla využívána ještě v 11. století. Bez plošného výzkumu však mají dosavadní závěry jen hypotetický charakter.

Středohradištní nálezy pocházejí také z pravěkého hradiště Hradisko u Velkých Opatovic s nálezy platěnické fáze kultury popelnicových polí. Ze sondážního výzkumu boskovického muzea r. 1984 pochází kromě železného nože i nepočetný soubor keramiky rámcově středohradištního stáří, kde však přítomnost plastické lišty,

Obr. 104. Hradiště u Biskupic. Hroty šípů a kování opasku (1, 2).

případně úzkých vseků na tělech hrncovitých nádob naznačuje i možnost přesahu do 10. století (Štrof 1987).

Hrnčířská produkce 9. a 10. století navazuje plynule na předchozí období (obr. 99: 5, 7). Nadále dominují hrncovité nádoby esovitě profilace s jednoduše profilovanými, zaoblenými nebo seřezanými okraji. Na vnější ploše těl se plně rozvinula rytá výzdoba, většinou prováděná hřebenem, méně jednozubým rydlem – vlnice, svazky rýh, šikmé linie hřebenových vpichů. Pozoruhodný je výskyt plastických lišt, v tomto regionu a době snad nejčastější na Moravě vůbec. Bývájí často zdobené hřebenovými vpichy, případně vsky. Většinou máme k dispozici neúplné zlomky, hrnce s tímto prvkem však měly patrně bohatou výzdobu, jak svědčí exemplář z chaty v Bořitově, v trati „Niva“, časově zařaditelný do přelomu 8. a 9. století. Plece hrnců nesou bohatou rytou a plastickou výzdobu – kombinace plastických lišt s klasovitě uspořádanými vsky s dvojicí vzájemně fázově posunutých vlnovek, vytvářejících nakoso postavenou mříž (obr. 98: 2). Četnost i výzdoba lišt připomíná spíše období na přelomu 10. a 11. století, kdy se tento prvek nejčastěji uplatňuje zejména na střední Moravě (Procházková 2009a, 173). Ve středohradištním období bývá uváděn i z dalších regionů (Galuška 1989), přece jen jeho četný výskyt v bořitovském souboru představuje neobvyklý jev a může být považován za regionální specifikum.

Z dalších pozoruhodných nálezů z období raného středověku lze uvést část ostruhy patrně velkomoravského stáří z Jevíčka „Předměstí“, na téže lokalitě bylo nalezeno i bronzové kování s motivem čtyřnohého zvířete, datace zatím není jistá. Podle Nadi Profantové může jít až o pozdně románské období (Profantová – Vích 2008, 157, 158).

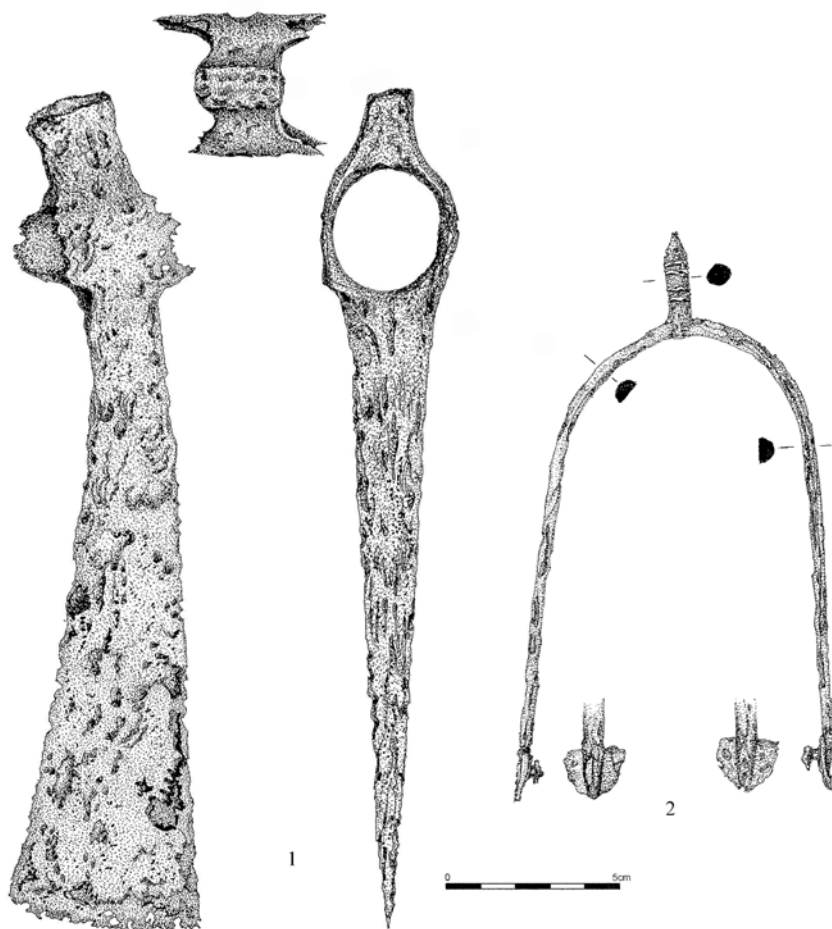
Dvě bojové sekyry, pro které lze najít dostatek analogií ve velkomoravském období, pocházejí z Jevíčka „Předměstí“ (obr. 105: 1–2); jde jednak o štíhlý typ, jednak o tzv. širočinu (Dostál 1966, 68–70). Štíhlá sekyra s ostny byla nalezena také na lesní lokalitě u Křenova (obr. 106: 1), aniž je odtud znám další nálezový kontext, sídliště či pohřebiště (Profantová – Vích 2008, 140, 143). Vzhledem ke skutečnosti, že se našla v těsné blízkosti již zmíněného slovansko-avarského nákončí (obr. 97), uvažuje P. Kouřil o datování do 2. poloviny 8., či nejvýše do počátku 9. století (Kouřil 2010, 246). V boskovickém muzeu se nachází ještě jedna sekera, jejíž původ není jasný. Uvažo-

valo se o mladohradištním sídlišti v Chornicích, popisovaný exemplář však také může pocházet z prostoru Jevíčka (obr. 105: 3). Štíhlý předmět s rozšířeným týlem bez ostnů odpovídá přibližně Dostálovu typu V, jehož užívání sahá od starohradištního období výše, podobné sekery znali i Keltové (Dostál 1966, 69, obr. 15: 14, 70) a vyskytují se i v depotech 8.–9. století i staromaďarských a ještě mladších hrobech tzv. belobrdské kultury (Měřínský 2002, 384, 385, typ IIB). Konečně v poloze „Dobračov“ blíže silnice Jaroměřice – Šubířov byla nalezena roku 2007 dobře zachovaná, železná ostruha s ploténkami velkomoravského stáří (Kouřil 2010, 245, 246).

Bohužel dnes z větší části ztracený je depot železných předmětů z Knínic, zčásti zachráněný r. 1934 A. Ferulíkem. Z hromadného nálezu je znám velký nůž a čtyři srpy, z nichž se dochoval jediný

Obr. 105. Středohradištní sekery z Jevíčka (1–2), sekera z Chornice (3), 11.–12. století.

Obr. 106. Středo- nebo starohradištní sekera z Křenova a velkomoravská ostruha z okolí Jaroměřic. Podle Kouřila 2010.

(obr. 117: 2, 9). Jejich velikost, menší proti vrcholně středověkým nástrojům tohoto druhu, jakož i větší šířka čepele svědčí pro raně středověké, byť vedle středohradištního nelze vyloučit i mladohradištní stáří. Zcela běžným, univerzálním nástrojem byly v raném středověku nože, jejichž největší soubor, šest exemplářů, pochází z mařínského hradiště, další z Jevíčka „Předměstí“ i dalších lokalit.

Je zjevné, že díky i relativně intenzivní prospekční činnosti pochází poměrně reprezentativní soubor kovových předmětů zejména z tzv. Jevíčské sníženiny a mařínského hradiště. I když časové zařazení některých předmětů je sporné, přesto zejména kolekce zbraní, výstroj koně i jezdce včetně nákončí opasků svědčí o přítomnosti bojovnické složky společnosti patrně i včetně aristokracie, organizátorky výstavby mařínského hradiště. I když se podařilo významně zahustit mapu sídlišť období 9. případně 10. století, přesto velikost mařínského hradiště a mohutnost jeho opevnění vzbuzuje ve vztahu k poměrně nevelkému zázemí stále určité rozpaky. Je vysoce pravděpodobné, že staviteli byli obyvatelé Jevíčské sníženiny, účast obyvatel území jižně Boskovic, Lysické sníženiny, nemůžeme považovat za jistou. K tomu přistupuje ještě existence zatím jen rámcově datovaného, avšak přece jen nejspíše středohradištního hradiště u Biskupic. Otevřená je tak otázka případného obranného využití opatovického hradiska Slovanů v témže období.

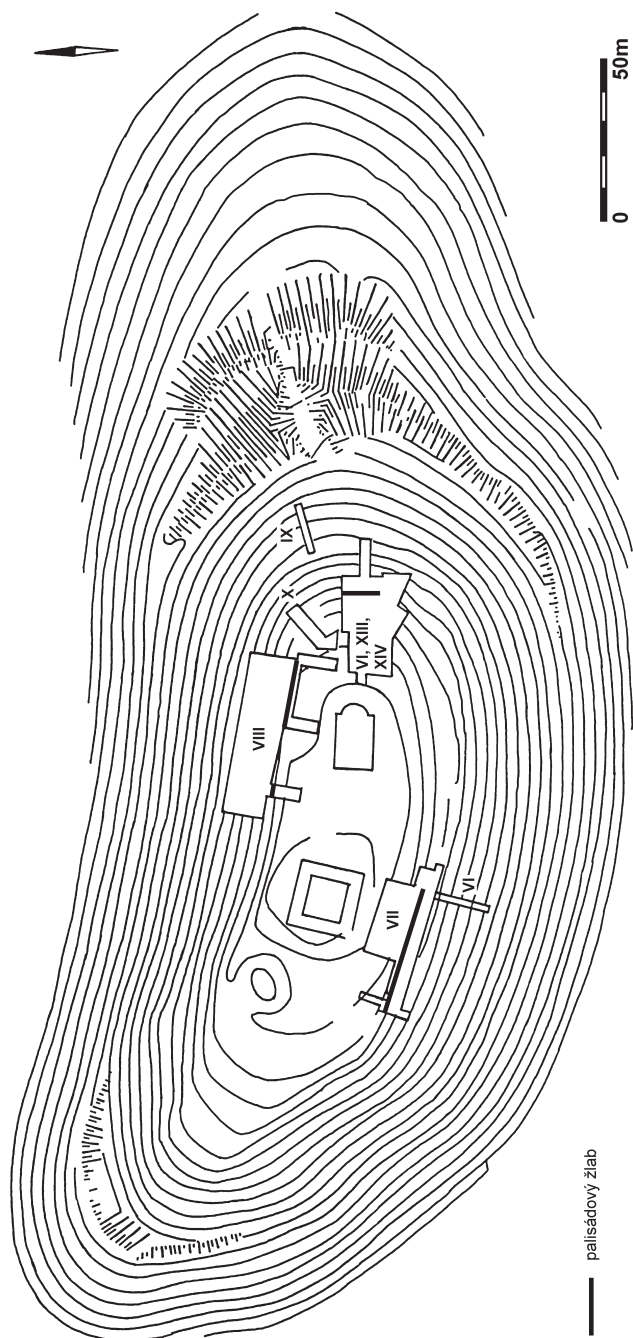
Období mezi pádem Velké Moravy a ovládnutím země Přemyslovci asi v letech 1019–1020 nebo spíše 1029 (Wihoda 2010, 94–112, 118–120) patří k nejméně objasněným obdobím středověkých dějin českých zemí. Nedostatek písemných zpráv nedovoluje definovat vnitřní uspořádání Moravy, ani upřesnit její vztah k okolním zemím. Zdá se, že v určité podobě zde přežilo křesťanství včetně biskupství, obyvatelé si asi udrželi vědomí určité zemské sounáležitosti, byť při pravděpodobné absenci silné ústřední vlády museli složitě manévrovat mezi silnými mocnostmi v okolí – rodícími se polským, uherským a českým státem. Obnova, či dokonce vzestup některých center svědčí o posilování regionálních struktur. O kontinuitě osídlení lze hovořit v někdejšímu centru velkomoravské říše v Mikulčicích, které si navzdory neudržovanému opevnění patrně uchovaly určité střediskové funkce. Pro širší Brněnsko je důležitá obnova hradiště Staré Zámky u Líšně ještě v 1. polovině 10. století, byť ve značně zmenšené podobě. Na severní Moravě sílí význam Olomouce a Přerova. Na základě nejednoznačných indicií se předpokládá, že kolem poloviny 10. století přinejmenším severní část Moravy dočasně ovládl český kníže Boleslav I. ve snaze dostat pod kontrolu důležitou obchodní cestu směrem na Krakov. Na pevnější půdu se dostáváme až na přelomu 10. a 11. století, kdy se Morava dostává pod jakýsi protektorát polského státu Boleslava Chrabrého a její bojovníci se

účastní bojů s německou říší císaře Konráda II. Opěrným bodem polské moci se patrně stal hrad Přerov. Období mezi polovinou desátého a sklonkem 12. století nazývají archeologové mladohradištním. Tehdy se také zřetelně formuje to, co nazýváme mladohradištní hmotnou kulturou, přičemž nálezy z přelomu 10. a 11. století patří do její starší fáze (Staňa 1972, 154–158; 2000; Měřínský 1986; 2008).

Přesvědčivý úspěch „českého Achilla“ Břetislava, syna knížete Oldřicha, který pod otcovou záštitou snad přímo uskutečnil vojenskou akci, naznačil poměrně pasivní roli moravských elit na počátku 11. století. Přemyslovci ve 2. čtvrtině 11. století plánovitě přiřčenili Moravu k českému státu a s využitím některých stávajících středisek zde vybudovali správní strukturu založenou na hradištích, doplněných dvorci s nevolnou čeledí. V období své samostatné vlády Břetislav rozdělil Moravu na dvě části, východní a západní, mezi své mladší syny, kteří měli být podřízeni nejstaršímu, který byl jeho

Obr. 107. Letecký pohled z jihu na Hradisko u Svitávky. Foto M. Bálek, Ústav archeologické památkové péče Brno.

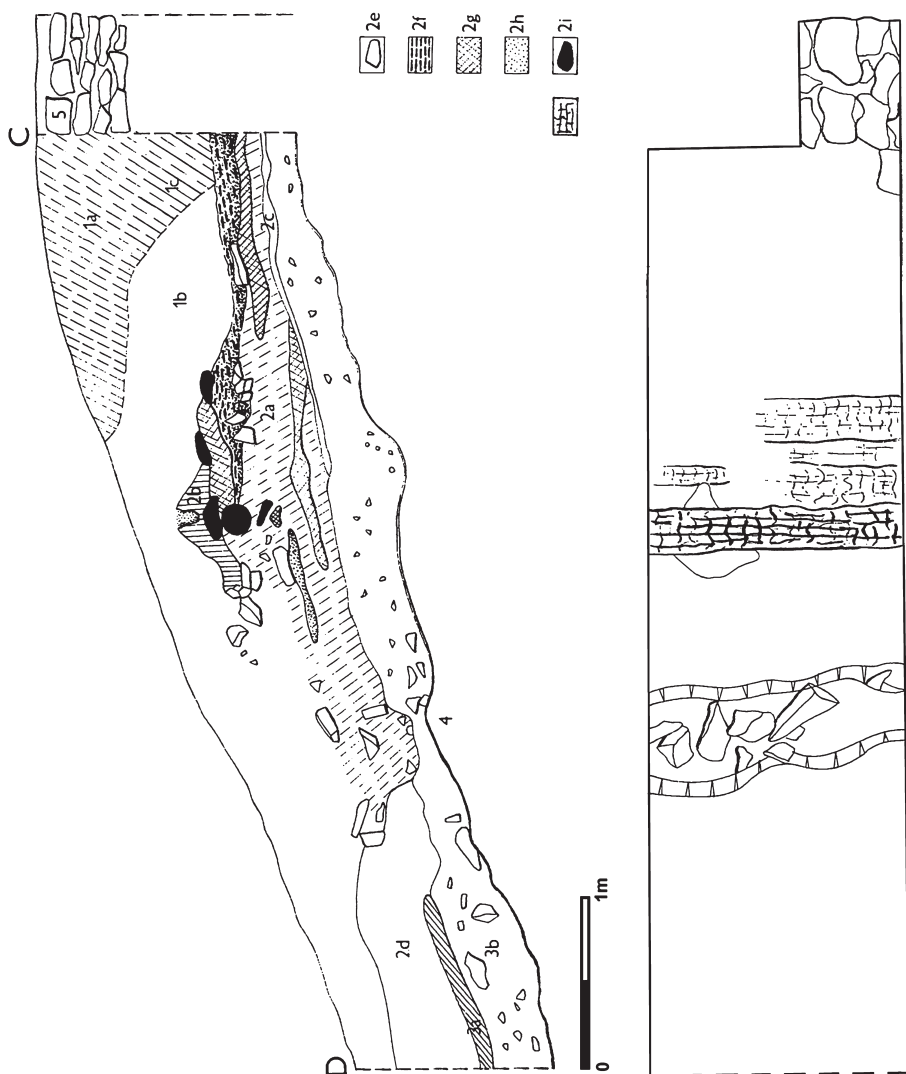
Obr. 108. Plán Hradiska u Svitávky s vyznačenými plochami výzkumu. Podle Procházky 2009b.

nástupcem v Praze. K olomouckému a brněnskému údělu přibyl v posledním desetiletí 11. století ještě úděl znojemský. V polovině 12. století význam moravských údělníků slábne, do Olomouce a Brna jsou krátkodobě dosazováni potomci pražských knížat. Pouze znojemský úděl si udržel určitý význam a poslední zdejší kníže Konrád II. Ota na konci 70. let sjednotil Moravu pod svojí vládou, v letech 1189–1191 se dokonce stal českým knížetem. Na přelomu 12. a 13. století se Morava definitivně ustavila jako markrabství podřízené českému králi (Válka 1991, 36–80; Wihoda 1999; 2010).

Náš region navzdory blízkosti Brna podléhal Olomouci. Jeho jihovýchodní část protínala v úseku Černá Hora – Svitávka tzv. Trstenická stezka, významná spojnice Brna s Čechami případně se Slezskem (Vávra 1971; Vermouzek 1971). Pomineme-li zatím nejasné postavení nectavského hradiště v této době, jediným jednoznačně prokázaným opevněným útvarem té doby bylo Hradisko na katastru obce Svitávka (obr. 95–96, 107–108). Hráló zřejmě roli ochrany celnice u vstupu zmíněné cesty do hvozdu oddělujícího Moravu a Čechy.

Lokalita se nachází při západním okraji Boskovické brázdy na výrazném, od sklonku 19. století zalesňovaném návrší Hradisko (390 m n. m.).¹ Na severu a západě ho obepíná hluboký zářez potoka Semíče, vlévajícího se nedaleko odtud do Svitavy (Procházka 1994). Vrchol kopce zaujímá oválná plošina o ploše zhruba 0,11 ha včetně sníženého stupně na západě. Úbočí spadají strmě do údolí, jen na východní straně, kde návrší přechází do zvýšeného terénu, je ostrý svah kratší a umožňuje relativně nejpohodlnější přístup. Zde se také tyčí dvojice půlměsíčitých valů s vnitřními příkopy, uprostřed přerušených starou cestou. Rovněž na západní straně, na malé plošině ve svahu, je zřetelný nízký násep zevnitř doprovázený mělkým žlabem. Samotná plošina nenesla před započatím výzkumu stopy fortifikací ani jiné viditelné pozůstatky stavební činnosti vyjma zříceniny barokní kaple sv. Ducha.

¹ Podle výroční zprávy svitáveckého Okrašlovacího spolku začalo zalesňování dosud holého návrší v dubnu r. 1896. Zápisy ze schůzí spolku laskavě poskytl svitávecký občan Pavel Krejcar.

Obr. 109. Hradisko u Svitávky. 1. Odkryv valu na východní straně náhorní plošiny – řez s patrnými zuhelnatělými břevny ze zadní stěny hradby, 2. Zuhelnatělá dřeva vnitřní stěny hradby na východní straně plošiny. Podle Procházky 2009b.

První výkopy zde provedl J. Knies, který konstatoval hradištní a středověké osídlení a získal některé zajímavé předměty ze železa, např. hrot kopí (Knies 1904, 178–180). Malé sondáže zachytily r. 1978 především pozůstatky sídla z 15. století, avšak objevily se i stopy staršího osídlení. V letech 1981 a 1985–1989 zde proběhl archeologický výzkum, který prokázal obývání ve více fázích pravěku a potvrdil intenzivní využívání plochy ve 12. a v 1. polovině 13. století. Poslední fázi trvalého osídlení představuje zděný hrad z pokročilého 15. století, zaniklý snad v česko-uherských válkách kolem r. 1470 (Čižmář, M. 2004, 241, 242; Procházka 1994; 2009b, 232–238).

Na jižní straně návrší, pod nynější hranou plošiny byla zachycena patrně umělá terasa, krytá pravěkou vrstvou. Překrývala ji až 60 cm silná vrstva z 12.–13. století. Asi 60 cm pod hranou plošiny byly do pravěké vrstvy zapuštěny dvě kúlové jámy o hloubce až 90 cm patrně z palisádového opevnění raně středověkého původu. Doklady palisády pocházejí také z další, západněji ležící sondy na téže straně i ze svahu na straně severní. Zde šlo o žlábek protínající pravěké souvrství, o hloubce kolem 70 cm.

Nejvýraznější stopy mladohradištního opevnění však zachytil výzkum na východní straně (obr. 109–110, 182). V hloubce 0,9–1,2 m pod povrchem byla zachycena mírně svážná mladohradištní úroveň, tvořená tenkou uhlíkatou vrstvičkou s rozptýlenými střepy. Spočívala zpočátku přímo na skále, ve zbývajících částech ji oddělovala hlinito-kamenitá uloženina. Při hraně svahu překrývalo zmíněnou vrstvičku suťové souvrství tvořené střídavými vrstvami a ččkami vypálené a nevypálené hlíny, popela a uhlíků. V jeho rámci byl odkryt zbytek stěny, tvořený dvěma až třemi zuhelnatělými dřevy, o výšce 60 cm. Stěna asi držela zevnitř hliněnou hradbu, po níž zbyl již jen protáhlý nízký násep. Čelo opevnění se nepodařilo jednoznačně doložit, snad s ním mohl souviset žlábek vzdálený asi 1 m dále po svahu. Podle určení E. Opravila pozůstávala vnitřní stěna výlučně z dubu, bohužel se nepodařilo odkryt její opěrný systém. Jednou z možností rekonstrukce je dřevohliněná hradba s vnitřní svislou stěnou a šikmým čelem. Její výšku lze velmi zhruba odhadnout na 1,8–2 m od původní úrovně mladohradištního terénu. Značný objem zeminy v týlu spálené stěny oproti menšímu množství v předpolí naznačuje, že nepochází jen z destrukce prvotní dřevozemní hradby. Nelze vyloučit, že po spálení stěny následovala úprava do podoby zemního valu, znivelovaného při stavební činnosti v 15. století.

Obr. 110. Pohled na výzkum na východní straně plošiny svitáveckého Hradiska se základy stavby z 15. století zapuštěné do mladohradištních vrstev. Foto R.Procházka.

Na východní straně vrcholové plošiny byla zjištěna kulturní vrstva s četnými nálezy sídlištního odpadu. Podle sdělení A. Štrofa byla v sondě mezi zbytky kapličky sv. Ducha a hranolovou věží pozdně středověkého hrádku odkryta složitá mladohradištní situace se základovým věncem srubu zničeného požárem.

Dvojice valů východně pod vrcholovou plošinou, stejně jako násep na západní straně, nebyly zatím zkoumány. Vzhledem k přítomnosti vnitřních příkopů je velmi pravděpodobné, že souvisí až s hrádkem 15. století. Od východu zřejmě stoupala na vrchol již původní cesta, ve shodě s dnešní se v nejprůkřejším úseku pravděpodobně stáčela k jihovýchodu. Leccos by v tomto směru mohlo napovědět rozšíření zkoumané plochy na východní straně plošiny.

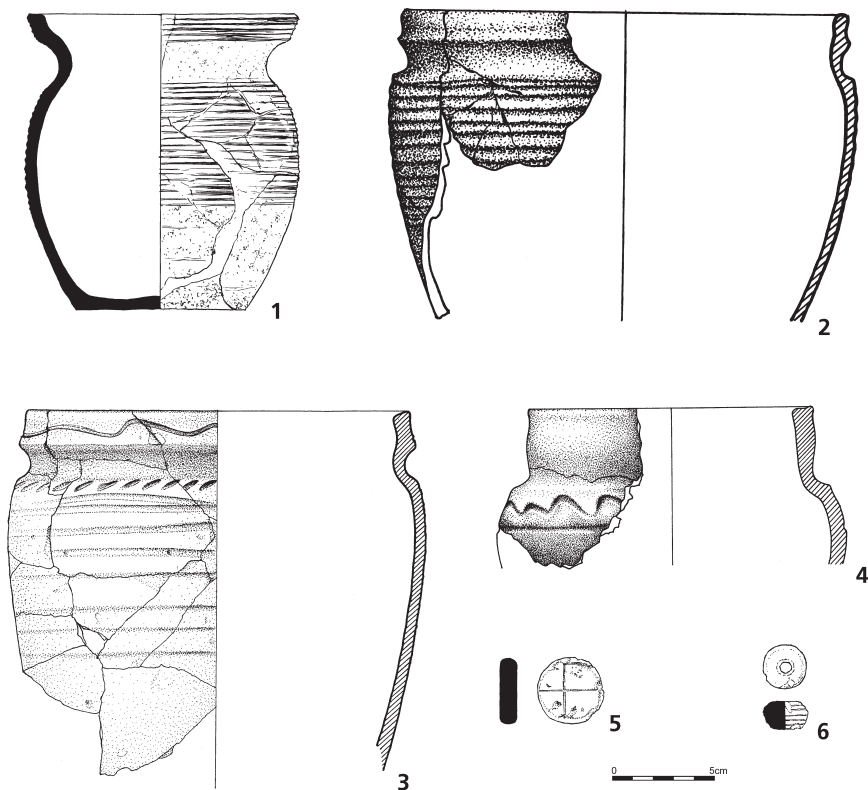
K otázce datování raně středověké fáze osídlení a opevnění přispívají nejvíce mince a keramické nálezy. Na východním okraji plošiny byly v kulturní vrstvě nalezeny dva denáry, a to olomouckého knížete Oty II. Černého (1107–1109, 1110–1126, †1126) a českého knížete Vladislava I. (1109–1117, 1120–1125) z prvního období vlády

(obr. 111). Další Vladislavova mince snad z let jeho olomoucké vlády (1110–1113) pochází ze svrchní vrstvy sondy na vrcholové plošině západně barokní kaple, jeden neurčitelný denár byl nalezen ve spodní úrovni mladohradištního horizontu tamtéž² (Krejčík 1990, 126;

Obr. 111. Hradisko u Svitávky, denáry z 12. století. 1.–2. Ota II. Černý, Morava-Olomoucko; líc: hlava zpřímá; rub: kostel se dvěma věžemi; 3.–4. Vladislav I., Čechy; líc: sedící postava knížete na trůně, po stranách dvě stojící postavy; rub: poprsí patrně knížete s ratolestí a praporem. Ikonografie odráží symboliku knížecí moci spojené s křesťanstvím. Foto J. Videman.

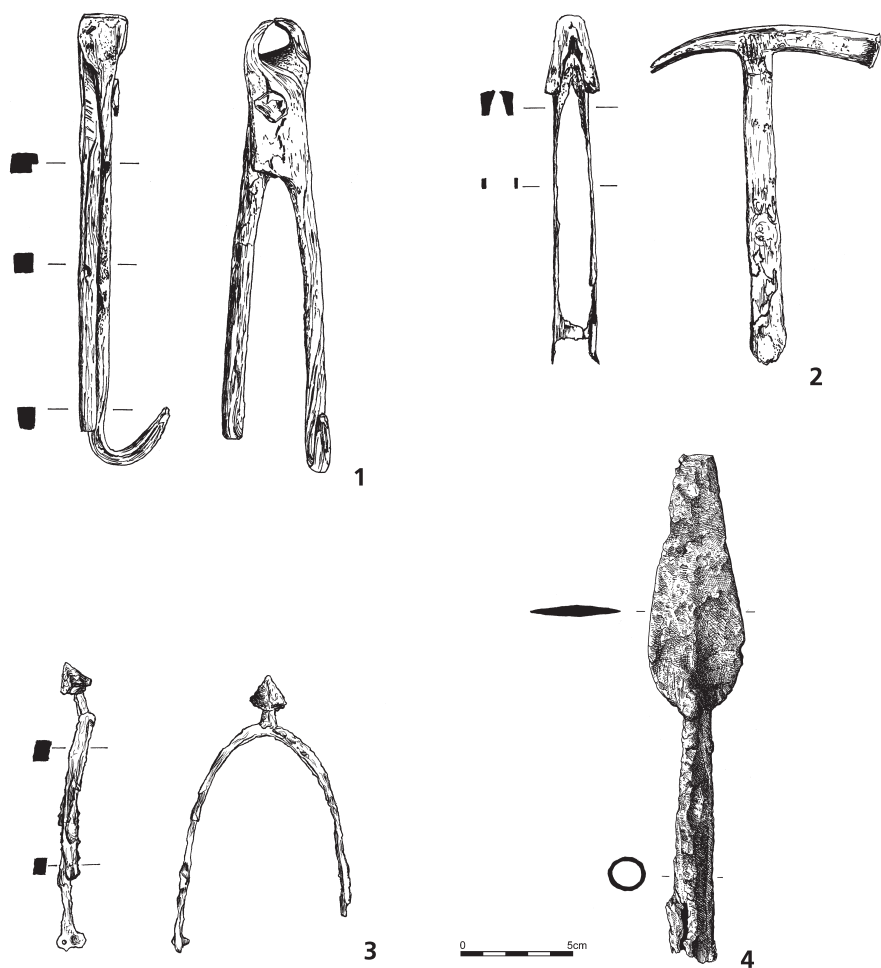
² Mince určil T. Krejčík, bohužel se do literatury dostalo zčásti mylné předběžné určení – dvě mince byly zpočátku považovány za ražby knížete Svatopluka z doby jeho vlády v Čechách v letech 1107–1109 (Procházka 1994, 233; 2009, 236).

Obr. 112. Hradisko u Svitávky, výběr keramiky z 12. (2–4)–1. poloviny 13. století (1).

Videman – Paukert 2009, 264, 469; sdělení A. Štrofa). Keramika odpovídá vyspělé mladohradištní produkci pozdního 11. a 12. století, ve svrchních úrovních se častěji objevují zlomky hrnců s tzv. římsovitými okraji s výzdobou a zlomky zásobnic, které lze klást do 13. století (obr. 112: 2). Chybí tzv. kolonizační keramika kulturního proudu, který se prosazuje v blízké Lysické sníženině sporadicky již před polovinou 13. století, zatímco na Malé Hané není tento jev dostatečně objasněn (Procházka 1984, 430–434; Procházka – Štrof 1983).

Z výstroje jezdce je třeba uvést ostruhu s jehlancovým bodcem z vrcholové plošiny (obr. 113: 3), které však umožňují jen rámcové zařazení v rozmezí 2. poloviny 11.–1. poloviny 13. století (Hilczerówna 1956, 48–53; Wachowski 1984, 43). K militáriím náleží dvojice kopí,

Obr. 113. Hradisko u Svitávky, železné předměty: kleště (1), kladivo (2), ostruha (3), hrot kopí (4).

jedno údajně našel J. Knies a druhé pochází z vrstvy na východním svahu (obr. 113: 4). V malé sondě níže pod opevněním byla zachycena úzká terasa, na níž spolu s keramikou 13. století ležela skupina zajímavých železných předmětů – kleště, ovčácké nůžky, kladívko a několik hrotů šípů do kuše (výběr na obr. 113: 1, 2), které však mohou souviset až s hrádkem z 15. století.

Písemné prameny opevněný útvar nezaznamenávají, pouze městečko pod ním. Ve falzu k r. 1201 z počátku 14. století potvrdil markrabí Vladislav Jindřich klášteru Hradisko u Olomouce držení trhové vsi „Switawia“ s patronátním právem a dvěma patrně příslušejícími vesnicemi, Míchovem a Zbořkem v provincii úsobrněnské, údajně darované již Vladislavem II. V nejstarším daru olomouckého údělníka Oty a jeho manželky Eufemie hradištskému klášteru z r. 1078 se ale Svitávka neuvádí, stejně jako ve Vladislavově privilegii z r. 1160. V listině z r. 1078 se zato zmiňuje dvůr Úsobrno a nejmenované příslušející vesnice. Je pozoruhodné, že v dokumentu k r. 1201 je „curia Uzobren“ nahrazena Svitávkou a bezejmenné vsi Míchovem a Zbořkem. Podle místních jmen i polohy jde v případě těchto dvou vsí zřejmě o produkt klášterní kolonizace 13. století. Obdobně asi vznikla i ves Úsobrno, nad níž na kopci Durana leží bezejmenný, s největší pravděpodobností až vrcholně či dokonce pozdně středověký hrádek. Roku 1221 datuje „in Switauis“ král Přemysl Otakar I. listinu pro světský klášter. Ač naše Svitávka je v tomto případě pravděpodobněji, nelze vyloučit ani Svitavy, existující bezpečně před r. 1256. Konečně v dalším falzu vzniklém před r. 1270, které se hlásí k r. 1250, potvrdil Václav I. hradištským premonstrátům výběr mýta mj. i ve Svitávce, což rozvádí o něco mladší verze téže listiny rádoby k témuž datu, ale sestavená po r. 1270, do ustanovení vymezujících pravomoc svitáveckého mýtného. Tyto listiny hrály důležitou roli v teorii ztotožňující Svitávku s tzv. úsobrněnskou celnicí na olomoucké cestě zmíněnou kronikářem Vincenciem v souvislosti s cestou olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka s údělníkem Otou III. Nedaleko odtud byl biskup přepaden znojenským knížetem Konrádem, který se u celnice „Vzobren“ k průvodu dočasně připojil (Hosák 1931, 15–22; Hosák – Šrámek 1980, 532; Procházka 1994; 2009b, 236, 237; Vávra 1971, 98–104). Složitou diskusi kolem lokalizace celnice i místa Zdíkova přepadení nejnověji vyhodnotil P. Bolina. Lze předpokládat, že úsobrněnská celnice se nacházela ve Svitávce, zatímco dvůr Úsobrno lokalizuje zmíněný autor do nedalekých Knínic (Bolina 2003; shodně ve věci celnice již Mackerle 1957, 54). Svitávecká celnice tedy byla menším a vznikem i mladším protějškem Benátek u Litomyšle na české straně (Charvát 1980, 274, 275). Méně pravděpodobná je funkce správní. Z již uvedené listiny údajně z r. 1201 lze soudit, že území úsobrněnské provincie podléhalo v 11.–12. století soudní

pravomoci olomouckého správního hradu, od sklonku 12. století ústředí jedné ze sedmi moravských provincií. V 11. století zde snad existoval zeměpanský dvorec, záhy ztracený ve prospěch hradištského kláštera. V polovině 13. století však již význam celnice poklesl. V důsledku horečné osídlovací činnosti vznikly nové cesty přes Českomoravskou vrchovinu a Svitávka přestala být hraniční výspou (Vávra 1971, 104–109).

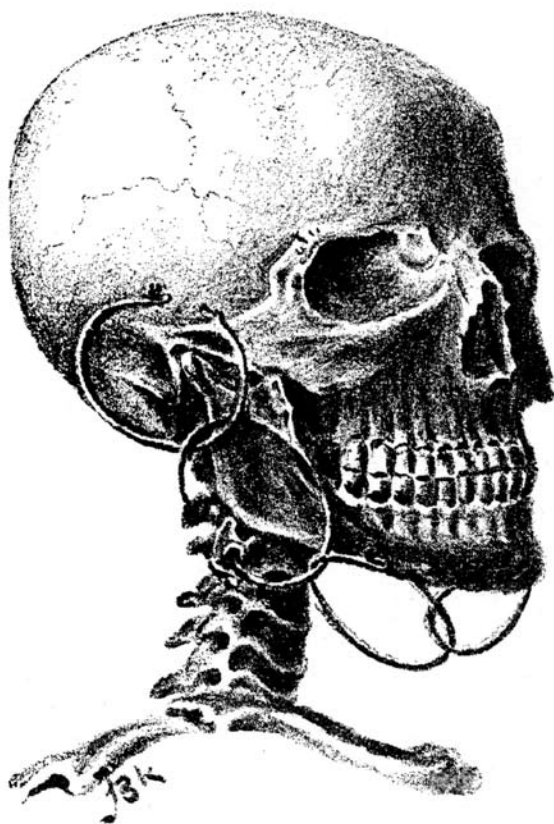
Z rozboru hmotných nálezů i písemných dokladů tedy vyplývá pravděpodobný zánik sledované lokality možná již před polovinou, nejpozději ve třetí čtvrtině 13. století

Nález denáru Štěpána I. Uherského naznačuje, že se alespoň 1. poloviny 11. století dožilo také Nectavské hradiště u Biskupic, ovšem vzhledem k nedostatku jednoznačně datovatelných předmětů nelze zatím spekulovat o době jeho konečného opuštění.

Naše představa o struktuře otevřených sídlišť pokročilého 10. až 12. století je zatím značně torzovitá, takže neumožňuje si učinit dostatečně přesnou představu o jejich hustotě. Na řadě lokalit osídlení žije po zániku Velké Moravy i nadále, jak naznačují nálezy tuhové keramiky z Býkovic, Chornice, Vanovic či Jevíčka „Hraniček“ (Profantová – Vích 2008, zvl. 149; obr. 11). Zcela nevymřelo ani hradiště Mařín, kde bylo zaznamenáno i osídlení pokročilého 11. století. Opevnění však patrně již neplnilo svou původní roli. V závěrečné fázi raného středověku (2. polovina 11.–12. století) se dostáváme na poněkud jistější půdu, i když i zde je zřejmé, že řada sídlišť zatím unikla archeologické evidenci. V Lysické sníženině bylo ve značné míře poznáno mladohradištní osídlení na katastru Bořitova, severněji, pomineme-li ojedinělé nálezy z Býkovic, až v prostoru Svitávky a Boskovic. V Jevíčské sníženině je třeba uvést koncentraci lokalit především na území Chornice a Jevíčka, osídlení bylo zaznamenáno též na katastru Sudic, pravděpodobně též Knínic.

Sídliště v poloze Boskovice „Pod Oborou“ na západním okraji zástavby při drobném pravobřežním přítoku říčky Bělé představuje patrně bezprostředního předchůdce nynějších Boskovic. Stopy středověkého osídlení v historickém jádru města, v blízkosti farního kostela sv. Jakuba, lze klást až do 13. století. Složitější je situace v případě Jevíčka, kde se sídliště ze starší fáze mladší doby hradištní navazující na středohradištní nachází při východním okraji nynějšího města. Nejdříve v pokročilém 11. století vzniká sídliště asi 2 km

západněji, kolem prameniště drobné vodoteče. Na jeho existenci upomíná dodnes kostelík sv. Bartoloměje, dnes gotický. Zástavba se patrně, byť jistě ve změněné podobě, dožila raného novověku, jak dokázal nedávný plošný výzkum muzea v Litomyšli (Němcová v tisku; Procházka 1989). Další koncentrace sídlišť byla zjištěna u Chornice. Situace je zde dosti podobná Jevíčku. Osídlení datované přibližně do 1. poloviny 11. století, navazující na středohradištní leželo jihozápadně historického jádra obce, zejména na levobřeží potoka Kelínky. Vesnice 2. poloviny 11. století byla zachycena při stavbě exteritoriální německé dálnice Vídeň – Vratislav r. 1939 o něco západněji,

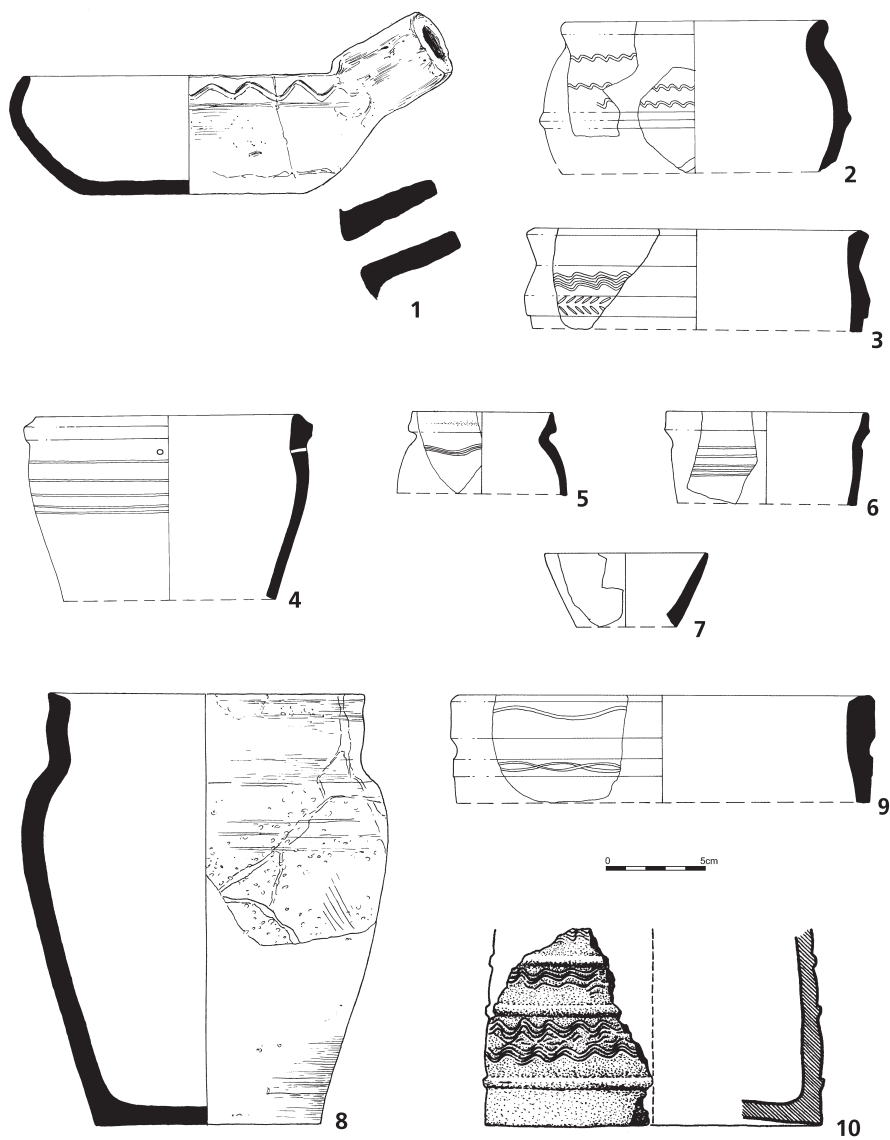

Obr. 114. Kresebná rekonstrukce umístění záušnice na lebce z Bořitova. Podle J. Kniese 1892.

kolem bezejmenné vodoteče (trať „Na vrších“, případně „U dálnice“). Bylo zde pod vedením Hanse Freisinga odkryto snad až 40 zahloubených objektů; jde o největší archeologický výzkum raně středověkého sídliště v sledovaném území.³ Počátky sídliště lze hledat snad kolem poloviny 11. století, těžiště leží spíše ve 12. století a první polovině století následujícího. Převažují hrnce s vzhůru vytaženým okrajem, od sklonku 12. století stále častěji zdobeným vlnovkami a žlábků, ojediněle i ozubeným kolečkem. Z rámce běžné keramiky se vymykala miskovitá pánev s dutou rukojetí, zdobená pod okrajem rytou vlnovkou (obr. 115: 1). Vzácné analogie, a to jen zlomky, známe např. z Brna (Procházka – Peška 2007, 168). Sídliště zaniká patrně s utvářením vrcholně středověké vesnice Chornice a její plužiny.

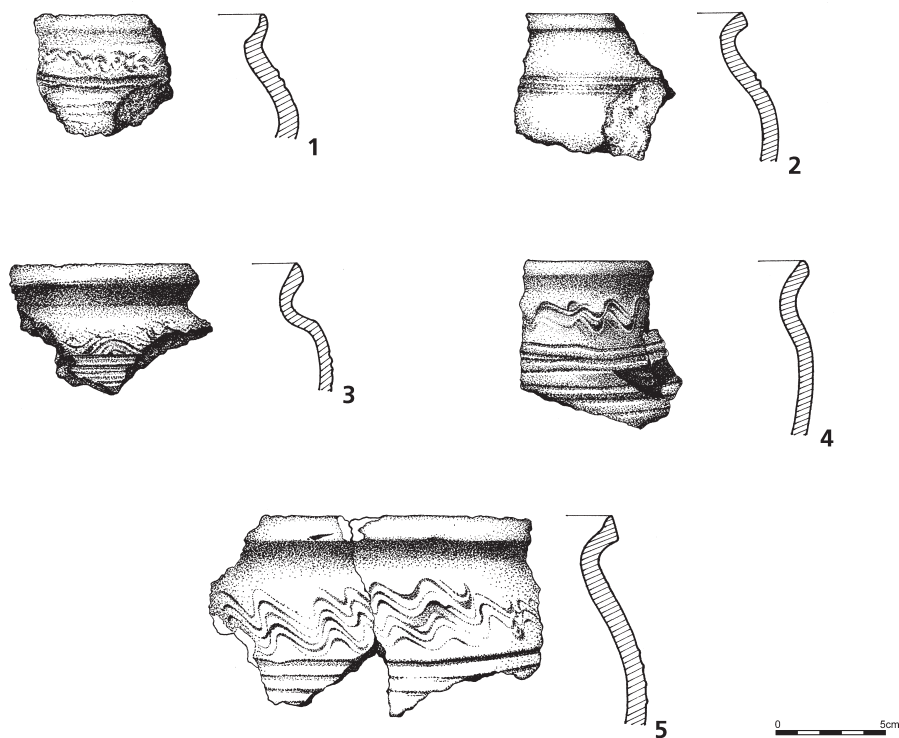
Další důležitou lokalitu představuje Bořítov (mapa 12). Zde není jasné, kde se nacházelo sídliště z konce 10. a 1. poloviny 11. století. Nelze vyloučit, že v této době ještě žila vesnice v tratích „Zádvoří/Niva/Nepluště“. Ve 2. polovině 11. století se osídlení posunuje k východu, na hranu terasy nad Lysickým potokem a rovněž přímo jeho inundace. Při stavbě školky jižně kostela sv. Jiří byly prozkoumány dva zahloubené objekty z té doby, z nichž jeden byl patrně polozemnicí o rozměrech 5,1 x 3,5 m s ohništěm v rohu. Tři jámy byly zjištěny v rámci záchranného výzkumu na stavbě firmy Ekobioprogress v Sokolské ulici, další nálezy pocházejí z výstavby inženýrských sítí v různých místech intravilánu – ulic Rolínkova, Podsedky a Chlumská. Osídlení je překvapivě rozsáhlé, teprve další výzkum by snad mohl ověřit, zda jde o doklad nějakých časoprostorových posunů. Teprve v závěru tohoto období byl postaven chrám sv. Jiří, jehož románská stavba patří k nejvýznamnějším stavebním památkám regionu. Osídlení v jeho okolí i v intravilánu pokračuje plynule ještě v 1. polovině 13. století, jak svědčí zejména nálezy v usedlosti č.p. 2 severně kostela i v poloze „školka“ (staveniště mateřské školy r. 1977) jižně chrámu, kde byly z té doby odkryty dva zahloubené objekty (Procházka – Štrof 1983; Straňáková 2009).

³ Dokumentace z Freisingova výzkumu je uložena v Moravském zemském muzeu.

Obr. 115. Mladohradištní keramika 11.–12. století. Chornice (1), Bořitov „školka“ (2–10).

Skutečný rozsah osídlení 11. a 12. století naznačuje struktura místních jmen. Složené názvy obcí (Chrudichromy) jména končící -any (Vážany) a o málo mladší -ice (Pamětice, Sudice) prozrazují původ sídlišť právě v mladší fázi raného středověku. Před r. 1200 lze klást alespoň část jmen končících na -ovice i -ov (Bořitov), častěji užívaných ve 13. století. Písemné prameny dokládají existenci vsi Pamětice, náležející r. 1167 litomyšlskému klášteru (CDB I, č. 399; Hosák 1938, 316). Nepochybně se rozšiřuje trvalé osídlení i do údolí Svitavy východně Boskovické brázdy, jak naznačuje vsuvka o Rájci a Blansku z 2. poloviny 12. století v listině Jindřicha Zdíka z 30. či počátku 40. let 12. století a zpráva o zamýšlené stavbě kostela v Blansku tímtož církevním představitelem r. 1136. Archeologicky je osíd-

Obr. 116. Zlomky keramiky z 2. poloviny 10.–počátku 11. století z Vano-
vic.

lení okolí farního kostela sv. Martina ve Starém Blansku doloženo dokonce již ve středohradištním období, je možné také uvést poklad denárů z 60. let 11. století z opačného břehu řeky Svitavy v prostoru pozdějšího Nového Blanska (CDB I, č. 115; Bistřický 1998, 294–296; Doležel 1993, 5; 1995, 207; 2003, 139, 140; Novotný, V. 1913, 642, 643).

Obdobně jako ve středohradištním období postrádáme i v této etapě dějin ve sledované oblasti typická mladohradištní pohřebiště 11. a počátku 12. století. Hroby, v malé míře zkoumané J. Kniesem r. 1888 a ničené i v 1. polovině 20. století v blízkosti bořitovského kostela, náležejí dle nalezených ženských šperků, velkých kruhových záušnic, již přelomu 12. a 13. století a tvořily patrně součást nejstaršího farního hřbitova (Knies 1902, 52; obr. 117: 5; obr. 114). Do pozdní fáze mladohradištního období se s výhradou klade kostra asi mladé ženy nalezená v pleistocénním půdním sedimentu v bývalé cihelně východně obce Svitávka, a to na základě datování pomocí radioaktivního izotopu uhlíku C 14 ($1180 \pm 50\text{BP}$). Určité pochybnosti vzbuzuje zejména pro uvažované období neobvyklá hloubka uložení nebožtíka (Svoboda 2002).

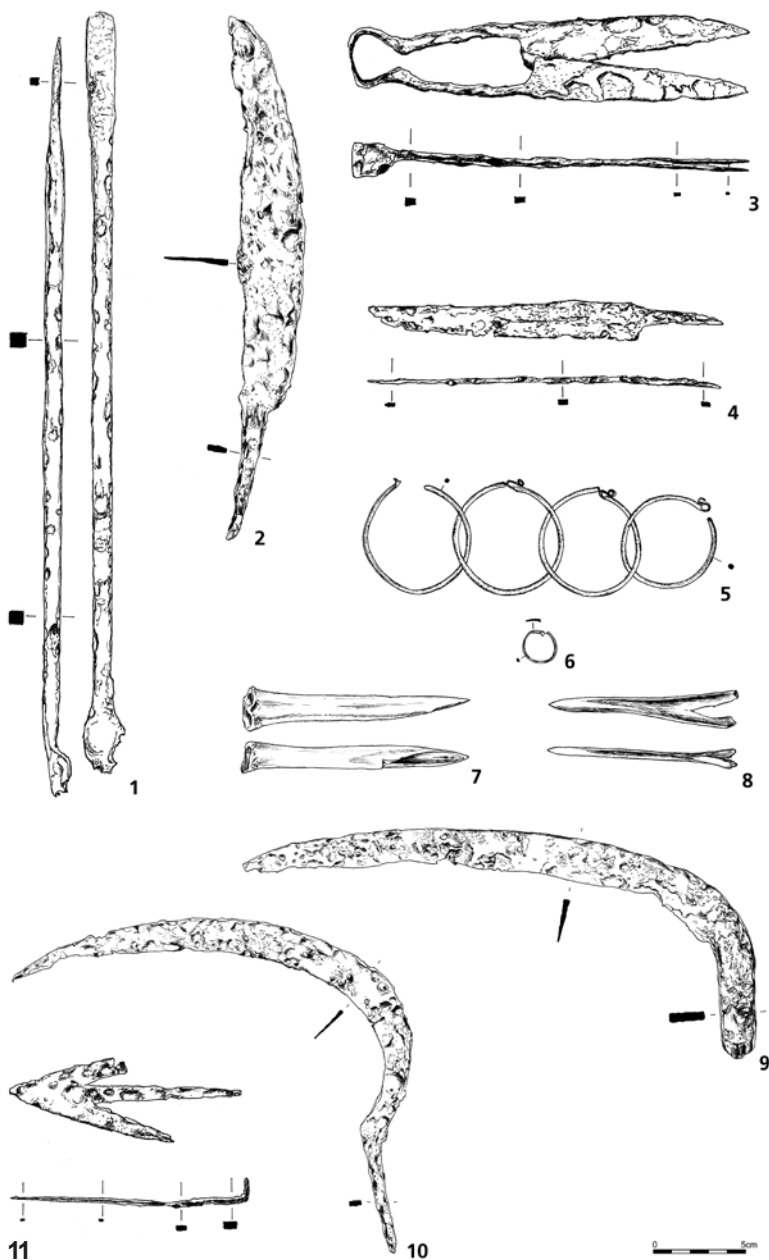
Hmotná kultura 2. poloviny 10.–12. století, jak se odráží v archeologických nálezech, sice v řadě směrů navazuje na předchozí období, avšak objevují se některé nové prvky. Jde zejména o přísadu grafitu do hmoty části keramických nádob. Jejich tvarová škála se do určité míry mění. Vedle převažujících hrnců se občas objeví miska, miskovitý pohár či velmi vzácně beznohá pánev (obr. 115: 1). V nevelkém počtu se vyrábějí nádoby prozrazující polský vliv, zejména hrnce s tzv. válcovým hrdlem a šikmo seříznutým, nevyčleněným okrajem a tzv. vědérka (Procházka – Štrof 1987; obr. 115: 8, 10). V 11. století začíná vývoj zásobnice, velké hrncovité nádoby, která je opatřena specifickým okrajem a vyráběna vždy z hmoty s přísadou grafitu. Až do poloviny 11. století si okraje hrncovitých nádob udržují rysy starší tradice, ve 2. polovině téhož věku nastupují specificky *moravské formy vzhůru vytažených okrajů* (obr. 115: 5, 6), od pozdního 12. století postupně stále více vně zdobených. Výzdoba proti středohradištnímu období poněkud hrubne, na tělech hrnců dominují vodorovné žlábký, na plecích se setkáme s vlnovkou, vlnicí, a zejména vsky či vrypy, hřebenový vpich ustupuje do pozadí a ve 12. století mizí. Ojedinělý keramický soubor z 1. poloviny 11. století tvořený velkými zlomky hrnců s vyhnutým a jednoduše tvarovaným

okrajem, s příměsí grafitu ve hmotě byl zachráněn z intravilánu Vanovic (obr. 116: 1–5). Z mladšího období již disponujeme dostatkem příkladů hrnčířské produkce, zejména z Bořitova a Chornice. Ostatní hmotná kultura se základní strukturou příliš neliší od nálezů předchozího období. Nejbohatší soubor železných předmětů poskytl Hradisko u Svitávky, kde lze uvést zejména militaria a součásti výstroje jezdce (obr. 113: 1–4). Ve výplních sídlištních jam mladohradištní vesnice u Chornice se kromě keramiky (obr. 115: 1), zvířecích kostí a opracovaných hrotů k práci s kůžemi vyskytovaly železné předměty – nože, i s kostěnou rukojetí, vrták, zlomek kroužku považovaný vedoucím výzkumu za prsten, pérové nůžky, stavební kování, podkovy, přezka, klíč a další (obr. 117: 3–4, 7–8). Jediný zástupce militárií, hrot šípu, mohl sloužit též k lovu (obr. 117: 11). Z dalších předmětů z nejužívanějšího kovu lze kromě běžných nožů zmínit zejména lžícovitý nebozez (obr. 117: 1). Je třeba také upozornit na nález malé záušnice, charakteristického ženského šperku, z Biskupic (Profantová – Vích 2008, 135).

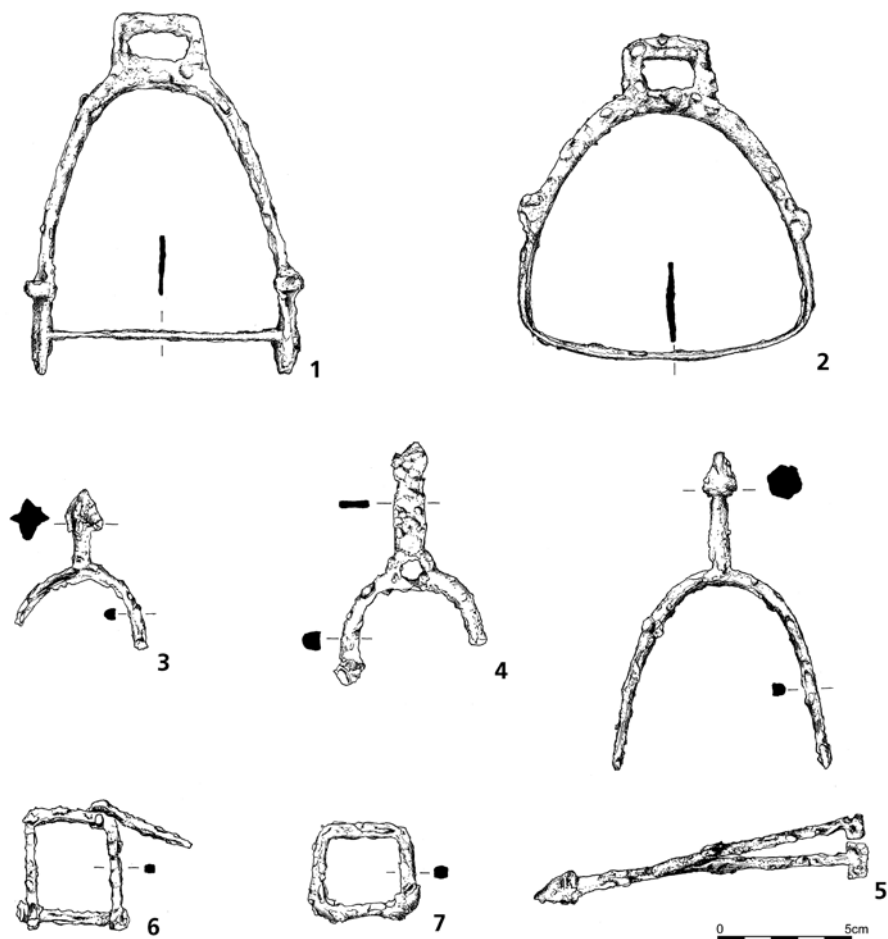
Zdá se, jako by ubylo dokladů železářské produkce, může však jít jen o stav poznání. Určitý náznak pokračování ze středohradištního období naznačuje sídliště Jabloňany „Sedliska“ a Cetkovice „Trhová“, kde však v nálezech z povrchových sběrů dominuje keramika z první poloviny 13. století; o něco starší nálezy však nelze vyloučit (Procházka – Štrof 1986).

Překvapivý a v kontextu našich zemí ojedinělý nález představuje r. 2009 objevený depot, tedy hromadný nález železných předmětů, nalezený na svahu bezejmenného návrší s hradem na severním okraji Černé Hory. Soubor je nyní ve stadiu odborného vyhodnocení – jen předběžně lze konstatovat, že mezi necelou dvacítkou předmětů jsou zastoupeny ostruhy s rombickým bodcem, třmeny, srpy, přezka, petlice, obroučka, část podkovy a pořízu, kování zámku a některé další, dosud neurčené (Pančíková 2010a). Depot, který nelze klást před 2. polovinu 11. století a mohl by pocházet i z následujícího věku, působí vzhledem k neúplnosti některých předmětů dojmem, že jeho tezaurací hodnota vycházela z ceny železa vhodného pro další zpracování (obr. 118: 1–7).

Počátek 13. století přinesl další změny, které po zhruba sto letech přinesly podstatnou proměnu struktury osídlení. V tomto období zaniká část vsí, resp. jejich starších částí vně vrcholně středověkých

Obr. 117. Železné a kostěné předměty z 11.–12. století z různých lokalit. Vrták (1), nůž (2, 4), pérové (ovčácké) nůžky (3), záušnice (5), prsten (6), kostěná šídla (7–8), travní kosa (9), srp (10), hrot šípu (11). Chornice (1, 3–4, 7–8, 11), Knínice (2, 9, 10), Bořitov (5–6).

Obr. 118. Černá Hora, výběr předmětů z hromadného nálezu z 2. poloviny 11.–12. stol.: tržmeny (1–2), ostruhy (3, 5), předmět nejasné funkce (4).

nově vysazených jader (Bořitov, Chornice). Jako jakési přechodné stadium lze vysvětlit skupinu krátkodobě existujících osad, jejichž existence patrně nepřesahuje 1. polovinu 13. století. Při povrchových průzkumech je prozrazuje typická keramika vycházející z tvarosloví předchozího období, avšak v poněkud pozměněné podobě; zvláště typická je výzdoba ozubeným kolečkem, tzv. radélkem. Z příkladů lze uvést sídliště Rájec – trať „Hlášovce“ na severním okraji města, či Jestřebí – poloha „U vodojemu“ a snad i Jabloňany „Sedliska“ či Cetkovice „Trhová“. Změny však pokračovaly dále, osídlení překročilo hranice staré sídlení oblasti do vrchovin. Výsledkem byla síť vsí a městeček, jakož i jedno královské město; vznikla tak kostra osídlení regionu. To však je již další příběh naší krajiny.

Literatura

- ADÁMEK, F. 1961: *Pravěké hradisko u Obřan*. Brno.
- BAAROVÁ, Z. – MIKULKOVÁ, B. 2004: Halštatské žárové pohřebiště v Drnovicích (okr. Vyškov). *Pravěk Nová řada* 14, 2004, 287–331. Brno.
- BALÁK, I. 2009: Vratíkovský kras (K 230 10). In: Hromas, J. (ed.) a kol.: *Jeskyně. Chráněná území ČR*, XIV, Praha – Brno, 390–392.
- BANNER, J. – BÓNA, I. – MÁRTON, L. 1959: Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg, *Acta archaeologica academiae scientiarum hungaricae* 10, 1–140.
- BARANOK, J. – HLAVA, M. – REIBL, P. – ŠTROF, A. 1999: *Boskovice od pravěku do konce 20. století*. Boskovice.
- BAYER, J. 1925: Die ältere Steinzeit in den Sudetenländern. *Sudeta* 1, 19–120.
- BISTRICKÝ, J. 1998: Písemnosti Jindřicha Zdíka. *Český časopis historický* XCVI/2, 292–306.
- BOLINA, P. 2003: Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145. *Časopis Matice moravské* 122, 343–374.
- BÖHM, J. – SNĚTINA, K. 1934–1935: Neolitické sídliště na „Vejšticí“ u Vážan. *Památky archeologické* 40, 13–20.
- CAMPS FABRER, H. et al. 1998: *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique. Cahier VIII Biseaux et tranchants*. Cedarc.
- CATTELAİN, P. 1989: Un outil subactuel peu élaboré en os: l'écorçoir. In: *Artefacts 7, Outillage peu élaboré en os et en bois de cervidés* III, Cedarc, 25–32.
- CDB: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I, ed. G. Friedrich, Praha 1904.
- CENDELÍN, D. 2004: Mařínské hradisko ve světle komunikačních souvislostí a fortifikačních anomálií. *Vlastivědný věstník moravský* LVI, 285–296.

- ČERNÝ, F. 1904: Sob na Moravě. *Pravěk* II, 33–48, 89–121.
- ČERVINKA, I. L. 1902: *Morava za pravěku. Vlastivěda moravská*. Brno.
- ČIŽMÁŘ, M. 1993: Keltská okupace Moravy (doba laténská). In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 380–423.
- ČIŽMÁŘ, M. 2003: Laténské sídliště v Bořitově. *Pravěk Supplementum* 10. Brno.
- ČIŽMÁŘ, M. 2004: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. 1997: Pohřby v jámách na sídlišti kultury s lineární keramikou v Žádovicích, okr. Hodonín. *Pravěk Nová řada* 7, 39–75.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. 2002: *Bořitov – Písky 1983–1987*. Nálezová zpráva uložena v archivu Archeologického ústavu AV ČR Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z. 1998a: Osídlení Lysické sníženiny kulturou s lineární keramikou. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí*. Turnov – Hradec Králové, 23–46.
- ČIŽMÁŘ, Z. 1998b: Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě (Poznámky k vývoji výzdobného stylu). *Časopis moravského muzea v Brně* 83/1, 105–139.
- DEMEK, J. (ED.) A KOL. 1987: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha.
- DOHNAL, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. *Studie muzea Kroměřížska*, 88. Kroměříž.
- DOHNAL, V. 1989: Zur Frage der vor- und frühurnenfelderzeitlichen Opferstätten in Mähren. *Zeitschrift für Archäologie* 23, 19–35.
- DOHNAL, V. 2004: Bemerkungen zu der Lausitzer Urnenfelderkultur in Mähren. *Pravěk Nová řada* 14, 123–145.
- DOLEŽEL, J. 1985: Pravěké a raně středověké osídlení Tišnovska. Předběžné výsledky povrchového průzkumu v letech 1979–1983 (okr. Blansko, Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 1983, 85–89.

- DOLEŽEL, J. 1993: K pořadu duchovních správců blanenského kostela ve 14. a 15. století. *Vlastivědná ročenka okresního archivu Blansko* 93, 5–10.
- DOLEŽEL, J. 1995: Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy. *Archaeologia historica* 20, 201–218.
- DOLEŽEL, J. 2003: K etnické struktuře středověké kolonizace Dražanské vrchoviny. *Archaeologia historica* 28, 123–173.
- DOLEŽEL, J. 2007: Biskupice (k.ú. Biskupice u Jevíčka, okr. Svitavy). *Přehled výzkumů* 48, 405–410.
- DOLEŽEL, J. – SADÍLEK, J. 2004: Středověký důlní komplex v trati Havírna u Štěpánova nad Svratkou. Příspěvek k dějinám těžby stříbra v oblasti severozápadní Moravy ve 13. a 14. století. I. Výsledky průzkumu v letech 1990–2001, edice písemných pramenů. In : Nováček K. (ed): *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty. Mediaevalia Archaeologica* 6, Praha–Brno–Plzeň, 43–119.
- DOSTÁL, B. 1966: *Slovanská pohřebiště střední doby hradištní na Moravě*. Praha.
- DOSTÁL, P. – ŠTROF, A. 2001: Průzkumné práce a archeologický výzkum na Masarykově náměstí v Boskovicích. *Ve službách archeologie* II, 25–36.
- DROBERJAR, E. 1997: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha.
- DROBERJAR, E. 2012: Nová varianta spony typu Almgren 132 z Jevíčka. K přechodným formám Almgrenovy V. skupiny ve stupni B2/C1. In: Březinová, G. – Varsík, V. (eds.): *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra, 235–245.
- DROBERJAR, E. 2013: Stříbro na žárovém pohřebišti z doby římské v Jevíčku. In: Komoróczy, B. (ed.): *Archeologie barbarů 2011: Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů*. Brno, v tisku.
- DROBERJAR, E. v tisku: Germáni v Jevíčku a na Malé Haně v době římské. In: Barteček, I. – Droberjar, E. (eds.): *Malá Haná – paměť kulturní krajiny*. Olomouc.

- DROBERJAR, E. – VÍCH, D. 2009: Ke kontaktům mezi východními Čechami a Moravou v počátcích doby římské. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.): *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiazania i kontakty w świecie barbarzyńskim*. Rzeszów, 237–247.
- DROBERJAR, E. – VÍCH, D. 2011: Nové žárové pohřebiště z doby římské v Jevíčku-Předměstí, okr. Svitavy. In: Droberjar, E. (ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 23–38.
- DVOŘÁK, P. 1993: Lid se zvoncovitými poháry. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. 218–230.
- FERULÍK, A. 1950: Nálezová zpráva ke sbírce pravěkých nálezů z Knínic a okolí, odevzdaná r. 1949 městskému muzeu v Boskovicích Aloisem Ferulíkem. *Z dávných věků* II, 1949, č. 2, 222–234.
- FOJTÍK, P. 2006a: Kralice na Hané (okr. Prostějov). *Přehled výzkumů* 47, 106–107.
- FOJTÍK, P. 2006b: Starší doba bronzová. Střední doba bronzová. In: *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004*. Brno, 31–41.
- FREISING, G. 1940: Neue Funde aus dem Ostsudetenland. *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 22–25. Leipzig.
- FREISING, H. 1936: Vorläufiger Bericht über Funde und Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte des Gerichtsbezirkes Mährisch Trübau. *Deutsch Mährisch-Schlesische Heimat* 22, 128–131.
- GALUŠKA, L. 1989: Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města. *Časopis Moravského muzea* 74, 121–131.
- GALUŠKA, L. 1990: Časně slovanské sídliště u Ostrožské Nové Vsi (okr. Uherské Hradiště) a otázka osídlení středního Pomoraví prvními Slovy. *Archeologické rozhledy* XLII, 564–586.
- GALUŠKA, L. 2004: *Slované. Doteky předků*. Brno.
- GALUŠKA, L. 2013: *Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy*. Brno.
- GEDL, M. 1992: Die Vorlausitzer Kultur. *Prähistorische Bronzefunde* XXI/2. Stuttgart.

- GÓRECKI, J. 2001: *Gród na Ostrowie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej*. Lednogóra.
- GOŠ, V. 1982: Osada ze staršího eneolitu v Moravičanech, okr. Šumperk. *Archeologické rozhledy* XXXIV, 481–486.
- GREGEROVÁ, M. – PROCHÁZKA, R. 2007 Exkurs. K současnému stavu petrografického výzkumu brněnské keramiky 12.–13. století ve vztahu k distribuci surovin výrobků. *Přehled výzkumů* 48, 271–284.
- GURLITT, W. 1888: Das Urnenfeld von Borstendorf (Mähren). *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 18, 201–202.
- HÁJEK, Z. 2007: *Osada kultury s lineární keramikou a moravskou malovanou keramikou v Chorníci*. Rukopis diplomové práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- HARTL, L. – BARTONĚK, J. 1997: *Kras*. Boskovice.
- HAVELKA, J. 1885: Vlast naše za pravěku slovanského. *Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* II, 1–14, 57–62, 105–111, 172–173.
- HELF, M. 1895: Das Urnenfeld bei Borstendorf in Mähren. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXV, 194–205.
- HILCZERÓWNA, Z. 1956: *Ostrogi polskie z X–XIII wieku*. Poznań.
- HLAVA, M. – VÍCH, D. 2007: Laténské osídlení Boskovicka. *Pravěk Supplementum* 17, 11–73.
- HOSÁK, L. 1931: *Dějiny Boskovska I. Do válek husitských*. Boskovice.
- HOSÁK, L. 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. 1980: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- HRÁDEK, M. 2008: Geomorfologické poměry. In: Skořepa, H. (ed.) a kol.: *Přírodní poměry Boskovicka. Vlastivěda Boskovicka. Svazek 1*. Boskovice, 23–40.

- HRALA, J. – ŠUMBEROVÁ, R. – VÁVRA, M. 2000: *Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia*. Praha.
- CHARVÁT, P. 1980: Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století. *Archeologické rozhledy* XXXII, 214–279.
- JELÍNKOVÁ, D. 1990: K chronologii sídlištních nálezů s keramikou pražského typu na Moravě. In: Nekuda, V. – Unger, J. – Čižmář, M. (eds.): *Pravěk a slovanské osídlení Moravy*, Brno, 251–281.
- JURKOVÁ, A. 1975: Geologické poměry v Boskovické brázdě mezi Skalicí nad Svitavou a Bořitovem. *Sborník geologického ústavu Ostrava* 10, 14–53.
- KAZDOVÁ, E. – PEŠKA, J. – MATEJČÍKOVÁ, I. 1999: *Olomouc – Slavonín (I). Sídliště kultury s vypíchanou keramikou*. Olomouc.
- KEJZLAR, J. – KEJZLAR, M. 2003: Dva nové nálezy ze severozápadní Moravy. *Pravěk Nová řada* 12, 2002, 413–417.
- KLANICA, Z. 1986. *Počátky slovanského osídlení našich zemí*. Praha.
- KLÍMA, B. 1963: Die Entdeckung eines pleistozänen Menschen bei Svitávka. *Přehled výzkumů* 1962, 2–3.
- KLÍMA, B. 1965: Nová mladopaleolitická stanice u Svitávky. *Přehled výzkumů* 1964, 12–13.
- KLÍMA, B. 1971: Die spätpaläolithische Steinindustrie aus Jabloňany in Mähren (ČSSR). *Proceedings of the Prehistoric Society* 37, 118–130.
- KNIES, J. 1892: Předhistorické nálezy bořitovské. *Časopis vlastivědného muzejního spolku v Olomouci* IX, 8–16, 50–53, 96–97.
- KNIES, J. 1894a: Nový doklad existence diluviálního člověka na Moravě. *Český lid* III, 190–191.
- KNIES, J. 1894b: Forschungen und Funde in Mähren im Jahre 1893. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 24, 33–37.
- KNIES, J. 1902a: O některých předhistorických hradištích na Moravě. *Časopis vlastivědného muzejního spolku v Olomouci* XIX, 55–61.

- KNIES, J. 1902b: *Blanský okres. Vlastivěda moravská*. Brno.
- KNIES, J. 1903: Devonské ostrůvky v okrese Boskovickém. *Věstník Klubu přírodovědeckého v Prostějově* 5, 1902, 115–117.
- KNIES, J. 1904: *Boskovský okres. Vlastivěda moravská*. Brno.
- KNIES, J. 1929: *Jan Knies, jeho životní dílo a seznam publikací*. Brno – Kroměříž.
- KOS, P. – PARMA, D. 2008: *Vanovice 2007. Kanalizační přípojka v k.ú. Drválovice*. Nálezová zpráva uložena v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno.
- KOŠTUŘÍK, P. 1997: Poznámky k jordanovské kultuře na Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* M2, 89–112.
- KOŮŘIL, P. 2008: Archeologické doklady nomádkého vlivu a zásahu na území Moravy v závěru 9. a v 10. století. In: Štefanovičová, T. – Hulínek, D. (eds.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava, 113–135.
- KOŮŘIL, P. 2010: Raně středověké nálezy z Malé Hané a blízkého okolí. In: Ungerman, Š. – Přichystalová, R. (eds.): *Zaměřeno na středověk*. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Praha, 245–250.
- KREJČÍK, T. 1990: *Denáry moravských údělných knížat 11.–12. století*. Rukopis kandidátské disertační práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- KUNA, M. (ed.) 2007: Pravěký svět a jeho poznání. *Archeologie pravěkých Čech* 1. Praha.
- LEČBYCH, M. 2008: *Sebranice – Nivy 2008*. Nálezová zpráva uložena v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno.
- LEČBYCH, M. 2009: Boskovice (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 50, 263.
- LEČBYCH, M. 2010: Černá Hora (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 51, 310.
- LEČBYCH, M. 2011: Černá Hora (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 52, 161.

- LIPKA, F. 1903: Popelnicové pole u Vel. Opatovic. *Pravěk* 4, 143.
- LIPKA, F. 1908: Sídliště pod „Lipníky“ u Boskovic s kulturou popelnicových polí typu slezského. *Pravěk* 4, 167–178.
- MACKERLE, J. 1948: *Pravěk Malé Hané*. Jevíčko.
- MACKERLE, J. 1952: *Stará sídelní oblast severozápadní Moravy*. Rukopis uložený v knihovně Archeologického ústavu AV ČR Brno.
- MACKERLE, J. 1957: Provincie Úsobrnská. *Severní Morava* 2, 23–26.
- MALACH, R. 2010: *Raně středověké osídlení Lysické sníženiny a Malé Hané*. Rukopis bakalářské práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- MALACH, R. – ŠTROF, A. – HLOŽEK, M. v tisku: Nová depozita kovové industrie a doklady metalurgie doby bronzové a starší doby železné v Boskovické brázdě. *Pravěk Supplementum*. Brno.
- MATEJČUKOVÁ, I. 2001: Surovina kamenné štípané industrie v moravském neolitu. In: Podborský, V. (ed.): *50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*. Brno, 213–224.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1964: Eneolitické výšinné sídliště Staré Zámky v Brně – Líšni. *Památky archeologické* 55, 91–155.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1993: Jevišovická kultura. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 191–200.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů. *Památky archeologické* 77, 18–80.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 2002: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*. Praha.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 2006: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*. Praha.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 2008: Morava v 10. a na počátku 11. století. In: Štefanovičová, T. – Hulínek, D. (eds.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava, 79–112.

- MIKULKOVÁ, B. – PARMA, D. 2010: Další pohled do osídlení Hradiska u Kroměříže – výzkum z roku 2006. *Popolnicové polia a doba halštatská*. Nitra, 193–233.
- MILITKÝ, J. – VÍCH, D. 2011: Nové nálezy římských mincí na česko-moravském pomezí. In: Droberjar, E. (ed.): *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 279–306.
- MORAVEK, H. 1931: Die Wallburg „Obersko“ im Triebetal. *Sudeta* 7, 76–81.
- MUSIL, R. 1954: Osteologický materiál z jeskyní u Vratíkova. *Československý kras* 7, 153–168.
- MUSIL, R. 1967: Die interglaziale Fauna aus der Höhle Nr. 4 in Vratíkov. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. nat.* 52, 93–120.
- NEKVASIL, J. 1958: Zjištění nového sídliště v Jablůňanech. *Přehled výzkumů* 1957, 101–102.
- NEKVASIL, J. 1970: Konečný vývojový stupeň středního /slezského/ období lužické kultury na Moravě. *Památky archeologické* 61, 15–99.
- NEKVASIL, J. 1982: Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech. *Fon-tes archaeologiae Moravicae* XIV-1, 2.
- NĚMCOVÁ, J. v tisku: Výrobní objekt nalezený při výzkumu části zaniklé osady u kostela sv. Bartoloměje v Jevíčku. In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska* 14.
- NERUDA, P. 2001: Využití surovin v taubachieniu z jeskyně Kůlny (vrstva 11). *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 86, 3–25.
- NERUDA, P. 2005: Technologie micoquieniu v jeskyni Kůlně. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 90, 23–78.
- NERUDA, P. – NERUDOVÁ, Z. (eds.) 2009: *Moravský Krumlov IV. Vícevrstevná lokalita ze středního a počátku mladého paleolitu na Moravě*. Brno.
- NEUSTUPNÝ, E. 1986: Sídlní areály pravěkých zemědělců, *Památky archeologické* 77, 226–234.

- NEUSTUPNÝ, E. – DOBEŠ, M. – TUREK, J. – ZÁPOTOCKÝ, M. 2008: Eneolit. In: Neustupný, E. (ed): *Archeologie pravěkých Čech* 4. Praha.
- NEUSTUPNÝ, E. – DVOŘÁK, Z. 1983: Výživa pravěkých zemědělců: model. In: Neustupný, E. (ed): *Památky archeologické* 74, 224–257.
- NOVOTNÝ, B. 1971: Staroslovanské výšinné hradisko Mařín u Křenova na Svitavsku. *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university* E16, 217–223.
- NOVOTNÝ, V. 1913. *České dějiny* 1. 2. Praha.
- OLIVA, M. 1987a: Vyvinutý micoquien z návrší Horky u Bořitova – první výsledky. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 72, 21–44.
- OLIVA, M. 1987b: *Aurignacien na Moravě. Studie Muzea Kroměřížska* 87. Kroměříž.
- OLIVA, M. 1991: The Micoquian Open-air site of Ráječko I (distr. of Blansko). The Land-use in the Moravian Middle Paleolithic. *Anthropologie* 29, 29–38.
- OLIVA, M. 1992: The Szeletian occupation of Moravia, Bohemia and Slovakia. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 77, 35–58.
- OLIVA, M. 1993: Zahájení výzkumu paleolitické stanice Vedrovice Ia. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 77, 11–22.
- OLIVA, M. 1996: Mladopaleolitický hrob Brno II jako příspěvek k počátkům šamanismu. *Archeologické rozhledy* XLVIII, 353–383, 537–542.
- OLIVA, M. 2000: Le Paléolithique moyen en Moravie: les industries lithiques et leurs matières premières. In: A. Ronen and M. Weinstein-Evron (eds.): *Toward Modern Humans, Yabrudian and Micoquian*. Oxford, 61–76.
- OLIVA, M. 2002: Využívání krajiny a zdrojů kamenných surovin v mladém paleolitu českých zemí. *Archeologické rozhledy* LIV, 555–581.

- OLIVA, M. 2005a: *Civilizace moravského paleolitu a mezolitu*. Brno.
- OLIVA, M. 2005b: Výzkum pravěké těžby rohovce v Krumlovském lese. *Acta musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 90, 161–183.
- OLIVA, M. 2006: Levalloiská technika ve středním paleolitu Moravy. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 91, 29–49.
- OLIVA, M. 2008: Paleolitické osídlení litické exploatační oblasti Krumlovský les. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 93, 3–38.
- OLIVA, M. 2010: *Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě*. Brno.
- OLIVA, M. – ŠTROF, A. 1985: Přehled paleolitického osídlení Lysické sníženiny a blízkého okolí. *Přehled výzkumů 1983*, 10–17.
- ONDRÁČEK, J. 1958a: Únětická keramika z Uhřic, okr. Boskovice. *Přehled výzkumů 1957*, 102–103.
- ONDRÁČEK, J. 1958b: Únětické hroby ze Šebetova, okr. Boskovice. *Přehled výzkumů 1958*, 20, tab. 7.
- ONDRÁČEK, J. 1962: Další únětický hrob ze Šebetova. *Přehled výzkumů 1962*, 50, tab. 19.
- ONDRÁČEK, J. 1974: Zachraňovací výzkum v Bořitově (okr. Blansko), *Přehled výzkumů 1973*, 118.
- ONDRÁČEK, J. – DVOŘÁK, P. – MATĚJČÍKOVÁ, A. 2005: *Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren. Katalog der Funde*. Brno.
- PANČÍKOVÁ, Z. 2008: Metalurgia v období popelnicových polí na Slovensku. *Památky archeologické* 99, 93–160.
- PANČÍKOVÁ, Z. 2010a: Černá Hora (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 51, 435.
- PANČÍKOVÁ, Z. 2010b: *Novostavba víceúčelového objektu na Masarykově nám. p.č. 81 v Boskovicích*. Nálezová zpráva uložena v Muzeu Boskovicka.
- PARMA, D. 2006: Mladší a pozdní doba bronzová. In: *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004*. Brno, 43–48.

- PARMA, D. 2011: Sídlní areály střední a mladší doby bronzové z trasy dálnice D 1 u Vyškova – 1. *Pravěk Supplementum 22*. Brno.
- PAVELČÍK, J. 1990: Rituální pohřeb ženy na výšinné osadě v HlinSKU u Lipníku nad Bečvou. *Archeologické rozhledy* XLII, 501–508.
- PAVELČÍK, J. 1993: Lid s kanelovanou keramikou. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 179–191.
- PAVLŮ, I. 1998: Dům v neolitu a jeho význam pro pravěkou archeologii. *Archeologické rozhledy* 50, 778–783.
- PAVLŮ, I. 2008: Lineární keramika v předovýchodních i evropských souvislostech. *Pravěk Nová řada* 18, 3–137.
- PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. 2007 (eds.): Neolit. *Archeologie pravěkých Čech 3*. Praha.
- PEŠKE, L. 1985: Osteologické nálezy kultury zvoncovitých pohárů z Holubic a poznámky k zápřahu skotu v eneolitu. *Archeologické rozhledy* 37, 428–440.
- PLAČEK, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- PLEINER, R. 1958: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*. Praha.
- PLEINEROVÁ, I. 1981: Problém stop orby v časně eneolitickém nálezu z Března. *Archeologické rozhledy* XXXIII, 133–141.
- PODBORSKÝ, V. 1970: *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*. Brno.
- PODBORSKÝ, V. 1974: Na okraj výroby bronzových předmětů staršího metalika na Moravě. In: *Archeologický sborník*. Ostrava, 66–74, tab. VIII–XII.
- PODBORSKÝ, V. 1993: Nástup zemědělské civilizace. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 71–152.
- PODBORSKÝ, V. – VILDOMEČ, V. 1972: *Pravěk Znojemska*. Brno.
- POPELKA, B. 1912: *Jevický okres. Vlastivěda moravská*. Brno.
- PROFANTOVÁ, N. 2005: Chronologické souvislosti: archeologie a historie. In: Kuna, M. – Profantová, N. – Bartuška, M. (eds.): *Počátky*

raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace pražského typu v Roztokách. Praha, 220–225.

- PROFANTOVÁ, N. – VÍCH, D. 2008: Raně středověké osídlení Malé Hané na pomezí Čech a Moravy. *Přehled výzkumů* 49, 133–164.
- PROCHÁZKA, R. 1984: Pozdněhradištní keramika v některých moravských regionech. *Archeologické rozhledy* XXXVI, 430–442.
- PROCHÁZKA, R. 1989: Povrchový průzkum u kostela sv. Bartoloměje v Jevíčku (okr. Svitavy). *Přehled výzkumů* 1986, 65–66.
- PROCHÁZKA, R. 1992: Záchranný výzkum slovanského sídliště v Kuřimi, okr. Brno-venkov, *Pravěk Nová řada* 2, 317–341.
- PROCHÁZKA, R. 1994: Svitávka Hradisko v 11.–15. století. *Castellologica bohemica* 4, 231–236.
- PROCHÁZKA, R. 2009a: Moravská keramika kolem roku 1000 – otázka kontinuity a změny. In: Moździoch, S. (ed.): *Stare i nowe w średniowieczu. Spotkania bytomskie* VI. Wrocław, 151–186.
- PROCHÁZKA, R. 2009b: *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v 8.–12. století.* Brno.
- PROCHÁZKA, R. – PEŠKA, M. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 143–299.
- PROCHÁZKA, R. – ŠTROF, A. 1983: Příspěvek k osídlení Bořitova a Černé Hory na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský* 35, 46–58.
- PROCHÁZKA, R. – ŠTROF, A. 1986: Železářská sídliště u Jabloňan. *Regionální sborník okresu Blansko* 88, 59–64.
- PROCHÁZKA, R. – ŠTROF, A. 1987: Z badań nad kontaktami polsko-morawskimi we wczesnym średniowieczu. *Silesia antiqua* 29, 101–109.
- PROCHÁZKA, R. – ŠTROF, A. 1991: Výzkum Hradiska u Svitávky v roce 1988 (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 1988, 71–72.
- PŘICHYSTAL, A. 2001: Neolitické – eneolitické broušené artefakty v České republice z hlediska kamenných surovin. *Pravěk Nová řada* 10, 2000, 41–70.

- PŘICHYSTAL, A. 2009: *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Brno.
- PŘICHYSTAL, M. – KOS, P. 2006: Doba halštatská. In: *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004*. Brno, 49–54.
- RAKOVSKÝ, I. 1977: *Výšinná a opevněná sídliště moravského eneolitu*. Rukopis diplomové práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- RULF, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu. *Památky archeologické* 74, 35–95.
- RYBNÍČEK, K. – RYBNÍČKOVÁ, E. 2001: Vegetace a přírodní prostředí jako pozadí archeologických kultur ČR, 28000 – 1000 B.P. In: Podborský, V. (ed.): *50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*. Brno, 301–310.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1982: Hospodářský a společenský život veltické osady v Lovčičkách. *Památky archeologické* 73, 5–56.
- ŘÍKOVSKÝ, F. 1930: *Boskovsko. Zeměpisný obraz*. Boskovice.
- SALAŠ, M. 1986: Hromadný nález bronzové industrie z Borotína, okr. Blansko. *Archeologické rozhledy* XXXVIII, 139–164.
- SALAŠ, M. 2007: Dva nové bronzové depoty z Boskovic. In: *Doba popelníkových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference v Bučovicích 2006*. Brno, 233–248.
- SALAŠ, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezku*. Brno.
- SEDLÁK, V. 1967-8: Bronzové depoty od Borotína a Velké Roudky. *Malá Haná* III/3, 1–4; IV/1, 1–3. Velké Opatovice.
- SEDLÁK, V. 1968: Mohyla krále Velké Moravy. *Malá Haná* IV/3, 49–51. Velké Opatovice.
- SEDLÁK, V. 1969: Hradisko u Velkých Opatovic. *Malá Haná* V/1. Velké Opatovice.
- SCHIRMEISEN, K. 1938: Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte des Schönhengst-Gaues. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens*. 40, 127.

- SKUTIL, J. 1925: Jeskyně Sklep u Vratíkova. *Památky archeologické* 34, 1924–25, 441–442.
- SKUTIL, J. 1931a: *Pravěk Boskovska. Vlastivěda Boskovska*. Boskovice.
- SKUTIL, J. 1931b: Moravské prehistorické výkopy a nálezy 1930. *Sborník přírodovědecké společnosti v Mor. Ostravě*, 117–171.
- SKUTIL, J. 1932: Pravěk Tišnovska. In: *Vlastivěda Tišnovska*. Tišnov, 63–92.
- SKUTIL, J. 1937: Některé dosud blíže neznámé paleolitické nálezy na Moravě. *Obzor praehistorický* 10, 1936–37, 259–280.
- SKUTIL, J. 1946: Staropaleolitické nálezy z Moravy. *Památky archeologické* 42, 1939–46, 2–9.
- SKUTIL, J. 1947: Moravské prehistorické výkopy a nálezy Oddělení moravského pravěku Zemského musea 1937–1945. *Časopis Zemského musea v Brně – Acta Musei moraviae* 33, 1946, 45–133.
- SKUTIL, J. 1949: Paleolitický nález ze Spešova. *Československý kras* 2, 136.
- SKUTIL, J. 1953: Paleolitické nálezy z vratíkovského Sklepa. *Československý kras* 6, 226–227.
- SKUTIL, J. 1962: Nález figurální plastiky na volutové keramice z jeskyně Koňské jámy v Moravském krase. *Přehled výzkumů* 1961, 33–37.
- SKUTIL, J. 1963: Výsledky výzkumu jeskyně Koňské jámy (Suchdol, okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 1962, 10–11.
- SKUTIL, J. – KOPECKÝ, J. 1968: Paleolitická stanice u Moravské Chrastové. *Anthropozoikum* A 5, 93–104.
- SKUTIL, J. – STEHLÍK, A. 1932: *Moraviae fauna diluvialis. I. Mammalia*. Brno.
- SMOLÍKOVÁ, L. – LOŽEK, V. 1963: Interglaciál a nález pleistocénního člověka u Svitávky. *Časopis pro mineralogii a geologii* VIII, 189–197.
- SMRŽ, Z. 1975: *Enkláva lužického osídlení v oblasti Boskovské brázdy*. Praha.

- SMRŽ, Z. – ŠTROF, A. 1973: Příspěvek k poznání halštatských hradišť v oblasti Boskovické brázdy. *Sborník Okresního vlastivědného musea v Blansku* 5, 57–65.
- SNĚTINA, K. 1908: Tři předhistorická naleziště z Malé Hané. *Praha věk* 4.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1975: Sídliště ze střední doby hradištní u Bořitova. *Přehled výzkumů* 1974, 48.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1976: Vesnické osídlení z 10. století v Bořitově, trať Niva. *Archaeologia historica* 1, 153–157.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1986: *Hutnictví železa v 8.–11. století na západní Moravě*. Brno.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1995: *Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy*. Brno.
- SOUCHOPOVÁ, V. – STRÁNSKÝ, K. 2008: *Tajemství dávného železa. Archeometalurgie objektivem mikroskopu*. Brno.
- SPURNÝ, V. 1954: Pohled do osídlení Hradiska u Kroměříže ve střední době bronzové. *Památky archeologické* 45, 357–377.
- STAŇA, Č. 1972: Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. *Monumentorum tutela – ochrana pamiatok* 8, 109–171.
- STAŇA, Č. 1985: Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert. In: Friesinger, H. – Daim, F. (Hrsg.): *Die Bayern und ihre Nachbarn 2. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalter-Forschung, 25. bis 28. Oktober 1982, Stift Zwettl, Niederösterreich*. Wien, 157–200.
- STAŇA, Č. 2000: Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*. Praha, 179–196.
- STLOUKAL, M. 1990: Kostra z hrobu s kanelovanou keramikou z Hlinska. *Archeologické rozhledy* XLII, 508–509.
- STORDEUR, D. 1999: Néolitisation et outillage osseux. La révolution a-t-elle eu lieu? In: *Préhistoire de l'os. Université de Provence*, 261–272.

- STRAŇÁKOVÁ, D. 2009: Mladohradištní *sídliště v Bořitově v kontextu raně středověkého osídlení Boskovické brázdy*. Rukopis bakalářské práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- STŘÍŠKOVÁ, J. 2007: *Sídliště kultury s lineární keramikou v Brně-Ivanovicích-„Dílech“*. Rukopis bakalářské práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- STUCHLÍK, S. 1981: *Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě*. Praha.
- STUCHLÍK, S. 1993: Středodunajská mohylová kultura. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 272–286.
- SVOBODA, J. 2002: Svitávka (okr. Blansko). *Přehled výzkumů* 43, 144.
- SVOBODA, J. – CZUDEK, T. – HAVLÍČEK, P. – LOŽEK, V. – MACOUN, J. – PŘICHYSTAL, A. – SVOBODOVÁ, H. – VLČEK, E. 1994: *Paléolit Moravy a Slezska*. Brno.
- SVOBODA, J. – VAN DER PLICHT, J. – KUŽELKA, V. 2002: Upper Palaeolithic and Mesolithic human fossils from Moravia and Bohemia (Czech Republic): Some new (14) C dates. *Antiquity* 76, 294, 957–962.
- ŠABATOVÁ, K. 2000: *Pohřebiště v Přáslavicích. K problematice mohylové a lužické kultury*. Rukopis diplomové práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- ŠABATOVÁ, K. 2004: K závěru vývoje mohylové kultury a počátku lužických popelnicových polí na střední a severní Moravě. *Pravěk Nová řada* 14, 2004, 101–122.
- ŠEBELA, L. 1993: Lid se šňůrovou keramikou. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 204–218.
- ŠEBELA, L. 1999: The corded ware culture in Moravia and in the adjacent part of Silesia (catalogue), *Fontes Archaeologiae Moraviae XXIII*.
- ŠEDO, O. 1987: Informace o výsledcích archeologických průzkumů Muzea Vyškovska (okr. Vyškov). *Přehled výzkumů* 1984, 83–85.

- ŠIMEK, E. 1958: *Poslední Keltové na Moravě*. Brno.
- ŠMÍD, M. 1993: Kultura nálevkovitých pohárů. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 165–179.
- ŠMÍD, M. 1997: Dům a dva kostrové hroby ze střední doby bronzové ve Slavoníně u Olomouce. *Pravěk Nová řada* 7, 1997, 255–270.
- ŠMÍD, M. 2004: *Středomoravská mohylová pohřebiště KNP*. Olomouc.
- ŠMÍD, M. 2012: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava. *Pravěk Supplementum* 25. Brno.
- ŠMÍD, M. – MATĚJÍČKOVÁ, A. 2013: Eneolit. In: *Výzkumy – Ausgrabungen 2005–2010*. Brno, 24–49.
- ŠROT, J. 1953: Problém „Sklepa“ ve Vratíkově. *Československý kras* 6, 25–27.
- ŠROT, J. 1971: Zadní Vejštice. *Vlastivědné listy Boskovicka* 4/4, 3–4. Boskovice.
- ŠTEFAN, I. 2011: Great Moravia, Statehood and Archeology. The Early Medieval Polity System Collapse. In: Macháček, J. – Ungermann, Š. (eds.): *Praktische Funktion, gesellschaftliche Bedeutung und symbolischer Sinn der frühgeschichtlichen Zentralorte in Mitteleuropa*, Studien zur Archäologie Europas, (Hrsg. J. Hennig, A. Leube und F. Biermann.) Bonn, 333–354.
- ŠTROF, A. 1973: Archeologické nálezy z Bořitova (okr. Blansko). *Přehled výzkumů 1972*, 97–98.
- ŠTROF, A. 1979: *Pravěké osídlení Lysické sníženiny a Malé Hané na základě nálezů hmotné kultury*. Rukopis diplomové práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- ŠTROF, A. 1984: Příspěvek k poznání hradisk v Boskovické brázdě. *Přehled výzkumů 1982*, 82–85, obr. 34–37, tab. 16–18.
- ŠTROF, A. 1985a: Übersicht neuer Lokalitäten und Funde in der Boskovicer Furche. *Přehled výzkumů 1983*, Brno, 91–98.
- ŠTROF, A. 1985b: Halštat boskovické brázdy. In: *Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*. Blansko, 55–61, tab. 1–3.

- ŠTROF, A. 1987a: Zjišťovací výzkum v trati Baba u Knínic. *Přehled výzkumů 1985*, 26. Brno.
- ŠTROF, A. 1987b: Hradisko u Velkých Opatovic. *Regionální sborník okresu Blansko '87*, 17–26.
- ŠTROF, A. 1987c: Sondáž na Hradisku u Velkých Opatovic (okr. Blansko). *Přehled výzkumů 1984*, 85–86.
- ŠTROF, A. 1990: *Vznik a vývoj lužické kultury v prostoru severozápadní Moravy I.–II.* Rukopis kandidátské disertační práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- ŠTROF, A. 1993a: Kultura lužických popelnicových polí. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 301–328.
- ŠTROF, A. 1993b: Rettungsgrabung bei Býkovice (Bez. Blansko). *Přehled výzkumů 1990*, 133.
- ŠTROF, A. 1994: Eneolitické osídlení hradiska u Svitávky, okr. Blansko. *Pravěk Nová řada 1992/2*, 159–181.
- ŠTROF, A. 1995: Sídliště z doby bronzové u Býkovic (okr. Blansko). *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 80, 83–108, 1/2.
- ŠTROF, A. – PROCHÁZKA, R. 1980: Zjišťovací výzkum na Hradisku u Svitávky. *Přehled výzkumů 1978*, 64–65.
- ŠTROF, A. – PROCHÁZKA, R. 1989: Grabung auf Hradisko bei Svitávka (bez. Blansko). *Přehled výzkumů 1986*, 99.
- ŠTROFOVÁ, M. – ŠTROF, A. 1988: Archeologický výzkum jeskyně Koňská jáma v Suchém žlebu. *Regionální sborník okresu Blansko '88*, 10–24.
- TEJRAL, J. 1993a: Na hranicích impéria (doba římská). In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 424–468.
- TEJRAL, J. 1993b: Za dob velkého neklidu (doba stěhování národů). In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 471–503.
- TENORA, J. 1903: *Kunštátský okres. Vlastivěda moravská*. Brno.
- TICHÝ, D. 1942: Nálezová zpráva uložena v archivu Archeologického ústavu AV ČR Brno, č.j. 527/42.

- TICHÝ, R. 1958: Anthropomorfní nádoby z Mohelnice n. Mor. a jiné poznámky k volutové keramice. *Památky archeologické* 49, 1–14.
- TICHÝ, R. 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Památky archeologické* 53, 145–305.
- TRŇÁČKOVÁ, Z. 1954: Objekty středodunajské mohylové kultury v Přítlukách na Moravě. *Archeologické rozhledy* VI, 746–751, 762–764.
- TRŇÁČKOVÁ, Z. 1958: Zachraňovací výzkum na lužickém sídlišti v Uhřicích. *Přehled výzkumů 1958*, 36–38. Brno
- TŘEŠTÍK, D. 1991: Kdy zanikla Velká Morava. *Studia Medievalia Pragensia* 2, 9–27.
- TŘEŠTÍK, D. 1996: Příchod prvních Slovanů do českých zemí v letech 510–533. *Český časopis historický* 94, 245–280.
- TŘEŠTÍK, D. 2001: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha.
- VÁLKA, J. 1991: *Dějiny Moravy, díl 1. Středověká Morava*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 5. Brno.
- VÁLKA, M. 2009: Biografický slovník národopisných a vlastivědných pracovníků, etnografů a folkloristů Boskovicka. In: Válka, M. (ed.) a kol.: *Lidová kultura a nářečí na Boskovicku*. Boskovice, 329–349.
- VALOCH, K. 1977a: Neue frühjungpaläolithische Fundstellen in der Umgebung von Brno. *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 62, 7–27.
- VALOCH, K. 1977b: Neue alt- und mittelpaläolithische Funde aus der Umgebung von Brno. *Anthropozoikum* A 11, 93–113. Praha.
- VALOCH, K. 1978: Die paläolithische Fundstelle Bořitov I (B. Blansko in Mähren). *Acta Musei Moraviae – Časopis Moravského muzea, sci. soc.* 63, 7–24.
- VALOCH, K. 1988: *Die Erforschung der Kůlna-Höhle 1961–1976. Mit Beiträgen von J. Jelínek, W. G. Mook, R. Musil, E. Opravil, L. Seitzl, L. Smolíková, H. Svobodová, Z. Weber*. Brno.

- VALOCH, K. 1993: Vedrovice V, eine Siedlung des Szeletien in Südmähren. Mit Beiträgen von A. Kočí, W. G. Mook, E. Opravil, J. van der Plicht, L. Smolíková, Z. Weber. *Quartär* 43/44, 7–93. Bonn.
- VALOCH, K. – SVOBODA, J. – BALÁK, I. 2002: Katalog moravských jeskyní s paleolitickými nálezy. In: J. Svoboda (ed.): *Prehistorické jeskyně. Dolnověstonické studie* sv. 7. Brno, 25–52.
- VÁVRA, I. 1971: Trstenická stezka. *Historická geografie* 6, 77–113.
- VENCL, S. 1982: K otázce zániku sběračsko – loveckých kultur. Problematika vztahů mesolitu a postmesolitických kořistníků vůči mladším pravěkým kulturám. *Archeologické rozhledy* XXXIV, 648–694.
- VERMOUZEK, R., 1971: Poznámky k trstenické cestě. *Vlastivědný věstník moravský* 23, 167–187.
- VIDEMAN, J. – PAUKERT, J. 2009: *Moravské denáry 11. a 12. století*. Kroměříž.
- VÍCH, D. 2005: Povrchová prospekce severní části Boskovické brázdy v roce 2004. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 31, 32–50.
- VÍCH, D. 2007: Českomoravské pomezí v době římské. *Pravěk Supplementum* 17, 173–229.
- VÍCH, D. 2008: Nálezy z doby římské v jižní části Malé Hané. In: *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Brno, 147–160.
- VÍCH, D. 2010: Nálezy kultury lužických popelnicových polí na českomoravském pomezí. *Pravěk Supplementum* 20. Brno.
- VÍCH, D. 2012: Kladky – neznámé hradiště na severozápadní Moravě. *Památky archeologické* 103, 233–272.
- VÍCH, D. v tisku: Nástin nejstarších dějin Malé Hané. In: Barteček, I. – Droberjar, E.: *Malá Haná – paměť kulturní krajiny*. Olomouc.
- VLČEK, E. 1967: Der jungpleistozäne Menschenfund aus Svitávka in Mähren. In: *Akten des anthropologischen Kongresses Brno (Tschechoslowakei) 1965*. Brno, 262–270.

- VLČEK, E. 1971: Czechoslovakia. In: K. P. Oakley, B.G. Campbell and T.I. Molleson (eds.): *Catalogue of fossil hominids. Part II: Europe*. London, 47–64.
- VLK, F. 1908: Archeologické nálezy z okolí vanovského. *Časopis moravského musea zemského* VIII, 1–18.
- VOKOLEK, V. – RATAJ, J. 1964: Lužický mohylník v Jeřicích. *Archeologické rozhledy* XVI, 20–27, obr. 23–24.
- VOSTROVSKÁ, I. 2007: *Nové poznatky ke kultuře s lineární keramikou na střední Moravě*. Rukopis bakalářské práce uložené na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- WACHOWSKI, K. 1984: Militaria z grodu na Ostrówku w Opolu. In: *Studia nad kultura wczesnopolskiego Opola. Militaria – wyroby bursztynowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 11–112.
- WIHODA, M. 1999: Vznik moravského markrabství. *Český časopis historický* 97, 453–474.
- WIHODA, M. 2010: *Morava v době knížecí 906–1197*, Praha.

Souhrn Pravěk Boskovicka

Paleolit

Stopy pobytu nejstarších lidí na Moravě jsou staré zhruba 1 milion let. V našich chladnějších krajinách se lidé usazovali v teplejších geologických obdobích – interglaciálech. Nejstarší zkoumanou paleolitickou lokalitou na Boskovicku je jeskyňka Sklep u Vratíkova, zkoumaná J. Kniesem již roku 1893. Nejstarším a zároveň jediným stratifikovaným artefaktem z Boskovicka je malý jednolící sekáček, nalezený před jeskyňkou č. V-4 u Vratíkova. Zručnost neandrtálských obyvatel ze středního paleolitu reprezentuje levalloiská metoda opracování kamenných nástrojů, jejíž doklady se našly na několika lokalitách v Lysické sníženině a v jižní části Malé Hané (u Bačova, Bořitov IV – „Záhumenky“). Drtivá většina paleolitických památek z nynějšího Boskovicka náleží středopaleolitickému micoquienu. Největší sídliště z této doby, které se rozkládalo na výšině „Horky“ u Bořitova, je počtem nálezů nejbohatší středopaleolitickou lokalitou na Moravě (charakteristickou surovinou je místní rohovec – spongolit). S dnešním typem člověka je v Evropě spojena až nejstarší plně mladopaleolitická kultura, aurignacien, datovaná do období před 40 až 30 tisíci lety. Její nositelé pronikali z Brněnské kotliny i do Lysické sníženiny, kde zanechali své typické nástroje na několika výrazných návrších („Ješetiny“ u Černé Hory, lokalita u Žernovníku, Sebranice IV, „Horky“ u Bořitova). Z kultury lovců mamutů – gravettien, který na Moravě představuje výrazný fenomén, prozatím z naší části Boskovické brázdy žádné památky neznáme. Nejbližším významným nálezem je až známý hrob muže s šamanskými rekvizitami z nynější Francouzské ulice v Brně. Chybí také známky pobytu magdalénien-ských lovců sobů a koní, jejichž významným sídelním centrem byla nedaleká oblast Moravského krasu. Jedinou skrovnou stopou je několik nálezů z jeskyňky Sklep u Vratíkova, které svědčí o krátkodobém úkrytu jednoho či dvou lovců. Stopy po osídlení z mezolitu prozatím ze sledovaného území chybí úplně.

Neolit, eneolit

S příchodem mladší doby kamenné dochází ke změnám ve využívání krajiny a způsobu života. Již z období staršího neolitu, kdy naše území osídlil lid kultury s lineární keramikou, pozorujeme na sledovaném území doklady vzniku osad a pevných obydlí, pěstování obilnin a chovu zvířat, stopy nových technologií zpracování kamene, keramické výroby a textilní produkce. Charakteristické jsou na sídlišťích zejména stavby tzv. dlouhých domů, které byly objeveny např. u Bykovic a Bořitova. U některých osad byly zjištěny stopy ohrazení; v Bořitově „U hliníku“ byla prozkoumána část zahloubeného příkopu o šířce až 2 m. Pohřebiště z období kultury s lineární keramikou ve zkoumané oblasti chybí, vzácně se pohřby (zejména dětí) vyskytnou na sídlišťích (Býkovice, Chornice). V následujícím období (kultura s vypíchanou keramikou) zaznamenáváme výrazný pokles osídlení. Památky kultury s moravskou malovanou keramikou (název podle kvalitní, polychromně malované keramiky) ze závěru mladší doby kamenné evidujeme prozatím ze dvou lokalit (Černá Hora „Selkov“, Vanovice). Mladší fázi této kultury začíná na Boskovicku pozdní doba kamenná, eneolit. V této době zaznamenáváme výrazný nárůst počtu sídlišť, na kterých přibývají doklady náboženství a kultu (zlomky ženských plastik byly nalezeny v Bořitově a Černé Hoře), a poprvé v pravěku dochází k osídlování a opevňování výšinných poloh (Vejšťice, Hradisko u Svitávky). Zajímavým ojedinělým nálezem z období kultury s moravskou malovanou keramikou je sklad kamenných sekeromlatů ze Sudic.

Charakteristické zlomky keramiky s geometrickou výzdobou patřící následující jordanovské skupině byly získány ze sídlišť u Boskovic a Vanovic. Pro další poznání staršího (kultura s nálevkovitými poháry), středního (kultura s kanelovanou keramikou) až mladšího období (jevišovická kultura) eneolitu čerpáme poznatky především z výšinných lokalit. Jedná se o dvě hradiska nevelké rozlohy, Vejšťice a Hradisko u Svitávky. V období jevišovické kultury bylo vybudováno opevnění na Vejšťici, Hradisko u Svitávky je pak nejsevernější lokalitou jevišovické kultury na Moravě. Objevit se zde podařilo patrně také zbytky mohylového pohřbu. Závěr eneolitu se nese ve znamení nomádských etnik. Poměrně neznámou zůstává na sledovaném území kultura se šňůrovou keramikou, doložená jen ojedinělými nálezy keramiky a kamenných sekeromlatů (Černá Hora – Zámecký kopec,

Vanovice, Boskovice). Podstatně lépe jsme informováni o náplni kultury se zvoncovitými poháry. Ze sledovaného území je dosud známo až 23 malých sídlišť se zahloubenými jámami (bohatých na keramické i kamenné předměty; např. Bořitov „Na Křibě“) a stopami lehkých nadzemních staveb. Pohřebiště lukostřelců, příslušníků této kultury, známe mnohem méně (Vážany, Chornice).

Doba bronzová a halštatská

Z období starší doby bronzové je z Boskovické brázdy známo jen několik sídlišť únětické kultury. Výjimečným nálezem z tohoto období je kultovní sklad keramických nádob uložených dnem vzhůru u Uhřic. Potvrdit pro toto období můžeme osídlení výšinných poloh (Hradisko u Svitávky), využití Hradiska u Knínic naznačuje nález typické bronzové hřivny. Hroby jsou již pravidelně doplněny o kovovou výbavu a z toho důvodu také bývaly často, již v pravěku, vykradeny. Mykénské vlivy je možno pozorovat u následující věteřovské kultury. Lid této kultury využíval kovolitecké dílny na Hradisku u Svitávky, nově opevněna byla poloha Hradisko u Velkých Opatovic. Ve střední době bronzové nastupuje na Moravě osídlení středodunajské mohylové kultury. Zbytky obytných staveb byly zkoumány na sídlišťích ve Skalici a u Býkovic (zde s doklady místní kovolitecké produkce). Kontinuita osídlení byla zjištěna na Hradisku u Svitávky, kde A. Štof zaznamenal znaky návaznosti vývoje do kultury lužických popelnicových polí. Mladší dobou bronzovou začíná období charakteristické vhodným klimatem a výrazným populačním nárůstem, kdy naše země na celé jedno tisíciletí obsadil lid kultury lužických popelnicových polí. Rozsáhlá sídliště byla částečně zkoumána ve Skalici „Nivách“ (zde se jedná o největší prozkoumanou sídlištní plochu v Boskovické brázdě), v trati „Pod Lipníky“, v Bořitově a při stavbě dálnice v Býkovicích („Příčníky“). Rovněž architektura na sídlišťích vykazuje změny oproti předešlým obdobím, kromě zahloubených staveb s vyplétanou konstrukcí omazanou hlínou (Skalice) se uplatňují i povrchové domy kúlové konstrukce (Býkovice). Svědectvím silně vyvinutého náboženského myšlení jsou spálené zbytky rituálních obětí, uložených na hliněné oltáříky v sídlištních jamách (Bořitov, Skalice nad Svitavou). Pravidlem u rozsáhlých sídlišť je přítomnost pohřebiště v sousedství; nejrozsáhlejší výzkum žárových popelnicových

vých nebo jamkových hrobů, někdy ukrytých pod kamenným závalem mohyly, proběhl v Bořitově.

Zajímavá se zdá být funkce hradisek. V pozdní době bronzové existovalo 6 (nebo až 7) hradisek, v době halštatské 6 (nebo až 8) lokalit. Jejich lokalizace naznačuje, že spíše než centra kmenové oblasti fungovaly jako obranné body po obvodu Boskovické brázdy. Toto postavení pravděpodobně souvisí s důležitou oblastí zájmu v tomto období a tou je otázka získávání a metalurgie bronzu. Doklady zpracování bronzu jsou hojně doloženy z velkého počtu sídlišť tohoto období (vyniká sídliště v poloze „Nivy“ ve Skalici). Existují nepřímé doklady, že v blízkosti Boskovické brázdy se nacházela surovinová základna s měděnou rudou, která byla zdrojem kovu, a bylo nutné zajistit její obranu. Také velké množství skladů bronzových předmětů tuto hypotézu potvrzuje. V závěru doby bronzové a v následující starší době železné – halštatské pozorujeme pokles počtu sídlišť i jejich rozlohy. O pokračování metalurgické tradice v oblasti svědčí výrobní objekty prozkoumané pod hradiskem Malý Chlum, kromě bronzu se zde již tavila i železná ruda.

Doba laténská

Území Moravy obsadily v průběhu 5. a 4. století př. n. l. keltské kmeny Bójů, které ve 3. století př. n. l. vystřídali Volkové-Tektoságové. Území Boskovicka bylo v době laténské osídleno až přibližně od poloviny 3. století př. n. l. a teprve v pozdní době laténské, v období od konce 2. století zde zaznamenáváme nárůst osídlení a vznik nových sídlišť, u nichž lze podle odlišné keramiky soudit, že byla založena obyvatelstvem pocházejícím z území Čech. Ze zkoumaného území je z doby laténské známo poměrně značné množství nálezů, pochází z nich ovšem pouze povrchové nálezy. Velký přínos znamenají archeologicky zkoumané lokality, jeden z nejvýznamnějších plošných odkryvů proběhl v trati „Písky“ u Bořitova. Kompletně prozkoumáno zde bylo první pozdně laténské sídliště na moravském území, výjimečné svým řemeslným charakterem a doklady dálkového obchodu; uvažuje se o něm také v souvislosti s lokalizací Ptolemaiovy Strevinty. Pozoruhodným nálezem je ve Velkých Opatovicích prozkoumaná typická horizontální dvoukomorová hrnčířská pec. V oblasti Malé Hané (včetně výšinné polohy Hradiska u Svitávky) bylo bezpečně zjištěno 25 lokalit, z oblasti Lysické sníženiny je k dnešku

známo celkem 18 lokalit běžného sídlištního charakteru a pravděpodobně jeden nález hrobový. Co se týče hrobových nálezů, jsou na sledovaném území velice vzácné. Patří mezi ně na trase dálnice u Lysic nalezená nádoba a především meč s pseudoantropomorfní rukojetí a původně zlatem tauzovanými značkami slunce a měsíce na čepeli. Z porušeného hrobu v Boskovicích pak pochází část bronzového nánožníku z dutých hladkých polokoulí.

Doba římská

Germánské kmeny, usídlující se od přelomu letopočtu na území Moravy, ztotožňujeme s kmenovým svazem Svěbů, mezi které patřili i Kvádové. O osídlení Boskovicka v době římské jsou dosavadní poznatky nepříliš hojné a pocházejí většinou pouze z povrchových sběrů. Nejvýznamnější z hlediska výzkumu je lokalita ze starší doby římské u Skalice nad Svitavou, kde byly kromě jiného prozkoumány dvě části zahloubených chat s typickou šestiúhelníkovitě uspořádanou kúlovou konstrukcí. Nádobý dolnopolabského původu právě ze Skalice nad Svitavou a nález časně římské spony z Pamětic dokládají pronikání germánského obyvatelstva z Čech již ve druhé polovině posledního století př. n. l. a v první polovině prvního století n. l. V mladší době římské vznikají v Evropě metalurgická centra s několika desítkami až stovkami hutnických pecí na jednom místě. Jedno z takových středisek se nacházelo i v Sudicích v oblasti Malé Hané. Z období stěhování národů, konce 4. a počátku 5. století, je ze zkoumané oblasti známo několik sídlišť, zjištěných především povrchovým sběrem. Jde o doklady osad, které náležejí ještě pozdně svěbskému obyvatelstvu. Co se týče otázky pohřebišť, kromě předběžné informace o výzkumu nekropole u Jevíčka jsou z Boskovické brázdy dosud známy pouze žárové hroby z pozdní doby římské z lokality u Jabloňan, k polovině 5. století je pak datován ojedinělý kostrový hrob zničený v jižní části katastru Knínic. Samostatnou kapitolu archeologických nálezů představují mincovní nálezy, které jednak pomáhají datovat jednotlivá sídliště (Šebetov, Skalice), jednak mohou naznačovat směry dálkových komunikací (mince nalezené podél Svitavy u Letovic a nejnověji u Březové nad Svitavou naznačují spojení Boskovicka s východními Čechami po trase tzv. Trstenické stezky). Z langobardského období, to znamená z průběhu první poloviny 6. století, nálezy z Boskovicka známy nejsou. Absence nálezů není náhodná a vypoví-

dá s největší pravděpodobností o tom, že Boskovicko bylo v tomto období neosídleno a v době langobardského tažení bylo pouze průchozím koridorem.

Raný středověk

Časně slovanské osídlení pražským typem je v Lysické sníženině zastoupeno pěti lokalitami (např. Bořitov „Zádvoří“, Jevíčko „Předměstí“, Knínice „Úzké díly“); tyto obsahují zpravidla i mladší osídlení. Starohradištní etapa je zatím zastoupena především sběrovými lokalitami (výjimkou je objekt v Bořitově, v trati „Niva“). Ve většině případů zde lze konstatovat i pokračování osídlení v 9. století, registrujeme však nejméně 21 nových lokalit, v některých případech po několika na katastru jedné dnešní obce (Jevíčko, Bořitov, Chornice), svědčících o výrazném vzestupu osídlení ve středohradištním období. Nově se objevují hrazená sídla (významné a mohutné hradiště Křenov-Mařín, Biskupice – Nectavské hradiště). Povrchové sběry i plošné odkryvy naznačují význam železářství na řadě lokalit, prozkoumána byla vyhřívačka s dyznami (Bořitov „Niva“) nebo železářské pece (Drválovice – Vanovice). Výjimečný objev představuje v r. 2009 objevený hromadný nález železných předmětů (ostruhy, třmeny, srpy, přezka, petlice, atd.) nalezený na svahu hradního návrší na okraji Černé Hory. Předměty jsou datovatelné do 2. poloviny 11. století. V mladší době hradištní podléhal region Boskovic, navzdory blízkosti Brna, Olomouci. Jeho jihovýchodní část protínala v úseku Černá Hora – Svitávka tzv. Trstenická stezka. V její blízkosti fungoval opevněný útvar Hradisko u Svitávky, které se zhruba až do poloviny 13. století podílelo na ochraně celnice u vstupu zmíněné cesty do hvozdu oddělujícího Moravu a Čechy. Roli Svitávky podporují nálezy mincí (denáry Oty II. Černého a českého knížete Vladislava I). Za bezprostředního předchůdce nynějších Boskovic lze patrně považovat sídliště v poloze Boskovice „Pod Oborou“ na západním okraji města. Osídlení v historickém jádru, v blízkosti farního kostela sv. Jakuba, lze klást až do 13. století. Počátek 13. století přinesl další změny v struktuře osídlení. V tomto období zaniká část vsí, resp. jejich starších částí vně vrcholně středověkých nově vysazených jader (Bořitov, Chornice). Jako jakési přechodné stadium lze vysvětlit skupinu krátkodobě existujících osad, jejichž existence patrně nepřesahuje 1. polovinu 13. století.

Summary

Prehistory of the Boskovice Region

Palaeolithic Period

Evidence of human habitation in Moravia goes back nearly one million years. The oldest excavated locality of the Palaeolithic Period in the Boskovice region is a small cave called Sklep (Cellar) near the village of Vratíkov, first explored by J. Knies as early as in 1893. The oldest and, at the same time, the only stratigraphically verified artefact from the Boskovice region is a small chopper which was found in front of cave No. 4 near Vratíkov. The skilfulness of the Neanderthal people from the Middle Paleolithic Period is represented by the Levallois technique used by these people for the processing of regular blanks for stone tools – evidence of such tools has been found in several localities in the Lysice Depression and in the south part of the Malá Haná region (near Bačov, Bořitov IV – “Záhumenky”). The vast majority of Middle Palaeolithic artefacts found in the present-day Boskovice region belongs to the Micoquien. The biggest settlement from this period, situated at the “Horky” hillock near Bořitov, is the richest Middle Palaeolithic site in Moravia as far as the number of archaeological findings is concerned. A material characteristic of the area is local spongolite, a form of cretaceous chert. The first culture connected with contemporaneous man is the Upper Palaeolithic culture called Aurignacien which dates back 40,000–30,000 years. Its bearers came from the Brno Basin to the Lysice Lowlands, where their typical tools were found on several distinctive hillocks (“Ješetiny” near Černá Hora, a locality near Žernovník, Sebranice IV and perhaps “Horky” near Bořitov). So far no traces of Gravettien, a mammoth-hunter culture that represents a significant phenomenon in Moravia, have been found in the southern part of the Boskovice Furrow. The closest significant finding is the well-known grave of a man with shamanic paraphernalia from what is today Francouzská Street in Brno. There are also almost no traces of the reindeer and horse hunters from the Magdalénian Period – whose significant settlement centre was in the nearby Moravian Karst. The only scarce trace of

the Magdalénian Period was found in the small cave called Sklep (Cellar) near Vratíkov, which was probably a temporary shelter for one or two hunters. Traces of Mesolithic Period settlements are completely lacking in the area explored.

Neolithic and Eneolithic

With the arrival of the Neolithic Period comes a change in the way the land is used and the way of life of its inhabitants. From the European Neolithic Period (in which the territory of Moravia was settled by people of the Linear Pottery Culture) evidence of the existence of long-term settlements and dwellings, cattle breeding, farming and new technologies of stone processing, ceramics and textile production can be found in the area explored. A characteristic feature of these settlements are special buildings, so-called “long houses”, found near Býkovice and Bořitov. At some settlements traces of fences have been found as well: “U Hliníku” in Bořitov a part of an embedded ditch up to 2 m wide was excavated. No burial ground from the Linear Pottery Culture Period has been found in the area researched – only scarce burial sites (especially of children) have been discovered in some settlements (Býkovice, Chornice). In the following period (the Stroked Pottery Culture) the number of settlements significantly decreases. Artefacts of the Moravian Painted Pottery Culture (called after a type of high-quality polychromous pottery) from the end of Neolithic are documented in two localities (Černá Hora – “Selkov”, Vanovice). The Eneolithic Period in the Boskovice region starts with the earlier stage of this culture. In this period we record a significantly increasing number of settlements with a rising amount of evidence of religion and cults (partially preserved sculptures with female forms were discovered in Bořitov and Černá Hora). During this period it was the first time that people settled and built hillforts in certain elevated areas (Vejštica, Hradisko near Svitávka). There is a very interesting and unique finding from the Moravian Painted Pottery Culture Period: a hoard of stone battleaxes in Sudice. Characteristic fragments of pottery with geometric patterns belonging to the Jordanov group, which came after, were found in settlements near Boskovice and Vanovice. For further exploration of the three stages of the Eneolithic – the early

period (Funnel Beaker Culture), middle period (Baden Culture) and late period (Jevišovice Culture) we use artefacts and finds mostly from elevated areas.

These include two moderate-sized hillforts, Vejštice and Hradisko near Svitávka. The Vejštice hillfort was built during the Jevišovice Culture Period and Hradisko near Svitávka is the most northern locality of this culture in Moravia. The remains of what seems to have been a mound burial were also found in this area. The end of the Eneolithic Period is the era of nomadic people. The Corded Ware Culture in the area explored is still a fairly unknown subject: there are only scarce findings of pottery and battleaxes (Zámecký kopec in Černá Hora, Vanovice, Boskovice). Significantly more in-depth information is available on the Bell-Beaker Culture. As many as twenty-three small settlements with features (rich in stone and pottery artefacts, “Na Křibě”, Bořitov) are known in this area as well as traces of light aboveground dwellings. There is also a small number of burial sites with graves of archers who came from these nomadic people (traces only in Vážany and Chornice).

Bronze Age and Hallstatt Culture

The era of the Early Bronze Age in the Boskovice Furrow is documented by only a few settlements of the Únětice Culture. There was a unique discovery from this period near Uhřice: a cultic depositum of pottery stored upside down. The settlement of elevated areas can also be confirmed in this area (Hradisko near Svitávka); the use of Hradisko near Knínice is evidenced by the finding of a typical bronze ingot. In this period, graves were regularly filled with metal artefacts, which is why they were frequently looted, even during prehistory. Some influence of Mycenaean Culture can be observed in the Věteřov Culture. The people of this culture used metal casting workshops in Hradisko near Svitávka. The Hradisko settlement near Velké Opatovice received its first fortifications. In the Middle Bronze Age people from the Middle Danube Tumuli Culture started to settle in the area of Moravia; remains of their dwellings have been explored in the settlements in Skalice and near Býkovice (here with some evidence of metal casting production). Continuity of settlements was confirmed in Hradisko near Svitávka, where A. Štrof observed some indications

of continuous development towards the Urnfield Culture. The Late Bronze Age is characterised by its favourable climate and significant population growth in which our country was settled by the Urnfield Culture for nearly a whole millennium. Vast settlements have been partially explored in “Nivy”, Skalice (the largest explored settlement area in the Boskovice Furrow), in the area “Pod Lipníky”, in Bořitov and during motorway construction in Býkovice (“Příčnický”). The architecture of settlements shows changes in comparison with the previous periods – apart from a sunken-feature building with a wicker structure and a rubbed-on coat of soil (Skalice) there are also above ground dwellings with pole construction (Býkovice). Burnt remains of ritual sacrifices on clay altars in settlement pits serve as evidence of strongly developed religion (Bořitov, Skalice nad Svitavou). As a rule burial sites are found in the neighbourhood of vast settlements. The most extensive excavation of cremation graves – either in urns or burial pits, sometimes hidden under stone burial mounds – has been carried out in Bořitov. The function of the hillforts also seems to be quite intriguing. In the Final Bronze Age there were 6 (or perhaps up to 8) fortified settlements; in the Hallstatt Period there were 6 (up to 8) localities. Their location suggests that their function was to serve as defence points on the frontier of the Boskovice Furrow rather than as centres of tribal areas. The fact that they were located here is probably related to an important area of interest in this period – bronze metallurgy. Evidence of bronze processing is plentifully documented from a great number of settlements of this period (especially the “Nivy” settlement near Skalice). There is indirect evidence that proves that there was a resource base of copper near the Boskovice Furrow. This copper ore was the source of metal for the area; so it was necessary to provide for its defence. The large number of deposits with bronze artefacts supports this hypothesis. At the end of the Bronze Age and in the following Hallstatt Period we can observe a decrease in the number and size of settlements. Continuing metallurgical tradition in the area is documented by production objects that have been explored under the fortified settlement Malý Chlum – not only bronze but also iron ore was smelted here.

The La Tène Culture Period

The area of Moravia was settled in the 4th and 5th centuries BCE by the Celtic tribes of the Boii; these were replaced during the 3rd century BCE by the Volk-Tektosag tribes. In the La Tène Culture Period the Boskovice region was settled by tribes only in the second half of the 3rd century BCE; only from the end of the 2nd century do we register an increasing number of settlements and the foundation of new ones. According to the findings of different pottery types, we can presume that these peoples came from Bohemia. The area explored has thrown up a lot of evidence and discoveries from the La Tène Culture Period, although all the findings come from surface collection. A significant contribution was made by archaeological excavations in the localities; one of the most important area was carried out in “Písky” near Bořitov. The first late La Tène settlement in the Moravian area was completely documented in these excavations – with its extraordinary evidence of craftsmanship and long-distance trade. It is also considered regarding the locating of Strevinta on Ptolemy’s map. Another extraordinary finding was made in Velké Opatovice – the discovery of a typical horizontal two-chamber pottery furnace. There are 25 localities in the area of Malá Haná (including the elevated area of Hradisko near Svitávka) and 18 localities in the area of the Lysice Depression – these localities include findings and discoveries of common settlement character and one which is probably of a grave. Grave findings are extremely rare in this area – they include a dish found along the route of the Lysice motorway, and a sword with a pseudoanthropomorphic handle, originally inlaid with gold symbols of the sun and moon on the blade. From a partially destroyed grave in Boskovice comes part of a bronze anklet made of smooth hollowed mounds.

Roman Period

The Germanic tribes which settled in the area of Moravia at the turn of the Common Era are the same as the tribal group of the Suebi, which also includes the tribe of the Quadi. The evidence of settlements in the Boskovice area in the Roman Period we have gathered is very scarce and our findings only come from surface collection. The most

important excavated site is an Early Roman site near Skalice nad Svitavou, where two embedded cottages with typical hexagonal pole construction were found. Pottery from the Lower Elbe Region found in Skalice nad Svitavou, together with the discovery of an Early Roman Period buckle in Paměťice, evidence the penetration of Germanic tribes from Bohemia in the second half of the last century BCE and in the first half of the 1st century CE. During the Late Roman Period new metallurgical centres originate in Europe with several dozens or even hundreds of furnaces in one place. One of these centres was located in Sudice in the area of Malá Haná. The Migration Period at the end of 4th and the beginning of the 5th centuries is documented in the area explored by several settlements discovered during surface collection. These settlements still belonged to the late Suebi population. As far as the question of burial sites is concerned, apart from preliminary information from research into a burial site near Jevíčko, there are only cremation graves from the Late Roman Period near Jabloňany and a destroyed isolated skeleton grave in the southern part of the village of Knínice. This grave dates back to the 5th century and this is the only evidence of burials in the area from this particular period. A separate chapter of archaeological excavation and surface findings is the discoveries of coins – these help to date individual settlements (Šebetov, Skalice) and they also indicate the directions of long-distance routes. Coins found along the River Svitava near Letovice and recently near Březová suggest a connection between the Boskovice region and eastern Bohemia along the so-called Trstenice Path. No discoveries have been made in the Boskovice region that would fall into the Lombard Period, that is, from the first half of the 6th century. The absence of finds is probably not accidental and proves that the Boskovice area was not populated at the time and during the Lombard Period it only served as a transition corridor.

The Early Mediaeval Period

Early Slavic Prague-Type settlements in the Lysice Depression are documented in 5 localities (Bořítov “Zádvoří”, Jevíčko “Předměstí” and “Úzké díly” in Knínice). All these settlements usually show traces of later settlements as well. The Early Hillfort Period is documented

mainly thanks to surface collection (with the exception of the feature in “Niva”, Bořitov). In most cases there is evidence of settlement continuing into the 9th century. There are also at least 21 new localities; in some cases there are several localities within a village cadastre (Jevíčko, Bořitov, Chornice) that demonstrate a significant increase in the number of settlements in the Middle Hillfort Period. There have recently been discoveries of fortified settlements – large and important ones are in Křenov-Mařín and Biskupice-Nectavy. Surface collections and area excavations suggest the importance of iron production. A heating furnace with heating holes (“Niva”, Bořitov) and an iron furnace (Drválovice–Vanovice) have been researched. An exceptional discovery was made in 2009 when a finding of iron artefacts (spurs, stirrups, sickles, a buckle, a latch etc.) was found in the slope of a hill on the outskirts of Černá Hora. All artefacts date back to the second half of the 11th century. In the Late Hillfort Period the Boskovice region belonged to the Olomouc province, despite the fact that the Brno area was much closer. Its south-eastern part was crossed by the so-called Trstenice Path in the Černá Hora – Svitávka area. In its neighbourhood there was the Hradisko hillfort near Svitávka which, up to the mid-13th century, which was part of the defensive system for the customs house at the entry of the above-mentioned path into the dense forest separating Moravia and Bohemia. The role of Svitávka is supported by relatively numerous coin finds (denarii from the period of Otto II the Black and another type of denarius from the times of the Czech Prince Vladislav I). The most probable predecessor of contemporary Boskovice is the “Pod Oborou” settlement on the western border of the town. Settlement in the historical centre, close to St Jacob’s Church, dates back to the 13th century. The beginning of the 13th century brought further changes in the structure of settlements. In this period some parts of villages ceased to exist, or, to be more precise, their older parts outside the newly founded High Mediaeval cores did (Bořitov, Chornice). The existence of short-lived villages whose existence did not go beyond the first half of the 13th century can be explained by them being a kind of a transition-period settlement.

Přeložila Marta Šišáková a Tereza Bartošková

Zusammenfassung

Urgeschichte des Landes um Boskovice

Paläolithikum (Altsteinzeit)

Älteste Spuren des menschlichen Lebens in Mähren sind ca. 1 Million Jahre alt. In unseren kühleren Klimazonen haben sich Menschen in wärmeren geologischen Zeiten – während der Zwischeneiszeiten – angesiedelt. Der älteste untersuchte altsteinzeitliche Fundort im Land um Boskovice ist die, bereits von J. Knies im Jahre 1893 erforschte, kleine Höhle Sklep (dt. Keller) beim Ort Vratíkov. Das älteste und zugleich einzige stratifizierte Artefakt aus dem Land um Boskovice ist ein kleines, einseitig bearbeitetes Haugerät. Es wurde vor der kleinen Höhle Nr. V-4 bei Vratíkov gefunden. Dass die Neandertaler des Mittelpaläolithikums geschickt waren, sieht man anhand der Levalloistechnik (Schildkern-Technik), einer Steinbearbeitungsmethode, deren Zeugnisse an einigen Orten in der Vertiefung von Lysice und im südlichen Teil der Kleinen Hanna (bei Bačov, Bořitov IV – „Záhumenky“) gefunden wurden. Die altsteinzeitlichen Funde aus Boskovice und Umgebung haben ihren Ursprung größtenteils im mittelpaläolithischen Micoquien. Die größte der damaligen Siedlungen erstreckte sich auf dem Hügel „Horky“ bei Bořitov. Da hier die meisten Funde gemacht wurden, ist diese Siedlung von deren Anzahl her der reichste mittelpaläolithische Fundort Mährens. (Typischer Werkstoff der damaligen Zeit, den es vor Ort gab, war der Hornstein kreidezeitlicher Ursprungs Spongiolith). Mit dem heutigen Menschentyp ist in Europa erst die älteste, gänzlich jungpaläolithische Kultur, das Aurignacien verknüpft. Das Aurignacien wird in die Zeit von 40 bis 30 tausend Jahren vor unserer Zeitrechnung datiert. Die Träger der Aurignacien-Kultur drangen über das Brünner Becken vor und kamen auch in die Vertiefung von Lysice. Hier haben sie auf mehreren, aus der Umgebung hervortretenden Anhöhen ihre typischen Werkzeuge hinterlassen („Ješetiny“ bei Černá Hora, Fundort bei Žernovník, Sebranice IV, vielleicht auch „Horky“ bei Bořitov). Aus der Mammutjägerkultur – dem Gravettien, das in Mähren ein signifikantes Phänomen darstellt,

sind uns bis jetzt in unserem Teil der Boskowitzter Furche keine Relikte bekannt. Den nächsten bedeutenden Fund stellt erst das bekannte Grab eines Mannes mit dem Zubehör eines Schamanen in der heutigen Str. Francouzská in Brno dar. Es fehlen auch Anzeichen für den Aufenthalt der Rentier- und Pferdejäger des Magdalénien, deren wichtiges, zentrales Siedlungsgebiet der unweit gelegene Mährische Karst war. Eine einzige bescheidene Spur stellen einige Funde aus der Höhle Sklep bei Vratíkov dar. Sie sind Zeugnisse für einen kurzfristigen Zufluchtsort eines bzw. zweier Jäger. Von einer mesolithischen Besiedelung fehlen im Untersuchungsraum bis jetzt jegliche Spuren.

Neolithikum, Äneolithikum (Jungsteinzeit, Kupfersteinzeit)

Mit Antritt des Neolithikums, der Jungsteinzeit, vollzieht sich ein Wandel. Es ändert sich die Art und Weise, wie die Landschaft genutzt wurde, und damit auch die Lebensweise. Schon anhand der Zeugnisse aus der Zeit des älteren Neolithikums, als ein Volk der Bandkeramischen Kultur unser Gebiet besiedelte, kann beobachtet werden, wie im Untersuchungsraum Siedlungen und feste Behausungen entstanden, Getreide angebaut und Vieh gezüchtet wurde. Es gibt Spuren neuer Steinbearbeitungsmethoden sowie dafür, dass Keramik und Textilien hergestellt wurden. Für die Siedlungen sind insbesondere sog. Langhäuser typisch. Sie wurden etwa bei Býkovice und Bořitov entdeckt. Bei einigen Siedlungen wurden Spuren einer Umfriedung gefunden. In der Gemeinde Bořitov wurde an der als „U hliníku“ bezeichneten Stelle ein Teil eines bis zu 2 m breiten, ausgehobenen Grabens erforscht. Eine Begräbnisstätte aus der Zeit der Bandkeramischen Kultur fehlt im Untersuchungsraum. Selten kommen Beerdigungen (insbesondere von Kindern) in Siedlungen (Býkovice, Chornice) vor. Die darauffolgende Zeit (Stichbandkeramik) verzeichnet einen deutlichen Rückgang der Besiedelung. Relikte der Mährisch Bemaltkeramischen Kultur (Name stammt von der hochwertigen, polychrom bemalten Keramik) aus der ausgehenden Jungsteinzeit sind bis jetzt aus zwei Orten (Černá Hora – „Selkov“, Vanovice) erfasst. Mit der jüngeren Phase dieser Kultur beginnt in der heutigen Region Boskovice das Äneolithikum, die späte Steinzeit. Für diese Zeit

verzeichnen wir eine deutliche Zunahme der Anzahl von Siedlungen, in denen sich Belege für Religion und Kulte häufen (in Bořitov und Černá Hora wurden Fragmente von Frauenfiguren entdeckt). Erstmals in der Urgeschichte werden Höhenlagen (Vejštica, Hradisko bei Svitávka) besiedelt und befestigt. In die Zeit der Mährisch Bemalkeramischen Kultur fällt ein interessanter, einmaliger Fund, nämlich ein Lager für steinerne Hammeräxte in Sudice.

Charakteristische Keramikbruchstücke mit geometrischen Mustern der nachfolgenden Jordansmühler Kulturgruppe wurden aus ehemaligen Siedlungen bei Boskovice und Vanovice gehoben. Vor allem aus den Höhenfundstellen werden Erkenntnisse über die ältere (Trichterbecherkultur), über die mittlere (Badener Kultur – Kultur mit kannelierter Keramik) und sogar über die jüngere Epoche des Äneolithikums (Jevišovice-Kultur) gewonnen. Es handelt sich um zwei nicht besonders großflächige, befestigte Siedlungen Vejštica und Hradisko bei Svitávka. Vejštica wurde in der Zeit der Jevišovice-Kultur befestigt. Hradisko bei Svitávka ist dann die nördlichste Fundstelle der Jevišovice-Kultur Mährens. Offenbar konnten hier auch Überreste einer Hügelbestattung gefunden werden. Das Ende des Äneolithikums steht im Zeichen der Nomadenvölker. Relativ unbekannt bleibt im Untersuchungsraum die schnurkeramische Kultur, die nur durch einzelne Funde von Keramik und von steinernen Hammeräxten (Černá Hora – Zámecký kopec (Schlosshügel), Vanovice, Boskovice) bezeugt ist. Wesentlich besser sind wir über die Ausprägung der Glockenbecherkultur informiert. Im Untersuchungsraum sind bis jetzt 23 kleine Grubenhaus-Siedlungen bekannt (die reich an keramischen und steinernen Gegenständen sind; etwa in Bořitov „Na Křibě“.) Sie tragen Spuren leichter oberirdischer Bauten. Dazu wurden jedoch weitaus weniger Grabstätten (Vážany, Chornice) gefunden, in denen diese nomadischen Bogenschützen bestattet wurden.

Bronzezeit und Hallstattzeit

Aus der älteren Bronzezeit sind in der Boskowitz Furchen nur einige Siedlungen der Aunjetitzer Kultur bekannt. Ein außerordentlicher Fund aus dieser Zeit wurde mit der Entdeckung einer kultischen Deponierung von umgedrehten keramischen Gefäßen bei Uhřetice

gemacht. Nachweisbar ist für dieses Zeitalter die Besiedlung von Höhenlagen (Hradisko bei Svitávka). Dass auch eine Wallburg bei Knínice u Boskovic genutzt wurde, dafür spricht der Fund eines typischen bronzenen Barrens. Da die Gräber bereits regelmäßig metallene Grabbeigaben enthalten, wurden sie oft ausgebraut, dies schon seit der Urgeschichte. Bei der nachfolgenden Věteřov-Kultur sind mykenische Einflüsse erkennbar. Das Volk dieser Kultur nutzte die, auf Hradisko bei Svitávka eingerichteten, handwerklichen Metallgießereien. Neu befestigt wurde die Stelle Hradisko (Wallburg) bei Velké Opatovice. In der mittleren Bronzezeit breitet sich in Mähren die Besiedlung der Hügelgräberkultur des mittleren Donaugebietes aus. Überreste der Wohnbauten wurden in den Siedlungen in Skalice und bei Býkovice untersucht (für Býkovice gibt es Belege dafür, dass vor Ort Metall gegossen wurde). Eine Kontinuität der Besiedlung wurde auf Hradisko bei Svitávka festgestellt, wo A. Štrof Merkmale für die Fortsetzung der Entwicklung bis in die Zeit der Lausitzer Urnenfelderkultur erkannte. Mit der späten Bronzezeit beginnt ein neuer Zeitabschnitt. Diese Zeit war durch ein günstiges Klima und durch einen starken Anstieg der Bevölkerung gekennzeichnet. Es wanderte das Volk der Lausitzer Urnenfelderkultur ein und bevölkerte unser Land ein Jahrtausend lang. Von den großräumigen Siedlungen wurden zum Teil die Siedlungen „Nivy (Au)“ bei Skalice nad Svitavou (hier handelt es sich um die größte erforschte Siedlungsfläche der Boskowitzter Furche), Flur „Pod Lipníky“, Siedlung Bořitov und jene Siedlung untersucht, auf die man beim Bau der unvollendeten Autobahn in Býkovice („Příčníky“, dt. Querstreifen) stieß. Auch die Architektur der Siedlungen weist gegenüber den vorherigen Epochen Änderungen auf. Neben den mit Lehm verdichteten Flechtwerk-Grubenhäusern (Skalice) setzen sich auch oberirdische Pfostenhäuser (Býkovice) durch. Von einem stark entwickelten religiösen Denken zeugen Reste rituell verbrannter Opfergaben, die in den Siedlungsgruben auf kleinen Lehmaltären der ausgeschachteten Innenräume auflagen (Bořitov, Skalice nad Svitavou). In der Regel gab es unweit der großen Siedlungen Grabstätten; die umfangreichste Erforschung der, mancherorts unter den aufgehäuften Grabhügelsteinen versteckten, Urnengräber bzw. Brandgrubengräber fand in Bořitov statt.

Interessant scheint auch die Funktion der Wallanlagen zu sein. In der späten Bronzezeit hat es 6 (bzw. bis zu 7) Wallburgen, in der Hallstattzeit hat es 6 (bzw. bis zu 8) solche Orte gegeben. An ihrer Lage ist zu erkennen, dass sie weniger als Zentrum eines Stammgebietes, sondern eher als Schutzposten, als Verteidigungspunkte entlang der Boskowitz Furche dienten. Höchstwahrscheinlich hängt ihre Position mit dem wichtigen Bereich des damaligen Interesses, nämlich mit der Problematik der Gewinnung und metallurgischen Verarbeitung von Bronze zusammen. Belege für die Verarbeitung von Bronze fanden sich in großer Anzahl in vielen der damaligen Siedlungen. (Besonders fällt diesbezüglich die Siedlung „Nivy“ in Skalice auf.) Es gibt indirekte Beweise für eine Rohstoffbasis mit Kupfererzvorkommen unweit der Boskowitz Furche, die eine wertvolle Metallressource war, für deren Verteidigung auch gesorgt werden musste. Die Hypothese wird auch durch zahlreiche Deponierungen von Bronzegegenständen gestützt. Für die ausgehende Bronzezeit und darauffolgende ältere Eisenzeit – Hallstattzeit sind eine Verringerung und Verkleinerung der Siedlungen feststellbar. Dass die metallurgische Tradition in diesem Gebiet fortgesetzt wurde, davon zeugen auch die hergestellten Gegenstände, die unter der ehemaligen Wallburg Malý Chlum (Chlum Berg) erforscht wurden. Neben Bronze wurde hier bereits Eisenerz geschmolzen.

Latènezeit (La-Tène-Zeit)

Das Gebiet Mährens wurde im Laufe des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr. von keltischen Stämmen der Boier besetzt. Sie wurden im 3. Jahrhundert v. Chr. von den Tectosagen (Volcae Tectosages) abgelöst. Das Land um Boskovice wurde in der Latènezeit spät, erst seit ca. Mitte des 3. Jahrhunderts v. Chr. besiedelt, und erst in der späten Latènezeit, d.h. ab Ende des 2. Jahrhunderts verzeichnete es einen Anstieg der Besiedlung und die Entstehung von neuen Siedlungen, bei denen sich anhand der anderen Keramik folgern lässt, dass sie von einer aus dem Gebiet des heutigen Böhmens eingewanderten Bevölkerung gegründet wurden. Für den Untersuchungsraum ist eine relativ große Anzahl von Fundorten aus der Latènezeit bekannt. Allerdings stammen nur Oberflächenfunde von ihnen. Einen großen Beitrag bringen archäologisch untersuchte Orte: Eine der

bedeutendsten Freilegungen einer größeren Fläche fand in der Flur „Písky (Sand)“ bei Bořitov statt. Komplette wurde hier Mährens erste Siedlung der späten Latènezeit erforscht, die wegen ihres handwerklichen Charakters und wegen der Belege für Fernhandel einmalig war. Die Stelle kommt auch für die Lokalisierung von Strevinta nach Ptolemäus in Frage. Bemerkenswert ist der erforschte Fund aus Velké Opatovice, ein typischer horizontaler Zweikammer-Töpferofen. Im Gebiet der Kleinen Hanna wurden (einschließlich der Höhenlage Hradisko bei Svitávka) mit eindeutiger Sicherheit fünfundzwanzig Orte mit üblichem Siedlungscharakter festgestellt. In der Vertiefung von Lysice sind zum heutigen Tag 18 solche Orte und wahrscheinlich ein Grabfund bekannt. Die Grabfunde an sich sind für den Untersuchungsraum sehr rar. Darunter fallen das in der Autobahntrasse bei Lysice gefundene Gefäß und vor allem ein Schwert mit einem pseudoanthropomorphen Griff, dessen Klinge mit ursprünglich gold-tauschierten Symbolen für Sonne und Mond versehen ist. Aus einem aufgebrochenen Grab in Boskovice stammt ein Teil eines Fußreifens aus hohlen, flachen Halbkugeln.

Römerzeit

Die sich an der Zeitenwende in Mähren ansiedelnden germanischen Stämme werden als Stammverband der Sueben identifiziert, zu denen auch Quaden zählten. Es gibt bis dato nicht allzu viele Erkenntnisse über die Besiedlung des Gebietes um Boskovice in der Römerzeit, und die wenigen, die existieren, stammen meistens nur aus Oberflächensammlungen. Für die Forschung am relevantesten ist die Fundstelle aus der älteren Römerzeit bei Skalice nad Svitavou, wo unter anderem zwei Hüttenteile mit ausgeschachtetem Innenraum und dem typischen, sechswinkelig angeordneten Pfostentragwerk erforscht wurden. Die gerade in Skalice nad Svitavou gefundenen, ursprünglich aus dem unteren Elbegebiet stammenden Gefäße und der Fund einer frühromischen Fibel aus Paměťice belegen, dass die damals im heutigen Böhmen ansässige germanische Bevölkerung bereits in der in der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts v. Chr. und in der ersten Hälfte des ersten Jahrhunderts n. Ch. bis nach Mähren vordrang. In der späten Römerzeit entstehen in Europa Verhüttungsplätze mit mehreren Dutzenden bis Hunderten von

metallurgischen Öfen an einem Ort. Eines der Zentren befand sich auch in Sudice in der Kleinen Hanna. Aus der Zeit der Völkerwanderung gegen Ende des 4. und zu Beginn des 5. Jahrhunderts sind aus dem Untersuchungsraum mehrere Siedlungen bekannt, die vor allem durch Oberflächensammlung entdeckt wurden. Es sind dies Belege für Siedlungen, die noch der späten Bevölkerung der Sueben gehören. Was die Frage der Grabstätten anbelangt, sind aus der Boskowitz Furche, abgesehen von den vorläufigen Informationen über die Erforschung einer Nekropole bei Jevíčko, bis jetzt nur Brandgräber der späten Römerzeit nahe Jabloňany sowie ein im südlichen Teil der Gemarkung Knínice u Boskovic zerstörtes, vereinzelt Skelettgrab bekannt, das auf ca. Mitte des 5. Jahrhunderts datiert wird. Unter den archäologischen Funden sind Münzfunde ein eigenes Kapitel. Die gefundenen Münzen helfen einerseits bei der Datierung der einzelnen Siedlungen (Šebetov, Skalice), andererseits können sie Hinweise über den Verlauf der Fernverkehrswege liefern. (Die entlang des Flusses Svitava bei Letovice und kürzlich bei Březová nad Svitavou gefundenen Münzen lassen auf eine Verbindung zwischen dem Land um Boskovice und Ostböhmen über den Weg von Trsténice, Strenitz Landessteig schließen.) Aus der Zeit der Langobarden, d.h. aus dem Verlauf der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts sind aus Boskovice und Umgebung keine Funde bekannt. Dass sie fehlen, dürfte kein Zufall sein, sondern zeugt höchstwahrscheinlich davon, dass dieser Raum damals unbesiedelt war und in der Zeit der Langobardenwanderung nur ein Durchgangskorridor war.

Frühmittelalter

Die frühslawische Besiedlung mit der Keramik des Prager Typs ist in der Vertiefung von Lysice an fünf Fundorten – etwa Bořitov „Zádvoří (Hinter den Scheunen)“, Jevíčko „Předměstí (Vorstadt)“, Knínice „Úzké díly (Schmale Streifen)“. Alle Siedlungen weisen in der Regel auch jüngere Besiedlung auf. Die ältere Burgwallzeit ist insbesondere auch durch Sammlungsorte vertreten (Davon ausgenommen ist ein Gebäude in Bořitov, in der Flur „Niva/Au“). Wie festgestellt, ging die Besiedlung in den meisten Fällen im 9. Jahrhundert weiter. Erfasst sind mindestens 21 neue Orte, mancherorts auch mehrere Orte in ein und derselben Gemarkung

einer heutigen politischen Gemeinde (Jevíčko, Bořitov, Chornice). Sie zeugen von einem rasanten Anstieg der Zuwanderung in der mittleren Burgwallzeit. Neu kommen umfriedete Residenzen (wichtiger und mächtiger Burgwall Křenov-Mařín, Biskupice – Burgwall Nectava) vor. Die Oberflächensammlungen und Flächenabdeckungen weisen auf die Bedeutung der Eisenverhüttung an zahlreichen Orten hin. Erforscht wurden ein Ausheizherd mit Blasöffnungen, mit sog. Düsen (Bořitov „Niva/Au“), bzw. Rennöfen (Drválovice–Vanovice). Eine Besonderheit stellt der im Jahre 2009 am Hang des Burghügels am Ortsrand von Černá Hora gemachte Depotfund von eisernen, in die 2. Hälfte des 11. Jahrhunderts datierbaren Gegenständen (Sporen, Bügel, Sicheln, Spange, Riegel usw.) dar. In der jüngeren Burgwallzeit unterlag der Raum um Boskovice der Stadt Olomouc, dies trotz geographischer Nähe zu Brünn. Sein südöstlicher Teil wurde im Abschnitt zwischen Černá Hora und Svitávka vom Trstenicer Landessteig durchquert. In seiner Nähe fungierte die befestigte Höhensiedlung Hradisko bei Svitávka. Sie diente bis ca. Mitte des 13. Jahrhunderts dem Schutz eines Zollpostens am Eintritt des Landessteigs in einen Grenzwald zwischen Mähren und Böhmen. Für diese Grenzpostenrolle des Ortes Svitávka sprechen Münzfunde (Denare des Otto II., des Schwarzen und des herrschenden Fürsten von Böhmen Vladislav I.) Es ist davon auszugehen, dass sich Boskovice offensichtlich aus der, im äußersten westlichen Stadtteil „Pod Oborou“ gelegenen, Vorgängersiedlung entwickelt hat. Denn die Besiedelung des historischen Stadtkerns nahe der Pfarrkirche St.-Jakob ist erst in das 13. Jahrhundert datierbar. Der Beginn des 13. Jahrhunderts brachte weitere Änderungen der Siedlungsstruktur mit sich. In jener Zeit verschwanden ein Teil der Dörfer, bzw. deren ältere Teile außerhalb der neu angelegten, hochmittelalterlichen Dorfkerne (Bořitov, Chornice). Als Übergangsform lässt sich eine Gruppe von kurzzeitig bestehenden Weilern erklären, die anscheinend die 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts nicht überdauert haben.

Přeložil Mgr. Tomáš Šíma

Obsah

Úvod	5
Starší doba kamenná – paleolit (Doc. PhDr. Martin Oliva, PhD., D.Sc.)	15
<i>Průběh paleolitického osídlení</i>	19
Mladší doba kamenná – neolit (Mgr. Zuzana Jarůšková)	51
<i>Starší neolit</i>	55
<i>Střední neolit</i>	67
<i>Mladší neolit</i>	71
Pozdní doba kamenná – eneolit (Mgr. Zuzana Jarůšková)	75
<i>Starší eneolit</i>	77
<i>Střední eneolit</i>	81
<i>Mladší eneolit</i>	82
<i>Pozdní eneolit</i>	83
Doba bronzová a starší doba železná / halštatská (PhDr. Antonín Štrof, CSc.)	101
<i>Starší doba bronzová</i>	102
<i>Střední doba bronzová</i>	112
<i>Mladší a pozdní doba bronzová a starší doba železná</i>	121
<i>Hradiska</i>	137
<i>Pohřebiště</i>	150
<i>Zpracování kovu na sídlištích</i>	163
Doba laténská († Doc. PhDr. Miloš Čižmář, CSc.)	177
<i>Keltské osídlení Moravy</i>	179
<i>Laténské osídlení Boskovicka</i>	188
Doba římská († Doc. PhDr. Miloš Čižmář, CSc.)	209
<i>Doba římská a stěhování národů na Boskovicku</i>	217
<i>Archeologický výzkum doby římské v Jevíčku (2010–2013)</i> <i>(Doc. PhDr. Eduard Droberjar, Dr.)</i>	227
Raně středověké osídlení (PhDr. Rudolf Procházka, CSc.)	229
Literatura	269
Souhrn	295
Barevná příloha	319

Pravěk Boskovicka

**Zuzana Jarůšková a Antonín Štrof (editoři)
a kolektiv**

Obálku navrhla Ludmila Rybková
Technický redaktor Mgr. Petr Vítámvás
Mapy zpracoval Mgr. Roman Malach
Kresby za Muzeum Boskovicka Jana Bayerová

V roce 2014 vydalo Muzeum Boskovicka ve spolupráci
s nakladatelstvím Albert

Vydání první
Počet stran 368

Tisk a litografie
Reprocentrum a. s., Blansko

ISBN 978-80-904089-3-7 (Muzeum Boskovicka)

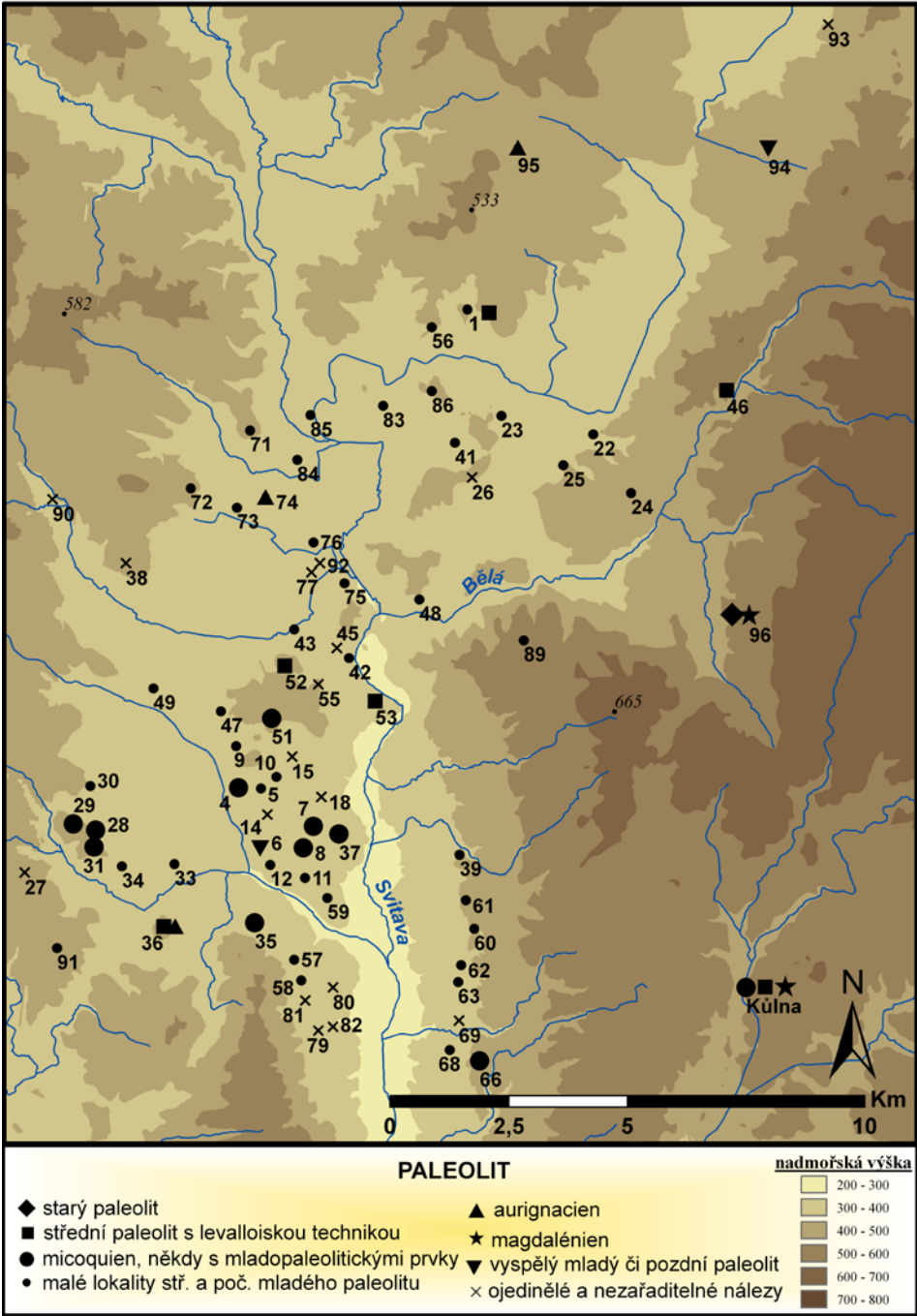
Barevné přílohy

> *Mapa 1. Osídlení v paleolitu.*

Mapka ukazuje, že nejvíce lokalit spadá do středního paleolitu (doby neandrtálců). V souladu s tím neleží stanoviště v těsné blízkosti řek, jak je typické pro civilizaci lovců mamutů (gravettien), ale spíše na terénních výběžcích a plochých temenech v blízkosti výchozů surovin, konkrétně křídových rohovců. Lovci sobů a koní poslední velké paleolitické kultury, zvané magdalénien, se sice zdržovali rovněž poblíž vodních toků, ale na Boskovicku se jejich stopy zachovaly pouze v jeskyni Sklep u Vratíkova. Mezi naše nejdůležitější stanoviště neandrtálců i magdalénienských lovců ovšem patří jeskyně Kůlna, ležící však již mimo zájmovou oblast.

1. Bačov I, 4. Bořitov I–II – „Písky“, 6. Bořitov IV – „Záhumenky“, 7. Bořitov V – „Horky“, 8. Bořitov Va – „U Badálka“, „Nepluště“, 28. Býkovice I, 29. Býkovice II, 31. Býkovice IV – „V Kolíbkách“, 35. Černá Hora III – „V Hájích“, 36. Černá Hora IV – „Ješetiny“, 37. Doubravice nad Svitavou I – „Za Horou“, 46. Knínice u Boskovic – „Les Trávníčková“, 49. Lysice – RAB, 51. Obora I – „Pod Chlumem“, 52. Obora II – „Vosekovice“, 53. Obora III – „Na Kujích“, 66. Ráječko I – „Zlámaný“, 74. Sebranice IIIa – „Zadní pole“, 92. Skalice – „U rybníka“, 93. Uhřice, 94. Světlá, 95. Drvátovice, 96. Vratíkov – jeskyně Sklep, ostatní lokality: viz Oliva – Štrof 1985.

Paleolit

Obr. 119. Karel Absolon, řidič, redaktor Stejskal a botanici Josef Podpěra a Bohumil Němec pod úpatím Malého Chlumu u Krhova. „Exkurze na Chlumu“, kolem roku 1930.

Obr. 120. Klínek z rohovce typu Krumlovský les, nalezený při stavbě železniční trati v Boskovicích „Pod Lipníky“. Takové drobné asymetrické pěstní klínky jsou typické pro kulturu zvanou micoquien. V jeskyni Kůlně se ve vrstvách s touto kulturou našly i zlomky lebek neandrtálců. Foto O. Kroupa.

Obr. 121. Návrší „Horky“ s ústřední paleolitickou lokalitou Bořítov V a Va. Lokalita, která byla po jeskyni Kůlně nejbohatším nalezištěm nástrojů micoquienu, je dnes amatérskými sběry téměř vyčerpaná. Foto A. Štrof.

Obr. 122. Jeskyňku Sklep u Vratíkova, která sloužila jako krátkodobý úkryt skupince magdalénienských lovců, prokopával počátkem 20. století učitel Jan Knies. Jeho usilovná činnost přinesla objev většiny stanic lovců sobů i v Moravském krasu. Foto L. Balák.

Obr. 123. Kulmská droba s otvorem z jeskyně Sklep u Vratíkova. Foto O. Kroupa.

Obr. 124. Kamenný závěsek z jeskyně Sklep u Vratíkova. Foto O. Kroupa.

Obr. 125. Kostěný závěsek, jeskyně Sklep u Vratíkova. Foto O. Kroupa.

Tyto provrtané kameny a závěsky jsou velmi atypické a nelze je spojit s žádnou konkrétní pravěkou kulturou.

Obr. 126. Dláto (?) s otvorem pro násadu z vřetenní kosti pratura, Sklep u Vratíkova. K tomuto unikátnímu předmětu najdeme ve starší době kamenné stěží analogie, takže neumíme odhadnout k čemu slouží. Foto O. Kroupa.

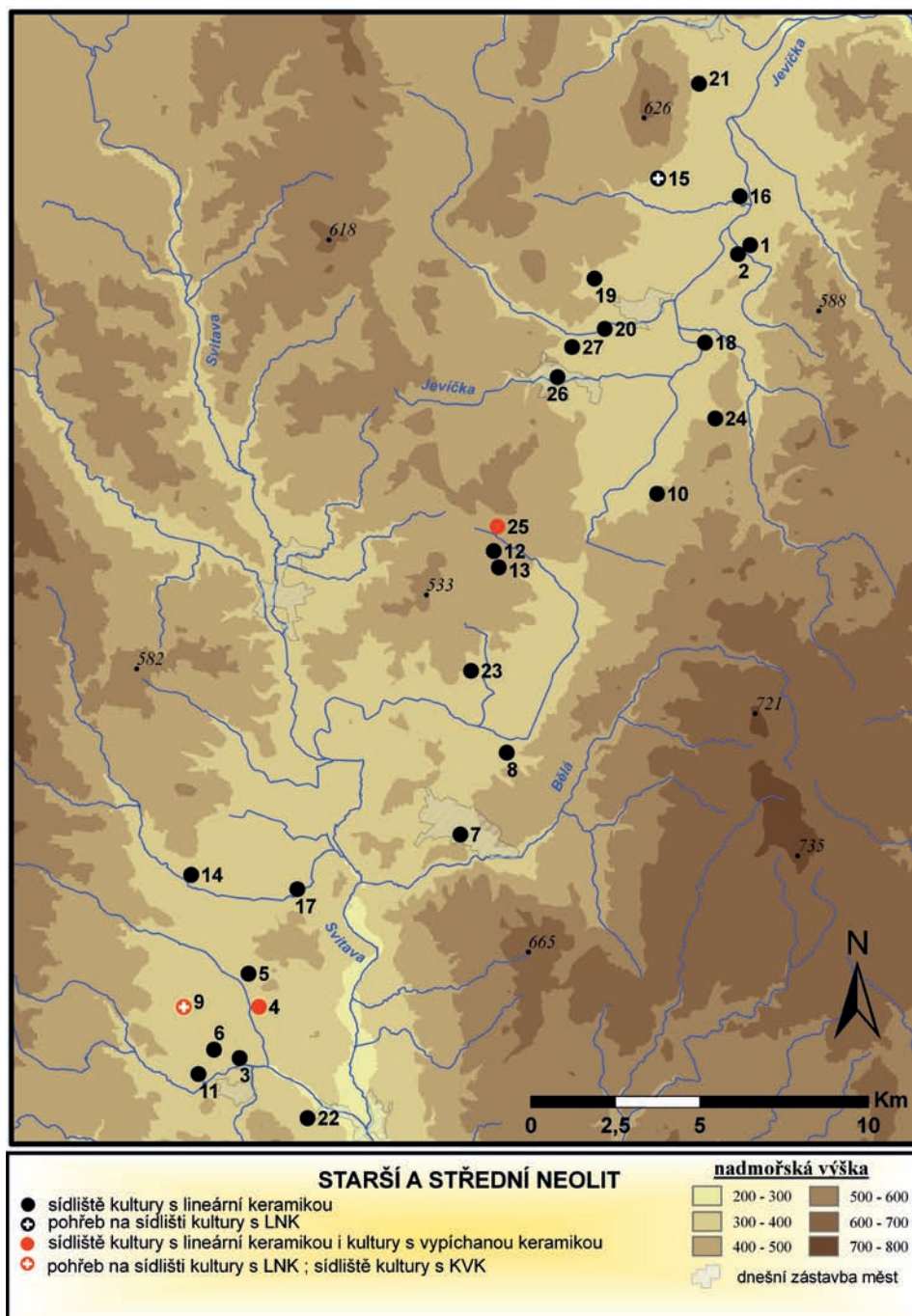

Obr. 127. Přeražený sobí paroh z jeskyně Sklep u Vratíkova. Na rozdíl od běžné magdalénienské technologie nebyl tento paroh dělen rovnoběžnými drážkami, které by zasahovaly do spongiosy a umožňovaly vylomit tyčinku, která se dále opracovávala na kopí a harpuny. Foto O. Kroupa.

> Mapa 2. Osídlení ve starším a středním neolitu.

1. Biskupice (3), „U Chornic“, 2. Biskupice – „U zastávky“, 3. Bořitov – „U hliníku“, 4. Bořitov – „Pisky“, 5. Bořitov – „Mezichlumí“, „Perná“, Krhov – „Nivky“, 6. Bořitov – „U dálnice“, „Hodoňovec“, „Dílnice“, 7. Boskovice – Masarykovo náměstí, 8. Boskovice – „Pod Lipníky“, „Panina louka“, 9. Býkovice – „Příčnický“, Bořitov – „Býkovky“, 10. Cetkovice – „Trhová“, 11. Černá Hora – „Selkov“, 12. Drválovice – „Pod humny“, 13. Drválovice – „Nadlučí“, 14. Drnovice – „Klínek“, 15. Chornice – „U dálnice“, 16. Chornice (16), 17. Jablončany – „Čtvrtě“, 18. Jaroměřice – „Na hójezdech“, „Újezd“, 19. Jevíčko – „U staré kašny“, „U kostelíčka“, 20. Jevíčko – „Na Vrších“, 21. Lázy – RAB, 22. Rájec-Jestřebí – „Hrubé dílce“, 23. Sudice – „Na vrších“, „Padělky“, náves, „Za Dvořákovým“, 24. Uhřetice – „Mezicestí“, 25. Vanovice – bývalé zahradnictví F. Vlka, 26. Velké Opatovice – intravilán, 27. Velké Opatovice – „Nad trávníky“.

Neolit a eneolit

Obr. 128. Kónická miska s výzdobou (Lysice, kultura s lineární keramikou).
Foto J. Jančo.

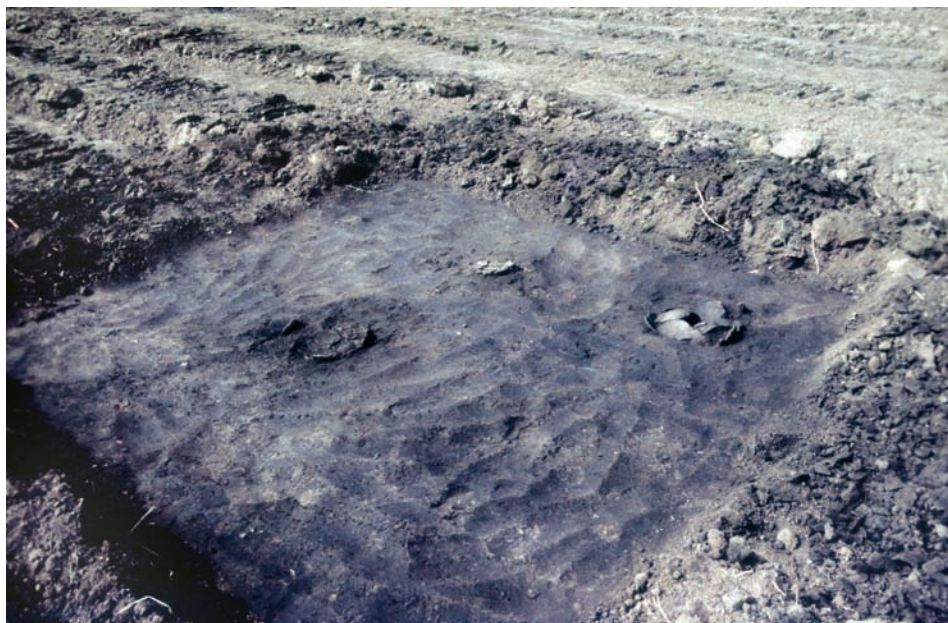
Obr. 129. Půdorys tzv. dlouhého domu kultury s lineární keramikou, neolit.
Výzkum Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 2014 (M. Lečbych),
„Pod Lipníky“ u Boskovic.

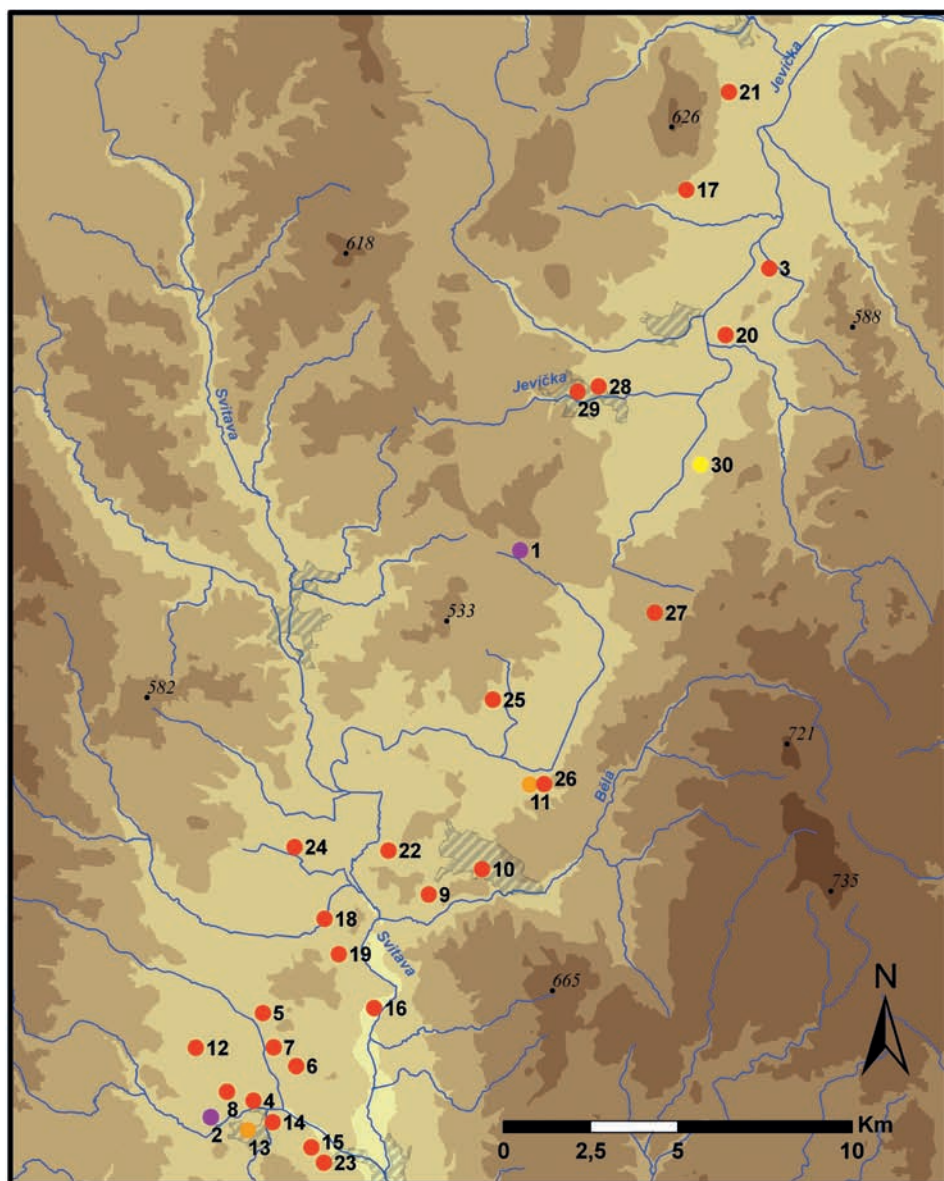
Obr. 130. Kulovitá putna s válcovitým okrajem kultury s lineární keramikou (Bořitov). Foto J. Jančo.

Obr. 131. Velký vrtaný mlat (Boskovicko). Foto Z. Jarůšková.

Obr. 132. Bořitov „U hliníku“, hrob kultury se šňůrovou keramikou č. 2 – začištěná plocha, pohled od jihovýchodu. Foto A. Štrof.

MLADŠÍ NEOLIT - STARŠÍ ENEOLIT

- sídliště mladšího stupně kultury s MMK
- sídliště mladšího stupně kultury s MMK i sídliště jordanovské skupiny
- sídliště jordanovské skupiny
- sídliště staršího i mladšího stupně kultury s MMK ; sídliště jordanovské skupiny

nadmořská výška

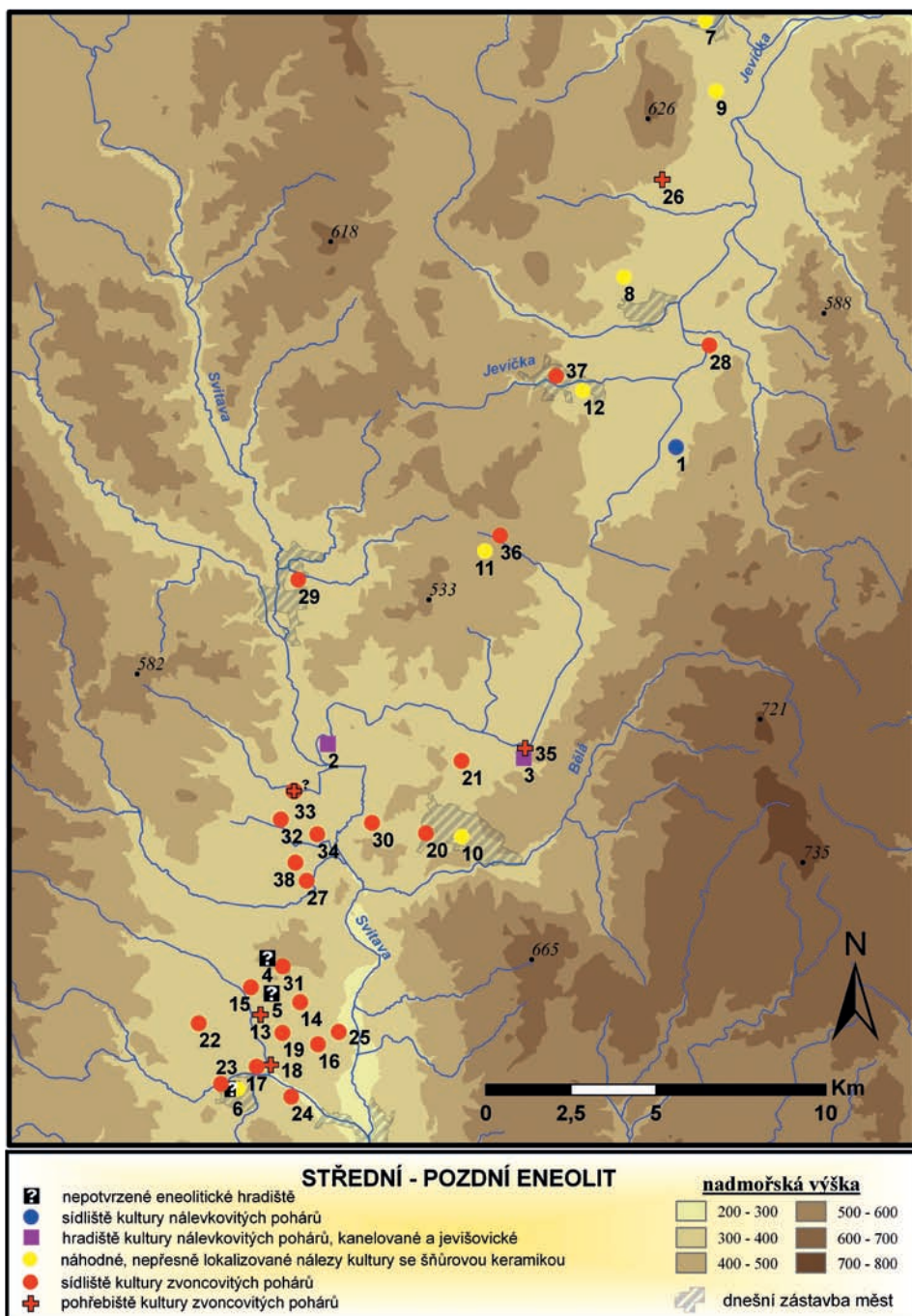
200 - 300	500 - 600
300 - 400	600 - 700
400 - 500	700 - 800
dnešní zástavba měst	

< Mapa 3. Osídlení v mladším neolitu až starším eneolitu.

1. Vanovice – bývalé zahradnictví F. Vlka, 2. Černá Hora – „Selkov“, 3. Biskupice – „U zastávky“, 4. Bořitov – „U hliníku“, 5. Bořitov – „Mezichlumí“, Perná, Krhov – „Nivky“, 6. Bořitov – „Na křibě“, 7. Bořitov – „Písky“, 8. Bořitov – „U dálnice“, „Hodoňovec“, „Dílnice“, 9. Boskovice – „Na dlouhých“, 10. Boskovice – Masarykovo náměstí, 11. Boskovice – „Pod Lipníky“, 12. Býkovice – „Příčnický“, Bořitov – „Býkovky“, 13. Černá Hora – intravilán, okolí kostela, 14. Černá Hora – „Široký I“, „Zaryplovy“, 15. Černá Hora – „Široký II“, „U vodojemu“, „Porčův mlýn“, 16. Doubravice – intravilán, náhon u mlýna, 17. Chornice – „U dálnice“, 18. Jabloňany – „Čtvrtě“, areál ZD, 19. Jabloňany – „Sedliska“, Obora – „Sedliska“, 20. Jaroměřice – „Čtvrtě pod hájky“, 21. Lázy – RAB, 22. Mladkov – „Mezicestí“, 23. Rájec-Jestřebí – „Hrubé dílce“, 24. Sebranice – „Zadní pole“, 25. Sudice – „Na vrších“, „Padělky“, 26. Sudice – Vejstice, 27. Šebetov – „U Mořicova dvora“, „Baba“, 28. Velké Opatovice – „Na Újezdech“, 29. Velké Opatovice – intravilán („Pod Strážnicí“), 30. Uhřetice – kravín JZD.

Obr. 133. Bořitov „U hliníku“, keramika v objektu kultury s lineární keramikou, pohled od jihozápadu. Foto A. Štrof.

< Mapa 4. Osídlení ve středním až pozdním eneolitu.

1. Uhřetice – kravín JZD, 2. Svitávka – Hradisko, 3. Sudice – Vejštice, 4. Krhov – Malý Chlum, 5. Bořitov – Velký Chlum, 6. Černá Hora – Zámecký vrch, 7. Městečko Trnávka – zahrada p. Brandstätta, 8. Jevíčko a okolí, 9. Lázy – neznámá poloha, 10. Boskovice a okolí, 11. Vanovice – neznámá lokalita, 12. Velké Opatovice – neznámá lokalita, 13. Bořitov – „Písky“, 14. Bořitov – „Lhotka“, 15. Bořitov – „Mezichlumí“, 16. Bořitov – „Pod trianglem“, „Horky“, „Nepluště“, 17. Bořitov – „Druhý díl“, 18. Bořitov – intravilán – školka, fara, u kostela, 19. Bořitov – „Na křibě“, 20. Boskovice – „Za nemocnicí“, 21. Boskovice – „Krajovánky“, 22. Býkovice – „Příčníky“ (RAB), 23. Černá Hora – „Dolní rybník“, 24. Černá Hora – „Nad Porčovým mlýnem“, „U vodojemu“, 25. Doubravice – „U habru“, 26. Chornice – „U dálnice“, 27. Jabloňany – „Velké Lopaty“, „Čtvrtě“, 28. Jaroměřice – „Na hójezdech“, „Újezd“, 29. Letovice – okolí kóty 375, 30. Mladkov – „Mezicestí“, 31. Obora – „Pod Chlumem“, 32. Sebranice – „Zadní pole“, 33. Sebranice – „Nivy“, 34. Skalice – „Nivy“, 35. Sudice – „Pod Vejštici“, 36. Vanovice – „Na Brodčích“, 37. Velké Opatovice – intravilán (školka E. Dokoupila), 38. Voděrady – „Žlíbky“, Jabloňany – „V Slatinách“.

Obr. 134. Kulovitá amfórka s plastickou výzdobou (Bořitov, kultura se šňůrovou keramikou). Foto J. Jančo.

Obr. 135. Keramická naběračka (Bořitov, kultura se zvoncovitými poháry). Foto J. Jančo.

Obr. 136. Vrtaný kamenný sekeromlat z Vanovic. Foto O. Kleveta.

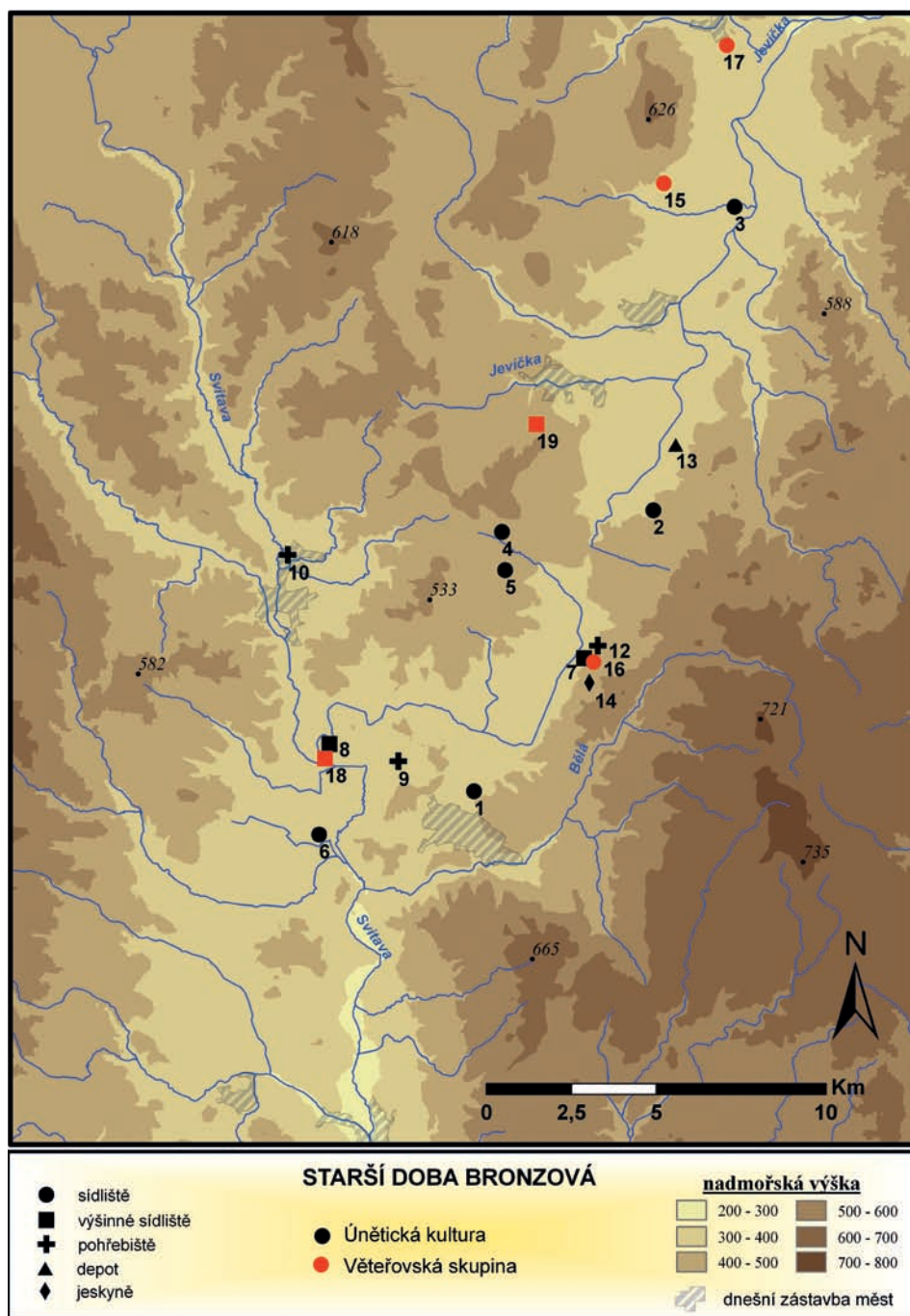

Obr. 137. Zoomorfní výčnělek – hlava tura s odlomeným rohem, patrně výzdobná část nádoby, Vejštice u Sudic. Foto R. Malach.

Obr. 138. Polykulturní lokalita Vejštice u Sudic. Hradisko z pozdní doby kamenné. Foto M. Bálek 2002, Ústav archeologické památkové péče Brno.

Doba bronzová a halštatská

< Mapa 5. Osídlení ve starší době bronzové – kultury únětická a věteřovská.
 1. Boskovice, 2. Cetkovice, 3. Chornice, 4. Vanovice – zahradnictví F. Vlka,
 5. Vanovice, trať směrem k Sudicím, 6. Skalice nad Svitavou – „Nivy“, 7. Knínice – Hradisko, 8. Svitávka – Hradisko, 9. Chrudichromy – trasa RAB, 10. Letovice, 11. Moravská Třebová, 12. Šebetov – „Kenicka“, 13. Uhřice, 14. Knínice – „Baba“, 15. Chornice – trasa RAB, 16. Knínice – Hradisko, „Jozífek“, 17. Městečko Trnávka 3, 15, 18. Svitávka – Hradisko, 19. Velké Opatovice – Hradisko.

Obr. 139. Výzkum únětického pohřebiště v Sudicích v roce 2011, trať „Panina Louka“. Foto M. Přichystal.

Obr. 140. Hrobová jáma. Výzkum pohřebiště v Sudicích v roce 2011, trať „Panina Louka“. Foto M. Přichystal.

Obr. 141. Kamenný obvodový kruh mohyly nad únětickým hrobem v Sudicích, výzkum Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 2011, trať „Panina Louka“. Foto M. Přichystal.

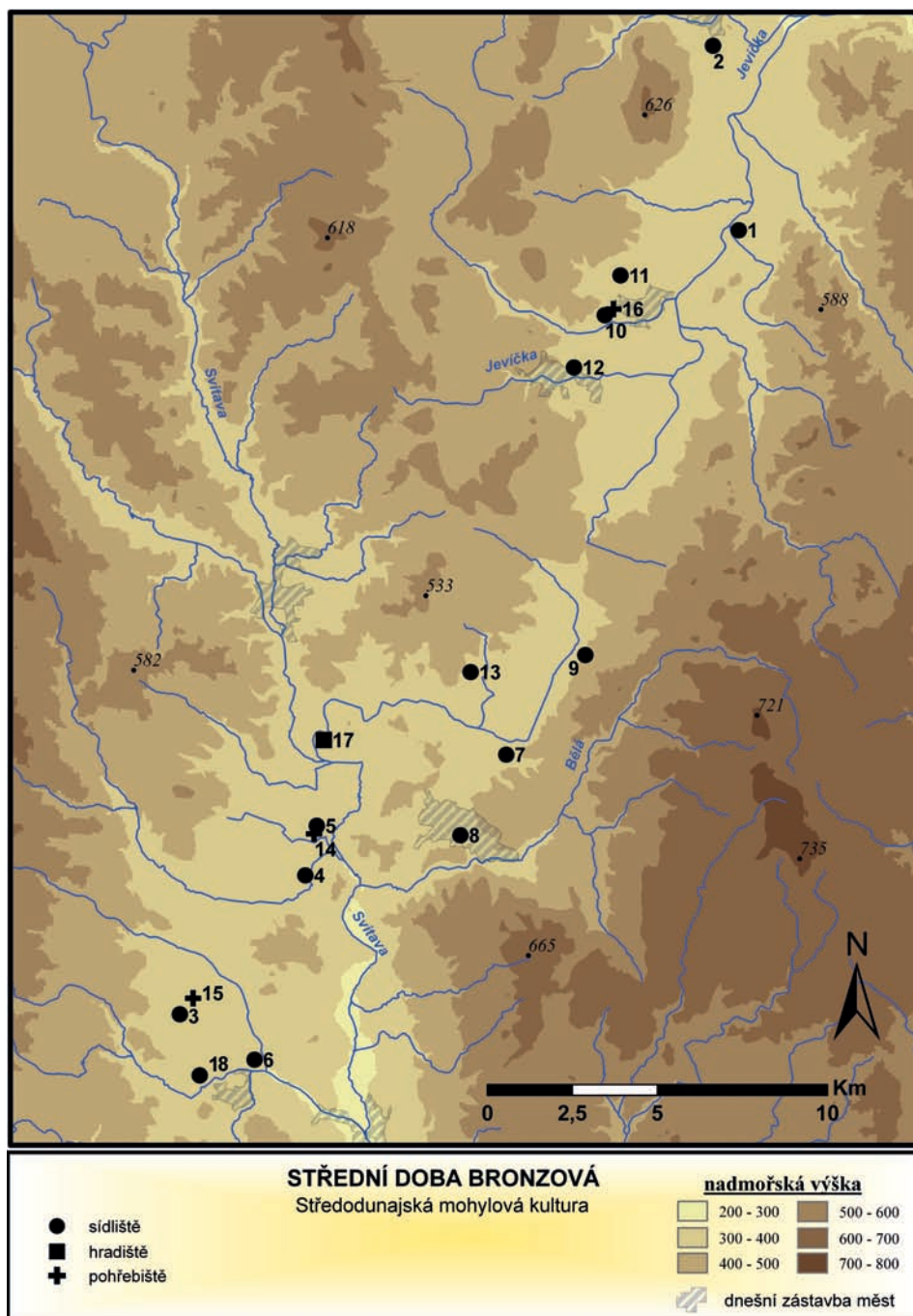
Obr. 142. Rekonstrukce keramického kolečka věteřovské kultury z Hradiska u Velkých Opatovic. Foto V. Bláha.

Obr. 143. Výzkum pod vápencovým převisem „Baba“ u Kníníc s nálezy únětické kultury. Foto A. Štrof.

> Mapa 6. Osídlení ve střední době bronzové – středodunajská mohylová kultura.

1. Biskupice (2 a,b), 2. Městečko Trnávka (3, 15), 3. Býkovice – „Příčníky“, 4. Jabloněany – „Velké Lopaty“, 5. Skalice – „Nivy“, 6. Bořitov – „Druhý díl“, 70. Boskovice – „Pod Lipníky“, 8. Boskovice – Masarykovo náměstí, 9. Knínice – Hradisko, „Jozífek“, 10. Jevíčko – „Předměstí“ (4), 11. Jevíčko – „Předměstí“ (8), 12. Velké Opatovice (2), 13. Sudice – „Na Vrších“, 14. Skalice – „Nivy“ (jámový hrob, obj. 20/79), 15. Lysice – RAB, 16. Jevíčko – „Na Panském“, 17. Svitávka – Hradisko, 18. Černá Hora – „Selkov“.

Obr. 144. Půdorys nadzemní kůlové stavby lužické kultury, mladší doba bronzová. Výzkum Ústavu archeologické památkové péče Brno v roce 2014, „Pod Lipníky“ u Boskovic. Foto M. Lečbych.

Obr. 145. Do podloží zahloubená zásobní jáma kultury lužických popelnicových polí ve Skalici nad Svitavou, trať „Nivy“. Foto A. Štrof.

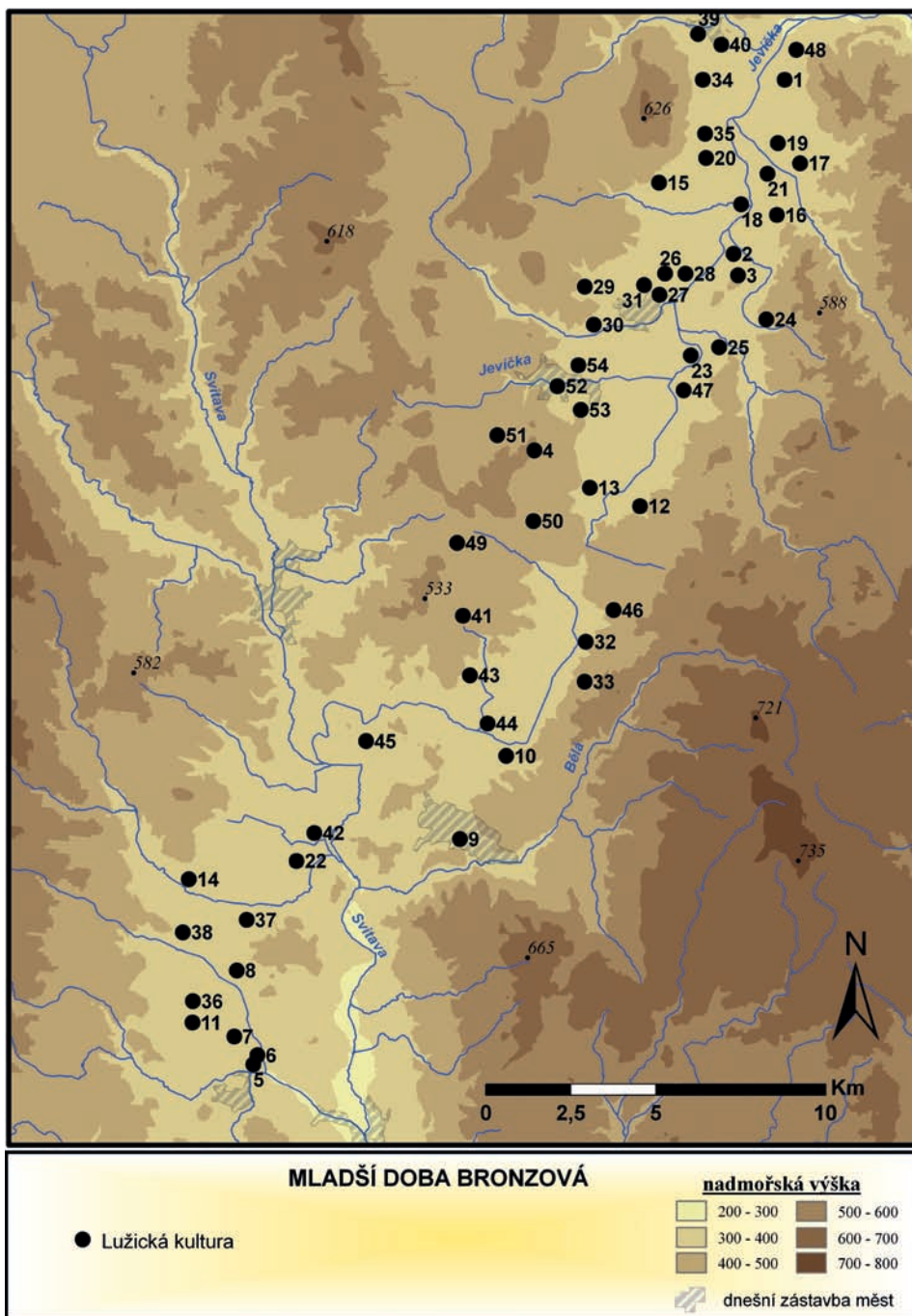
Obr. 146. Požárem poškozená nádoba středodunajské mohylové kultury na podlaže objektu, v ní zapadlá hliněná mazanice omítka. Skalice nad Svitavou, trať „Nivy“. Foto A. Štrof.

Obr. 147. Výzkum žárového hrobu kultury lužických popelnicových polí v Bořitově v roce 1983, trať „Druhý díl“. Foto A. Štrof.

Obr. 148. Výzkum pohřebiště v Bořitově v roce 1983, trať „Druhý díl“. Celkový pohled na výzkum od severu. Foto A. Štrof.

< Mapa 7. Osídlení v mladší době bronzové - kultura lužických popelnicových polí – lužická fáze.

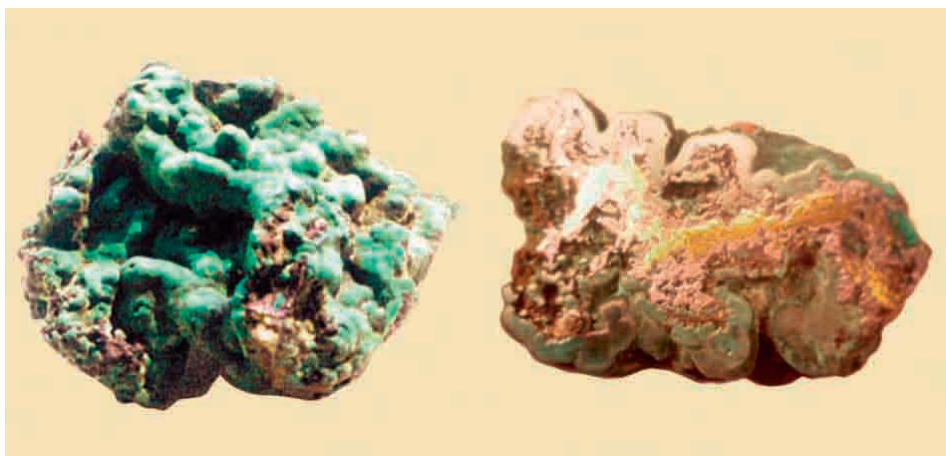
1. Bezděčí (7), Pod Břehem, 2. Biskupice (2), 3. Biskupice (4), 4. Borotín – Čihadlo, 5. Bořitov – „Druhý díl“, 6. Bořitov – J část intravilánu, 7. Bořitov – „Krchůvky“, 8. Bořitov – „Perná“, 9. Boskovice – Masarykovo náměstí, 10. Boskovice – „Pod Lipníky“, „Panina louka“, 11. Býkovice – „Příčníky“, „Podnivčí“, 12. Cetkovice – kravín (1, 4), 13. Cetkovice (5), 14. Drnovice – „Klínek“, 15. Chornice – stará dálnice, (1a,b), 16. Chornice (13c), 17. Chornice (15a,b), 19. Chornice (19), 20. Chornice (2b, c, 3a, b), Lázy (3c), 18. Chornice (6a, b, 16a), 21. Chornice (7), 22. Jabloňany – „V slatinách“, „Velké Lopaty“, 23. Jaroměřice – „Nad Podhájským mlýnem“, „Zámostí“, 24. Jaroměřice – „Strachonov“, 25. Jaroměřice (2a, b, d), areál ZD, 26. Jevíčko – „Na manství“, 27. Jevíčko – „Předměstí“ – „Při silnici do Chornice“, 28. Jevíčko – „Předměstí“ (1), 29. Jevíčko – „Předměstí“ – „Nad Příčnou cestou“ (11), 30. Jevíčko – „Předměstí“ (4a, b, c, d), 31. Jevíčko – „Předměstí“ (8), 32. Knínice – „Jozífek“ (4), 33. Knínice – „Pod Babou“, „Na hójezdách“, 34. Lázy – areál ZD, 35. Lázy (3a, b), 36. Lysice – dálnice RAB, 37. Lysice – „Oujezdy“, 38. Lysice – ZD, 39. Městečko Trnávka (2, 11, 12), 40. Městečko Trnávka (5, 15), 41. Pamětice – „U vápenice“, 42. Skalice – „Nivy“, 43. Sudice – „Padělky“, 44. Sudice – „Pastvisko“, 45. Svitávka – areál ZD, 46. Šebetov – „Padělky“, 47. Uhřice (7), Jaroměřice (9), 48. Unerázka (2), 49. Vanovice – „Na stráží“, „V plotkách“, 50. Vanovice – „Nad ovčárnou“, 51. Velká Roudka, 52. Velké Opatovice (2), 53. Velké Opatovice (4), 54. Velké Opatovice (6).

Obr. 149. Výzkum pohřebiště kultury lužických popelnicových polí v Bořitově v roce 1983, trať „Druhý díl“. Foto A. Štrof.

Obr. 150. Žárové hroby po vyzvednutí horních mís. Pohřebiště v Bořitově v roce 1983, trať „Druhý díl“. Foto A. Štrof.

Obr. 152. Měděná ruda z depotu u Borotína. Podle Salaše 2005.

BORSTENDORF bei RAITZ 1886.

Obr. 151. Akvarel s vyobrazením žárového hrobu kultury lužických popelníkových polí, mladší doba bronzová. Výzkum Mořice Trappa v Bořitově, trati „Druhý díl“, 1886. Sběrka Moravského zemského muzea v Brně.

Obr. 153. Bronzový depot kultury lužických popelnicových polí z roku 2013. Výzkum Muzea Boskovicka (J. Rozsýval, V. Konečný, A. Štrof, R. Malach). Foto A. Štrof.

Obr. 154. Část bronzového depotu ze slévačského areálu Boskovice „Pod Lipníky“. Foto Z. Jarůšková.

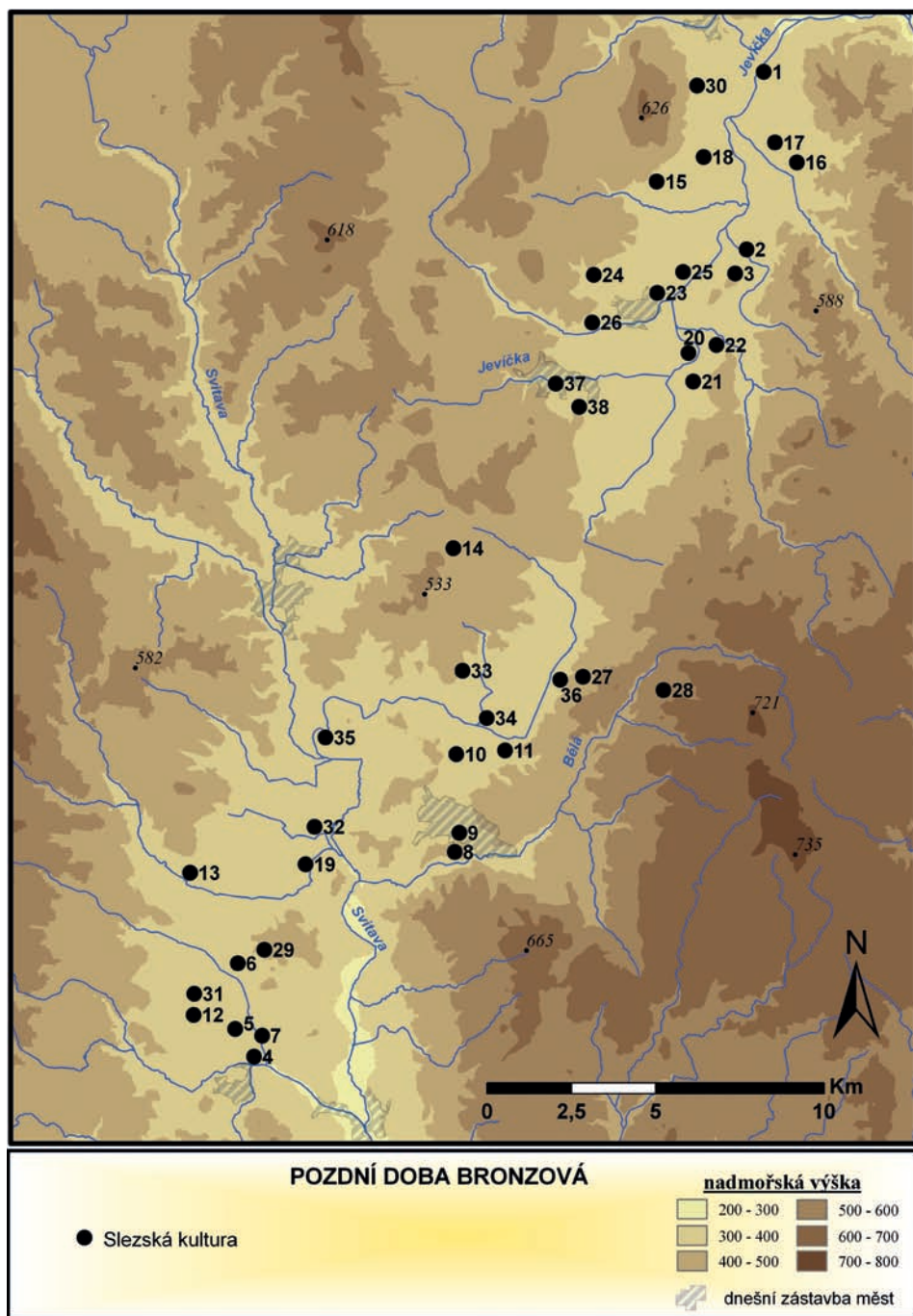
Obr. 155. Odkryv bronzového depotu kultury lužických popelnicových polí v roce 2013. Výzkum Muzea Boskovicka, A. Štrof, J. Rozsýval, V. Konečný. Foto R. Malach.

Obr. 156. Bronzové nástroje a ozdoby z depotů kultury lužických popelnicových polí, Boskovicko. Foto R. Malach.

> Mapa 8. Osídlení v pozdní době bronzové - slezská fáze kultury lužických popelnicových polí.

1. Bezděčín – „Pod Břehem“ (2, 7), 2. Biskupice (2c, 3a, b), 3. Biskupice (4a, b, c, d), 4. Bořitov – „Druhý díl“, 5. Bořitov – „Krchůvky“, 6. Bořitov – „Perná“, 7. Bořitov – S část intravilánu, 8. Boskovice – Hradní kopec, 9. Boskovice – intravilán (Masarykovo nám.), 10. Boskovice – „Krajovánky“, 11. Boskovice – „Pod Lipníky“, „Panina louka“, 12. Býkovice – „Příčníky“, „Podnivčtí“, 13. Drnovice – „Klínek“, 14. Drvátovice – „Zástraží“, Vanovice – „V plotkách“, 15. Chornice – stará dálnice (1a, b), 16. Chornice (15a, b), 17. Chornice (19), 18. Chornice (2b, c, 3a, b), Lázy (3c), 19. Jablonář – „V Slatinách“, „Velké lopaty“, „Čtvrtě“, 20. Jaroměřice – „Nad Podhájským mlýnem“, 21. Jaroměřice – při cestě k Uhřetici, 22. Jaroměřice (2a, b, d), areál ZD, 23. Jevíčko – „Předměstí“ – při silnici do Chornice, 24. Jevíčko – „Předměstí“ – u kostelíčka, 25. Jevíčko – „Předměstí“ (1), 26. Jevíčko – „Předměstí“ (4a, b, c, d), 27. Knínice – „Pod Babou“, „Na hůžezdách“, 28. Kořenec – „Vodáková“, 29. Krhov – Malý Chlum, 30. Lázy – stará dálnice, 31. Lysice – dálnice RAB, 32. Skalce – „Nivy“, 33. Sudice – „Na Vrších“, „Padělký“, 34. Sudice – „Pastvisko“, 35. Svitávka – Hradisko, 36. Vážany – „Střechy“, 37. Velké Opatovice (2), 38. Velké Opatovice (4)

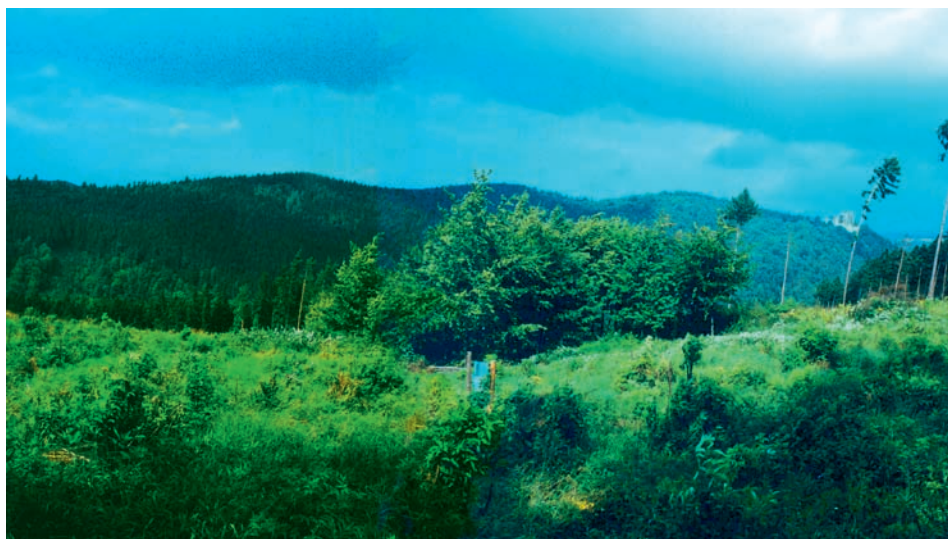

Obr. 157. Rituální keramika kultury lužických popelnicových polí. Miniaturní keramický roh z hrobu v Jabloňanech. Foto V. Bláha.

Obr. 158. Keramická miniaturní nádoba z Boskovic „Pod Lipníků“. Foto V. Bláha.

Obr. 159. Boskovice – Hradní kopec. Foto A. Štrof.

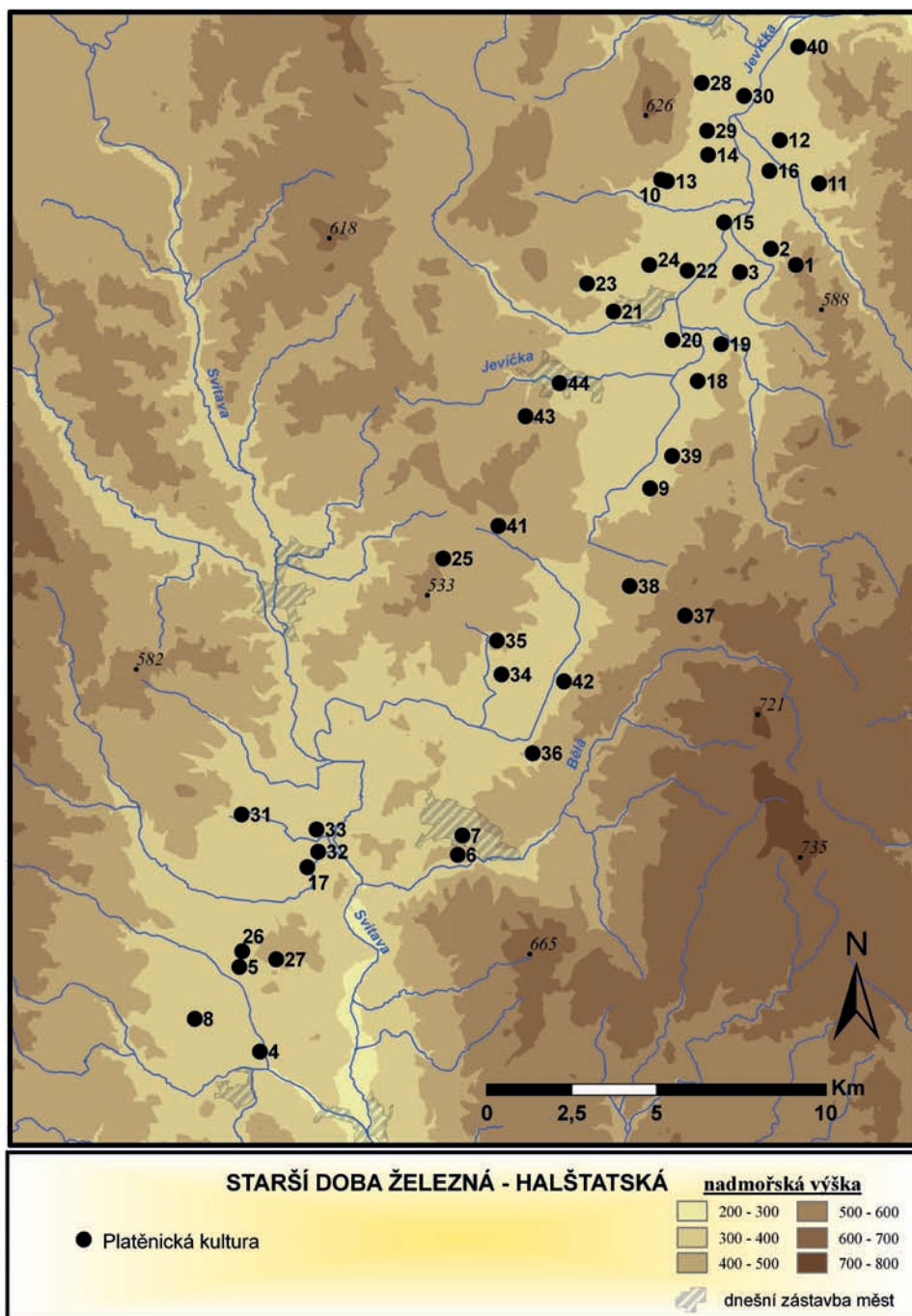
Obr. 160. Pohled na vstup do opevnění hradiska Malý Chlum u Krhova, pohled od severu. Foto A. Štrof.

Obr. 161. Malý Chlum u Krhova, základy opevnění v odkryvu na severní straně. Foto A. Štrof.

Obr. 162. Malý Chlum u Krhova, základy opevnění v odkryvu na severní straně. Foto A. Štrof.

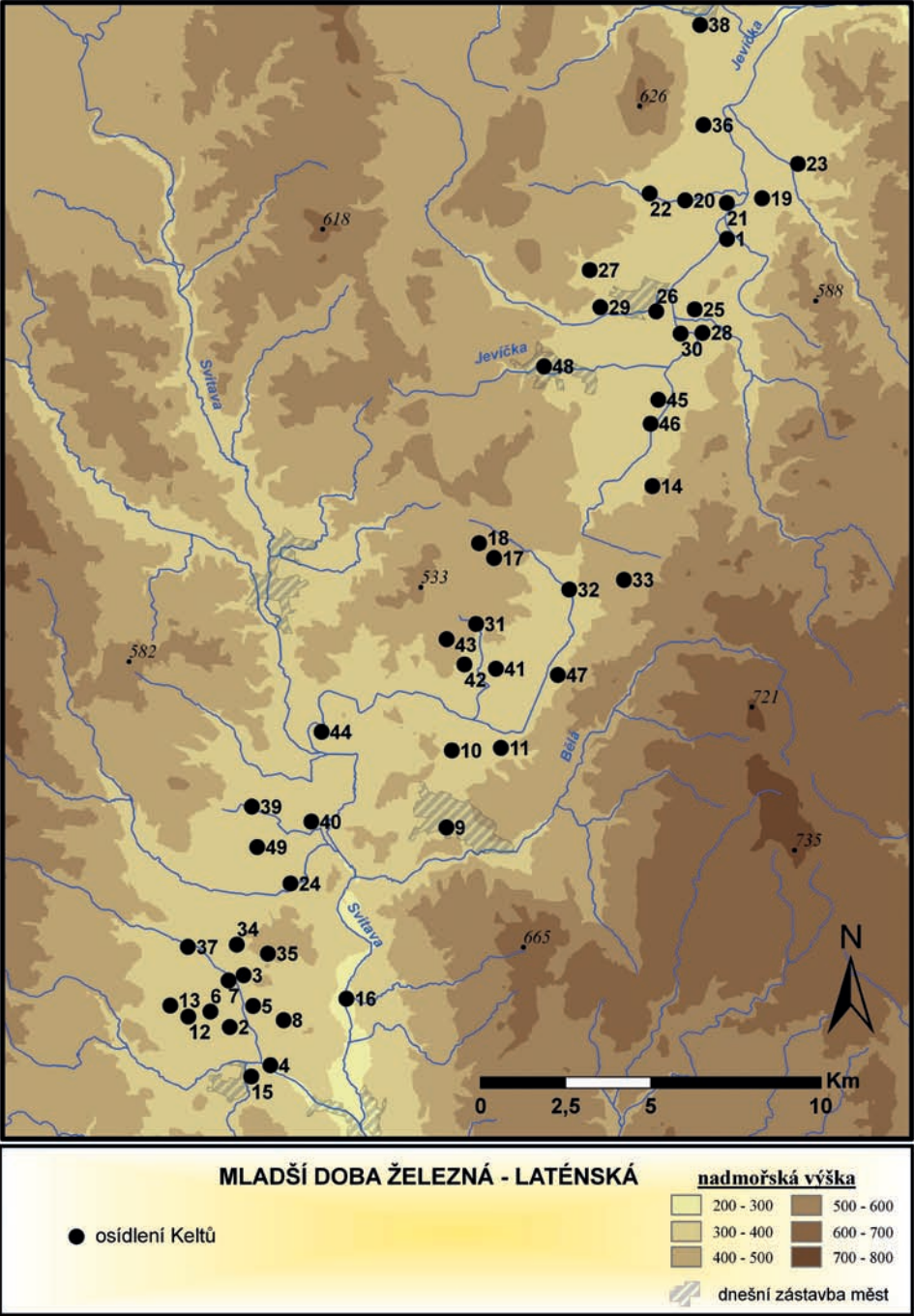
< Mapa 9. Osídlení ve starší době železné, platěnická fáze kultury lužických popelnicových polí.

1. Biskupice – Hrubé kolo, 2. Biskupice (3a, b), 3. Biskupice (4a, b, c, d), 4. Bořitov – J část intravilánu, 5. Bořitov – „Perná“, 6. Boskovice – Hradní kopec, 7. Boskovice – Masarykovo náměstí, 8. Býkovice – „Příčnický“, „Podnivčí“, 9. Cetkovice (3, 11), 10. Chornice – stará dálnice, 11. Chornice (14), 12. Chornice (15a, b, 19), 13. Chornice (1a, b), 14. Chornice (2b, c, 3a, b), Lázy (3c), 15. Chornice (31), 16. Chornice (7), 17. Jabloňany – „Velké lopaty“, „Čtvrtě“, 18. Jaroměřice – při cestě k Uhřicím, 19. Jaroměřice (2a, b, d), areál ZD, 20. Jaroměřice 4, Jevíčko – „Předměstí“ (3), 21. Jevíčko – „Předměstí“ – „Na Panském“, (4, 27), 22. Jevíčko – „Předměstí“ (1), 23. Jevíčko – „Předměstí“ (11, 21), 24. Jevíčko – „Předměstí“ (17, 25), 25. Kladoruby – „Za humny“, 26. Krhov – „Nivky“, 27. Krhov – Malý Chlum, „Pod Chlumem“, 28. Lázy – areál ZD, stará dálnice, 29. Lázy (3a, b), 30. Lázy (4b, c, 6), 31. Sebranice, „Dolní kopaniny“, 32. Skalice – Hradisko, intravilán, 33. Skalice – „Nivy“, 34. Sudice – náves, 35. Sudice – „Kovářovice“, 36. Sudice – Zadní Vejštice, 37. Šebetov – „Malý hrad“, 38. Šebetov – „Mořicův dvůr“, 39. Uhřice (4), 40. Unerázka (2), 41. Vanovice – u nového hřbitova, zahradnictví F. Vlka, 42. Vážany – „Stěrchy“, 43. Velké Opatovice – Hradisko, 44. Velké Opatovice (2).

Obr. 163. Keramická plastika medvěda z platěnické fáze kultury lužických popelnicových polí, sídliště pod Malým Chlumem, Obora. Foto R. Malach.

Latén

< Mapa 10. Osídlení v mladší době železné – laténské:

1. Biskupice – zastávka, 2. Bořitov – „Krchůvky“, 3. Bořitov – „Mezichlumí“, 4. Bořitov – „Na Chocholí“, 5. Bořitov – „Písky“, 6. Bořitov – „U lysické silnice“, 7. Bořitov – „Zadní sekery“, 8. Bořitov – „Zádvoří“, „Niva“, 9. Boskovice – in-travilán, 10. Boskovice – „Krajovánky“, 11. Boskovice – „Pod Lipníky“, 12. Býkovice – „Podnivčí“, 13. Býkovice – „Příčnický“, 14. Cetkovice – „Trhová“, 15. Černá Hora – „Široký“, „Zaryplový“, 16. Doubravice nad Svitavou, 17. Drválovice – „Nadlučí“ (4), 18. Drválovice – „Pod humny“, 19. Chornice – „K Nectávě“, 20. Chornice – „Kelinky“, „U vodojemu“, 21. Chornice – „U mlýna“, 22. Chornice – „U pastvin“, 23. Chornice – „U vrážného“ (14), 24. Jabloňany – „Čtvrtě“, areál JZD, 25. Jaroměřice – „U zastávky“, 26. Jevíčko – „Hraničky“, 27. Jevíčko – kostel sv. Bartoloměje, 28. Jevíčko – „Na hójezdech“, 29. Jevíčko – „Na vrších“, 30. Jevíčko – „Zámostí“, 31. Knínice – „Kovářovice“, 32. Knínice – „Prášnice“, „Zákopy“, 33. Knínice – „U Mořicova dvora“, 34. Krhov – „Nivky“, „Perná“, 35. Krhov – „Pod Chlumem“, 36. Lázy – „Zadní pole“, 37. Lysice – „U dálnice“, 38. Městečko Trnávka, 39. Sebranice – „Zadní pole“, 40. Skalice nad Svitavou – „Nivky“, 41. Sudice – náves, 42. Sudice – „Padělky“, 43. Sudice – „U občin“, 44. Svitávka – Hradisko, 45. Uhřice 12, 46. Uhřice 5, 47. Vážany – „Stěrchy“, 48. Velké Opatovice, 49. Voděrady – „Žlábky“.

Obr. 164. Bořitov „Písky“, pohled na laténské sídliště od jihu. Foto A. Štrof.

Obr. 165. Na kruhu točená mísa s vytaženým okrajem z Bořitova, doba laténská. Foto J. Jančo.

Obr. 166. Mísa se zataženým okrajem z Býkovic, doba laténská. Foto J. Jančo.

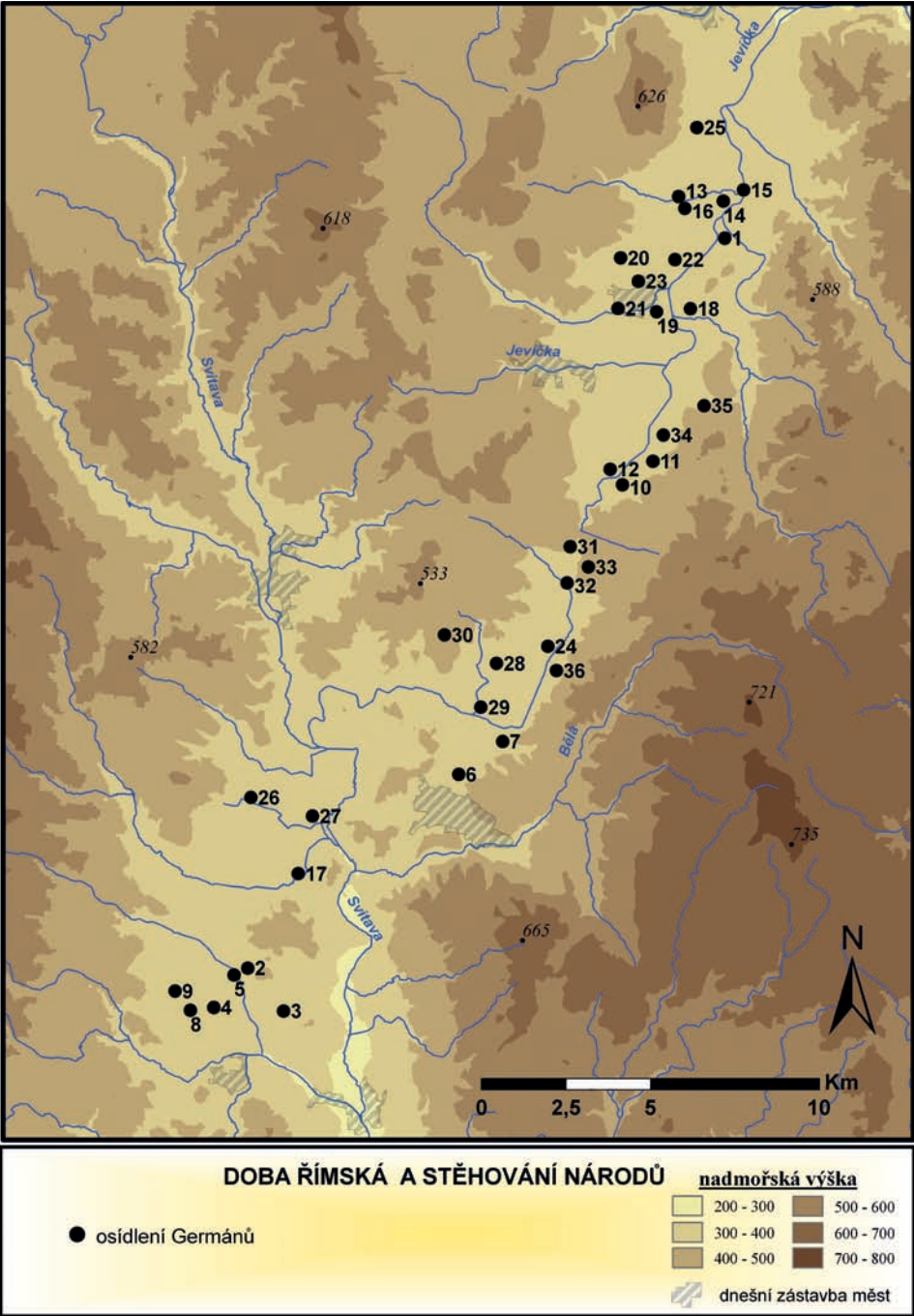

Obr. 167. Keltský mečtk z hrobu bojovníka z Lysic. Foto V. Bláha.

Obr. 168. Zlomky keltského bronzového nánožníku z Boskovic. Foto V. Bláha.

Doba římská a doba stěhování národů

< Mapa 11. Osídlení v době římské a v době stěhování národů:

1. Biskupice – u zastávky (4a), 2. Bořitov – „Mezichlumí“, 3. Bořitov – „Niva“, „Zádvoří“, 4. Bořitov – „U lysické silnice“, 5. Bořitov – „Zadní sekerky“, 6. Boskovice – „Chebzové hony“, 7. Boskovice – „Pod Lipníky“, 8. Býkovice – „Podnivčít“, 9. Býkovice – „Příčníky“, 10. Cetkovice – „Bahničky“, 11. Cetkovice – „Trhová“, 12. Cetkovice – u vlakové zastávky (5), 13. Chornice – „Kelínky“, 14. Chornice – „U mlýna“, 15. Chornice – „U pily“, 16. Chornice – „U vodojemu“, 17. Jablonany – „Čtvrť“, areál JZD, 18. Jaroměřice, 19. Jevíčko – „Hraničky“, 20. Jevíčko – „Pod příčnou cestou“ / „Předměstí“ (6), 21. Jevíčko – „U kříže“, 22. Jevíčko – „U Šlejfiřovy studánky“, 23. Jevíčko – „V žlábkách“, 24. Knínice – „Padělky“, 25. Městečko Trnávka–Lázy, 26. Sebranice – „Zadní pole“, 27. Skalice nad Svitavou – „Nivy“, 28. Sudice – náves, 29. Sudice – „Pastvisko“, 30. Sudice – „U občin“, 31. Světlá – „U starého kříže“, „Na zadním“, 32. Šebetov – „Prášnice“, „Zákopy“, 33. Šebetov – „Stráně“, 34. Uhřetice – JZD, 35. Uhřetice – „Mezicestí“, „V Perných“, 36. Vážany – „Stěrchy“.

Obr. 169. Výzkum objektu č. 18 na germánském sídlišti ve Skalici nad Svitavou.
Foto A. Štrof.

Obr. 170. Sídlištní objekt z doby římské ve Skalici nad Svitavou po vybrání obsahu. Foto A. Štrof.

Obr. 171. Římské mince ze Skalice (1), Šebetova (2) a Sudic (3, 4). Foto R. Malach.

Obr. 172. Římské spony ze Sudic.
Foto R. Malach.

Obr. 173. Ozdoby z bohatého germánského hrobu z poloviny 6. století z Knínice. Stříbrná náušnice s kostkou, fragment pozlacené stříbrné spony, jantarový kotouček.
Foto V. Bláha.

Obr. 174. Pohled na část dvorce z pozdní doby římské s nadzemními stavbami. Výzkum v trati Jevíčko „Předměstí 6“ v roce 2013. Foto E. Droberjar.

Obr. 175. Popelnicový žárový hrob (č. 1) s římskou štítovou puklicí ze 2. století. Výzkum v trati Jevíčko „Předměstí 6“ v roce 2010. Foto E. Droberjar.

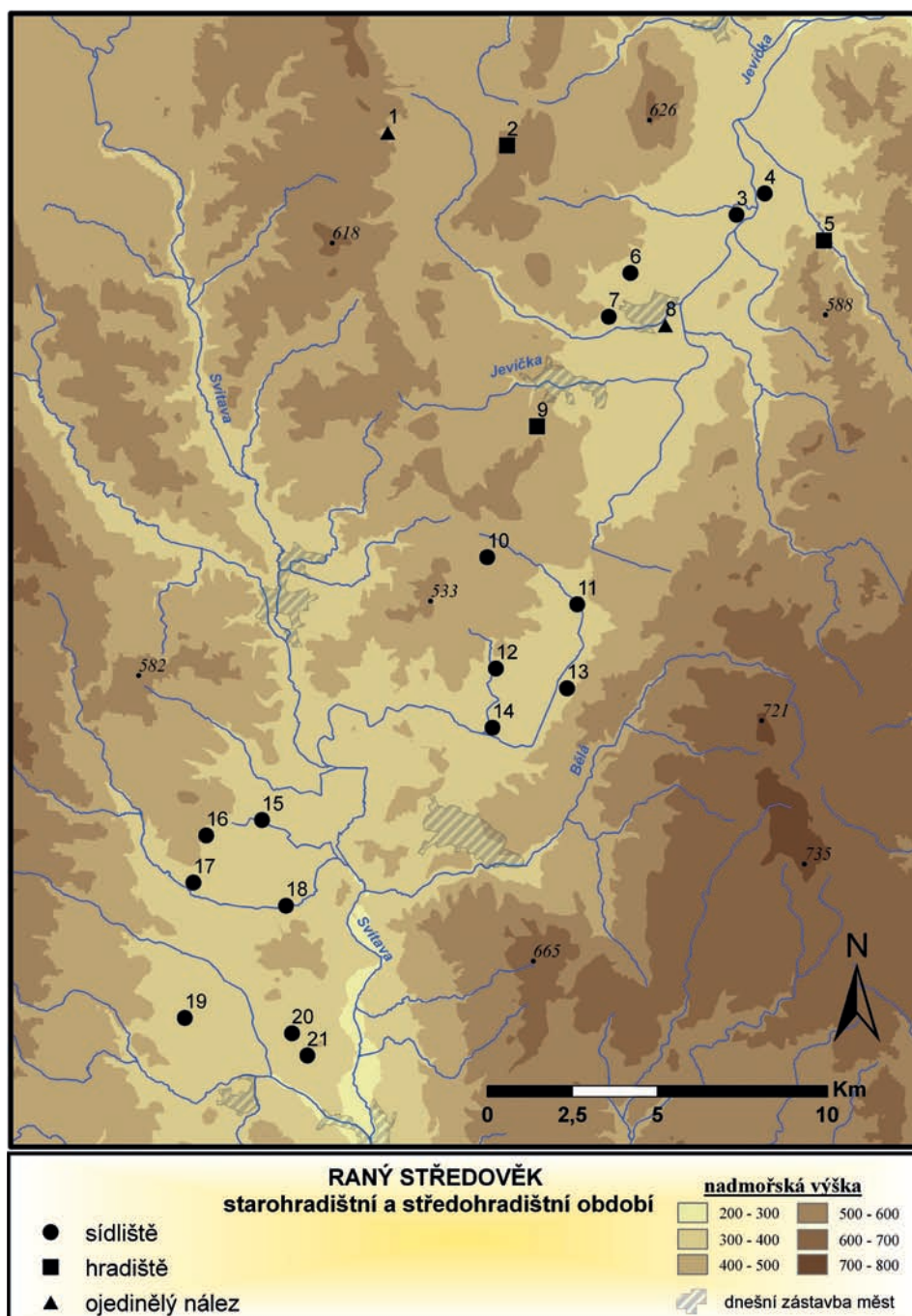

Obr. 176. Fragment germánského stříbrného náramku z vrstev žárového pohřebiště starší doby římské z Jevíčka „Předměstí 6“. Foto E. Droberjar.

Obr. 177. Římská emailovaná spina z vrstev žárového pohřebiště starší doby římské z Jevíčka „Předměstí 6“. Foto E. Droberjar.

Raný středověk

< Mapa 12. Osídlení Boskovicka v časně slovanském až středohradištním období (6.–pol. 10. stol.).

1. Křenov – „K louče“, 2. Křenov-Mařín, 3. Chornice – „U mlýna“, 4. Chornice – „Pod továrnou“, 5. Biskupice – Nectavské hradisko, 6. Jevíčko – „Pod příčnou cestou“, 7. Jevíčko – „Hraničky“, 8. Jevíčko – „Na vrších“, 9. Velké Opatovice – Hradisko, 10. Vanovice – „Pod humny“, 11. Šebetov – „Padělký“, 12. Knínice – „Úzké díly“, 13. Vážany – „Stěrchy“, 14. Sudice – „Pastvisko“, 15. Sebranice – „Zadní pole“, 16. Voděradý – „Dolní kopaniny“, 17. Drnovice – „Klínek“, 18. Jabloňany – „Velké Lopaty“, „Čtvrtě“, 19. Býkovice – „Příčníky“, 20. Bořítov – „Zádvoří“, „Niva“, 21. Bořítov – „Badálek“, „Nepluště“.

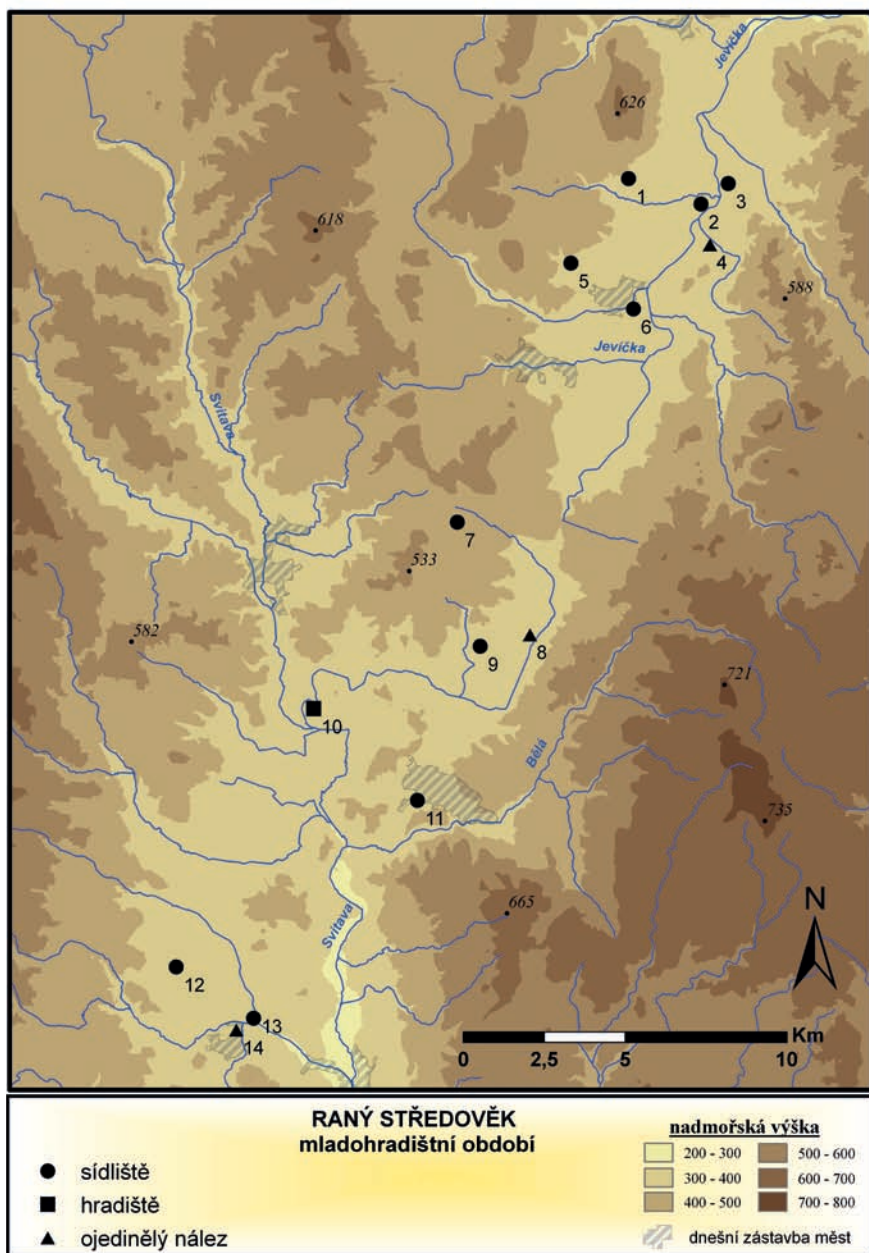
Obr. 178. Slovansko-avarské kování opasku. 8.–počátek 9. stol. Sudice. Foto R. Malach.

Obr. 179. Středohradištní nádoba z Bořítova, trať „Badálek“. Foto J. Jančo.

> Mapa 13. Osídlení Boskovicka v mladohradištním období (2. pol. 10.–12. stol.).

1. Chornice – „Na vrších“ (německá exteritoriální dálnice), 2. Chornice – „U mlýna“, 3. Chornice – „Pod továrnou“, 4. Biskupice – „Od Chornic“ („U zastávky“), 5. Jevíčko – sv. Bartoloměj, 6. Jevíčko – „Hraničky“, 7. Vanovice – Kambovo pole, 8. Knínice – „Padělký“, 9. Sudice – náves, 10. Svitávka – Hradisko, 11. Boskovice – „Pod Oborou“, 12. Býkovice – „Příčníky“, 13. Bořítov – intravilán, 14. Černá Hora – Zámecký vrch.

Obr. 180. Středohradištní nádoba
z Bořitova, trať „Badálek“.
Foto J. Jančo.

Obr. 181. Mladohradištní nálezy
z různých lokalit. 1. Bořitov, záuš-
nice, 12./13. stol., 2. Bořitov, hrnec
s válcovitým hrdlem, 2. pol. 11. stol.,
3. Chornice, pánev, 12. stol.
Foto J. Jančo.

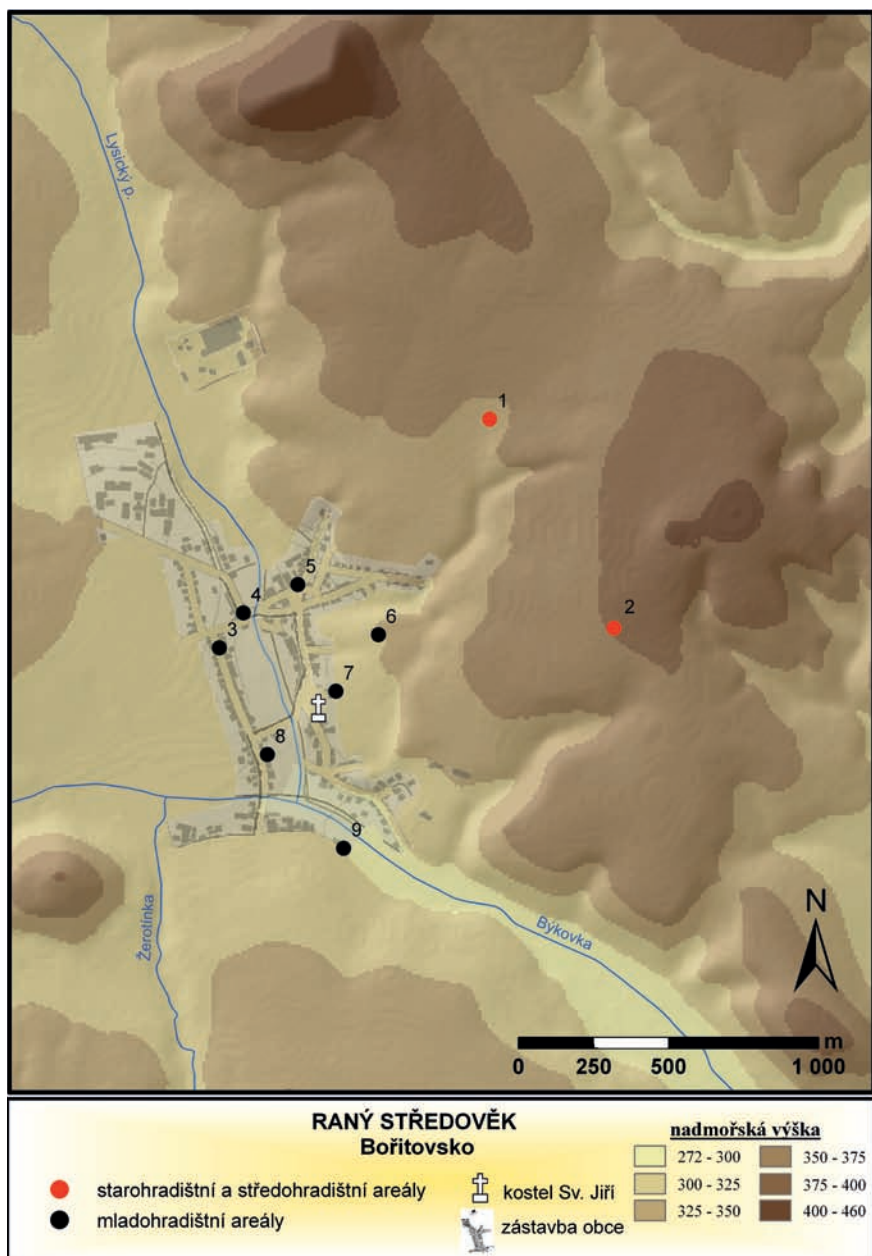
Obr. 182. Hradisko u Svitávk. Pohled z jihu na řez valem na východní stra-
ně náhorní plošiny. Vlevo požárem vypálená hlína z dřevozemní stavby.
Foto R. Procházka.

Obr. 183. Hradisko u Svitávky. Zuhelnatělá dřeva vnitřní stěny opevnění hradiště, pohled z východu. V pozadí zeď pozdně středověkého hradu.
Foto A. Štrof.

Obr. 184. Detail výzdoby středohradištní keramiky z Bořitova, trať „Badálek“.
Foto J. Jančo.

Mapa 14. Raně středověké nálezy na katastru Bořitova.

1. „Niva/Zádvoří“, 2. „Badálek“ – „Nepluště“, 3. „Podsedky“, 4. „Úvoz“, 5. Chlumská, 6. „Záhumenky“, 7. farský kopec, školka, U Plhoňů, U Petráků, 8. Sokolská (Ekobioprogres), 9. Trávníky. 1,2. časně slovanské až středohradištní, ostatní mladohradištní období.